E. LOVINESCU

O P E R E

VII

Ediţie îngrijită de
MĂRIA SIMIONESCU
şi ALEXANDRU GEORGE
Note de ALEXANDRU GEORGE

SCRIITORI ROMÂNI
EDITURA MINERVA
B[illegible]e[illegible]88

PAGINI DE RĂZBOI

SCRIITORII NOŞTRI ŞI RĂZBOIUL

I

Pe lîngă toate ororile lui, războiul a fost şi o mare piatră de încercare a conştiinţelor româneşti. îrîipreju-rările noi produc oameni noi, aducînd la suprafaţă toate zăcămintele ascunse, toate forţele latente, toate viţiile pe cari liniştea şi pacea le ţineau în zăgazurile regiunilor moarte. Trebuia o zguduire. Soarta ne-a aruncat în vălmăşagul războiului mondial. Oamenii cei mai paşnici s-au cutremurat. Am devenit nişte ceasornice dureroase, nişte ceasornice vii, pe cari clipele se înregistrează, lăsînd o dîră sîngeroasă în trupul despoiat. Clipele trec grele şi uruitoare. Am vrea să zboare... Să vedem ce va fi mîne, ce va fi la urmă. Le însemnăm cu bătăile inimei noastre, le însemnăm cu toată aşteptarea seculară, cu întregul vis amorţit atîta vreme, pe care soarta a voit să-l deştepte din nou în noi. In scurta noastră viaţă trăim veacuri întregi ca plantele ce răsar din sămînţă, cresc, înmuguresc, înfloresc şi rodesc într-o singură clipă prin puterea tainică a fachirului indian.

Şi deşi evenimentele se urmăresc grăbit într-o horă de Sabbat, miile de oameni cad secerate, cetăţile sunt rase, regii sunt despoiaţi de ţările lor ; deşi cercul de foc se strînge tot mai aproape de trupul nostru : din sud, din nord, din răsărit şi din apus ; deşi epopeea vremilor de azi e nemăsurat mai grandioasă decît epopeea războaielor napoleoniene, ni se pare totuşi că vremea merge mai încet.

O măsurăm cu imensa noastră nerăbdare...

•

Puternicul uragan al războiului n-a smuls încă România în conflagrația mondială. Suntem încă neutrali. Conştiințele noastre nu sunt însă neutrale. în ele a intrat principiul activ al devenirilor care e războiul, răscolindu-le şi învrăjbindu-le. înainte de a ajunge la un război național, am trecut prin criza unui război civil. în fața spectacolului sîngeros, a aşteptărilor noastre seculare, s-au deşteptat instinctele primare ale sufletelor noastre : entuziasmul generos al celor mai mulți, prudența plină de răspunderi a unora, calculul politic al altora şi mîrşăvia venală a cîtorva. înainte de a pune pieptul în fața duşmanului, am avut o învolburare de pasuini lăuntrice, care a ridicat pe cetățenii aceluiaşi neam unii împotriva altora. Cîteodată, din convingere. Am respectat pe bătrînii altei generații rămaşi credincioşi idealului de odinioară : oameni ce şi-au dobîndit cultura în erudita Teutonie, ce au lucrat o viață întreagă la răspîndirea culturii germane printre noi şi au îndrumat statul român spre o alianță politică necesară. Le-am înțeles neputința firească de a-şi face un suflet nou, care să răspundă unor împrejurări noi şi unei orientări politice temporale cerută de formidabila încăierare universală. Am respectat şi convingerile altora, sincere şi cinstite.

în afară însă de această dezlănțuire de convingeri, dureroasă, dar firească, războiul, prin vehiculul aurului german, a tulburat conştiințele româneşti şi în părțile ei mai puțin nobile. Dintr-o dată am văzut lupi îmbrăcați în piele de oaie propovăduind o bucolică pace pe ogoarele ciuntite ale neamului ; drojdiile morale ale poporului nostru întocmindu-se în „ligi" pentru apărarea neutralității româneşti ; un prezident de ligă culturală în situația unui papă apostat ; pacifişti idilici şi, mai ales, integralişti. Speța cea mai rea, pentru că e şi cea mai vicleană : totul sau nimic ! Şi pentru că nu se poate totul, mai bine nimic. Şi în acest mare *nimic:* digestia comodă a aurului german ce adoarme toate conştiințele. A aurului care. cade ca ploaia lui Zeus peste trupul imaculat al Danaiei, fiica lui Acrisies din Argos, melodios şi insinuant. Unora le cumpără conştiința cu totul; altora le cumpără „articolul", cîtorva chiar „literatura" lor nevinovată. Le trebuie numai un nume. Storeîndu-l de valoarea morală a oricărei feciorii sufleteşti, îl va arunca apoi ca pe un lucru netrebnic din această Valahie, în care totul este de vînzare, ca în Roma lui Iugurtha.

•

Va veni desigur istoricul viitorului care să zugrăvească tabloul tragic al presei româneşti în această epocă de criză sufletească. Va vorbi de o întreagă presă creată pe de-a-ntregul din sămînța aurului german aruncată peste capitala noastră ; de ziare scrise în româneşte şi de români, dar simțite în nemțeşte, care ne învrăjbesc pe noi şi otrăvesc pe frații noştri de dincolo ; va mai vorbi istoricul viitorului şi de ziare vechi ce s-au vîndut prin contracte trecute pe la secția comercială a Tribunalului, sau de ziare ce s-au vîndut alternativ, cu luna, cu săptămîna sau cu ziua, cînd unora, cînd altora, ridicîndu-şi apoi palate proprii în mijlocul capitalei.

Istoricul presei îl va face însă altcineva.

Eu mă voi încerca numai să fac în aceste rînduri istoricul critic al unei alte categorii de intelectuali români : istoricul atitudinei scriitorilor noştri față de aspirațiile noastre naționale în mijlocul conflagrației universale. Nu e vorba deci de factorii răspunzători, ci de factorii culturali ai acestei țări.

O încercare grea.

Nădăjduiesc totuşi s-o fac cu toată imparțialitatea pe care mi-o dă o îndelungată disciplină critică.'

II

Un ziarist nu e întotdeauna o conştiință.

Cele mai adese, e un condei pus în serviciul conştiinței celor ce-l plătesc. Avem o presă mercenară. înainte era în slujba unui partid pentru a lovi în celalt partid. Trăind în atmosfera luptelor politice, nu era greu să lunece şi la loviturile date naționalității noastre sub masca paci-

fismului idilic sau a integralismului intransigent. Săritura nu era prea mare. Pentru o vedere prea scurtă, un interes vital şi naţional se poate repede confunda cu interesele unui partid.

Cu totul altceva sunt scriitorii.

Scriitorii erau paserile cerului. N-au trăit din plata nimănui. Numai lui Dumnezeu celui de sus le datorau podoaba penelor lor strălucitoare. Ca şi vechilor locuitori ai Aticei, o mină de măsline şi un pumn de apă limpede le îndestulau foamea şi setea. în istoria literaturii noastre nu se cunoaşte amintirea unui scriitor vîndut. Numai generaţiei noastre i s-a păstrat ruşinea unei literaturi conrupte.

•

Un scriitor poate fi şi un contemplativ aţintit numai asupra viziunei lui interioare. La lumina zarei înroşite de dezastrul de la Jena, Goethe îşi putea continua liniştit îndeletnicirile lui literare sau cercetările lui asupra colorilor. Sunt turnuri de fildeş legitime : unii poeţi îşi potriveau bogăţia rimelor în vîlvătaiele incendiului Comunei.

Sunt însă şi scriitori însufleţiţi de idealuri ce trec peste îngrădirile artei lor, devenind glasul inspirat al năzuinţelor unui neam. Chiar şi în tristele împrejurări de azi, un poet a legat firul timpurilor noastre cu tradiţia generaţiilor trecute, punîndu-şi talentul lui răzvrătit în slujba unui popor însîngerat pe toate cîmpiile de luptă. Dacă oamenii de azi îl ameninţă în siguranţa vieţii, posteritatea va fi recunoscătoare d-lui Octavian Goga pentru nobilul zbucium în care se zbate pateticul lui talent de aproape un an şi jumătate.

în trecutul nostru am avut artă mai puţină, dar suflete mai îndrăzneţe şi conştiinţe mai puternice. O literatură uneori slabă, dar totdeauna nobilă, folositoare şi pusă în slujba ţării. Scriitorii au fost făptaşii marilor idei ale renaşterii noastre. Un Alecsandri, un Kogălniceami, un Băicescu, un Eliade, un Ion Ghica n-au văzut

în scrisul lor o artă îngrădită la sonoritatea cuvintelor, ci o sămînţă rodnică aruncată pe ogorul patriei... în ei s-au întrupat necesităţile momentului : ei ne-au dat România de azi. Şi pentru a ne-o da, nu s-au ferit nici de temniţă, ca Băicescu, nici de un exil de zece ani, ca Eliade şi ca ceilalţi militanţi ai mişcărei de la 1848.

Cu vremea, arta şi-a pierdut din funcţia ei socială şi patriotică. împrejurările mari prin care am trecut îndrumase toate puterile sufleteşti ale neamului în direcţia expansiunei naţionale. Cu întocmirea statului nostru diferenţiarea de muncă s-a brăi iat adîne. Scriitorii s-au îngrădit tot mai mult în arta lor. Cu timpul s-a ridicat chiar un proletariat artistic sub forma unei caste în marginea societăţei. Contactul între artă şi viaţă s-a slăbit. Arta nu mai e de mult reflexul mişcărilor sociale, iar scriitorii nu mai sunt purtătorii de euvînt ai neamului ca odinioară, în epoca eroică a literaturei noastre...

•

împrejurări grozave ne-au pus din nou în discuţie existenţa neamului. La lumina incendiului universal, crestele Carpaţilor s-au înroşit. Printre flăcări am zărit cîmpiile Mureşului şi ale Tisei, cupolele catedralei din Sibiu şi crenelele castelului din care s-au scoborît Corvinii. Nu e minte românească cinstită în care să nu fi fulgerat străvechiul vis al *Daciei felix...*

în astfel de împrejurări neaşteptate, în care toate forţele neamului sunt din nou chemate la o colaborare energică, numai cîţiva.scriitori au răspuns chemării destinelor noastre. Nu mai trăim în vremea Bălceştilor, a Eliazilor şi a Kogălnicenilor. Temniţa şi exilul nu mai ameninţă pe nimeni. Astăzi d. Galaction îţi răspunde că „îşi vinde literatura scump". *Auri sacra fames.* De două ori blestemată sete de aur : e o sete ce nu-şi alege aurul. Vină de unde ar veni ; fie răsplata oricărei mîrşăvii. Singura trufie e de a vinde scump, găsind conrupători naivi...

Vremea noastră nu e vremea cronicarilor şi a rapsozilor, ci a teologilor lacomi, hipocriţii unei vieţi şi cinicii

unui minut de sinceritate[1], a cabotinilor bătrîni[2] şi a tinerilor fără alt ideal decît idealul unei vieţi trîndave... "[3]

Din amestecul acesta de idealişti, de indiferenţi şi de vînduţi e o datorie şi cetăţenească şi morală de a face alegerea conştiinţelor curate de cele întinate.

III

Odinioară scriitorii noştri erau oamenii unei credinţe. Cuvîntul de „apostolat" nu mai răspunde poate scepticismului nostru modern. Dar o credinţă a fost întotdeauna la temelia vocaţiunei literare. Oamenii generaţiei de la 1848 au avut negreşit un ideal. în arta lor au văzut o funcţiune socială şi patriotică. Ei credeau în scrisul lor, după cum spunea Eminescu. Noi nu credem în nimic.

Nemaicrezînd în nimic, nemaiavînd nici un ideal, scriitorii de astăzi sunt... diplomaţi. în locul entuziasmului legat de profesia lor, au înflorit prudenţa şi cumpătarea diplomatică.

Sunt din cei şapte sau opt scriitori ce am întemeiat „Societatea scriitorilor români". Sunt din cei puţini ce nu mai fac parte din ea. Această societate nu-şi mai răspunde menirii. In timp de pace, era un prilej de competiţii şi de mici beneficii : în timp de război, un cuib de înţelepciune, de rezerve şi de chibzuială. O maturitate foarte prematură la nişte tineri „idealişti".

Cu toţi am băgat de seamă tăcerea „Societăţii scriitorilor români" în împrejurările rare în care se punea în joc existenţa neamului. O tăcere vorbitoare. Nu-i ajungea însă. Consiliul de coroană se ţinuse, fixînd politica de expectativă a ţării. Comitetul „Societăţii scriitorilor români" se adună spre a-şi fixa şi el atitudinea. Ar fi putut fi bănuit că în aceste clipe de grea cumpănă nutrea visurile subversive ale realizării unităţii naţionale. Trebuia să se lepede de o astfel de bănuială necumpătată şi tulburătoare pentru pacea lumei. în comitetul acestei societăţi de scriitori sunt bărbaţi gravi, încărcaţi de ani şi de experienţă, ce nu se lasă ademeniţi de năluca unor idealuri zadarnice. Au studiat deci în lungi consfătuiri harta Europei, au numărat forţele tuturor luptătorilor, au cîntărit toate posibilităţile şi, la urmă... au dat comunicate prin ziare. Comunicate grave, ca şi cei ce le compuneau. Ni se vorbea de un vag ideal naţional al unirei tuturor românilor de pretutindeni. Basarabia nu era uitată. Numai românii din Istria fusese lăsaţi la o parte din grabă... încolo, ni se recomanda linişte, aşteptare răbdătoare şi... încredere în guvern...

[1] G. Galaction.
[2] Al. Macedonski.
[3] Or este.

Scriitorii români s-au arătat astfel la înălţimea misiunei lor diplomatice. Şi-au trădat însă menirea de scriitori...

•

Scriitorii sunt profesioniştii idealului. în ei trebuie să se răsfrîngă toate aspiraţiile unui popor, nelămurite la alţii, limpezi la ei, toate tendinţele obscure sau luminoase din care se făureşte conştiinţa naţională. Un scriitor e un producător de ideal. Aceasta e menirea lui. Nu cumpătarea bărbaţilor de stat şi diplomaţia balcanică.

Fiecare dintre noi avem un rol social hotărît. Să rămînem în cadrele lui. Oşteanul, pe cîmpul de luptă, bărbatul de stat cumpănească la masa verde raţiunile pchtice ; rămînă scriitorul să întreţină flacăra sfîntă a entuziasmului şi a credinţei în viitorul rasei, în întregul tezaur al speranţelor naţionale. Să nu vedem pe unii luînd locul altora : diplomaţi entuziaşti şi tineri scriitori gravi şi cumpătaţi cîntărind sorţii izbîndei...

în conflictul de pasiuni mărunte şi de interese personale prin care ţara noastră a răspuns conflagraţiei universale, s-a întîmplat şi această deviare de la rolul firesc fiecărei categorii sociale. Comitetul „Societăţii scriitorilor români", de pildă, s-a prefăcut ca prin minune într-un sibilinic consiliu de coroană cu rezoluţii rezervate şi diplomatice — şi, de fapt, cu cîte un ochi la cele două partide politice. Nu i se cerea oportunism. Nu i se cerea nici intrare în acţiune. Acţiunea avea s-o hotărască cel ce are răspunderea guvernului. I se cerea însă entuziasm şi credinţă neşovăitoare. Atît. Nu consideraţii generale şi

rezerve echivoce. Nu diplomaţie şi strategie militară — sau de politică internă. Fiecare cu rolul lui legitim. Scriitorii şi naţionaliştii să deştepte energiile ascunse ale neamului ; guvernul, la nevoie, să le înfrîneze. Admit şi represiunea violentă a unui guvern. E sarcina lui de a cumpăni şi de a înfrîna. Nu însă şi sarcina scriitorilor, după cum nu era nici sarcina „Ligei culturale". Iată încă o instituţie care lunecase la diplomaţie... Menită să întreţină flacăra nestinsă a iredentismului românesc, „Liga culturală" devenise un adevărat turn de fildeş al prudenţei politice.

Am văzut apoi pe d. Virgil Arion tr'ecînd din fruntea „Ligei" la direcţia *Moldovei,* după ce voise să cîrmuiască „Liga" pe întortocheatele şi obscurele cărări ale unei politici de neutralitate — de expectativă, sub formele cele mai prudente şi mai cumpătate. Căci în aceste vremuri tulburi, toate şovăirile s-au îmbrăcat sub haina diplomaţiei, renunţînd la un crez de idealism şi de iredentism, din care îşi făcuse o profesie de viaţă în vremile păcei fără primejdii cînd era o glorie uşoară de a fi un luptător naţionalist...

D. ANGHEL

S-a împlinit un an de la moartea poetului D. Angliei : un an de zări însîngerate, de zgomote înfricoşate de război, de măceluri îngrămădite, de catedrale incendiate — de bătrîne catedrale gotice, pe care el le iubise atît în peregrinările tinereţii...

„Printre arme, muzele tac." Muza lui Anghel ar fi tăcut cu siguranţă.

Deşi sufletul lui vibra dinaintea suferinţei omeneşti şi se revolta în faţa nedreptăţilor sociale, arta lui a rămas mută dinaintea tumultului vieţei : nu vom găsi în ea nici un ecou din ciocnirea nevoilor pămînteşti, din goana după o bucăţică de pîine mai albă şi după o muncă mai răsplătită. Nici un ecou al omenirii ce suferă de foame şi tinjeşte după libertate. Nici chiar un ecou al aspiraţiilor unui neam ce vrea să se întregească, ce simte că a sosit clipa aşteptată de veacuri a dezmorţirei... Arta lui Anghel n-a fost nici socială, nici patriotică : o artă interioară, visul tainic al unei scoici policrome aruncată pe nisipul căldicel al plajei : un vis împletit din raze de lună, din aerul sărat al mării, din aroma cîmpiilor îndepărtate, un vis frumos şi nefolositor.

Dacă ar mai trăi, din mijlocul grămezilor de leşuri omeneşti, din beţia aceasta sîngeroasă, din încordarea aceasta de forţe uriaşe, de energii îndreptate spre ţelul suprem al morţei, din milioanele de tone de oţel împroşcat de gurele de foc ale tunurilor, din epopeea cetăţilor cucerite şi a tranşeelor troglodite — într-un cu-

vînt, din întreaga feerie a războiului mondial — Anghel n-ar fi cîntat decît catedralele bombardate. Ar fi cîntat cu siguranţă Louvainul cu bătrîna lui poezie medievală şi catedralele din Reims şi Arras însîngerate de obuzele germane, glorioasele mutilate ale acestui război, în care şi lucrurile au vărsat lacrimi de sînge...

Un an de la moartea lui Anghel : un an de uitare... Privirea neamului e aţintită acum spre marea dramă universală, în imensitatea căreia s-a pierdut drama de la Buciumeni, ce a închis pleoapele unui artist îndrăgostit de forma frumoasă şi unui om trudit de necazurile vieţei sentimentale. Grija noastră merge astăzi tremurînd spre alte tragedii şi spre alte nădejdi, şi se răsuceşte în vîrtejul altor îndoieli şi în vigoarea altor patimi dezlănţuite. Trăim în mijlocul trădătorilor adevăraţi şi al trădătorilor închipuiţi... Nu ştim în cine să ne mai încredem. Căutăm adevărul în adîncul ochilor tulburi, ce se feresc să ne privească bărbăteşte... Scriitori, cărora le respectam pqate talentul, se prefac în apostoli ai pacifismului sa ceea ce e şi mai mişelesc, în apostoli ai „naţionalism^ integral"... [...] Sub aceste nobile aparenţe de înfocat patriotism, ei îşi ascund turpitudinea sufletului venal; sub cuvinte sonore, ei înăbuşe zgomotul naivelor mărci germane, care îşi închipuie că e de ajuns să cumperi tot ce era de cumpărat de mai înainte, pentru a strangula conştiinţa sănătoasă a neamului.

Lira lui Anghel ar fi rămas mută în faţa cataclismului universal, dar sufletul lui cinstit zbucnitor s-ar fi cutremurat cu siguranţă de dezgust dinaintea conrupţiei ce se lăţeşte printre scriitori, pătura cea mai idealistă a unui popor. S-ar fi cutremurat văzînd pe un bătrîn cabotin[1] care, după ce a speculat peste treizeci de ani sentimentele lui francofile, după ce a trăit din literatură şi chiar din limba franceză o viată Întreagă, găseşte nimerit să-şi vîndă acum şi m^jgrfţ&i^^ ; s-ar fi cutremurat văzînd pe un ^^r^^ocotit^»^vorbind mereu în numele „tinereţ#rîui ^^^j^ dezinteresate", propovăduieşte un pacifism plătit de mărcile cetăţeanului Izvoranu şi dă telegrame Majestăţii sale regelui jurînd să apere guvernul ţării cu voinicia pieptului său ; s-ar cutremura şi mai mult de dezgust văzînd pe un reverendissim teolog[1] semănînd în tovărăşia unui răspopit[2] cuvinte piezişe, cu toată evlavia şi umilinţa creştină a unui om convins, şi, pe ascuns, întinzînd o mînă lacomă spre cele două mii de mărci ale subvenţiei germane. Apoi, deodată, luînd direcţia literară a unui ziar, din notorietate publică vîndut, şi împrăştiind bani impuri pentru a murdări cît mai mulţi scriitori cu plata traficului conştiinţei...

Anghel ar fi rămas, ca artist, nepăsător faţă de criza sufletească a poporului românesc. [...] Ar fi continuat să rînduiască nimicurile lui armonioase şi policrome, uitate astăzi, dar despre care se va vorbi cu mult după încetarea zgomotului războiului şi a intrigei perfide sau făţişe a conştiinţelor vîndute...

I

•vi
V

[1] Al. Macedt&iski. [redacted]
[2] Tînărul Oreste,, [redacted]

[1] Galaction.
[2] T. Arghezi.

G, GALACTION

încă un scriitor s-a stins din conştiinţa publică românească : d. Gala Galaction.

D. Grigore Pişculescu, din fericire, trăieşte : e teolog şi are „de şapte ani o funcţiune publică de oarecare importanţă. Averea, onoarea şi liniştea multor familii sunt în mîna şi discreţiunea" acestui defensor ecleziastic.

E drept că d. Pişculescu afirmă că nu s-a îmbogăţit de pe urma funcţiunei sale : „Unde e poetul care să fie în stare să afirme că i-am luat un ban de o para traficînd puterea mea şi nevoile lui ?... Şi puteam totuşi să găsesc bani cu găvanul, în preajma mea, subt perna mea, la picioarele mele, numai să fi voit să iasă bani !"

Iată un straniu merit al unui funcţionar public românesc : *stricta îndeplinire a datoriei lui.*

Scriitorul Gala Galaction a murit însă. Un scriitor ce se vinde unor străini, împotriva idealului neamului său, e mort ca scriitor.

într-o ţară fără o sănătoasă viaţă de stat ca a noastră, d. Pişculescu poate apăra „averea, onoarea şi liniştea" altora, fără să i se cerceteze „onoarea şi averea" lui personală. Intr-o ţară însă în care prin jertfele cîtorva generaţii de scriitori^*apoştoli ai idealului naţional şi ai celei mai desăvîa^e lepădări de -s^fiif, un scriitor ce face mărturisirea ppzării şale unor streini nu mai trăieşte. Simţul cinstei particulare e mai ascuţit decît simţul cinstei publice : moralitatea*bunei şi Neprihănitei pături ci-

titoare a ţărei româneşti e mai sănătoasă decît moralitatea celor ce întipăresc caracterul vieţii noastre publice. Oficialitatea patriei noastre poate deci lăsa în sarcina d-lui Gr. Pişculescu „apărarea onoarei şi averei" preoţirnii româneşti ; pătura mijlocie a neamului, în care se păstrează strămoşeştile virtuţi etnice, nu mai cunoaşte însă pe scriitorul Gala Galaction.

După Ion Slavici, Gala Galaction...

Cel dintîi dusese o luptă de mai bine de un pătrar de veac pentru biruinţa cauzei naţionale şi întemeiase *Tribuna,* în literatură, prinsese seninele icoane ale lui Scormon, a popei Tanda şi-a lui Budulea Taichii, rupte din împrejurările Ardealului... Banii ungureşti îi zguduise încă de acum cîţiva ani temelia vieţii lui morale ; banii nemţeşti l-au îngropat cu desăvîrşire.

D. Gala Galaction reprezenta la început lungi popasuri în toate redacţiile ţării româneşti, o mînă prietenoasă veşnic întinsă, o vorbă de laudă înflorită, o umilinţă creştinească, duhul blîndeţii, o înfăţişare ascetică şi o carte de rugăciuni deschisă cu făţărnicie la anumite ceasuri ale zilei. Apoi, din belşugul unei literaturi haotice şi vulgare, cîteva icoane luminoase...

Îndeosebi, o notă mistică şi o pătrunzătoare cercetare a conflictului sufletesc dintre datorie şi ispita păcatului... Scriitorul se îndrumase de pe atunci spre conflictele morale, îl ispitea iubirea neîngăduită. în suflet, purta un Satan ce-i arăta bunătăţile pămîntului şi frumuseţile lui întinate. Bietul popă Tonea îşi simţea sufletul ars de patima ochilor Borivojei ; odoarele sfinte, pe care le avea în sîn, l-au împiedicat totuşi să lunece la păcat, deşi nu-i purificase şi gîndul.

Nu numai iubirea îl ispitea pe acest teolog, ci şi aurul. Aurul nemţesc nu se arătase încă în zări ; ispita aurului îl chinuia totuşi. Constantin Fierăscu din *Gloria Constantini* era chinuit de puternica viziune a unei comori. Niciodată pana d-lui Galaction n-a fost.inai patetică decît în zugrăvirea văpăilorxie pîlpîiau'deasupfra comorii şi a patimei din ochii lui ;C6nstantin în faţa aumilui :

„Aproape epileptic, Constant^ o sqjormoni de jurîmprejur şi o smulsKafară. Era grea, pîntecoasă şi cu gura

astupată cu pietriş. Dar de violenţa emoţiunii care-l stăpînea, cînd fu să pună oala jos, pe vatră, o scăpă din mîini, tocmai în dintele târnăcopului. Oala se sparse ca un ou şi risipi cît colo un gălbenuş, scînteietor şi fumegînd ! Căci era plină cu aur !...

Constantin se repezi ca vulturul pe pradă. Era aurul pe care-l visase otita timp! Era comoara pe care cu gîndul şi cu nerăbdarea o chemase ani de zile... Deci visul se îndeplinise! imposibilul se făcuse posibil, sonor, dogoritor ! Norocul îi apărea, în astă-seară, ca un arhanghel solar, liberator, prin uşa, în sfîrşit căzută în ţăndări, a destinului său multă vreme întemniţat."

Acest arhanghel „solar şi liberator", atît de mult aşteptat, s-a arătat, în sfîrşit, şi d-lui Gala Galaction. Purta cască şi chivără nemţească. Nu împrăştia însă „glorii imperiale, constantine, mari ca stelele de mărimea întîi", ci mărci germane cu pajura cu două capete...

bi de ce pot s-o afirm cu atîta seninătate ?

Pentru că o şopteşte toată lumea, precizînd si numărul talanţilor lui Iuda ? N-ar fi de ajuns.

Mărturisirea vînzării o face însuşi d. Gala Galaction în *Cronica,* într-un amestec de făţărnicie şi de cinism.

Făţărnicie :

„Pentru ce suntem vînduţi nemţilor ? — se întreabă acest teolog imoral. Suntem vînduţi nemţilor fiindcă am scris că suntem irevocabili devotaţi dinastiei pe care au adus-o părinţii noştri în ţară, acum 50 de ani ?"

Nu. Apărarea dinastiei nu intră în discuţie. Eşti vîndut nemţilor pentru că ai luat bani nemţeşti ca să aperi dinastia.

„Suntem vînduţi nemţilor fiindcă am găsit cuminte si foarte nimerită atitudinea guvernului actual în politica externă ?"

Nu. Atitudinea guvernului o poate discuta orice om de convingere.

Eşti însă vîndut pentru că ai aprobat atitudinea guvernului român, luînd bani nemţeşti pentru a o aproba.

„Suntem vînduţi nemţilor fiindcă am scris sau am gîndit că naţiunea germană e puternică, e harnică, e menită unui viitor de fecundă şi de vastă revărsare culturală, politică, şi că subt adăpostul acestor mari destine ar fi înţelept să căutăm şi noi cărarea noastră ?"

Nu. Cultura germană e mare şi puternică. Ar merita însă apărători dezinteresaţi. Eşti vîndut pentru că ai luat bani s-o aperi.

„Suntem vînduţi nemţilor fiindcă privim cu luareaminte spre suveranul ţării şi spre primul său ministru şi credem că în jurul lor se cuvine să facem toţi cerc de încredere şi de respectuoasă aşteptare ?"

Nu. Eşti vîndut pentru că ai luat bani nemţeşti ca să aperi pe „suveranul ţării", pe care tovarăşul d-tale de luptă l-a insultat ani de-a rîndul înainte de a fi luat bani nemţeşti.

„Suntem vînduţi nemţilor fiindcă avem onoare să ne apropiem în gînd şi în convingere de Petre Carp, de fraţii Arion, de d-nii Al. Marghiloman, Neniţescu, Bădărău, Stere, Dobrogeanu-Gherea, Ibrăileanu, Pârvan şi alţii foarte mulţi ce însumează seriozitate şi tărie ?"

Nu. Aceştia sunt oameni de convingeri dezinteresate. Eşti vîndut pentru că ai luat bani ca să ai aceste convingeri, care nu sunt „de bronz", după cum afirmi, ci de aur...

•

Şi de unde ştim că a luat bani?... Pentru că ne-o spune singur. Lîngă făţărnicia întrebărilor lăturalnice şi cinismul omului imoral :

„Da, exclamă el, primesc o sută de franci pentru fiecare articol pe care-l tipăresc în *Libertatea...* Vînd literatura mea, fără alegere, oricui vine şi-mi dă pe ea preţul care-mi convine... Caut să-mi vînd literatura totdeauna cît pot mai scump !"

Iată mentalitatea imorală a unui scriitor din vremile noastre. I-a atras, de altfel, următoarea replică din partea d-lui Delavrancea, de la înălţimea tribunei Camerei : „Conrupţia germană a mai ademenit şi pe un literat, căruia eu însumi i-am făcut raport favorabil la Academie. Acest literat declară că scrie la *Libertatea* pentru că e plătit cu o sută de lei de articol. Eu nu zic că autorul

trebuie să moară de foame. Dar literatul acesta ar trebui să ştie că suta de lei iese din tezaurul care e cel mai mare duşman al neamului românesc."

Căci ce e oare *Libertatea,* ce apare sub direcţia literară a d-lui Gala Galaction ?

Un „cal troian" ridicat cu bani germani pe pămîntul României pentru a lovi în idealul nostru naţional şi pentru a cumpăra conştiinţele româneşti ; un ziar înfiinţat de finanţa germană prin mijlocirea unui escroc acoperit de 44 condamnări judiciare.

Un scriitor care îşi degradează meseria lui idealistă şi educatoare la un trafic — pe singurul temei al vînzării „cît mai scumpe" — e un scriitor ce a murit pentru conştiinţa neamului...

Netraficînd cu funcţiunea sa publică, d. Gr. Pişculescu s-a temut de moartea civilă a codului penal. A preferat moartea morală a trădătorilor de neam.

Fie-i ţărîna cît de grea..." [1]

[1] Despre alţi tovarăşi ai unei adevărate bande de vînduţi, cf *Pagini de război.*

CADRE SI OAMENI

Sumbra măreţie a vremilor de azi a prins pe scriitorii noştri nepregătiţi faţă de sarcina lor firească. Nu cădem, de altfel, în exagerarea concepţiei romantice asupra menire! sociale a scriitorilor. Poeţii, credea Victor Hugo, sunt îndrumătorii popoarelor, profeţiii biblici ce păstoresc poporul ales al lui lehova, conducîndu-1 prin deserturile Arabiei... Concepţia altor timpuri de miraj romantic. Vremile noastre au venit la realitate. ^Poeţii nu sunt conducătorii popoarelor. Le luminează însă conştiinţa naţională. In toate împrejurările grele din viaţa unui neam, s-au ridicat scriitorii ca să-1 îmbărbăteze, cristalizîndu-i momentele sufleteşti mai caracteristice în forma nepieritoare a artei...

Sunt ţări ce nu mai au nici un ideal. Trăiesc în hotarele lor fireşti, laolaltă, mulţumite şi aţintite numai la armonica dezvoltare a însuşirilor lor sufleteşti şi trupeşti, în această beatitudine ar fi ,fost şi Franţa dacă n-ar fi fost însîngerată din coastă prin pierderea celor două provincii. Alsacia ,şi Lorena i-au dat un ideal imediat, pe care l-au ţinut pururi cald şi nestins atîţi scriitori naţionalişti într-o bogată literatură patriotică. Pierderea acestor provincii a fost deci şi o admirabilă şcoală de naţionalism. Avînd de închis o dureroasă rană, Franţa nu s-a lăsat cu totul în voia unei păci utopice, a unui capitalism fără ideal şi a unei beatitudini ce ar fi aruncat-o astăzi ca pe o

pradă uşoară în ghearele germanismului biruitor. De cîte ori se cerea cîte o reducere în bugetul armatei, era de ajuns evocarea îndoliată a Alsaciei şi Lorenei pentru ca Franța să sîngereze din nou, ascuțind vîrful spadei în vederea răzbunării viitoare. întregirea neamului era un ideal imediat, care trezea energiile burgheziei îmbuibate din ațipirea lor firească. Scriitorii francezi şi-au făcut datoria lor de a veghea la întărirea conştiinței de rasă.

Din 1870, anul dezastrului lor național, avem o întreagă literatură a războiului : istorie, povestiri, romane şi poezii patriotice țin vie amintirea înfrîngerii dureroase, neocolind nimic, fixînd momentele cele mai neînsemnate, cu pietate, dar şi cu dorința bărbătească a răzbunării. Scriitori ca Maurice Barres, Paul Deroulede sau Jules Lemaître au stat în fruntea Ligii patrioților, comemorînd toate datele războiului blestemat şi veghind la deşteptarea energiei galice prin toate mijloacele pe care le dădeau o convingere adîncă şi o dragoste neistovită pentru ființa sacră a Patriei mutilate.

•

Neamul românesc a trăit întotdeauna în plin ideal. Realitatea noastră istorică a fost atît de nefericită şi de vitregă, încît a trebuit să ne refugiem gîndul în ideal. Fragmentele însîngerate ale poporului românesc au trăit cu speranța unirii din urmă. Dacă brazii înzăpeziți visează la palmierii îndepărtați, e mai firesc ca membrele risipite ale unui popor să viseze unele la altele, fiind străbătute de conştiința aceleiaşi origini şi a aceloraşi destine... De aproape un veac, nu facem decît să visăm... într-o clipă mare istorică, s-au găsit chiar şi oameni care, folosindu-se de evenimente, să prefacă în realitate o parte din visul nostru secular. Printre aceşti luptători, oamenii condeiului au avut locul de frunte. Kogălniceanu scria în 1848 broşura lui *Dorințele partidei naționale în Moldova,* în care putem saluta Biblia Unirii. Pînă şi Vasile Alecsandri şi-a pogorît visul din cerul idealismului pe pămîntul realităților.

Idealul nostru național e încă departe. Mai sunt trepte de străbătut pînă la totala expansiune a rasei noastre : suprema țintă a oricărei rase. Latent, el trebuie să fie în fiecare român. Pe față şi cu o ostentație războinică, el trebuie să fie mai ales la acei ce şi-au făcut o profesie din cultivarea lui, ca la membrii „Ligii culturale", la naționalişti, la ardeleni, sau prin vîrstă şi prin felul particular al îndeletnicirilor lor idealiste, ca la studenți şi scriitori.

Clipa cea mare a sunat... Popoarele s-au aruncat unele asupra altora într-o adevărată titanomahie. Şi din cutremurul acesta universal va ieşi o Europă nouă, se vor tăia hotare nouă, se va schimba soarta lumei, amestecîndu-ne şi pe noi în vîrtejul primenirilor şi prefacerilor generale.

Am avut şi noi o literatură patriotică, am avut o ligă iredentistă, am subvenționat curente patriotice, am avut discursuri incendiare, am cucerit de atîtea ori Ardealul, am defilat pe dinaintea statuiei lui Mihai Viteazul, dar la sunarea goarnei de război — n-am cules decît defecții. Scriitorii s-au retras în turnul lor ; unii chiar s-au vîndut. „Liga culturală" devenise pe vremuri un adevărat consiliu de coroană care chibzuia rezoluții echivoce. E uşor să fii patriot în timp de pace. In timp de război, e mai lesne să fii diplomat. Studenții au amorțit. Marii patrioți naționalişti au trecut prin toate formele nesiguranței': războinici, pacifici, expectativi, subscriind manifeste pentru intrarea în acțiune, pentru a deveni apoi deodată prudenți ca însuşi d. Brătianu şi neavînd decît o singură dorință : de a dovedi că au fost consecvenți !...

Acum, ca pentru atîtea oară, am făcut o tristă experiență. Am avut toate cadrele idealismului național. în clipa mare a hotărîrei din urmă, ne-am trezit cu un faliment de oameni energici.

OCTAVIAN GOGA

în vremile tragice prin care trecem, conştiinţa scriitorilor noştri a fost pusă la grea încercare. Cei mai mulţi s-au zăvorit în chilia artei lor. Zările se înroşeau, apropiindu-se tot mai mult, ca pădurea lui Macbeth : destinele neamului nostru se hotărau pe toate cîmpurile de luptă ; floarea Ardealului se scutura în tranşeele Galiţiei sau pe drumurile desfundate ale Serbiei, fără ca să fi putut zgudui pe unii dintre scriitori din nepăsarea lor artistică. Şi-au continuat deci cîntecul lor nevinovat sau şi-au frînt pana aşteptînd vremuri mai bune.

Cîţiva şi-au dezvelit chiar rana însîngerată a sufletului lor mercenar. Va fi o pagină sumbră de istorie literară amintirea îndoliată a Slavicilor şi Galactionilor timpurilor noastre ; a decăderii morale în care s-a povîrnit cel mai idealist meşteşug ; a venalităţii făţarnice sau cinice a scriitorilor ce şi-au pus scrisul şi conştiinţa în slujba intereselor străine. îi va pedepsi nu numai dispreţul nostru, ci şi osînda viitorimei. Cînd totul se va limpezi, va veni şi vremea judecăţii din urmă, ce-i va înlătura din viaţa morală şi publică a neamului...

Cei mai mulţi dintre scriitori şi-au uitat însă menirea lor de vestale ale entuziasmului şi idealismului naţional. Au devenit cumpătaţi şi diplomaţi ; au cîntărit şi cumpănit ; au dat „comunicate" îndoielnice, ca să nu tulbure pacea lumei ; n-au răspuns chemării lor de purtători ai flacărei naţionale. S-au învelit sub aparenţele prudenţei ; de fapt, oportunismul politic s-a strecurat şi în mecanismul delicat al conştiinţii literaţilor noştri...

Puţini numai şi-au făcut datoria. Printre aceşti puţini, cel ce cu mai multă jertfă de sine şi-a pus talentul în slujba aspiraţiilor noastre etnice, identificîndu-se mai deplin cu durerea şi aşteptarea poporului său, e d. Octavian Goga. Zbuciumul lui cald, răsunător şi generos, ne despăgubeşte de laşitatea diplomatică a atîtora şi de venalitatea cîtorva...

Totul îl împingea, de altfel, spre acest rol reprezentativ : talentul, trecutul şi împrejurările deosebit de tragice prin care trece Ardealul...

Talentul d-lui Octavian Goga e prin firea lui naţional şi social. Puţin pornit spre lirica intimă, d. Goga, chiar la vîrsta în care poeţii îşi cîntă propriile lor simţiri, s-a arătat cîntăreţul inspirat şi obiectiv al Ardealului. Cel mai fericit moment din activitatea literară a d-lui Goga e întîiul lui volum de poezii, prin nota lui de durere, înfrîntă pe alocuri, prin răzvrătirea înăbuşită şi prin acea dornică aşteptare a „răzbunării" viitoare, ce ar fi fost firesc să sosească acum. După o scurtă rătăcire prin nevroza contemporană, prin erotica eminesciană şi printr-o lirică citadină obosită, d. Goga ne-a dat drama *Domnul notar* — o dramă de un simplism psihologic vădit, dar cu un puternic relief al conflictului milenar dintre cele două rase...

Un talent deci răsunător şi reprezentativ.

De la cel dintîi vers şi pînă la pateticele articole şi discursuri de acum, d. Goga a vorbit în numele altora, cîntînd durerea şi aşteptarea lor. Poezia lui e un cîntec scos din mulţime, în care se tălmăceşte, în adevăr, un suflet colectiv. Prin această notă etnică, d. Goga a devenit dintr-o dată „poetul Ardealului". Şi cu puţine abateri, el a rămas şi pînă acum glasul cel mai elocvent şi mai patetic al acestei nefericite matce a românismului, întîi ca poet, apoi ca dramaturg şi, în sfîrşit, ca un apostol venit printre noi ca să ne înduioşeze sufletele faţă

de soarta Ardealului şi să ne deştepte simţul datoriei de frate.

A scris pagini însîngerate de sîngele cel mai nobil, a cuvîntat, s-a zbuciumat — şi din zbuciumul acesta n-a ieşit pînă acum decît *Strigăte în pustiu,* o carte ce se adaugă la şiragul întîiului volum de poezii şi al *Domnului notar.*

De altfel, d. Octavian Goga e unul din puţinii scriitori ce se leagă de firul tradiţiei vechilor noştri scriitori din epoca eroică a literaturii române.

împrejurările de viaţă făuresc oamenii.

La jumătatea veacului trecut nu era nevoie de o artă închisă în turnul de fildeş al Artei. Dacă ar fi fost cine s-o facă, n-ar fi fost cine s-o înţeleagă. Erau alte nevoi mai puternice. Trebuia să ne întărim naţionalitatea. Kogălniceanu era silit să părăsească *Iluziile pierdute* ale tinereţii pentru a publica *Letopisiţii,* Băicescu, pentru a da la lumină documente istorice. Toate genurile trebuiau create pe de-a-ntregul : nu sub aspectul artei veşnice, ci după nevoile noastre reale. Literatura era încă un mijloc de educaţie naţională. O nuvelă istorică a lui Negruzzf sau a lui Asachi îndeplinea aceeaşi funcţie socială ca şi o lecţie ţinută la Academia Mihăileană. Ţintea mai mult la trezirea conştiinţei naţionale decît la îndestularea simţului estetic.

Scrisul nu ajungea însă. în mijlocul unui popor în care totul era de clădit, energiile intelectuale trebuiau îndrumate în toate ramurile de activitate. Cea mai însemnată dintre ele e însă ramura politicei naţionale. Statul nostru nu era întărit. Primejdia îl aştepta din orice cotitură.

Din pricina acestor împrejurări cu totul deosebite, scriitorii nu s-au mulţumit numai cu rolul firesc de factori culturali. Ei au devenit şi factorii politici cei mai însemnaţi ai tuturor marilor acte ce ne-au dat Revoluţia de la 1848 şi apoi Unirea Principatelor. Aceşti scriitori se numeau : Eliade, Ion Ghica, Kogălniceanu, Alecsandri sau Băicescu.

De atuncea timpurile s-au schimbat.

Mersul firesc al statului român a trimis pe scriitori la arta lor. Cel mult, le-a îngăduit un rol cultural. Activitatea socială a trecut în alte mîini.

în Ardeal împrejurările sunt însă şi acum altele.

Apăsarea politică şi naţională a ungurilor îndreaptă toate energiile româneşti spre lupta de apărare a naţionalităţii noastre. Era deci firesc ca în Ardeal să avem o poezie patriotică mai bogată şi o literatură cu un scop naţional mai puternică. Era deci firesc ca d. Goga să devină „poet al Ardealului", pe cînd noi nu avem un „poet al Moldovei" sau al „Munteniei".

Dezvoltarea talentului poetului nostru şi-a urmat deci linia ei naturală. Puterea şi energia lui bărbătească l-au ridicat apoi la valoarea reprezentativă de poet al unui popor.

D. Goga nu şi-a pierdut această valoare nici printre noi.

De 16 luni de cînd e în Bucureşti, el e „un sol" al fraţilor de dincolo. Şi niciodată misiunea lui naţională n-a fost mai patetică decît în aceste împrejurări tragice.

II

Acum opt ani d. Octavian Goga publicase un articol asupra *Ţăranului în literatura noastră poetică.* Problema era de actualitate ; părerile d-lui Goga erau, de altfel, răsunetul unui curent literar în plină şi zgomotoasă viaţă pe atunci. Şi le va fi schimbat poate şi d. Goga. Două lucruri aş avea totuşi de reţinut din acest articol.

Unul, asupra concepţiei poetului despre menirea unui artist :

Artistul de astăzi e un luptător. „Creaţiunea lui nu mai e menită, ca odinioară, să fie o frumoasă jucărie, ci trebuie să robească inimi, să înfierbînte, să sfarme şi să aducă o pietricică pentru clădirea unei lumi care va fi nouă în interpretarea datoriilor omeneşti."

Teorie ce se poate discuta. Cum trebuie să fie artistul e o altă problemă. Cum înţelege însă menirea artis-

tului poetul Octavian Goga e limpede : artistul e un luptător. Luptător fusese d. Goga în cele dintîi poezii ale sale ; luptător a rămas şi în împrejurările de azi : o deplină unitate sufletească.

Al doilea lucru priveşte forma. D. Goga scria, de pildă :

„Pleava Bizanţului, spulberată peste întinsul acestor ţărişoare, a coprins ca o pecingine trupul boierimei de baştină. S-a curmat repede acel sentiment de frăţietate patriarhală care unea odinioară pe boieri cu plugarii săi. Işlicul cu giubeaua au corcit sufletul... Tersiţii flămînzi... Dar tagma se dă la ogăşia nouă."

Un stil de retorică nesuferită, o sforţare zgomotoasă : zgomotul muntelui Pelion aruncat de Hercul peste Ossa. Fraza nesigură a unui poet atît de sigur de versul său m-a făcut să-i amintesc o întîmplare. Într-un oraş mare, un om voinic mergea clătinîndu-se ; întindea piciorul, ii învîrtea puţin în aer, punîndu-1 apoi cu nesiguranţă pe pămînt. Lumea îl privea nedumerită. Un străin întrebă pe un trecător :

— Pentru ce şovăieşte ; e beat ?

— Nu.

— E bolnav ?

— Nu.

— Atunci ?

— E un funambul. în fiecare seară dă reprezentaţii la un circ mergînd pe funie cu dibăcie. Cînd pune însă piciorul pe pămînt e nesigur şi şovăieşte.

Scriind în proză, unii poeţi sunt ca acest funambul ; pe funie păşesc cu siguranţă ; pe pămînt, se clatină.

Poetul Octavian Goga se clătina pe acea vreme scriind în proză. Timpurile s-au schimbat însă de atunci. Trebuia o „revizuire" : din întreaga literatură a războiului, *Strigătele în pustiu* răsar ca cele mai puternice pagini patriotice ce s-au scris la noi.

în faţa măreţei sarcini de a fi glasul de restrişte al unui popor care cere ajutor în primejdia morţei, d. Goga a găsit vigoarea bărbătească, căldura, adevărata elocinţă

lipsită de retorică. *Strigătele* sale sunt nişte admirabile bucăţi literare ce pot sta alături cu cele mai bune poezii ale poetului.

•

Mens agitat molem...

în întreaga carte e o singură minte, un singur gînd ce se zbuciumă, frămîntînd grămada cuvintelor fugare în perioade sonore şi în propoziţii lapidare, în batjocure amare şi în rugăciuni smerite, în entuziasm şi în decepţie, în largi tablouri ale unui viitor fericit, şi în tragica zugrăvire a unui neam secerat pe toate ogoarele morţei. Chiar dacă arta ar şovăi uneori în alegerea cuvîntului neted, adînca credinţă că în războiul mondial se joacă nu numai soarta Ardealului, ci şi viitorul românismului întreg însufleţeşte pagina scriitorului şi periodul oratorului, dîndu-i o căldură pe care proza noastră politică n-a cunoscut-o încă pînă acum. întreaga activitate socială şi „misionară" din trecut a d-lui Goga l-a pregătit pentru a fi la înălţimea cumplitelor vremi de acum, comunicîndu-i în glas acea căldură sfîntă tce iese din adîncul convingerilor unei vieţi, răpindu-te în ritmul lor tumultuos.

Oriunde am deschide pateticele pagini ale cărţii d-lui Goga găsim o icoană puternică, o definiţie plină de relief.

Ce sunt, de pildă, refugiaţii din Ardeal ?

„Cu ei, scrie poetul, rătăceşte pe străzile Bucureştilor o durere vie, o mustrare frăţească, care trebuie să doară. Oamenii aceştia nu sunt candidaţi de funcţionari prin birourile ministerelor, ci forţe vii deplasate din gospodăria orînduită a unui neam, care trebuiesc reintegrate acolo la locul lor."

Ce e întrunirea pribegilor ardeleni de la Filaret ?

„Va fi o adunare tristă, cea mai jalnică adunare. *Va pluti în aer suflarea morţii şi de undeva de departe, din tranşeele austriace, se va abate o undă rătăcită de oftat românesc."*

Sau despre manifestaţia de simpatie pentru români făcută la Budapesta şi despre încercările contelui Tisza

de a se apropia de noi : „O *mînă de prietenie nu se poate întinde niciodată peste cadavrul unui frate".*

Sau despre nedumerirea unui preot din Ardeal rătăcit în Bucureştii de astă-primăvară ce petreceau : „M-a privit între ochi şi mi-a spus răspicat ca şi cînd ar pronunţa o sentinţă :

— *Şi dumneata între ăştia, stai de un an de zile ?*

Nu ştiam ce să-i răspund. Am plecat ochii în pămînt ca un om vinovat.

— *Du-te acasă, părinte î Du-te acasă l"*

Despre tăcerea Ardealului : „Ardealul nostru este mut astăzi. *Ardealul care, pînă deunăzi, era o închisoare, azi e prefăcut într-un ţintirim."*

Despre războiul milenar al Ardealului : „Războiul Europei ţine de o jumătate de an, războiul Ardealului ţine însă necurmat de veacuri. Nu există în istoria universală un giulgiu atît de trist şi de întunecat ca cel care acoperă şi înfioară speranţele noastre, care mor în Transilvania şi renasc de o mie de ani."

Sau : *„Viitorul Ardealului este în raniţa soldatului român".*

Despre nevoia de a intra în acţiune.: „Un lucru însă să ştiţi : trebuie ales astăzi între moartea şi viaţa lor ; *ori treceţi acum munţii spre ei ca să-i scăpaţi, ori rugaţi pe Dumnezeu să ridice munţii pînă-n cer, ca să nu poată pătrunde la noi glasul blestemelor lor."*

Cîteva cuvinte către studenţime : „De aceea, dragi prieteni, frămîntaţi-vă ! Scuturaţi praful de pe cărţi şi ieşiţi la larg. Fiţi elementul de purificare morală într-o epocă de materialism ruşinos, lăsaţi bătrînilor să păzească ei comoara înţelepciunei, să fie ei creierul neamului, voi sunteţi pumnul acestui popor, care va trebui să lovească odată, dacă nu vrea să moară. *într-o ţară în care cuminţii se înmulţesc aşa de îngrijitor, faceţi-vă voi un titlu de glorie de a asculta bătăile inimei. Numai aşa veţi avea pentru tîmplele cărunte de mai tîrziu o rază, de lumină şi de justificare superioară."*

Sau, în sfîrşit : „în ziua cînd casa germană se va întîlni cu căciula bulgărească, trebuie să dărîmaţi statuia lui Mihai Viteazul, fiindcă visul nostru a murit atunci» *Primul tren nemţesc care va trece la Constantinopol peste trupul Serbiei înfrînte este ultimul tren al României."*

•

în mijlocul cataclismului moral de pînă acum, în care s-au răsturnat atîtea valori, s-au vîndut atîtea conştiinţe sub ispita aurului nemţesc, ori s-au lăsat ademenite de apele înşelătoare ale oportunismului politic, d. Octavian Goga a fost unul din cei mai de seamă factori ai conştiinţei noastre naţionale. în *Strigăte în pustiu,* talentul lui reprezentativ, elocvent şi patetic, a găsit o realizare deplină, dîndu-ne cîteva din cele mai frumoase pagini de înflăcărare naţională ce s-au scris în româneşte.

GALACTIONISMUL...

După ce a fost înfierat de d-nii N. lorga, Barbu Delavrancea, Al. Florescu, C. Rădulescu-Motru, dr. I. Cantacuzino, C. Banu, Ovid Densusianu şi mai toate revistele şi ziarele nevîndute, galactionismul a găsit totuşi şi un apărător în „Cronicarul Dîmboviţei", sub care se ascunde d. P. Locusteanu. S-ar crede că un subdirector al Teatrului Naţional şi un defensor ecleziastic au aceeaşi concepţie asupra onestităţei literare. Nu-i voi pune însă la un loc. In cazul d-lui P. Locusteanu, e la mijloc numai o formidabilă eroare de raţionament.

D.P. Locusteanu argumentează cam astfel :

Pentru ce ar fi vîndut Galactionul *Libertăţii* prin faptul că-şi vinde literatura unui ziar filogerman ? Pentru ce scriitorii care-şi vînd literatura ziarelor filofranceze nu sunt şi ei vînduţi ? De unde această părtinire ? De unde această intoleranţă faţă de opiniile altora ? Ai dreptul să fii filofrancez şi n-ai dreptul să fii filogerman. Poţi colabora plătit la *Adevărul* sau la *Flacăra* şi nu poţi colabora la *Libertatea* fără ca „patrioţii" să nu te declare trădător sau „vîndut nemţilor..." De unde această terorizare a atîtor concetăţeni ce sunt opriţi de a avea simpatii pentru Puterile Centrale şi a atîtor scriitori ce sunt opriţi de a-şi publica literatura unde vor şi mai ales acolo unde merg şi simpatiile lor politice ? Galaction al *Libertăţii* de azi era Galactionul *Cronicii* de ieri, în care zîmbea, atît de sfios încă, dar atît de dulce nemţilor... Nu mai sunt delicte de opinie. Să lăsăm deci pe scriitori să-şi urmeze convingerile lor fără a-i strivi sub învinuirea de trădare naţională.

Astfel argumentează d. P. Locusteanu. Şi rău argumentează. Nu terorizăm pe nimeni să aibă părerile noastre. Suntem şi noi pătrunşi de respectul opiniei sincere. Respectăm, de pildă, convingerile d-lor C. Stere sau P.P. Carp. Le credem greşite, dar ne închinăm dinaintea lor. Respectăm deci şi pe scriitorii ce au simpatii pentru germani şi îşi publică literatura în ziarele ce luptă pentru apropierea politicei noastre de Puterile Centrale.

Viţiul de cugetare e altul. Şi cum,acest „viţiu" e destul de răspîndit, merită o oarecare cercetare.

D. Locusteanu zice : Nu înţeleg de ce a publica literatură într-un ziar filogerman înseamnă a te vinde...

Eu îi răspund : Nici eu nu înţeleg. A scrie. într-un „ziar filogerman" nu e o trădare. A scrie însă într-un „ziar german" e o neîndoioasă trădare. Aici e toată confuzia : „filogerman" şi „german". Sper că d. P. Locusteanu o face involuntar, ca mulţi alţii ce sunt încă nedumeriţi de campania dusă împotriva galactionismului. Galactionul *Libertăţii* n-o poate face însă fără ştiinţă, deoarece el cunoaşte origina banilor pe care-i primeşte şi mîinile impure ce-l plătesc.

E o mare deosebire între a publica la un ziar german, ridicat ca un „cal troian" pe pămîntul ţării româneşti de finanţa germană, şi de a publica la un ziar filogerman. Unii, printr-un viţiu de cugetare, n-o fac. De această confuzie se grăbesc a se folosi Galactionii *Libertăţii,* vorbindu-ne de d-nii Stere, Maiorescu, Carp ca şi cum d-nii Stere, Maiorescu, Carp ar fi plătiţi de nemţi pentru a avea părerile pe care le au...

Orice părere merită respectul nostru, dacă are îndărătul ei sinceritatea celui ce o exprimă. Sunt organe de publicitate filogermană sincere. Galactionii lui Bogdan-Piteşti au deci unde-şi publica literatura lor politică, plătită sau neplătită, dacă vor să rămînă nu numai în cadrele onestităţii literare, dar şi în cadrele datoriei unui simplu cetăţean. Nu mai vorbesc că unul din Galactioni

e şi funcţionar public, „apărător al onoarei şi averei" preoţimii din ţară.

Toată lumea ştie că *Libertatea* şi alte cîteva ziare sunt create din nou şi cu un scop anumit de finanţa germană. Nu mai e vorba deci de filogermanism, ci de germanism curat. *Libertatea* e un ziar german tipărit în româneşte. Nu e o para românească în întreaga întreprindere a acestui ziar. Numai mărci nemţeşti. Şi e limpede că aceste mărci nemţeşti nu pot apăra interese româneşti ; nu se revarsă în buzunarele Galactionilor spre fericirea publiciştilor români şi a patriei, ci în interesele politice ale nemţilor.

Argumentaţia d-lui P. Locusteanu e deci greşită. Ea dă numai prilej vînduţilor să-şi dea aere de oameni cu „idei" filogermane, care sunt „iremediabil" devotaţi dinastiei şi care apără „cultura germană". Trebuia să i se arate odată „viţiul".

CANDIDATURA D-LUI OCTAVIAN GOGA

D. Octavian Goga candidează la Caracal pentru un scaun în Parlamentul român...

D. Goga avea experienţa alegerilor ungureşti. Se cuvinea să aibă şi experienţa alegerilor româneşti. Numai astfel va putea deveni un vrednic cetăţean al României Mare, cunoscător al obiceiurilor pămîntului...

Le cunoştea numai din Caragiale. Şi era păcat. Trebuia să se izbească şi de realitatea ţării. De la Pristanda au trecut mai bine de treizeci de ani de „regim curat constituţional". Pristanda acum e licenţiat în drept. Deşi nu mai are „remuneraţie mică după buget", s-ar încurca totuşi la numărătoarea steagurilor de Zece Mai. E inamovibil. Drepturile civile se cîştigă însă mai lesne decît se face educaţia caracterelor. D. Goga va găsi aceeaşi spinare încovoiată şi acelaşi „Porunciţi, coane Fănică" ca şi acum trei decenii. Despre întruniri zădărnicite de poliţie s-a şi scris în ziare. E de mirat de va fi găsit o sală' în care să vorbească... într-un regim constituţional ca al nostru, ordinea este cel dintîi principiu de guvernămînt...

D. Goga va cunoaşte deci toată practica noastră constituţională, ameninţarea cetăţenilor, protestarea poliţelor, mutarea funcţionarilor inamovibili (ce ironie), înlocuirea brutală chiar în timpul sărbătorilor a funcţionarilor amovibili. Va cunoaşte dulceaţa ziarelor ocazionale tipărite în urbea Caracal, ce-l vor trimite bucuros în

tranşeele Galiţiei ca să moară pentru împărat, după cuvîntul de ordine al filogermanului V. Arion, sau în vilegiatura temniţilor ungureşti. De n-a fost încă numit „trădător", mai e timp pînă la 3 ianuarie. Şi în ziua alegerei, va vedea cu mirare lipsa de la vot' a unui mare număr dintre cetăţenii ce-i făgăduise concursul... E frig. Tipătescu îi va fi sfătuit părinteşte să stea acasă. Ar putea să răcească...

•

Candidatul guvernului nu mai vine pe „sîrma telegrafului", ca Agamiţă Dandanache. E o stea locală şi un caracter de bronz : în preziua alegerii a trecut de la un partid la altul, pentru a se răzbuna de nedreptatea ce i se făcuse. Telegrama lui către şeful de ieri va rămîne celebră pentru virilitatea ei energică : „Cred că voi reprezenta mai bine în Parlament interesele Caracalului decît d. Octavian Goga, ce e strein de localitate".

întocmai ca şi telegrama lui Garibaldi : două cuvinte, domnule, dar cuvinte !

în adevăr, nici nu se putea mai energic. Suntem în anul Apocalipsului Sfîntului Ion. întreaga Europă e un vast cîmp de măcel ; o gigantomachie epică, din care vor ieşi destinele noastre, făurite pe de-a-ntregul în cuptoarele ciclopilor moderni... întreaga suflare românească e cutremurată şi de prezent, ce-i scutură flăcăii pe toate ogoarele morţei, şi de viitor, care poate fi măreţ sau tragic. Viitorul e în hotărîrea şi în braţele noastre... Cu mîinile noastre, ne vom împleti flamura gloriei sau giulgiul morţei...

Nu e om luminat care, pe lîngă însemnătatea momentului, să nu aibă dinaintea ochilor şi viziunea însîngerată a Ardealului : cătanele secerate în noroiul tranşeelor sau împrăştiate prin lagărele din Siberia sau din Bretania ; bătrînii săpînd, în chinurile foamei, tranşee la graniţa României ; preoţii şi învăţătorii împuşcaţi ca trădători ; averile băncilor confiscate de samavolnicia ungurilor.

Şi din iadul acesta dantesc, ne vine, ca sol al unui întreg neam de fraţi, d. Octavian Goga, ce este nu numai un poet de seamă şi un admirabil orator, ci şi un luptător naţionalist. Nu reprezintă un partid, ci un neam în cumplita clipă a morţei... Nu e un factor răspunzător, ci un mare factor al conştiinţei naţionale. Aproape nu e un om — care ca om poate fi iubit sau urît — ci un curat simbol al întregirei neamului... Nu cere o funcţie sau un scaun de deputat pentru a putea obţine permisuri de export, ci marea cinste de a înfăptui pe numele lui (indiferent, de altfel) consfinţirea simbolică a voinţei tuturor românilor de a trăi laolaltă liberi...

Si în astfel de clipe tragice şi epice, domnul de la Caracal crede că Parlamentul ţării româneşti are nevoie de prezenţa lui pentru a reprezenta mai bine „interesele Caracalului".

O, Caragiale î

BARBU DELAVRANCEA

Octavian Goga e glasul desperării catanelor ce cad pe toate ogoarele morței „cu ochii îndreptați spre București". E glasul unui „sol" venit să ne înduioșeze pentru soarta fraților săi. E un glas dinafară.

D. Delavrancea e un glas dinăuntru.

D. Delavrancea e însă și un om politic ; e membrul unui partid ce luptă pentru realizarea idealului național. Activitatea d-sale patriotică ar putea deci avea un aspect îndoit : activitatea scriitorului idealist și uneori himeric, pe de o parte ; activitatea omului politic legat de felul de a vedea al unui partid, pe de alta. Asupra acestei activități din urmă n-aș avea însă a mă opri acum.

Patriotismul d-lui Delavrancea e însă de ordin mai mult literar decît politic. Recunoaștem în d-sa mai mult un scriitor decît un factor răspunzător. în această definiție intră toată frumusețea rolului de vestală a conștiinței naționale, dar și toată himera preotesei ce veghează asupra focului nestins. Un gest mare și larg de făuritoi de energii și de îndrumător înflăcărat al destinelor neamului, dar cîteodată și delirul pythic din rotocolul aburului înșelător...

Ca să ajungi la țintă, trebuie să arunci dincolo de dînsa. D. Delavrancea a aruncat dincolo. Ca profesionist al idealului și al entuziasmului, foarte frumos. Ca om politic, poate nu. Cu atît mai bine : avem destui diplomați, mai ales de cînd Wothanul teutonic și-a revărsat ploaia de aur peste Danaidele țării românești. Avem mai mare nevoie de vizionari și de profeți.

D. Delavrancea și-a luat deci un rol mai frumos. Neputînd evoca umbrele morților noștri din tranșeele Galiției, ca d. Goga, d-sa și-a resfirat verbul sonor în evocarea destinelor mărețe ale neamului. în locul litaniei morților, fanfara României mari.

După. o zbuciumată viață politică, d. Delavrancea s-a reîntors la matcă. De la lupta de partide, la lupta patriotică ; de la idealul puterei, la idealul național. în slujba lui a pus sonoritățile cuvîntului d-sale încercat, tot romantismul tinereții, toată generozitatea unei inimi ce, din dorința de a fi la înălțimea momentului, trece dincolo de ea. în locul unui factor răspunzător, am avut astfel un scriitor din rasa acelora ce-și pun talentul în slujba neamului la toate cumpenele lui...

Rolul de hierofant al conștiinței naționale și de pristav al destinelor patriei mărite e legat și de iluzii generoase, în d. Goga vorbesc un instinct puternic și o durere tragică ; în d. Delavrancea se amestecă și oarecare ideologie sentimentală.

Sunt lucruri ce nu se discută : de pildă, patriotismul, îl ai sau nu-l ai. încercînd să-l dovedești prin dialectică, aluneci lesne la erezii științifice.

Intrarea noastră în război ar fi fost îndreptățită numai pe singurul temei al idealului național. Avem un ideal de împlinit : unirea tuturor românilor. Un drept legitim și istoric : dreptul de a trăi la un loc și de a da rasei noastre toată expansiunea politică și culturală de care e în stare. în astfel de împrejurări, războiul e sfînt. Răspunde instinctului de conservare și de unitate...

Ar fi fost însă vorba numai de un instinct.

D. Delavrancea i-a adăugat și o ideologie.

în războiul mondial, d. Delavrancea a văzut un război al „dreptului" ; un război de apărare al micelor naționalități. Se luptă cei mari ca să apere pe cei mici : frumoasă himeră. N-am născocit-o, de altfel, noi : ne-a

venit de-a dreptul din discursurile lui Asquith şi Viviani şi din toată literatura filozofică engleză şi franceză asupra războiului actual. Războiul e prin sine fioros. Pentru a deveni popular, i se cere o îndreptăţire umană. Apărarea neutralităţei Belgiei şi a independenţei Serbiei putea schimba un război de formidabile interese într-un război umanitar pentru ocrotirea celor mici şi slabi. Cu astfel de teorii generoase, francezii şi englezii voiau să ne atragă pe noi şi pe alţi neutri în'încăierarea morţei. Că „dreptul" e de partea împătritei alianţe nu mai e nici o îndoială, dar că împătrita se luptă pentru „drept" e tot ce poate fi mai discutabil. O fericită întîmplare, şi atît. Să ne folosim de coincidenţa ei cu idealul nostru naţional ; să nu credem însă în războiul „dreptului"...

Pentru noi, războiul e o chestiune de ideal naţional. D. Delavrancea a trecut cu avînt peste neam, la rasă... Peste războiul dintre popoare a văzut războiul dintre rase : rasa latină şi rasa germană, luminoasă civilizaţie mediteraneană şi migăloasă civilizaţie teutonică. Idei frumoase venite tot de la Paris pentru neutrii din Orient. Mai întîi, nu e un război de rasă. Apoi, întru cît ne priveşte, n-am avea ce căuta într-un război de rasă. Războiul nostru nu poate fi decît naţional. Avem de înjghebat un neam ; avem de apărat o civilizaţie : civilizaţia noastră. Mică şi neînsemnată cum este, ea are totuşi dreptul la libera ei dezvoltare. E firesc deci să ne apărăm sărăcia împotriva oricui, fie el cît de puternic şi de civilizat.

Luptînd pentru civilizaţia noastră nu înseamnă însă că luptăm pentru „civilizaţie" şi în numele ei. Noi, latinii de la Dunăre, împotriva barbariei teutonice : ce ironie !

Un nemărginit respect se cuvine civilizaţiei germane.

Ne mai trebuie încă sute de ani de evoluţie ca s-o ajungem, în toate domeniile, mai ales în domeniul patriotismului.

în avîntul d-sale pentru idealul naţional, d. Delavrancea a trecut dincolo, năpustindu-se asupra „blondului teuton" şi a civilizaţiei lui. Pagini caustice şi sîngeroase. Nedrepte însă... Ideologie îndreptăţită la scriitorii francezi, prin ura lor seculară. Ideologie neîntemeiată însă pe nimic la noi, decît pe un romantism politic, împins pînă la cunoscuta declaraţie : „Chiar dacă am şti că împătrita alianţă va fi înfrîntă, noi tot cu ea ar trebui să mergem". Dacă învingătorii sunt pe placul zeilor, învinşii sunt pe placul lui Caton... şi al d-lui Barbu Delavrancea.

Scoborîndu-se din speculaţiile teoretice asupra războiului mondial, d. Delavrancea şi-a aruncat ochii şi asupra spectacolului ţărei noastre cotropite de conrupţia germană. Şi s-a îngrozit de faţa vînzării Galactionilor şi Slavicilor, a ziarelor mercenare, a ziarelor înfiinţate înadins pentru pervertirea conştiinţei româneşti, a traficului murdar ce s-a lăţit sub ochii nepăsători ai guvernului — şi, lăsînd generozitatea romantică, a lovit. Paginile scrise şi cuvintele rostite, cu o elocinţă îndeobşte cunoscută, împotriva operei de conrupţie germană şi a falimentului moral în care ne zbatem sunt lucrurile cele mai limpezi şi mai binefecătoare din activitatea de factor al conştiinţîi naţionale a d-lui Barbu Delavrancea.

NOROIUL...

Facla lui N. D. Cocea[1] a reapărut.

Cu mai multe contradicții.

1. Ca să bea pentru Franța în noaptea Anului Nou, făcîndu-și un program de luptă din distrugerea „brutei teutonice", fixat în lapidara formulă : „Păzea, nemților"...

2. Ca să sprijine pe „fratele său Galaction" de învinuirea de a se fi vîndut „brutei teutonice", pe care o apără pe bani.

Statua venalității si-a găsit deci un piedestal : noroiul lui N. D. Cocea.

Sunt optsprezece ani de atunci...

Prin nu știu ce întîmplare, mi-a căzut în mîini o cărticică tulburătoare a unui tînăr necunoscut : *Poet-Poetă...* Mi-aduc aminte că era un roman în care se cînta iubirea perversă. Să-i spunem pe nume : homosexualitatea. Acțiunea începea la București și se termina la mănăstirea Văratec sau Agapia. Și ca' ultimă rafinare a depravării, orgiile homosexuale se petreceau chiar în biserică printre icoane și odoarele sfinte, pentru a avea și un parfum de misticism...

Romanul era recomandat lumii prin prefața elogioasă și pretențioasă a unui alt tînăr tot atît de necunoscut...

Cine era autorul precoce al acestei aberații literare ?

Era liceanul N. D. Cocea.

Și cine era tinărul care recomanda lumii romanul *Poet-Poetâ,* amestec de misticism și de profanare a locașurilor noastre sfinte ? Era liceanul Gr. Pișculescu, care avea să devină „fratele meu Galaction", defensorul ecleziastic de azi Galaction, supraveghetorul bisericilor, pe care „fratele său N. D. Cocea" le profana prin cele mai bestiale perversități acum optsprezece ani, pe cînd nu se cunoștea încă „tovărășia de idei"...

Acești doi oameni erau făcuți să se înțeleagă și să devină „frați".

Pe noroiul sodomiei lui N. D. Cocea trebuia deci să se ridice statua simoniei naționale a Iui Gala Galaction...

După multe încercări literare neizbutite, N. D, Cocea se îndreaptă, în sfîrșit, spre ziaristică și politică...

Începu și aici cu o lovitură de maestru...

E încă viu în amintirea tuturor „interviul" lui Pantelimon, prin care tînărul N.D. Cocea debuta senzațional în ziaristică, după cum debutase odinioară și în literatură. Dezlegîndu-se de orice obligații convenționale și plutind în atmosfera senină ce stăpînește „dincolo de bine și de rău", N. D. Cocea putea arunca acum un ochi scrutător din înălțimile lui asupra bietei noastre societăți. Tînărul deveni astfel un cenzor virulent al moravurilor noastre politice. Sub verbul lui îndrăzneț și trivial, fură biciuiți oamenii cei mai de seamă ai țării românești, începînd cu vodă Carol...

Pirateria publicistică a lui N. D. Cocea se întinse astfel în nenumărate publicații, remorcînd pretutindeni și pe „fratele său Galaction", pînă ce plesni. în urmă, rămase doar un automobil trecut pe numele altcuiva și o sumedenie de creditori desperați...

*

Un scurt armistițiu...

Geniul inventiv al lui N. D. Cocea se îndreptă spre lucruri mai practice... O fulgerătoare afacere de uleiuri, de untură sau de boi vînduți „brutei teutonice" îl pu-

seră în fruntea unei averi de cîteva sute de mii de •mărci...

Iată pentru ce *Facla* reapare din nou cu bani nem~ testa. Iar tinarul N. D. Cocea reapare si el în publicistă cu toata autoritatea morală cuvenită unui om *ce* combate „bruta teutonică", strigînd „Păzea, nemților !«, si apără de simonie națională pe „fratele său Galaction" '

N. IORGA

Mii de frunți se pleacă în fiecare dimineață pe paginile cenuşii ale *Universului,* aşteptînd lumina d-lui N. Iorga asupra tragicelor clipe prin care trecem... Pentru noi toți, d. Iorga este un mare învățat ; pentru cîțiva, d. Iorga e şi una din cele mai sigure şi mai profetice conştiințe ale acestui neam.

Cei mai depărtați sunt nedumeriți ; cei mai de aproape încep să deznădăjduiască... Au aşteptat în atîtea dimineți sosirea bunei-vestiri !... Uneori li se păruse chiar că venise aieve... *Universul* de a doua zi le arăta însă că se înşelase. Cugetarea d-lui N. Iorga era încă înnourată...

în cotiturile atitudinei d-sale față de război, rolul d-lui N. Iorga de factor al conştiinței naționale se limpezise o dată cu intrarea în comitetul „Ligei culturale" şi cu participarea la acțiunea războinică a acestei instituții patriotice... Prea multă lumină. Zeii preferă penumbra dumbrăvilor sacre. De la meridianul îndrumătorilor conştiinței naționale, d. Iorga se prăbuşi în zarea umbrită de nouri... Din întîmplare, căzu pe trepiedul antic, din care necredința vremilor noastre alungase pe preoteasa ucigătorului Pythonului. Din mijlocul norilor, d. Iorga continuă deci tradiția antichității strălucite... Foile cu sentințele d-sale profetice, luate de vînt, văzură astfel lumina în *Universul* şi *Neamul românesc.*

Care e cugetarea politică a d-lui Iorga ?

Sau : care nu e cugetarea politică a d-lui N. Iorga ?

Zilele se urmează şi nu se aseamănă : uneori asa, alteori altfel.

Mai totdeauna d. Iorga e însă sibilinic. Citeşti *Universul* fără să fii luminat asupra atitudinei d-saie hotărîte.

D. Iorga vrea, negreşit, Ardealul, pe care l-a străbătut în lung şi în lat, asupra căruia a scris atîtea pagini calde şi atîtea lucrări erudite şi de care îl leagă douăzeci de ani de naţionalism militant. D. Iorga a declarat : „In nici un caz cu Puterile Centrale, pentru că ar însemna să fim alături de unguri, ceea ce e o imposibilitate morală".

N-a spus însă : „în orice caz împotriva Puterilor Centrale". Bineînţeles acum, de cînd e sibilinic. înainte, da : iscălitura de pe manifestul „Ligei" însemna că voieşte războiul...

Astăzi frunţile se apleacă nedumerite pe foile cenuşii ale *Universului,* întrebîndu-se : voieşte sau nu voieşte d. Iorga războiul ?

Uneori se părea că l-ar voi. Discursul din Cameră ne-a ridicat însă orice nădejde. D. Iorga ar dori Ardealul fără război. Ne-ar prinde aşa de bine ! De altfel, toată lumea, afară de d. P. P. Carp, doreşte Ardealul. Pînă şi Galactionul *Libertăţii* şi al *Cronicei* declară că ar primi Ardealul dacă ne-ar veni din mînile Germaniei ! Ceea ce ne arată că *Libertatea* e subvenţionată de mărci germane, şi nu de coroane cezaro-crăieşti.

De la acest discurs din Cameră i se face d-lui Iorga o mare nedreptate.

Epoca îl declară „trădător"...

îl laudă, în schimb, *Ziua, Libertatea* şi *Seara.* în aceste ziare, numele d-lui N. Iorga' este pus alături de numele d-lor Galaction, Slavici şi Arghezi. Nu merită d. Iorga o necuviinţă atît de mare. D. Iorga e un om de o rară cinste şi un înfocat patriot. Vom vedea că vina d-sale e alta.

Pînă atunci îşi poartă crucea unei acţiuni nehotărîte. îl laudă tot putregaiul nostru moral... Iar oamenii cinstiţi îl citesc fără să-l înţeleagă. Poate nici nu ţine să fie înţeles. Proza d-lui Iorga sună în ropote pătimaşe din care nu prinzi niciodată strigătul unei voinţe energice...

De altfel, nu e lipsită de elocinţă ; ştie înduioşa şi înălţa, presărînd ghirlănzi de trandafiri peste mormîntul Serbiei asasinate, peste tragedia regelui fugar, peste eroismul poporului martir. Şi după nobile cuvinte înflăcărate, d. Iorga te cucereşte strigînd : „Nu, Serbia nu va pieri niciodată !" Simţi clipa hotărîrilor solemne. Te înăbuşe emoţia, aşteptînd „vestea cea bună". D. Iorga adaugă însă': Nu va pieri niciodată, pentru că strănepoţii eroilor de azi vor purta în suflet icoana patriei glorioase.

Atît !

Biata Serbie ! Slabă mîngîiere o aşteaptă. Noi credeam că d. Iorga va spune cuvîntul dorit : Serbia nu va pieri, pentru că o vom scăpa noi, scăpîndu-ne totodată şi viitorul neamului.

D. Iorga vrea Ardealul fără război. Serbia poate pieri. Pentru ea sunt de ajuns vorbele patetice şi conferenţele în folosul răniţilor.

Vorbe frumoase găseşte d. Iorga şi pentru catanele Ardealului secerate pe altarul imperialismului unguresc : vorbe mînioase, eruptive găseşte şi împotriva crimelor teutonice, a samavolniciei ungurilor sau a scriitorilor gaiactionizaţi.

Vorbe... vorbe... vorbe...

Tumult de vorbe. Trăsnetele d-lui Iorga nu mai sperie pe nimeni. Astăzi ştiu şi Galactionii ziarelor vîndute că n-au ascuţiş : sunt trăsnete de teatru. Numai bieţii membri ai Partidului naţionalist mai aşteaptă. întorc *Universul* pe toate foile, căutînd cuvîntul ce le-ar arăta că d. Iorga şi-a reluat, în sfîrşit, rolul firesc de factor al conştiinţei naţionale. Unul din ei, şi cel mai de seamă, d. Â. C. Cuza, pierzîndu-şi răbdarea, s-a despărţit de d-sa în plină Cameră.

•

Căci spre acest mare rol de factor al conştiinţei naţionale îl îndrumau şi vasta d-sale activitate culturală răspîndită cu neobosire în toate colţişoarele lumei româneşti, şi opera istorică, şi talentul oratoric atît de învăpăiat, şi activitatea d-sale politică de întemeietor al unui partid naţionalist. Totul îl pregătise pentru a fi astăzi cel mai îndreptăţit glas al neamului : un trecut de imen-

să muncă naţională, o conştiinţă nepătată, o mare autoritate morală şi un puternic talent de a zgudui masele în sentimentele lor cele mai profunde. Numai să fi voit, şi d. Iorga ar fi fost îndrumătorul conştiinţei româneşti în aspiraţiile ei seculare. Şi-ar fi legat numele de o mare clipă din istoria neamului.

D. Iorga a înlăturat de la dînsul această cinste.

Factor al conştiinţei naţionale, îndrumător cultural şi moral : iată un rol pe care îl joacă de vreo cinsprezece ani ! E timpul unei schimbări. Sunt roluri mai pozitive.

Aşadar, după tăcerea de cîteva luni de la începutul războiul mondial, d. Iorga izbucni printr-o scrisoare în *Universul* cam în aceste cuvinte : „Se întreabă lumea care este părerea d-lui N. Iorga asupra războiului. D. N. Iorga n-a fost însă consultat la timp asupra părerei sale. „ Dacă ţara voieşte totuşi s-o cunoască, să i se închirieze o sală în Bucureşti, în care îşi va expune vederile, cu condiţia ca să fie de faţă toţi oamenii cu răspundere din ţara aceasta."

Nu e o sinistră ironie. Se poate răsfoi oricînd *Universul.*

A fost un moment de uimire : d. Iorga era supărat că nu fusese chemat în Consiliul de coroană de la Sinaia î

I se urîse ca factor al conştiinţei naţionale : voia să fie şi bărbat de stat. E doar şi şef de „partid" ; i s-ar fi cuvenit şi sarcina de factor răspunzător.

De aici supărarea şi sala închiriată pentru a-şi arăta părerile în faţa poporului !... De aici dureroasa atitudine a d-lui N. Iorga în tot decursul războiului : şovăielile şi contrazicerile d-sale.

Un întreg trecut îl împinge spre cucerirea Ardealului ; cumpătarea diplomatică îl face să uite de intrarea noastră în acţiune : s-ar putea supăra Austro-Ungaria î

O clipă, mişcarea naţională îl cucerise : discursurile de la Iaşi şi Bucureşti sunt momentele cele mai luminoase ale acestei faze. Beţia patriotică n-a ţinut însă multă vreme. Apele diplomatice l-au cucerit repede. Ceasul fatal poate suna oricînd. Destul a făcut pînă acum pe fecioara nebună ; e timpul să facă şi pe fecioara cuminte. D. Iorga

şi-a aprins deci candela, aşteptînd un nou Consiliu de coroană sau un minister naţional.

Şi astfel Ţara Românească a avut marea durere de a pierde pe cel mai seamă factor al conştiinţei sale naţionale, cîştigînd, în schimb, încă un factor răspunzător cu prudenţă guvernamentală.

BOGDAN-PITEŞTI ŞI T. ARGHEZI FACTORI
AI CONŞTIINŢEI NAŢIONALE

Propileele vieţii noastre publice şi literare sunt păzite de doi vajnici străjeri. Două blocuri imaculate de marmoră severe, nemişcate şi eterne.

In criza morală prin care trecem, e o fericire că s-au găsit aceşti doi bărbaţi, cărora seninătatea unei conştiinţe împăcate le dă dreptul la toate severităţile. Un lung şi neprihănit trecut de luptă pentru bine şi frumos, pentru idealul naţional, ca şi pentru idealul omenesc ; un cuget cumpănit şi nepărtinitor ; o conştiinţă călită prin atîtea încercări biruite ; un condei oţelit în atîtea nobile străduinţe pentru însănătoşirea moravurilor şi pentru frumuseţea etică a vieţei publice româneşti îi pregătise de mult pentru rolul de factori ai conştiinţei naţionale, de la care nu s-au dat îndărăt.

Au rămas de strajă.

Istoricul variaţiunilor sufleteşti ale păturei noastre conducătoare, în mijlocul tragediei universale, nu poate deci trece pe lîngă aceşti doi bărbaţi fără a arăta de ce li se cuvine recunoştinţa contemporanilor şi a posterităţei.

Cel dintîi e un veteran şi un martir.

Astăzi nu mai scrie. A trecut la partea sedentară. Veghează totuşi. Dacă nu e un condei militant, e o minte ageră care iscodeşte, plănuieşte, organizează. Din mîinile lui pornesc firele atîtor întreprinderi, ale atîtor ziare ; cu degetele lui modelează conştiinţele atîtor scriitori ro-

mâni ! Modestia şi o nepăstuire vremelnică a codului penal îl ţin deocamdată departe de arena publicisticei. Dacă nu iscăleşte, dictează totuşi. Mai mult : plăteşte chiar.

Îndărăt, are un lung şi rodnic trecut, peste care îi place să-şi arunce ochii cu o mîndrie îndreptăţită. A luptat în mai toate ţările lumei, împotriva tiraniei legilor burgheze şi a tuturor constrîngerilor sociale. A luptat şi a suferit : patruzeci şi patru de arestări sunt tot atîtea răni glorioase primite pe cîmpul de onoare. Cea din urmă e încă în amintirea tuturor. Pentru a fi voit să tundă ceva din lîna de aur a unui bogat bancher evreu, s-au găsit judecători români care să-l condamne la un an de închisoare î... Noroc că legile au găuri. Mulţumită lor, Al. Bogdan-Piteşti e şi azi slobod, putînd astfel să-şi închine activitatea lui pe altarul patriei...

Mai întîi îşi vîndu nemţilor ziarul său *Seara.* Un ziar rău, pe bani buni : o îndoită lovitură dată duşmanilor noştri. Din aceeaşi ură împotriva germanilor porni şi întemeierea *Libertăţei.* Aliaţii şi-au pus în gînd să înfometeze pe nemţi ; Al. Bogdan-Piteşti voieşte să-i sărăcească. Peste un milion de mărci s-au „naţionalizat" astfel, trecînd în mîini bune româneşti. Un fost tribun al poporului şi doi teologi — d-nii T. Arghezi şi Gala Galaction — au fost braţul făptuitor al acestei opere patriotice.

Nemulţumit numai cu Ardealul, mintea îndrăzneaţă a lui Bogdan-Piteşti a conceput vastul plan al cucerirei tuturor provinciilor ocupate. De la el a pornit deci întemeierea unei puternice „Ligi pentru Unitatea tuturor românilor" sau a „patriotismului integral" — cu bani nemţeşti...

Ajunge unei activităţi de om.

Ademenind atîtea mărci în ţara românească, Bogdan-Piteşti va scurta, desigur, războiul cu cîteva zile. I se cuvine deci nu numai recunoştinţa noastră, ci şi recunoştinţa întregei lumi...

T. Arghezi e şi el un moralist din rasa lui N. D. Cocea.

A început prin studii teologice, dovedind astfel că tot teologia dă cea mai bună îndrumare pentru educaţia

etică. Adolescența lui a trecut apoi prin mîinile viguroase ale lui Al. Macedonski și Al. Bogdan-Pitești, cei doi mari educatori ai tinerimii noastre...

A început, firește, prin literatură, cîntînd „genele de catifea" ale „Ilincei". început nefericit. Nedreptatea contemporanilor a fost deci al treilea educator al acestui suflet zbuciumat. T. Arghezi a devenit astfel un mare dușman al succesului... Orice succes e prin sine imoral.

Mai viguros decît N. D. Cocea, el a dus și mai departe invenția acestuia. Suflet granitic, neclintit și necoruptibil, turnat într-un ciripit de turturică îndrăgostită de toate seninătățile.

în stilul lui adie aromele Arabiei, saltă limpiditățile apelor noastre de munte și șoptesc virtuțile evanghelice : mai ales bunătatea și smerenia...

Sub pana lui arcadică puritatea academică a limbei a ajuns astfel la cea mai înaltă expresie. N. D. Cocea se oprise la .„latrină" ; T. Arghezi s-a coborît, în sfîrșit, pînă la „fecale". Nimic nu-l mai poate despărți de atunci de acest obiect al dragostei lui. In fiecare articol se întoarce spre dînsul ca spre un fetiș.

în opera de regenerare a neamului, T. Arghezi a lucrat întotdeauna alăturea de marele lui învățător, Bogdan-Pitești, pe care nu l-a părăsit nici în clipa cînd martirul a suit calvarul Văcăreștilor.

Cînd și-a vîndut însă nemților ziarul *Seara,* o mar^ revoltă sufletească s-a petrecut în sufletul ucenicului său. T. Arghezi s-a retras din redacția ziarului, spre a nu fi pus în inventarul vînzării. A preferat astfel să se vîniă singur, cu prețul ce i-a convenit...

I. A. BRÂTESCU-VOINEȘTI

Chiar de la cel dintîi zăngănit de arme și de la cele dintîi șiroaie de sînge, conștiința senzitivă a d-lui Brătescu-Voinești a fremătat în fața cataclismului mondial. Dintre scriitorii noștri, d. Brătescu-Voinești a fost unul dintre cei dintîi ce au înțeles că în vremuri normale pana artistului trebuie să meargă spre artă. în timpuri de mare cumpănă pentru ființa neamului, ea trebuie pusă în slujba altor datorii mai sfinte. Arta poate fi eternă. Ea se dezvoltă totuși în cadrele naționalităților. întîi să trăim ca neam și apoi să ne lăsăm în voia acelui joc superior al minței omenești care e arta.

Cu toată firea lui pașnică, d. Brătescu-Voinești a înțeles de la început că în mijlocul tragediei în care se zbătea țara noastră, scriitorii aveau o înaltă misiune de împlinit. Talentul lor trebuia să găsească formula luminoasă și multiplă a idealului național. Cuvîntul lor să trezească cele mai amorțite și mai ruginite conștiințe.

Inima scriitorului nostru a bătut, în adevăr, pentru toate aspirațiile noastre seculare. A bătut la timp și încotro se cuvenea să bată. în mijlocul atîtor șovăieli de oameni prudenți, atitudinea hotărîtă a d-lui Brătescu-Voinești a împrăștiat o vie lumină. Fără să țină seamă de primejdia de care e însoțită la noi libertatea opiniei, d. Brătescu-Voinești s-a făcut expresia voinței naționale, tăgăduind guvernului dreptul de a trece peste ea ca peste o politică de sentiment lipsită de maturitate. Cei doi Voi-

nești trebuie să privească senin din mormînt spre urmașul lor, în pieptul căruia bate aceeași inimă românească și același patriotism vrednic de timpuri mai bune.

•

Voi adăuga totuși o observație.

Am citit cu luare-aminte *Scrisorile* d-lui Brătescu-Voinești, pe care îmi spunea că le va aduna sub titlul general de *Biblia păcei.*

Biblia păcei ! Tunurile bubuie, popoare întregi se năruie, cincisprezece milioane de soldați s-au transformat în adevărați troglodiți, catapiteasma cerului s-a zguduit de plînsetele mamelor și văduvelor, zările s-au înroșit de incendiile cetăților, regii au luat drumul pribegiei trecînd pe jos prin munții acoperiți de zăpadă, toate forțele vitale ale celor mai puternice popoare s-au încordat pentru distrugerea dușmanului — și blîndul visător care e d. Brătescu-Voinești se gîndește la pace și îi propovăduiește Biblia ! Il admir cum aș admira pe un pescar rostind cuvinte de cumințenie unei mări dezlănțuite. De ce se agită valurile uriașe, ridicînd brațe de apă spre un țel necunoscut ? De ce truda asta zadarnică ? N-ar fi mai bine să se potolească intrînd în moalea lor matcă, dînd odihnă zbuciumatelor ei vietăți ?

Firește că ar fi mai bine să nu fie războaie... Dar de șase mii de ani de cînd se cunoaște istoria, omenirea s-a zbătut în războaie. Șase mii de ani sunt însă ca o clipă în nemărginirea timpului. Negreșit. Peste zeci de mii de ani omenirea va ajunge poate și la pacea idilică a tuturor noroadelor sale, ce-și vor întrebuința puterile mai cu folos decît la uciderea semenilor. Fiecare om ar dori să se nască în acea epocă arcadică. Din nefericire, trăim în vremea războiului mondial. Trebuie să ne îndurăm soarta așa cum ne e dată. Mai mult, trebuie să ne făurim o soartă mai bună prin toate mijloacele rele de care omenirea nu s-a putut lepăda în neînsemnatul ei progres. Războiul e o necesitate actuală. Că ar fi bine să fie altfel nu mai e nici o îndoială- Din moment însă ce nu e altfel, să ne adaptăm nevoilor clipei. Să le stăpînim și să ne slujim de ele. Vizionarii păcei universale sunt și ei o funcție necesară a creierului omenesc. La vremea lor însâ. Și cine Crede în eficacitatea operei lor poate să creadă. Viitorul îndepărtat va arăta îndreptățirea sau zădărnicia trudnicului lor vis,

Deocamdată suntem însă înconjurați de un cerc de foc, prin care trebuie să ne facem drum pentru a nu fi înăbușiți. Datoria scriitorilor este deci de a oțeli toate energiile neamului. în locul unei Biblii a păcei, avem nevoie de o Biblie a războiului.

C. DOBROGEANU-GHEREA

Const. Dobrogeanu-Gherea şi războiul ? Un om şi un lucru ce n-au nici o legătură. D. C. Dobrogeanu-Gherea reprezintă groaza de război. De care război ? De orice război. De războiul mondial de acum sau de simpla campanie de acum trei ani în Bulgaria. D. C. Dobrogeanu-Gherea e socialist. E, prin urmare, pacifist. Dintr-un anumit punct de vedere, el e logic cu ideile partidului său, îndemnîndu-ne la o neutralitate cu caracterul definitiv al unei înmormântări naţionale.

Socialiştii, de altfel, au fost puşi, la noi ca şi aiurea, la o grea încercare de conştiinţă în acest război, care a ridicat nu numai un mare conflict de interese, ci şi un conflict de idei.

Naivitatea noastră nu merge pînă a crede că marea dramă universală de astăzi se desfăşoară numai în jurul unei idei de dreptate. Războiul n-a pornit de la apărarea principiului naţionalităţilor. Şi ironia soartei a făcut chiar ca — pînă acum — tocmai acest principiu să fie zdrobit în picioarele uhlanilor teutoni pe cîmpuriie de luptă ale Serbiei, Belgiei şi Muntenegrului.

Anglia, Franţa şi Italia n-au tras sabia pentru apărarea micilor naţionalităţi. Franţa şi Rusia au intrat în război pentru că au fost silite să intre ; Anglia, pentru că-şi vedea ameninţată domnia mărilor ; Italia, pentru că avea de realizat un ideal naţional.

Nu-i mai puţin adevărat însă că, deşi pornit dintr-un imens conflict de interese, prin agresiunea Austriei asupra Serbiei şi prin strivirea Belgiei şi Luxemburgului sub greul pumn al ocupaţiei germane, războiul mondial a devenit şi un război de apărare a micilor naţionalităţi. Prin intrarea în acţiune a Italiei şi prin trezirea tuturor speranţelor legitime ce sunt legate de lichidarea Austriei, războiul a devenit şi un război al popoarelor ce au de realizat un ideal naţional.

Prin această prefacere a unui conflict pur economic într-un război purtat în numele ideilor de libertate, de dreptate şi de umanitate, iar în unele ţări chiar în numele celui mai sfînt ideal naţional, socialiştii din ţările neutre au fost puşi într-o grea luptă sufletească. In Italia, o parte din ei au trecut la acţiunea naţională. O altă parte au rămas credincioşi vechiului lor ideal de pacifism. E drept că pentru a putea rămîne în înşelătoarele iluziuni ale unei păci idilice a trebuit să li se facă şi dulcea silă a mărcilor germane. Faptul conrupţiei germane a fost dovedit cu toată claritatea cu putinţă.

La noi, socialiştii n-au prea avut mustrări de cuget. Au rămas la o neutralitate definitivă. Nici n-ai putea să ceri „un ideal naţional" de la o mişcare internaţională în fruntea căreia e d. Rakovski. Socialiştii noştri s-au adîncit deci în desăvîrşita pace a sufletului : au un club confortabil instalat, în stil berlinez, ziare în cari cer opt ore de lucru şi sinecure pentru agitatorii internaţionali. Nu se gîndesc o clipă că îndărătul războiului de interese mai e, în adevăr, şi un război pentru dreptate şi umanitate.

D. C. Dobrogeanu-Gherea e un socialist sindicalist şi internaţional, prin idei şi origine. Apărînd pacea în numele ideii socialiste, d-sa ar fi fost consecinţe cu ideile sale.

Broşura d-saie *Război sau neutralitate* nu e însă decît un act de ipocrizie. D. Gherea nu se pune din punctul său de vedere pentru a cere neutralitatea ţărei, după curn ar fi fost logic. El se pune din punctul nostru de vedere. Şi ca orice bun român, se aruncă hotărît în combinaţii diplomatice şi strategice. Nu mai e socialist internaţional, ci strateg. Lipsit de orice ideal naţional, strategia d-lui

Gherea e foarte pesimistă. Se îndoieşte de soarta războiului pentru o mie de cuvinte. Şi chiar dacă Împătrita va ieşi biruitoare, se îndoieşte că vom cîştiga ceva. D. Gherea are argumente ca să creadă că Anglia şi Franța au interes să mențină integritatea Austriei şi să dorească întărirea Ungariei. D. Gherea se îndoieşte şi de patriotismul „celor de la Capsa" Un singur moment nu se îndoieşte insa de patriotismul sau şi nici de dreptul de a vorbi în numele altor idealuri decît cele pe cari le-a profesat într-o viață întreagă de internaționalism militant.

VIRGIL ARION SI RĂZBOIUL

Răscoalele țărăneşti din 1907 ne dăduse un scriitor : pe d. Virgil Arion...

In mijlocul îngrijorării tuturor şi al propunerilor atît de felurite, pana d-lui Virgil Arion a cîştigat simpatia obştească. Fără a fi avut, în adevăr, o limbă literară, căldura convingerii d-lui Arion 1-a ridicat pînă la frumusețea literară... Seria de articole din *Patria* sunt pagina cea mai vibrantă şi mai luminoasă a unei cariere care a intrat de cîtva timp într-un amurg înghețat...

în orele de nostalgie, d. Arion ar trebui s-o recitească spre a retrăi în gînd clipa în care a însemnat ceva. Şi a însemnat ceva pentru că a fost sincer. Sinceritatea e focul în care se căleşte personalitatea. Ea singură poate da cea mai înaltă podoabă faptelor şi scrisului unui om politic : *frumusețea etică.*

De la răscoalele țărăneşti d. Virgil Arion a făcut o politică pe care n-o voi urmări. A ajuns şi profesor universitar.

Pe lîngă latura practică a unei cariere politice al cărei țel nu poate fi decît un portofoliu ministerial, d. Arion a cultivat şi idealul. Ca idealist, d. Arion s-a ridicat in fruntea „Ligii culturale", a acestei adormite „Ligi", în care se întreținea flacăra unității naționale. Ani de zile d. Arion a fost o vestală. Tăcut şi discret ca o umbră, el a primenit untdelemnul din candela sfîntă a naționalismului. A ținut conferințe patriotice şi, într-un timp

nepăsare obştească, a făcut toate gesturile sacremen-
* luîndu-si toate ostenelile hierofantului naţional. A
N, -lerat pe unguri ; a răspuns la toate samavolniciile ma-
pare ; a cucerit Ardealul. Cînd a izbucnit, în sfîrşit,
Oboiul - s-a dovedit deodată că idealismul d-lui Vir-
i; Arion nu era decît o vastă mistificaţie. Naţionalismu-
\' lui era o atitudine pentru timp de pace, care n-a pu-
t rezista tuturor seducţiilor teutonice.

I Se ştie ce a urmat : îndepărtarea zgomotoasă de la
^gă" şi întemeierea ziarului *Moldova,* pentru a susţine
^1 ideal al d-lui Virgil Arion, care s-a strămutat din-
'° dată din Ardeal în Basarabia.

^ ,Se ştie şi hula cu care a fost acoperit : d. Virgil
Y*on e unul din cei mai dispreţuiţi oameni din Ţara
ţ}%ânească. In jurul persoanei sale s-a întins o reţea
zvonuri. S-au precizat şi cifre, s-a vorbit de poliţe
^^tite ca prin farmec. Desigur, vorbe, vorbe... Publicul
Simplist şi materialist. Are nevoie de o imagină con-
K^ă. Si ce poate fi mai concret decît sonoritatea au-

^ Deşi d. Virgil Arion se luptă poate numai cu o le-
| ^dă, îşi merită totuşi legenda. Legendele sunt, de alt-
1 mai totdeauna meritate... Neexacte în elementele
legendele simbolizează adesea un adevăr superior
^ ^Vărului material. E o transfiguraţie a unor amănunte
^^lsemnate, ce răspunde unei adinei nevoi sufleteşti
Uevoia de unitate şi de simplificare...

1 Un om s-a făcut preotul unei idei. O viaţă întreagă a
^ *^t în numele unui ideal. Şi deodată, tocmai în clipa
o &remă în care trebuia să facă dovada sincerităţii lui,
0['£şte spre procedee ascunse, spre echivocuri, ferindu-se
acţiune. Şi cînd e înlăturat din fruntea societăţii de
a*^ nu voia să se dezlipească, îşi trădează, în sfîrşit,
iq^văratui cuget : înfiinţează un ziar, în care susţine un
k ^ I cu totul contrar, în care se leapădă de Ardeal şi
k^ieşte „dezertori" pe toţi ardelenii refugiaţi la noi
*Uru a nu se jertfi pe altarul imperialismului unguresc...

^ E la mijloc o contradicţie atît de jignitoare între
^ste două atitudini, este o frîngere a unităţii sufleteşti

„Patrie", şi a lui Arion de acum, cînd se mulţumeşte cu o „Moldovă" care nu e a lui.

MORITURÎ

In aurul înserării treceau în întîiele zile ale lui august regimentele Franței pe cheiurile Senei. Stam să le privesc. în locul parizianului cunoscut, treceau tipuri necunoscute, gali blonzi şi îndesați, cu ochi albaştri şi cu mustățile groase căzute în jos, gali ieşiți din *Comentariile* lui Cezar ; treceau bretonii mici şi visători ; trecea Franța rustică şi muncitoare, Franța cu fața dogorită de soare şi cu mîinile bătătorite de munca pămîntului ; trecea o Franță necunoscută în batalioane înşirate, în sunetul muzicilor militare şi cu steagurile desfăcute în vînt... Treceau vesele în bătaia razelor piezişe şi a florilor aruncate ; treceau sprintene în fîlfîitul batistelor...

Şi deşi inimile celor de pe cheiuri băteau în ritmul marşurilor militare şi se destindeau pline de speranță în cutele roş-albe şi albastre ale steagurilor, o lacrimă de îngrijorare ni se strecura pe gene. Priveam spre spicele aceste blonde, spre oamenii aceştia păşind veseli către frontieră, cu toată îngrijorarea şi strîngerea de inimă a celei din urmă vederi...

Păreau veseli, dar în urma lor rămîneam noi trişti, chinuiți de gînduri :

— Morituri !

Aceşti soldați ai Franței democratice duceau cu ei si grijile noastre întețite de ani de zile... Duceau cu ei toate prejudecățile unei rase istovite, ale unei Franțe pacifice şi îmbuibate, ale unei Franțe cu spada frîntă, care va îngenunchia înaintea tesacului teuton. în urma batalioanelor înşirate aveam viziunea sîngeroasă a Franței de la şaptezeci, a Metzului şi a Sedanului, a navalei sălbatice asupra Parisului ; viziunea Comunei incendiare, a măcelurilor pe ulițele Oraşului-Lumină înfometat; viziunea coifurilor prusace apărînd sub cununa de ideal şi de glorie a Arcului de triumf, a steagurilor bavareze desfăşurate sub avîntul împietrit al *Marsiliezei* lui Rude...

în urma batalioanelor galice ce treceau vesele pe cheiurile Senei, vedeam tragedia războiului civil ; Republica cu pumnalul împlîntat în inimă cu prilejul celei dintîi înfrîngeri şi, în locul ei, Teroarea marelor epoci de criză națională... în soldații ce mergeau spre frontieră vedeam nu numai tinerimea Franței ce se ducea la moarte, ci vedeam moartea unei Patrii şi apoteoza însîngerată a unei Rase...

N-au trecut încă doi de atunci. Mulți dintre galii blonzi ieşiți din *Comentariile* lui Cezar au sărutat pămîntul în tranşeele Flandrei sau ale Argonilor.

Moartea lor însă n-a fost zadarnică. O dată cu ei au murit şi prejudecățile noastre. Am văzut că ne-am lăsat înşelați de legenda unei Franțe istovite, a unei Franțe menite să fie victima celui mai tare, a unei rase îngenunchiate şi sfîrşite. De atîta timp trăim cu legenda aceasta mincinoasă ! Atîtea cărți ne-au cîntat prohodul Franței şi mai ales al Republicei democratice.

După doi ani de lupte sîngeroase avem totuşi în picioare o Republică tare şi hotărîtă la victorie, un popor de o cuminţenie şi o maturitate patriotică admirabilă, o armată eroică. în locul viziunei prăbuşirilor de la Metz şi Sedan, ce ni se arătau în urma batalioanelor ce treceau vesele pe cheiurile Senei, astăzi ni se arată viziunea măreață a luptelor de la Marna, de la Yser şi de la Verdun. în tranşeele estice ale Franței nu s-a înmormîntat o rasă, cum credeam, ci numai o legendă.

PIOU-PIOU...

De cîte ori soseşte vestea unei noi încăierări pe frontul apusean îmi vine în minte o icoană şi un nume :

— *Piou-Piou !*

Nu ştiu cine a născocit acest cuvînt. E minunat : în el curge armonia glasului de mamă ce-şi alintă copilul, piuitul puiului rătăcit ; în el e o chemare de dragoste şi de protecţie, o legănare şi o strîngere în braţe...

O mamă trebuie să-1 fi născocit : prea e dulce. O mamă iubitoare ce-şi privea copilul, cu largii lui pantaloni roşii, depărtîndu-se în amurg sub povara raniţei şi a puştii cu mult mai mare decît dînsul.

în silabele cuvîntului *piou-piou* văd două braţe întinse cu dragoste şi disperare, un chip duios de Dolorosă, doi ochi înlăcrămaţi, în care se luptă bucuria şi durerea : bucuria de a vedea o fiinţă iubită şi durerea de a o urmări spre destine necunoscute... în *piou-piou* e glasul păsării ce-şi cheamă puii în faţa ameninţării uliului ce se invîrteşte în rotocoale.

Nicăieri nu e mai puternică legătura dintre părinţi si copii ca în Franţa... Nicăieri mamele nu-şi iubesc mai mult copiii ca în Franţa. Din dragoste prea mare ajung pînă la împuţinarea lor voluntară. Nicăieri nu puteau găsi deci mamele un cuvînt mai dulce pentru copiii lor

ca în Franţa : *piou-piou,* chemare duioasă de mamă ocrotitoare...

E mare şi frumos eroismul. E mare însă şi iubirea. Nicăieri ca la Paris n-am simţit adevărul cuvintelor lui Horaţiu : *hella detestata matribus.* Războiul urît mamelor !

Sunau goarnele mobilizării generale. Suna toxinul războiului mult aşteptat şi mai mult temut... în fiecare colţ de uliţă, în penumbra porţilor, în pragul caselor, eterna icoană a braţelor împletite în jurul roşului de la tunică, eternii ochi înlăcrămaţi, eternul hohot al bunului-rămas... îşi plîngeau mamele franceze copiii ce porneau spre graniţă. Nu erau mame spartane ; nu puneau fierul în mîna soldatului... Erau însă mame iubitoare. în copiii lor nu vedeau imaginea eroică a unui „cuceritor de ziduri şi de cetăţi", ci carne din carnea lor şi sînge din sîngele lor. Cu toată stufoasa coamă a dragonului, cu tot roşul sîngeros al pantalonului, în soldatul ce mergea spre frontieră să apere viaţa şi gloria Franţei ele nu vedeau un erou ucigător de duşmani, ci un biet pui zburătăcit de mamă, pe care îl ameninţă cele două capete ale vulturului rapace : un biet *piou-piou...*

Au plîns mamele franceze, pe faţă şi fără ruşine. Şi-au plîns dragostea lor nimicită... Au hohotit străzile şi grădinile.

Au răsunat Luxemburgul şi Tuileriile de lacrimile şi blestemele mamelor împotriva războiului.

Astăzi, după aproape doi ani de război, ce vor fi făcînd atîţia *piou-piou,* pe care i-am văzut micuţi şi pierduţi în haina lor largă, învăluiţi de căldura braţelor materne ? Cîţi nu vor fi muşcat pămîntul mocirlos al tranşeelor, gîndindu-se la durerea mamelor îndepărtate ce~şi îngînă suferinţa cu cetirea comunicatelor glorioase ? Cei mai mulţi sunt însă la postul lor de onoare : înfipţi acolo, în noroiul transeei, ca un zid eroic si neînvins de care se sparg valurile teutonice... Ieşiţi din braţele ocrotitoare

Au devenit oameni. Nu mai sunt pui? rătăcit!

tanzat sunt un popor curagios şi războinic ᴾ

IMPRESII DIN TIMPUL MOBILIZARE! LA PÂRIS

Aş dori să-mi însemn cîteva lucruri din cele dintîi zile ale mobilizării franceze...

Evenimentele m-au prins la Paris. Pînă ce voi putea pleca, stau şi observ. Fireşte, nu am vreun punct de observaţie mai deosebit. Sunt un trecător amestecat în mulţime. Nu cunosc nimic din planurile de război ; dorinţele mele nu le pot socoti ca înfăptuiri viitoare, iar dacă mi-aş lua bătăile inimii drept ţel al acestor notiţe, aş luneca repede la literatură, ceea ce nu voiesc în nici un chip. Nu e vremea literaturii, cînd armele se ciocnesc. Ochii privesc cu înfrigurare mişcarea mulţimei ; urechile ascultă crîmpeie de vorbă. Să-i zicem inimei să tacă. Şi cu toate astea e aşa de greu ! Să tacă inima cînd Franţa se ridică din utopia pacifismului pentru a-şi apăra fiinţa ameninţată de primejdia morţei ; să tacă inima în clipa cînd Parisul, în care pare că aş fi trăit întotdeauna, intră în frămîntările morţei sau ale unei regenerări viitoare ?... Taci, inimă, taci, a zis poetul. Va tăcea.

Iată pentru ce, în aceste scurte note, voi însemna numai cîteva feţe ale Parisului în timpul mobilizării, fără literatură, fără priviri sintetice şi consideraţii istorice, fără chiar vreo caracteristică mai ascuţită. Eram eu însumi prea mişcat, pentru a fi un observator cumpătat şi băgător de seamă.

Cele trei sau patru seri dinaintea mobilizării generale le-am petrecut pe marele bulevarde, a căror înfăţişare e neobişnuită. Lume imensă ; bulevardele par o uriaşă inimă congestionată ; tot sîngele din arterele cele mai depărtate ale Parisului s-a adunat în faţa lui *Le Matin.* Valuri de oameni se scurg tăcuţi mai totdeauna, fără gesturi, ca într-o procesiune solemnă. Dinaintea ziarului se opresc, aşteptînd telegramele ; dincolo de paravanul luminos se petrece ceva ; e pace sau război ? Simţi întrebarea dureroasă in inima fiecăruia... Un grup de tineri străbate mulţimea nemişcată după cum străbate un rîu curgător apele unui lac ; tricolorul fîlfîie ; cei din frunte strigă : *hou ! hou ! hou ! ă Berlin !* Apoi tăcere ; şi din mijlocul acestei tăceri grele, se ridică un cîntec sfînt. *Marseilleza* îşi desfăşoară aripile ca o pasăre uriaşă ; se înalţă legănat deasupra poporului ; se clatină în fîfîiri şovăitoare, apoi se avîntă într-un zbor sigur, stăpînind gloatele sub ocrotirea cutelor ei. Fiinţa întreagă se simte coprinsă de un înalt sentiment religios. Cerul de sus se adînceşte ca o catedrală.

A doua zi aceeaşi mulţime îngrijorată ; aceleaşi priviri ţintuite pe paravanul luminos al ziarului. Dar prin mulţimea nemişcată, grupul de tineri ce-şi fac loc nu mai intonează imnul solemn al *Marseillezei,* ci răzvrătitele note ale *Internaţionalei,* întretăiate de strigăte : *ă bas l'armee, ă bas la guerre !*

Oamenii aceştia în preziua războiului, în care ţara lor îşi joacă existenţa, nu înţeleg covîrşitoarea şi tragica însemnătate a clipei. Mai cred în pacifism, în frăţia universală ; lovitura de spadă a Kaiseruiui german nu i-a trezit încă din amorţirea formulelor ideologice. Acum, cînd numai fierul va mai vorbi, cînd fiinţa patriei e sprijinită pe vîrful săbiilor, se mai găsesc nenorociţi cari să strige : *jos armata !* şi să întreţie războiul civil. Ţara se zvîrcoleşte şi are nevoie de toate energiile, în timp ce cîteva mii de tineri zbiară pe bulevarde : *jos armata !*

Biata Franţă ! Neţărmurita noastră dragoste pentru dînsa sufere în faţa unei astfel de rătăciri. Oare această rasă războinică, care a scris atîtea pagini de vitejie ostăşească, rasă cavalerească şi cuceritoare, să fi ajuns la o aşa lipsă de voinţă de a fi liberă sub soare ? Cerul se roşeşte spre răsărit, ulanii îşi arată vîrful coifului în văile Lorenei şi a rămas încă din sămînţa umanitarilor ce aţîţă ura împotriva armatei, prin strigăte revoluţionare !

Pentru ultima oară la teatru. La *Renaissance,* un vodevil, *le Zebre,* din cele mai vesele ce am văzut vreodată. Lumea din sală — mai mult străini — rîde ca în zilele bune ; de afară nelămurite zgomote vin să-şi amorţească puterea de ziduri. După actul al doilea un zvon pătrunde în foaier : *Jaures a fost asasinat!* Comentariile nu lipsesc ; unii susţin că un german 1-a răpus cu un foc de revolver ; alţii, dimpotrivă, pretind că omorîtorul e un socialist francez nemulţumit că Jaures privea războiul ca o necesitate de neînlăturat. Actul al treilea abia e ascultat; toţi se gîndesc aiurea, la marile evenimente ce se pregătesc şi la tragedia petrecută nu departe de teatru. La ieşire, ediţiile speciale au apărut; Jaures e mort ; asasinul e un patriot.

O seară minunată. De două luni ploua mereu, şi acum cerul pare o feerie. O noapte dulce, molatecă, cu stele somnoroase şi sclipitoare, cu învăluiri de aer călduţ, cu miresme ce vin de nu ştiu unde, o noapte de început de toamnă, voluptuoasă, în care simţi şi plăcerea de a trăi, dar şi neîndestularea acestei plăceri ; în care simţi că peste noi mai e altceva, că tot ce facem pe pămînt e searbăd, că sunt plăceri şi fapte şi mai mari, ce nu încap însă în îngrădirea simţurilor noastre.

Pe bulevarde lumea roieşte la miezul nopţii ca pînze de fluturi în jurul becurilor de lumină. Pe dată, se întocmesc procesiuni de tineri şi de lucrători, cadenţîndu-şi pasul în strigăte : *Vive Jaures !* şi *Hou ! hou / hou ! ă Berlin /...*

Lumea se frămîntă jos, chinuită de nesiguranţa zilei de mîine, şi cerul îşi scutură petalele de trandafir cu nepăsare ca într-o poezie de Alfred de Vigny. Pretutindeni străbate fiorul : mîine războiul, ce va face Franţa ? De sus pică pace, linişte şi nepăsare...

Iar Jaures cloarme ; Jaures a murit... O pată de sînge, dinaintea tragediei ce se vesteşte. E oare o pată de sînge vinovat ? Iată întrebarea. Sîngele e însă sînge : dinaintea lui te închini.

Jaures ! Nu l-am iubit niciodată. I-am admirat talentul, i-am recunoscut o convingere hotărîtă, nobilă poate, dar primejdioasă patriei. L-am auzit de mai multe ori în chestia Marocului : ce izvor nesecat de perioade armonioase, ce vehemenţă, ce căldură, ce idealism şi ce poezie în zugrăvirea societăţii viitoare ! Dar totodată ce sac de vînturi şi de nouri ; ce semănător de ideologie vătămătoare !

Acum Jaures e mort, tocmai în clipa cînd începuse să-şi dea seama de zădărnicia acţiunei lui, tocmai cînd începuse să vadă că numai popoarele tari au dreptul la viaţă, tocmai cînd băgase de seamă că războiul intră în categoria necesităţilor omeneşti.

Jaures e mort. A murit la timp. O viaţă întreagă şi-a pus imensul lui talent în slujba păcei şi a *Internaţionalei ;* cu vorba lui impetuoasă o viaţă întreagă a săpat militarismul, răspîndind printre milioane de lucrători otrava dezarmărei universale. Şi iată unde a ajuns pacifismul ! Cei doi împăraţi, după ce şi-au făcut socotelile, nu l-au mai întrebat pe Jaures, ci au sunat tocsinul războiului. In timpul acesta, Jaures se gîndea la greva generală, la abrogarea legei de trei ani, la înlocuirea armatei regulate prin miliţieni, la nerozia naţiunei înarmate... Părea că se trezeşte dintr-un vis greu şi urît. Şi tocmai cînd se scutura din visul lui, un glonte criminal l-a culcat la pămînt. înmormîntarea i-a fost o apoteoză. Dar dacă ar fi trăit, şi Franţa ar fi fost zdrobită, oare viaţa nu i s-ar fi părut o povară prea grea pentru conştiinţa unui om cinstit ?

•

Sîmbătă, 1 august, la orele 12 noaptea, văzînd cel dintîi afiş de mobilizare, încadrat în steaguri tricolore, m-am simţit adînc mişcat... în sfîrşit, războiul ! A şovăit Franţa, dar n-a putut înlătura de ia ea acest pahar amar... S-a zbătut, a mijlocit, şi-a călcat pe inimă. Cu neputinţă. Kaiserul a voit războiul şi în braţeie iui de fier Mariana trebuie să se apere...

Noapte frumoasă şi aceasta. Scoborînd pe Boulevardul Saint-Michel steguleţele tricolore joacă pe ziduri pe dinaintea ochilor ce le privesc cu lăcomie. Războiul ! Cuvîntul cumplit, sub groaza căruia francezii trăiesc de patruzeci de ani, a fost rostit. Nici o putere omenească nu-l mai poate opri din mersul lui biruitor. Pare că hohoteşte prin străzile cu lumea veselă şi grăbită a Parisului de miazănoapte...

•

A doua zi de dimineaţă, în zori...

întîia zi de mobilizare... Lume obicinuită ce se frămîntă ; toate trăsurile, toate automobilele sunt pline. Tramvaiele gem. Nervozitatea pretutindeni. Pe stradă, pe la porţi, prin colţuri vezi ochi plînşi, îmbrăţişări pătimaşe. Plîng mamele, plîng nevestele, plîng fericirea lor risipită poate pentru totdeauna, liniştea lor pierdută. Pleacă tineretul, pleacă speranţa Franţei, cu fiorul morţei în suflet.

Nicăieri un strigăt de nădejde, de entuziasm, un strigăt de război, ci numai femei plîngînd, bărbaţi gravi, hotărîţi să-şi facă datoria pînă la urmă, dar fără încredere. Şi atunci mă gîndesc la mobilizarea noastră de anul trecut, la acea înflăcărată izbucnire de patriotism. E drept că noi mergeam împotriva bulgarului sleit, pe cînd francezul merge împotriva germanului de oţel... Dar oare ţăranul ştia cu cine se luptă ? El mergea la război pentru ţară. Şi războiul, oricare ar fi el, nu alege.

Toate ziarele au lăudat calmul mobilizărei franceze. A fost, în adevăr, calm. Se vede că unii credeau că va fi revoluţie. Cine s-a aşteptat însă la entuziasm, la proverbialul entuziasm francez, s-a înşelat... Prea erau mulţi ochi plînşi şi prea multe chipuri întristate.

Pe străzi nici un fel de mişcare patriotică. Ba am văzut două, seara : cîteva sute de italieni s-au frămîntat pe bulevarde cîntînd *Marseilleza. A* doua zi cei mai mulţi dintre ei plecau în Italia. în Cartierul latin cîteva zeci de greci fîlfîiau cu zgomot steagurile celor două ţări, aclamînd războiul.

O lacrimă mi-a căzut citind în *Paris-Midi* acest titlu mare, atît de semnificativ : *Calmul mobilizărei franceze. Entuziasmul voluntarilor străini !*

•

Azi pelerinagiul silit tocmai la primăria arondismentului XIII în *Place* d'*Italie*. Metroul nu mai merge. Un singur tramvai : Châtelet-Ivry. Trebuie să te duci la capătul lui ca să-l poţi lua. In drum, zăgazuri de două clase pentru cei ce-l aşteaptă. înăuntru sunt strivit sub două menajere încărcate cu proviziuni. La întoarcere viu pe jos prin străzile obscure ca *La Gracieuse, Lacepede* şi *Mouffetard* atît de veche şi pitorească, în care Anatole France şi-a aşezat pe unul din eroii lui. O mare de lume murdară : femei sumese, lucrători turmentaţi. Un grup dinaintea unei prăvălii : o sucursală a societăţei alimentare Maggi cu geamurile sparte, cu toate sticlele de lapte zdrobite.

Urmăresc de mult campania regaliştilor de la *Action Frangaise* împotriva acestei enorme societăţi de origină germană. Credeam campania fără nici un răsunet în masele poporului. M-am înşelat. Din întîia zi a mobilizării toate sucursalele au fost devastate, tocmai cînd guvernul voia să le ocupe şi să le întrebuinţeze în interesul naţional. Ascult convorbirile lucrătorilor dinaintea a trei sucursale :

— Foarte bine le-a făcut ! Guvernul a oprit un vagon cu trei milioane în aur pe care Maggi le trimetea în Germania.

în faţa altei sucursale vagonul cu aur avea 60 de milioane, iar la o a treia aud că guvernul a descoperit că laptele societăţii Maggi era otrăvit.

Astfel se dezlănţuiesc fanatismele.

•

Un lucru aproape de necrezut : am văzut uniforme militare în străzile Parisului ! în adevăr, e de neînchipuit. Vin de atîţia ani la Paris şi pot spune că n-am văzut încă uniformele armatei franceze, în afară de ziua de 14 Iulie. Spiritul public e într-atît de potrivnic militarismului, încît ofiţerii au poruncă să meargă îmbrăcaţi civil. Mă întreb insă : care e starea sufleteasca â ofiţerilor siliţi să-şi ascundă haina pentru a se putea arăta în lume ? Şi acum merg la graniţă, acum sunt nădejdea din urmă a patriei ! Li se cere un suflet de erou, după ce ani de zile au fost chinuiţi de atîtea anchete parlamentare şi prigoniţi de atîţi îmbuibaţi deveniţi deputaţi socialişti unificaţi. A trebuit războiul pentru ca să îndrăznească să apară în public în pantalonii lor stropiţi de sînge.

Ii privesc cu atenţie. Activi şi rezervişti îşi poartă uniforma cu stîngăcie, nefiind deprinşi cu ea. Tunica e prea lungă sau prea scurtă ; ţinuta nu e militară, ci orăşenească. Un prieten îi numeşte pe toţi „neverosimili", iar eu i-am poreclit „diletanţi", deoarece nu se prea simt la locul lor în uniformă. Le lipseşte întipărirea meseriei. Vor fi desigur viteji ; sîngele rasei n-a degenerat încă. Dar cu cît mai inimoşi ar merge la moarte, dacă n-ar duce în spate atîţi ani de umilinţă şi de prigonire !

Cine va povesti peregrinaţiile străinilor dinaintea uşei comisariatelor pentru a dobîndi un *„permis de sejour"*, peticul de hîrtie fără care nu mai poţi sta în Paris ? Mii de oameni se îngrămădesc în faţa unei uşi înguste ce se deschide cu zgîrcenie la cîte unul... Zile întregi au aşteptat să le vină rîndul ; unii s-au culcat pe trotuar pentru a putea fi în zori cînd începe eliberare permiselor,

Un biet bătrîn, din Elveţia germană, aşteaptă şi el de două zile, deşi locuieşte în Paris de 30 de ani.

— Şi ce vor face cu noi ?

— Ni se va da libertate să trăim în Paris.

— Dar cu ce să trăim ? Eu mi-am închis prăvălia, nemaiavînd nici lucrători, nici muşterii.

Şi după o clipă de tăcere :

— Dar cu austriacii şi cu germanii ce au făcut ?

— I-au dus în alte oraşe în afară de zona războiului. Pe cei cu stare îi lasă în pace ; celorlalţi li se dă de lucru,

Atunci bătrînul ieşind din şiragul nostru :

— Atunci mai bine mă declar german. O să am cel puţin ce mînca.

Trec pe lîngă o circiumă. Măria sa poporul e îndesat pe terasă, dinaintea paharului cu otravă verde. Sute de lucrători zdrenţuroşi îşi potolesc setea lor neistovită. Aud un glas răguşit de la o masă :

— *He, Monsieur, une cigarette s'il vous plaît.*

Trec înainte fără să întorc capul. Deodată simt o mînă ce mă zguduie de piept :

— *Dis doric, bourgeois, tu vas me donner au moins une cigarette.*

Fireşte că i-am dat fără să zic un cuvînt...

Iată stăpînul nostru de mîine. La cea dintîi înfrîngere, cetăţeanul acesta va deveni tiranul unei străzi sau al unui cartier. Dacă ştie citi şi scrie — adică dacă citeşte *La Guerre sociale* şi *VHumanite* — încingînd un brîu roş, va deveni căpitan de gardă naţională, comunist gălăgios şi orator popular.

Suntem în stare de asediu. Toate armele au fost prohibite şi rechiziţionate. Foarte bine. Dar cel dintîi lucru ce l-aş fi făcut, dacă aş fi fost în locul guvernului, ar fi fost să închid toate circiumele, oprind alcoolul, o armă mult mai primejdioasă decît armele de foc. Comuna în mare parte a ieşit din fumurile absintului.

Franţa, ţara cea mai primitoare faţă de străini, se ridică împotriva lor. Toate marile berării şi restaurante : Zimmer, Dreher, Pschor, sunt devastate.' Foarte multe prăvălii lămuresc prin afişe că sunt „franceze". Un cetăţean Wolff, cu numele puţin ortodox, anunţă pe prăvălia închisă că a plecat la război, unde mai are doi fraţi, adăugind şi un certificat al comisariatului că e „supus" francez... De altminteri, prăvăliile se închid mereu. Un bilet laconic anunţă „ferme pour cause de mobilisation" ; altele mai energice : „parti pour la guerre" ; unul e şi mai elocinte : „Vive la guerre !"... E cartea de vizită a unui alsacian plecat pentru cîştigarea patriei pierdute.

De altfel, jafurile se fac nu numai din motive patriotice. E în instinctul mulţimei o pornire spre distrugere. Sub cuvînt că unele băcănii au ridicat preţurile — ceea ce s-a dovedit ca neîntemeiat — o drojdie de oameni le-au jefuit toată marfa ; un factor poştal a fost prins golind caseta prăvăliei. In acest timp, proprietarii erau plecaţi la război. în băcănie nu rămăsese decît femeile lor.

Războiul nici nu a început şi vandalismele se vestesc. Din fumurile alcoolului ies scelerați ce vor să se îmbogăţească azi numai prin furt, mîine şi prin asasinat.

•

Din fericire, acest început de dezordine schiţat în întîile zile ale mobilizării a fost repede înăbuşit. La cîrmă nu mai e guvernul din 1870, ci un guvern energic şi cu experienţa trecutului. Liniştea unui oraş atîrnă de cele cîteva mii de tulburători profesionali. Proclamînd starea de asediu, guvernatorul militar a şi început să-i pună la răcoare. De cîte ori trec pe lîngă Palatul de Justiţie, zăresc în beciurile cu geamurile deschise sute de noi mosafiri, cărora guvernul Republicei le distribuie o dreptate sumară, dar energică. în două zile, trei mii de răufăcători au trecut printre pensionarii statului. Pînă la o sută de mii mai e încă o largă margine...

Deschizînd *La Patrie* pe stradă (un fel de a vorbi, deoarece *La Patrie* n-are decît o foaie de mărimea unei file de caiet), un lucrător mă opreşte cuviincios, cerindu-mi voie să i-o împrumut. O citeşte înfrigurat şi mi-o dă cu nemulţumire :

— Am auzit că 2000 de ulani au fost făcuţi prizonieri de soldaţii noştri : *et il n'y a rien sur ce sale canard !*

în cîteva clipe sunt măcar zece cititori în jurul ziarului meu.

Toţi vor să controleze o ştire auzită :

— Un zeppelin văzut deasupra Parisului.

— Ciocnirea la frontieră între un zeppelin şi un aeroplan.

— Un escadron francez pierdut fără urmă...

Din toate acestea un singur lucru se adevereşte a doua zi : doi ulani au fost arestaţi.

Ceea ce mişcă mai ales mulţimea e povestea zeppelinului fantomă, care va arunca dinamită asupra Parisului şi mai ales asupra Turnului Eiffel ce leagă Parisul cu lumea întreagă. Lucrul e nou şi ispiteşte imaginaţia mulţimei deprinse să se închine puterilor necunoscute. De altminteri şi Turnul Eiffel se apără împrăştiind puternice fîşii de lumină pe cerul atît de frumos zilele acestea.

Noaptea, grupe de gură cască privesc spre cer la un punct luminos. Toţi vorbesc de zeppelin. Un copil, îndoit din mijloc, trage pe taică-său de haină, uitîndu-se în sus :

— *Pere, en vlă un zeppelin !*

Trebuie să-i auzi însă intonaţia pentru a gusta precocitatea naivă a copilului parizian.

...Şi sus, planeta Marte stăruieşte a străluci mai luminos ca oricînd, fără să bănuiască că tulbură liniştea parizienilor.

Biata „Madame Mărie", de la Duval, se stinge de pe picioare ! Bătrînă, ea a păstrat totuşi în chip ceva feciorelnic, în trăsăturile ei fine, subţiate, în gura măruntă, în ochii biajini şi stinşi. In mişcări are ceva graţios. De ani de zile vorbim de fiul ei soldat. Acum ceasul fatal a sunat. Jeanot e în forturile de la Toul. Biata mamă a ajuns o umbră, aşa merge de plutitor. Cum mă vede cu un ziar, mă pîndeşte, aşteptînd să-i spun ce e cu războiul. Tremură la fiecare vorbă a mea ; mă priveşte în ochi să vadă dacă nu-i ascund ceva. O mîngîi : Franţa va fi biruitoare. Respiră o clipă, apoi mă întreabă : Dar Jeanot? Şi Jeanot va scăpa. Se înveseleşte. Pentru puţin timp. I-a sosit duşmanul.

Duşmanul Măriei este „camelotul" ce se aşază dinaintea restaurantului la ora 7, strigînd de-şi sparge pieptul :

— *La Presse ! La Presse ! La Presse ! Derniere edition !*

Vînzătorul de ziare îi pare o imensă cucuvaie vestitoare de nenorociri. Cînd îmi întinde farfuria, simt o lacrimă ce-i cade pe mînă pentru fiul îndepărtat.

Am citit o scrisoare a unui prieten, soldat pe frontiera de răsărit, către nevastă-sa, o româncă :

„...îmi pare rău că te-am lăsat în lacrămi; îmi pare rău că plîngi. îmi pare însă şi mai rău că-ţi plîngi soarta, că te plîngi numai pe tine şi nu te gîndeşti puţin şi la mine."

Şi acesta e adevărul. Totdeauna am auzit-o văitîndu-se : Ce mă fac eu dacă moare ! şi niciodată plîngîndu-l pe el că poate să moară. Dragostea adesea e egoistă ; plîngînd pe cel mort, ne înduioşăm mai mult asupra noastră ce rămînem pe pămînt.

•

Ziarele de seară anunţă neutralitatea Italiei, intrarea în defensivă a Belgiei şi probabila participare a Angliei la război. Adîncă emoţie în mulţime. Pentru întîiaşi dată feţe înseninate ; oameni ce nu privesc războiul cu resemnare, ci cu oarecare flacără lăuntrică în privire.

Vecinul meu de masă, un negustor de instrumente chirurgicale, îmi vorbeşte deodată :

— *On va leur doner une raclee, ă ses sacres Allemands !*

E cea dintîi vorbă de speranţă, de curaj şi de agresiune pe care o aud de la un francez ; e cea dintîi vorbă războinică ieşită din gura acestui popor pierdut de pacifism şi de umanitarism... îi va bate pe nemţi ! Mi se umple inima de bucurie auzind aceste cuvinte inimoase... Pînă acum n-am văzut decît tristeţe, resemnare, stoicism. Războiul e numai pentru apărarea patriei năvălite.

Un ziar anunţă :

„Germanii au trecut frontiera la Cirey — 490 km de la Paris."

De pe acum se anunţă depărtarea de la Paris !

•

Ziarele apar pe nişte foiţe ridicole şi se vînd ! *La Patrie,* unul din cele mai puţin însemnate, are un tiraj de un milion cinci sute de mii de exemplare. Mă scobor în stradă s-o iau de la un camelot şi întind obicinuitul gologan de cinci.

— A/ori, *cest deux sous.*
— *Pourqoui ?*
— *Parce que nous achetons le papier plus cher.*
Oh, acest *nous,* cu cîtă importanță a fost rostit ! *Nous !* Şi cînd îi arăt scris cu litere mari „5 *centimes",* camelotul imi aruncă o privire dispreţuitoare.
— *Si ga vous convient, bourgeois !*
Hotărît, trebuie să trec de acum înainte drept un burghez vrednic de dispreț. Privindu-mi butoniera decorată, camelotul mă arată către un grup de femei din popor :
— *Ca est decore, et ga marchande encore !*

•

Un grup de lucrători buni discută cu un ziar în mînă despre generalul Pau. Unul din ei rosteşte :
— Generalul Pau şi-a pierdut o mînă în războiul de la 1870, pe cîmpiile Alsaciei.
— Cu atît mai bine, întrerupse un altul, se va duce acum să şi-o caute !
Minunat răspuns şi în spiritul rasei... în adevăr, generalul Pau a trecut în Alsacia...
Duminica următoare mă scorboram de la Bois de Boulogne pe Cîmpiile Elizee. Un amurg frumos ca o apoteoză. Soarele scăpata încet după Bois, lăsînd în urmă beteala razelor lui ce se aninau de copaci, se încolăceau pe creştetul Arcului de triumf şi cădeau peste trecători ca o ploaie măruntă şi jucăuşă... Deodată strigătul unui camelot sfîşie aerul : *Francezii au intrat în Alsacia. Mulhouse a fost luat /...*
O beție ne cuprinse pe toți... în sfîrşit, francezii au călcat pămîntul sfînt, rîvnit de patruzeci de ani ! Oamenii se luminează la chip, se simt uşurei ca un fulg în bătaia razelor, se opresc, se îmbrățişează. Timpurile eroice au reînviat ; bărbatul e zdrobit. Bucuria ne umple pieptul la toți, ne presară trandafiri pe obraz şi ne pune aripi la picioare. O dragoste de omenire şi de viață ne învăluie ca într-un nor sfînt. Cînd trecem pe sub Arcul de triumf avem senzația că *noi* ne întoarcem învingători din Alsacia, sub un arc ridicat anume de patria recunoscătoare...
Şi cu toate acestea, ce tristeță ! Intrarea în Alsacia a fost o greşeală. Clemenceau a spus-o a doua zi în *UHomme îibre,* şi înîringerile franceze pe linia Belgiei, neîndeajuns de apărată, au dovedit-o mai tîrziu...

Proprietara mea mă duce să-i vizitez pivnița ; îmi arată un colțişor, unde s-ar putea pune un pat pentru mine. Şi cum strîmb din nas, ea adaugă, zâmbind :
— Hrană vom avea de ajuns. în pivniță sunt totdeauna locatari numeroşi.

•

...Cît de neted se desface drumul ce iese din Fontenay-aux-roses !... De o parte şi de alta, mici case oblonite răsar din largile curți de verdeață gălbuie de toamnă timpurie. Multă iederă acățătoare şi mai mulți trandafiri. Trandafiri mici şi bătuți, ca nişte bănuți multicolori şi mirositori, trandafiri răsăriți pe un fir sprințar şi năvalnic ; trandafiri ce se răsucesc pe stîlpii gardurilor, pe coloanele şi burlanele caselor, răsfrîngîndu-se apoi deasupra ferestrelor ca nişte degete îndrăznețe şi parfumate ce bat în geam...
Fontenay îşi merită numele. Stă învăluit în giulgiul lui de trandafiri.
Drumul se întinde apoi pe cîmpul deschis, în mijlocul unei naturi care seamănă atît cu natura țării noastre : natură mijlocie şi măsurată, natură armonică şi cuminte, fără căderi.

De pe colina spre care m-am îndreptat fără să vreau, o privelişte neaşteptată...
Peste pinza de trandafiri a Fontenayului, spectacolul măreț al Parisului : al acestui Paris înfrigurat de grijile războiului, al acestui Paris care îşi pune armura lui Achile pe pieptul fraged..., al acestui Paris de frumusețe şi artă. Sena nu se vede. Se presimte însă. Albia ei invizibilă e însemnată de o linie de piatră şi de glorie...
Iată Notre-Dame, cu dantela turnurilor ei, cu arcurile uriaşe ale spatelui, încălecate unele peste altele, ca într-o gigantică cucerire a spațiului şi a cerului... Nouă veacuri de artă gotică ne privesc pe ochiul enorm al rosacei catedralei... Nouă veacuri de glorie regală şi de zbucium re-

publicai! au trecut prin larga ei piață. Pe treptele ei a pășit și Cezarul — celălalt Cezar, care și-a făcut singur coroana din oțelul tuturor cîmpurilor de luptă...

Dincolo de Notre-Dame, se vede Luvrul evului mediu cu cele opt veacuri de istorie glorioasă a Ludovicilor, a Enricilor și Francișcilor. Alături de Luvrul regal, Tuileriile imperiale, peste care a căzut tăcerea pustie a Comunei. Deasupra ruinelor fastului imperial, s-au așternut ca o uitare florile păcei republicane.

Pe linia îndepărtată a Senei se înalță apoi scheletul de oțel al turnului Eiffel, semnul vremilor noi de mecanică și de civilizație industrială, și Elizeul președinților burghezi...

Peste un mileniu de glorie, de epopee războinică, de muncă migăloasă, de avînt artistic se întinde pe linia invizibilă a Senei, povestind istoria poporului celui mai isteț, celui mai înzestrat, celui mai zbuciumat. In jurul pietrelor fumurii cîntă muzica de îngeri a vremilor trecute și se așterne apoteoza veacurilor... Pe deasupra cumințeniei republicane se răsucește purpura regală semănată cu floarea albă a crinului și hlamida imperială pe care aleargă acvilele de la Austerlitz[5] și Wagram...

...Prea e multă glorie împietrită în această linie unită a Senei și prea e multă fanfară în atmosfera de sărbătoare a Parisului, pentru a nu crede în veșnicia ei... Mu s-au străduit generațiile, aruncînd horbota marmurei și împletind cununa sonoră a faptelor eroice pentru a rămîne în voia obuzului german... O catedrală se poate distruge cu un obuz ; o flamură de glorie nu cunoaște însă siluirea fierului...

•

O noapte încîntătoare : noaptea din urmă.

De cîtva timp nopțile sunt moleșitoare. Te mîngîie, te învăluie, te adorm, îți risipesc cugetul în șoaptele frunzelor și în mireasma florilor.

Nimic oțelitor, nimic războinic în acest cer limpede de orient sfredelit de fîșiile de lumină ale proiectorului din turnul Eiffel... Dimpotrivă, totul e pace, totul cîntă ca într-o divină armonie.

Războiul a început de mult. Sîngele curge la graniță : în Paris sunt însă nopți orientale, nopți de Cytheră, călduțe, cu adieri ce se joacă prin păr, pe sub gene, ce te umplu de o nețărmurită dragoste de a întinde brațele, de a strînge, de a săruta, de a plînge o iubire veche, uitată de mult, de a dori ceva ce nu se poate împlini ; simți un fior de plăcere că ești slobod ca o suflare. Mai simți însă și durerea atîtor clipe netrăite, pe lîngă care ai trecut fără să te oprești, a atîtor lacrimi lăsate în urmă, a atîtor sfîșieri uitate, ce se întorc acum pentru o clipă...

Mă așez pe o bancă în grădina Tuileriilor...

Mă simt ușor și nematerial ; miresmele florilor plutesc ca funigeii. Tăcere adîncă. Pe bănci, veșnicele perechi. Nu sunt tineri de tot; tinerii au plecat mai demult. Cîți dintre cei ce stăteau acum o săptămînă, sărutîndu-și iubitele pe aceste bănci, nu-s culcați în șanțurile Belgiei, privind cu globul gol al ochilor licărirea stelelor ?

In locul lor vin cei de patruzeci de ani, ce vor pleca și ei mîine la graniță. Cu presimțirea morții în sufletul înghețat, ei nu îmbrățișează, nu țin în brațele lor femeile amețite de duioșie și de voluptate, ci stau pierduți, striviți sub amenințarea clipei, în brațele femeilor ce-i mîngîie, îi leagănă, îi strîng la sîn ca pe niște copii asupra cărora plutește o nenorocire. Niciodată n-am văzut pînă acum un gest mai nobil, mai mișcător, decît gestul matern al acestor femei ce-și țin iubiții în brațe, ocrotindu-i împotriva rîsului roș...

...Și în noaptea aceasta caldă, în noaptea aceasta de dragoste, în care auzi sărutări mîngîietoare și gemete izvorîte înăbușit din piepturile chinuite de marea durere a plecării pentru totdeauna, simt în inimă și biruințele și înfrîngerile trecutului și toate durerile pe lîngă care am lunecat fără să le văd...

Mă simt mic și înduioșat dinaintea celor două brațe ce ocrotesc, dinaintea gurei ce șoptește cuvinte de nădejde, în care nici ea nu crede, dinaintea sinului cald ce vrea să alunge ideea pămîntului înghețat și mort...

...Paris ! oraș al artei, al tinereții și al iubirei, aș vrea să-mi intri tot în pupilele mele mărite, pentru a-ți statornici icoana, așa cum *este,* cu drăgălășia vieții tale

uşoare şi poetice, cu pustiul cheiuriior răsunătoare, cu tezaurele tale de artă, cu apusurile de soare din Luxemburg, cu primblările în vaporaşe de-a lungul Senei, cu toată acea graţie ce face din tine cel mai scump oraş din lume. Şi mi se strînge inima cînd mă gîndesc că la întoarcere ceva din farmecul tău ar putea fi ştirbit ; o piatră din Notre-Dame năruită ; un platan de pe Boul-Mich- trîntit la pămînt, sau că aş putea zări un coif prusac rătăcit în curtea pătrată a Luvrului.

EROISMUL MUT...

Trăim în epoca eroismului anonim...

In tranşeele ce încing Europa cu atîtea brîie ce pun atîtea cute pe fruntea dureroasă a lumei, înfloreşte eroismul mut : mii de piepturi se dezvelesc cu bărbăţie dinaintea obuzelor uriaşe ; pentru un petec de pămînt cad vieţile secerate fără nici o părere de rău. Calea învingătorului de o clipă se aşterne peste cadavrele fraţilor.

•

Războiul e însă o şcoală de eroism...

In vîrtejul acesta de fier, de fum şi de moarte, individul se pierde ca o undă anonimă într-un ocean. în locul individului, avem colectivităţi, cu toate urile ancestrale şi instinctive. Nu se luptă un om, ci o rasă. însuşirile individuale se şterg ; omul e numai o singură bătaie a acestei inimi enorme cu milioane de bătăi... Din clipa în care soldatul s-a înşirat dinaintea duşmanului, un nou suflet îi răsare în piept. Virtuţile şi laşităţile lui tac. Curajul devine o necesitate colectivă şi contagioasă, în primejdia morţei, el e uneori o nevoie de viaţă. Cele mai adese, e o frenezie nereflectată, ce se înstăpîneşte asupra individului şi-1 împinge spre cele mai frumoase acte de eroism. Eroismul unuia atrage eroismul altuia. Dintr-o scînteie se aprinde un incendiu uriaş... Oamenii

cei mai paşnici se sirnt pătrunşi de o nouă sevă de viaţă ; virtuţi nebănuite se trezesc din îndelunga lor aţipire ; braţul care n-a purtat niciodată o armă devine coarda întinsă a răzbunării naţionale...

Prin această lege tainică a psihologiei războiului, înfloreşte azi eroismul în toate brîiele tranşeelor. Vieţi preţioase se jertfesc pentru o palmă de pămînt, pentru o şură părăsită ; mii de oameni au murit pentru căscioara păzitorului unui pod...

•

Mai e însă şi un altfel de eroism...

Un automobil se scoboară cu iuţeală în josul unei străzi. în cale îi iese o fetiţă mai întîi nepăsătoare şi neştiutoare, apoi deodată buimăcită de primejdie şi neştiind încotro să apuce. O clipă, şi automobilul o va zdrobi...

Un trecător o vede. într-o clipă se repede s-o smulgă de la moarte sigură. Şi în timp ce o smulge, automobilul trece peste dînsul, sfărîmîndu-1...

E cazul avocatului George Georgescu...

Nimic nu-l îndemna spre o faptă eroică. Era un simplu trecător, care putea privi primejdia altuia fără nici o strîngere de inimă. Şi totuşi, şi-a primejduit viaţa printr-un gest scurt şi impunător.

înaintea unui astfel de eroism mă închin. E cu atît mai mare, cu cît nu i 1-a cerut nimeni. Eroismul lui nu e o necesitate oarbă a războiului ce te sileşte să ucizi pentru a nu fi ucis ; nu e contagiunea maselor omeneşti asupra cărora s-abate suflarea eroică ; nu e pornit dintr-o ură de rasă ; nu e cerut de căldura ideii supreme de patrie ; nu are o justificare superioară ce trece peste individ pentru a cuprinde un neam întreg.

Un eroism simplu şi măreţ ; e eroismul unui om ce rupe miile de legături ale egoismului pentru a se primejdui scăpînd pe un necunoscut ; e un eroism izvorît din atitudinea energică şi hotărîtă a unui caracter.

Viața în sine e de mic preț. Cu toții plătim birul ei secerătorului nemilos. Cînd însă o viață se frînge printr-un gest atît de eroic, ea cîștigă în ochii noștri o mare valoare simbolică.

Dinaintea mormîntului lui Georgescu trebuie să se închine oricine nu vede în viață decît frumusețea morală a simbolului.

SUNT LACRYMAE...

De la începutul războiului o parte din Bois de Boulogne a fost doborîtă la pămînt din motive strategice sau de aprovizionare a Parisului. Mieii behăiesc prin aleile în care odinioară parizienele îşi plimbau lenea lor elegantă.

Frumoşii fagi şi salcîmi ai pădurii au fost scoşi din pămînt în apropierea germanului biruitor : consecinţă neaşteptată a războiului.

Căci în acest război de giganţi nu sufer numai oamenii, ci şi natura eternă. Alfred de Vigny o credea nepăsătoare faţă de suferinţă.

La patimile noastre, ea răspunde cu acelaşi zîmbet făţarnic şi indiferent. Dinaintea pumnului întins şi ameninţător, nu se cutremură. Dinaintea maiestăţii' morţii, ea păstrează aceeaşi seninătate nepătrunsă.

Acum sufere şi ea. Obuzele o frămîntă, ca o forţă ascunsă şi vulcanică... Tranşeele o taie şi o străbat ca'nişte nervuri infinite şi dureroase. Explozibilele o sfîşie şi' o aruncă în aer în amestec de pulbere fină şi de fum. Copacii ard ca făcliile vii ale lui Neron sau se zbuciumă în şuierul ghiulelelor.

Legenda lui Atila e o palidă legendă pe lîngă realitatea fioroasă a războiului de acum. In urma copitei calului marelui rege, iarba nu mai creştea. De pe urma Kaiserului, natura întreagă se va pune'în doliu, secătuită în izvoarele ei, pustiită în păduri, răscolită pînă în adînc de forţa năprasnică a tunurilor uriaşe.

Natura nu mai e nesimţitoare faţă de suferinţa omului... Jeleşte şi ea alături de dînsul... Mor copacii, plîngînd lîngă piou-pioul ce-şi scăpată capul pe puşcă, gîndindu-se la satul lui îndepărtat. Moare vegetaţia Franţei arsă de para vărsată de miile de tunuri.

Plînge firul de iarbă, după cum plînge şi stejarul cei trufaş : acelaşi nimic în faţa uraganului de foc şi a morţei.

Plînge natura...

Sunt lacrymae rerum...

O credeam nepăsătoare şi eternă, şi o vedem o biată nenorocită, zguduită de fiorul morţei... Tremură ca un om în aşteptarea clipei din urmă... Biata natură ! Nu mai e trufaşă... Cu atît mai bine. Sufere. Suferinţa înalţă şi înnobilează. Suferinţa ei o apropie de noi. Omul şi natura sunt două suferinţe ce se sprijină, două slăbiciuni sublime...

Alfred de Vigny ar fi împăcat. Acest poet mare şi soldat neizbutit, ce şi-a irosit viaţa în aşteptarea războiului, ar fi mulţumit de epopeea vremurilor noastre... Ar fi văzut mai întîi războiul cu toată grozăvia lui măreaţă, şi sufletul lui de luptător nostalgic s-ar fi potolit în baia de sînge şi de eroism a epocei noastre...

Ar fi văzut apoi şi suferinţa naturei... Ea nu i-ar mai fi spus : „Sunt teatrul nepăsător pe care nu-l poate mişca piciorul actorilor săi. N-aud nici strigătele, nici suspinele voastre. Abia simt, trecîndu-mi de deasupra, comedia umană, care caută în zadar înspre cer ca spre un mut spectator. Mă numiţi o mamă, şi eu sunt un mormînt. Iarna mea vă ia morţii ca pe o hecatombă şi primăvara nu vă simte adoraţia."

Natura nu se înduioşează numai la suferinţa omului. Sufere şi ea. Şi în faţa maiestăţii acestei suferinţe, blestemul lui Alfred de Vigny ar fi amuţit şi din piept i s-ar fi ridicat un prinos de milă şi de recunoştinţă...

TRAGEDIA UMANA ŞI TRAGEDIA DIVINA...

Au trecut nouăsprezece veacuri de la tragedia divină. Fiecare zi a acestei săptămîni e cîte un act al marii tragedii, pînă la apoteoza din urmă. Christos a murit. Christos a înviat. Sîngele lui generos a curs pentru păcatele noastre. Totul se cumpără cu sînge. Jertfa, lui a fost cu atît mai prețioasă cu cît a fost o jertfă ştiută şi consimțită de mai înainte. Ea e cu atît mai patetică şi mai dureroasă cu cît e mai zadarnică...

Azi ca de atîtea ori vor răsuna clopotele de aramă şi de argint ale milioanelor de biserici şi de bisericuțe ; azi ca de atîtea ori va răsuna văzduhul de cîntecele de bucurie şi de fiorul învierii lui Christos ; azi ca de atîtea ori vom reproduce gesturile ancestrale ale marei Taine ; azi ca de atîtea ori vom acoperi minciuna sub vălul prefăcătoriei, strigînd :

— Christos a înviat !

...Şi Christos n-a înviat.

In clipa în care noi urmărim în bisericile noastre actele tragediei divine, în tranşeele Europei se petrece o altă tragedie umană. Sîngele divin a stropit zadarnic pămîntul. Din picăturile lui nu s-a zămislit o umanitate mai bună. Lutul a rămas lut. Nici un fior divin nu l-a însuflețit, pentru a-l ridica deasupra nemerniciei lui. Păcatul lui Cain n-a fost răscumpărat cu jertfa lui Christos.

Pe cînd milioane de luminițe se vor aprinde ca licuricii în jurul bisericilor creştine, alte milioane de frați vor sta tupilați în tranşeele mocirloase, pîndindu-se între dînşii, fără alt glas decît glasul tunurilor. Pe cînd noi ne vom întîlni unii cu alții cu cuvîntul păcii şi al frăției pe buze, glasul nenumăratelor tunuri va împrăştia fiorul urii şi al morței... Minciuna noastră va încremeni în fața realității războiului...

•

A pătimit Christos, pentru a aduce cuvîntul păcii pe pămînt. S-a jertfit, dar pacea n-a adus-o. A pătimit Christos, pentru a ridica spiritul deasupra materiei, pentru a înfrăți pe oameni între dînşii. S-a jertfit, dar forța brutală biruie prin gura tunurilor şi egalitatea este încă o himeră. A pătimit Christos, pentru a ne pregăti la o -viață viitoare, viața „împărăției cerurilor". S-a jertfit, iar mai mult ca oricînd omul este robul vieții de aici, şi mai puțin ca oricînd se gîndeşte la viața viitoare. A pătimit Christos, pentru a propovădui morala sclavilor. S-a jertfit, dar a biruit morala Kaiserului...

•

Jertfa lui a fost deci sublimă dar zadarnică... Din învățătura lui n-a rămas decît materialitatea cuvintelor. Realitatea sufletească s-a risipit de mult. Creştinismul n-a adus nici pacea universală, nici comunismul, nici altruismul, nici biruința cuvîntului... Lumea e, ca şi înainte, în prada instinctelor animale ale antropopitecilor sălbatici. Dacă nu mai iubeşte omorul din beția sîngelui, omul îl săvîrşeşte zilnic din nevoile pîntecelui...Nemulțumit cu cei doi metri de pămînt, cît i-ar ajunge, omul visează cucerirea părnîntului, plănuind subjugarea celor mici şi întemeierea imperialismului universal, pe temelia nedreptății şi a împilării. Materia e mai tare ca spiritul. Demonul posesiunei ne stăpîneşte.

•

De aceea cînd clopotele de aramă şi de argint vor răsuna în toate bisericile lumei şi cînd preoţii în odăjdii se vor ridica în amvon pentru a vesti omenirei încheierea tragediei divine, prin apoteoza lui Christos, de pe toate cîmpiile de luptă, din toate tranşeele troglodite se va ridica, în bubuitul tunurilor, vaietul muribunzilor, strigînd :

— E o minciună... Sîngele nostru nevinovat dovedeşte că păcatul originar n-a fost răscumpărat şi că omenirea e în prada aceleiaşi sălbăticii. Sămînţa sublimă a lui Christos a căzut în pămînt neroditor. în locul blîndului nazarinean, care venise cu balsamul lui „Pace vouă !", răsună prin bubuitul tunurilor uriaşe glasul Antichristului imperial strigînd :

— *Deutschland ilber alles !*

„PORTUGAIV

O telegramă ne vesteşte că vasul-spital „Portugal" a fost scufundat de o torpilă turcească în apele Mărei Negre.

Una din miile de tragedii ale acestui război care nu respectă nimic. în faţa lui s-au prăbuşit crucile de pe catedrale. Nu putea să nu se închine şi crucea roşie a carităţii omeneşti. Bieţii răniţi, scăpaţi pentru o clipă din ghearele morţei de atîtea gingaşe mîini de femei devotate, au fost din nou prăvăliţi în recea ei încleştare din urmă. O şerpuitoare ghiulea, încreţindu-şi o lungă dîră de spumă, i-a căutat din depărtare pentru a-i culca în neprimitorul sălaş al Pontului Euxin.

•

Pentru mine însă scufundarea vasului „Portugal" nu e numai o tragedie îndepărtată şi anonimă ca atîtea altele, cu care ne-a deprins războiul mondial. Telegrama rusească îmi mai deşteaptă însă şi-o icoană hotărîtă şi o amintire puternică.

Pe bordul vasului „Portugal" am făcut călătoria de la Pireu la Constantinopole în toiul războiului ; pe bordul lui am trăit emoţiile luptei de la Charleroi.

I-a fost de ajuns o clipă pentru a se scufunda. Şi în prăbuşirea lui a luat nu numai atîtea fiinţe sfinţite prin suferinţă şi prin răni glorioase, dar şi atîţia marinari francezi, ale căror chipuri mi se trezesc deodată în amintire.

îl văd şi acum pe căpitanul meridional, cu hainele largi şi cu gesturi şi mai largi, şi mai ales pe secundul său, un bătrîn alb ca zăpada, de o fineţe de trăsături, de o transparenţă de piele şi de o eleganţă feminină în mişcări cum rar se pot întîlni la un bărbat.

...Icoane zadarnice. Au trecut pe cadranul minţii ca nişte umbre, pentru a dispărea în acest grozav abis al morţei, din care nu ne mai vine nici un răsunet.

Pentru mine vasul „Portugal" mai înseamnă şi o noapte de visare în faţa insulei Tenedos. Neuitată noapte, în faţă, umbrele graţioase ale celor şapte mori de vînt înălţate pe stîncele insulei, aripi de lilieci vîslind în aerul limpede. Din spate, fîşiile de lumină ale proiectoarelor de pe crucişătoarele engleze, stînd de pază în preajma strîmtorilor. Sus, cerul spuzit de stele al nopţilor Orientului. Jos, freamătul potolit al valurilor egeice.

în mijlocul acestui decor de feerie antică şi orientală şi de realitate cuceritoare a civilizaţiei moderne, nu puteai să nu te cufunzi în poezia trecutului.

Tenedos, Tenedos, insulă vicleană ! De-a lungul stîncelor tale s-au strecurat în noaptea opacă triremele acheilor lui Agamemnon, pentru a face pe troieni să creadă că au părăsit asediul : plan isteţ al iscusitului Ulise, ce avea să aducă ruina Troiei...

De pe ţărmul tău au pornit ca o furtună cei doi şerpi, străbătînd într-o panglică de spume valurile de sineală ale mării pentru a încolăci într-o supremă îmbrăţişare pe Laocoon şi pe cei doi fii ai lui. Nemuritoarele versuri ale lui Virgiliu îmi cîntă şi acum în amintire : „Laocoon, preotul lui Neptun, jertfea pe altar un taur. Iată, deodată, doi şerpi, pornind din Tenedos, străbat marea în rostogoliri uriaşe şi se îndreaptă spre ţărm. Piepturile lor îşi fac drum prin valuri, iar crestele sîngeroase ies afară din apă. Marea freamătă, spumegînd ; iată-i pe ţărm. Cu ochii aprinşi de sînge şi foc, gurele lor şuieră. Speriaţi, noi fugim. Ei se îndreaptă însă în mers sigur spre Laocoon, încolăcind mai întîi trupurile mici ale celor doi copii, muşcîndu-le şi apoi înfăşcîndu-1 pe însuşi Laocoon ce le venea în ajutor cu o armă. De două ori îi înconjoară mijlocul, de două ori trupul lor se învîrteşte în jurul gîtului. Numai grumazul şi capul li se înalţă deasupra. Laocoon încearcă să smulgă cu mîna nodurile, stropind panglicele sfinte cu sînge şi venin şi îndreptînd spre cer strigăte grozave..."

Sub ploaia de lumină a stelelor se luminează ţărmul dardanic. în jocul razelor apar batalioanele sfinte ale viteazului Hector pe porţile cetăţei. Iar în faţă se ridică corturile albe ale aheilor în preajma triremelor repezi şi a mărei sărate.

Peisaj homeric... Lupte mărunte devenite măreţe sub degetele inspirate ale marelui poet. Antichitate aurită de pulberea timpului şi a rapsozilor, în care pîraiele secate păreau fluvii tumultuoase şi încăierările răzleţe se ridicau la înălţimea războaielor epice. Nisip moale al Scamandrului, pe deasupra căruia joacă încă o dată umbrele eroilor greci şi troieni în zgomotoasa lor luptă de zece ani. Senzaţii neuitate ale trecutului clasic, pe toate v-am trăit atunci, sub lumina lunei şi a proiectoarelor engleze, pe bordul vasului „Portugal", pe care o criminală torpilă 1-a culcat pe vecie în marea sărată a lui Ulise !...

COPIII

într-un ziar francez, citesc descrierea bombardării minunatei catedrale de la Reims făcută de un copil de zece ani :

„La 19 septembrie, la ora trei după-amiază, o bombă aprinse schela catedralei. Se auzi un şuierat prelung asemenea urletului unui cîine în agonie şi pe urmă o izbucnire. Curînd acoperişul arse. întreaga catedrală fu învăluită în flăcări. înăuntru se mai aflau răniţi germani ; li se auzeau strigătele. Spre ora patru, obuzele încetaseră de a mai cădea. Catedrala ardea mereu. Lumea privea incendiul plîngînd. Arama de pe acoperiş punea luciri verzi în flăcări ; pe dinăuntru, catedrala era luminată de foc cu un roşu aprins ; pe la ferestre să vedeau tot felul de nuanţe prin vitrouri : albastre, roşii, galbene, violete. Statuetele de la intrare, luminate de flăcări, păreau că se mişcă : ai fi crezut că deveneau vii. N-ai fi vrut să le priveşti, dar nu puteai să te ţii. Catedrala era cel mai frumos monument al oraşului ; acum nu mai are strane ; orologiul, ce bătea orele atît de frumos, s-a topit ; clopotul mare nu va mai suna. Cînd germanii vor fi izgoniţi, vom merge însă să cîntăm un *Te-Deum* în ruinele catedralei..."

•

E frumos. E minunat : un copil de zece ani să găsească cuvinte atît de potrivite, nuanţe atît de nimerite

pentru a zugrăvi priveliştea neuitată a incendiului străvechii catedrale !... Nu mai sunt copii. Floarea naivităţii lor s-a scuturat timpuriu. Pe neaşteptate, au fost aruncaţi in viitoarea vieţii,, în mijlocul unor tragedii neasemuite în istoria omenirii. Zguduiţi din lumea poveştilor trandafirii ale lui Perrault, ei s-au deşteptat dintr-o dată într-o lume aieve de foc şi de jaf, de sînge şi de crimă nu numai împotriva oamenilor, ci şi împotriva pietrelor centenare şi venerabile...

S-a dus Cenuşăreasa cu micii conduri de mătase ; s-au dus cotoiul încălţat, şi micul şi năzdrăvanul Poucet, şi Pasărea albastră, şi Piticul galben, şi Barbă albastră, şi Frumoasa cu păr de aur, şi Şoricelul ; s-a dus pulberea basmelor şi legendelor Franţei ; s-au dus frumoasele in-folio cu minunate ilustraţii colorate privite cu lăcomie. In mijlocul acestei lumi feerice de Cosînzene şi de Feţi-Frumoşi a căzut deodată un obuz german. Eroii s-au zburătăcit pe o rază de lună. Copilul cu bucle blonde s-a dezmeticit, frecîndu-se la ochi. Avea înaintea lui tragica realitate. Lohengrinul teutonic îşi picura melodia de foc şi de fier deasupra oraşului. Catedrala ardea. Sfinţii ei de piatră se răsuceau în durerea supremă. Monştrii fanteziei gotice se chinuiau în vîrful săgeţilor împietrite. Vitrourile se luminau de culori fantastice. Plăcile de aramă de pe acoperiş zburau înroşite.

Şi atunci copilul cu buclele blonde s-a simţit zguduit în adîncul inimei lui micuţe. Sub puterea impresiei, a scris el rîndurile de mai sus, pline de o înţelegere şi durere virilă...

•

Ce mare şcoală de nobilă suferinţă şi de adînc patriotism e războiul acesta pentru generaţiile ce se pregătesc ! Ce* suflete oţelite îşi vor făuri copiii de astăzi, ai căror ochi se deschid asupra catedralelor incendiate şi a mormanelor de cadavre ce reclamă răzbunare !...

Un suflet nou va încolţi pe pămînt din sîngele generos vărsat cu atîta risipă. îndărătul părinţilor ce cad seceraţi, stau copiii fulgeraţi de tragedia ce i-a cuprins de timpuriu. Ei sunt omenirea de mîne ; ei sunt răzbunarea de mîne... La o vîrstă în care impresiile sunt atît

de puternice şi rămîn neuitate, ei au văzut căminul părintesc învolburat în flăcări ; au văzut bisericile sfîrîind şi clopotele şi icoanele topindu-se ; au mers la şcoală printre ruine, pitulaţi de frica bombelor prusace ; au văzut sîngele curgînd din nobile răni şi au primit în urechea lor aţintită atîtea gemete scumpe, atîtea horcăituri de moarte şi atîtea implorări de răzbunare !

Miile de copii sîrbi au trebuit să rătăcească peste mări, prin ţări depărtate, orfani sau părăsiţi, ducînd in micul lor suflet icoana patriei sfîşiate şi groaza cruzimei ungureşti şi bulgăreşti... Tragedia ţării lor i-a semănat prin oraşele Franţei şi ale Italiei ; în sufletele lor se prepara însă o Serbie nouă, mare şi răzbunătoare, după cum în sufletele milioanelor de copii îmbătrîniţi într-un an se prepară o omenire mai bună şi mai dreaptă.

NICU GANE

A murit Nicu Gane...

A murit un bătrîn al ţării. Acum cînd atîtea milioane de tineri muşcă pămîntul deşţelenit în splendorile primăverei, acum cînd se scutură tinereţea lumei în tragediile războiului mondial, a murit şi acest bătrîn venerabil. Moartea lui ne pare neaşteptată : era octogenar. Trecuse deci de mult de vîrsta primejdioasă.

Astăzi moartea soseşte la douăzeci de ani. Sărutarea ei caută corpuri tinere şi sînge cald. E beată de mireasma primăverei şi de soarele dimineţii, de pofta strîngerii în braţe. E vremea ei de aur. Niciodată moartea n-a avut un ospăţ mai bogat de carne fragedă şi de sînge proaspăt ca în această epocă de încăierare universală.

*

în mijlocul risipei de tinereţe şi de energie, e de mirare că şi-a adus aminte de bunul bătrîn de la Iaşi... Să părăseşti cîmpiile jilave de sînge de la Verdun ; să părăseşti ascunzişurile ucigătoare ale Argonilor ; să te furişezi din brîul de foc al tranşeelor Europei, în care viaţa e preţuită atît de puţin, pentru a te strecura hoţeşte în casa bătrînului povestitor de la Iaşi, e încă o perversitate a Morţei care îşi găseşte o voluptate în surprindere.

Să aştepţi veşti duîoase de pe front, să aştepţi moartea glorioasă a prietenilor duşi pe cîmpul de luptă, şi să afli că octogenavul Nicu Gane s-a stins în căsuţa lui din

Iaşi, în fanfarele primăverii biruitoare, în înmugurirea copacilor, în jocul de lumină al soarelui etern şi în totala renaştere a universului !...

•

De Nicu Gane ne leagă o amintire. Cea mai bună dintre amintiri : copilăria...

Povestirile şi nuvelele lui sunt una din întîile lecturi bune ale copilăriei... Ferice de scriitorii ce ne-au legănat primii ani ai tinereţii noastre literare !... I-am citit cu nesaţiu şi evlavie. I-am admirat şi, pe urmă, nu i-am mai citit cu ochii trişti ai criticei. Trăiesc»astfel în noi numai printr-o amintire vie şi recunoscătoare. Au intrat în adînca noastră viaţă afectivă, alături de lucrurile scumpe ale casei, de cele dintîi elemente sfioase sau entuziaste, de primul fior de dragoste, sau de cea dintîi iluzie scuturată...

Opera literară a lui Nicu Gane este astfel în afară de orice critică. E mai presus de ea. Simplă, curgătoare şi fără multă artă, are totuşi meritul unei povestiri limpezi, atrăgătoare şi interesante. Nicu Gane a fost întotdeauna un bătrîn sfătos, chiar cînd era tînăr... A avut darul de a povesti : darul bătrînilor şi desfătarea copiilor. Printre copii el va rămîne pururi ca un liman de seninătate şi de voioşie.

Ieri, eram noi copiii ce ne propteam coatele la lumina lămpei familiale deasupra paginilor lui, cufundîndu-ne în lumea trecutului nostru istoric, cu *Stejarul din Borzeşti* sau cu *Domniţa Ruxandra,* trecînd în lumea legendelor cu *Pietrele Doamnei de pe Rarău,* suspinînd amoros cu *Privighetoarea de la Socola* sau cu *Santa,* înduioşîndu-ne cu *Ura din copilărie,* sau înveselindu-ne cu *Două zile la Slănic...*

Azi, sunt copiii şi nepoţii noştri... Copilăria e eternă.., Pururi vor fi deci capete blonde ce se vor pleca iscoditoare peste rîndurile blajine şi sincere ale acestui povestitor sfătos.

Nicu Gane nu mai este. A rămas însă de la el o literatură sănătoasă. A mai rămas şi icoana unui om bun şi drept... Pentru mine, a mai rămas şi o căsuţă în Fălticenii lui și ai mei, în care s-a născut povestitorul lui Aliuță și pe care o copilărie întreagă am privit-o cu respect și emoție... Cînd uraganul de foc și de jale va înceta, trezindu-ne într-o Românie luminoasă și mare, ne vom aduce aminte să punem un chip de bronz al acestui duios scriitor în faţa umilei lui case natale...

IRONIILE ŞI PARADOXELE RĂZBOIULUI...

Credinţa filozofului într-un regizor divin pornit spre ironie pare mai adevărată decît orice altă concepţie divină. Epicur îşi închipuia zeii ca pe nişte regi, trăind fericiţi şi nepăsători faţă de lucrurile omeneşti. In locul nepăsării preferăm să credem că zeii au simţul ironiei. După masă, îşi aruncă ochii asupra pămîntului pentru a vedea cu plăcere cum e răsturnat tot ce e drept şi logic ; cum idealurile oamenilor devin caricaturi şi cum poveţele cele mai sublime sunt răstălmăcite în gura păcătosului. Kaiserul vorbeşte de „bunul Dumnezeu" ca de o fiinţă din domesticitatea curţii imperiale...

Războiul mondial e una din cele mai sîngeroase ironii orînduită de o diabolică imaginaţie. Tot ce s-a desprins frumos şi înălţător din această încăierare de giganţi stă doborît la pămînt. Principiul ce-i făcea oarecum îndreptăţirea morală a ieşit nimicit. Milioane de oameni au murit zadarnic. Din sîngele lor n-a răsărit încă ideea nobilă pe care o aşteptam.

Nu împingem, fireşte, naivitatea pînă a crede că războiul actual a izvorît dintr-o idee de umanitate. Ca toate războaiele, el a ţîşnit dintr-o uriaşă ciocnire de interese, înăbuşit acum, ar fi izbucnit altă dată. Era fatal. Nu-i mai puţin adevărat însă că pe o adîncă rădăcină de interese economice s-a altoit chiar de la început şi o mlădiţă de ideal. Luptînd pentru sine, Franţa şi Anglia au pornit lupta şi pentru popoarele mici, pentru respectul tratatelor internaţionale şi mai ales pentru respectul principiului naţionalităţilor, ce pare atît de potrivit cu conceptele noastre moderne.

O coincidenţă poate. O coincidenţă însă frumoasă, care înnobilează măcelul sîngeros al războiului actual. Pînă şi în conştiinţele cele mai întunecate ale soldaţilor a intrat ca o înviorătoare rază de lumină ideea unei lupte pentru dreptate, pentru cei mici şi pentru cei fără apărare. Dacă omorul poate avea vreo legitimare, atunci şi-o găseşte în ocrotirea slăbiciunei călcate în picioare. Antimilitariştii cei mai înverşunaţi au primit deci războiul actual ca pe un război pentru idealul unei umanităţi mai înalte, în care drepturile naţionalităţilor celor mai neînsemnate să fie respectate. Pentru ei, războiul mondial e o continuare a Marei Revoluţii Franceze, luptînd pentru aceleaşi principii nemuritoare...

•

Şi după aproape doi ani de vărsare de sînge, ce ironie ! Ce răstălmăcire a logicei noastre raţionale şi sentimentale de către ironicul regizor divin !

într-o Europă în care Serbia, Belgia şi Muntenegrul îşi aveau o individualitate trufaşe, s-a pornit un măcel universal pentru apărarea principiului naţionalităţilor. După doi ani de sîngeroasă luptă, care e priveliştea ce ni se arată ?

Serbia e ştearsă de pe faţa pămîntului. Un popor întreg a luat drumul pribegiei, acăţîndu-se prin munţii de gheaţă ai Albaniei ; rămăşiţele armatei ei mutate în altă ţară în urma celei mai crîncene tragedii ; copiii ei risipiţi în Franţa şi Italia, copii fără părinţi şi fără patrie.

Belgia s-a zgîrcit într-o biată fîşie de pămînt apărată cu eroism... încolo, îndoitul plisc al vulturului hrăpăreţ s-a înfipt adînc în inima vechilor cetăţi flamande...

Muntenegrul nu mai există...

Unde mai e atunci logica acestui uriaş război ?

Nu se vede.

I se vede numai ironia.

II

Războiul actual e paradoxal. E un joc de paradoxe pentru distracția unui mandarin dezgustat de o viață fără emoții violente și de banalitatea liniei drepte. Pornit întrucîtva de la nobilul principiu al unei umanități mai drepte, el a ajuns deocamdată la distrugerea totală a acestui principiu. Serbia, Belgia și Muntenegrul au plătit cu o înfrîngere glorioasă încrederea lor naivă în dreptate... Știm bine că la urmă va fi altfel. E în noi un idealism indestructibil care ne face să credem în biruința finală a dreptății. Pe lîngă aceasta, mai sunt si cifre și o siguranță logică, dacă nu matematică...

Pînă la ziua judecății din urmă, Mandarinul invizibil se desfată totuși în fața acestei priveliști paradoxale : o Europă zadarnic coalizată pentru a îngenunchea o rasă amețită de supremația forței sale... Sîngele a milioane de oameni stropind un pămînt neroditor, din care nu vrea încă să răsară mult așteptata floare a dreptății sociale. Ruina pîndind din urmă cu tot convoiul ei de nenorociri : mizeria, foamea, boala, sleirea puterilor active ale popoarelor...

Desfătat de ani de paradoxul acestui război de giganți, Mandarinul inivizibil începe să simtă acum o oboseală... I s-a urît cu atîta eroism risipit zadarnic și aproape neștiut în toate ungherele frontului de război'; i s-a urît cu mirosul de pîine proaspătă al sîngelui cald vărsat cu atîta belșug ; i s-a urît de luptele corp Ia corp, de toată această forță tînără încordată în spasmul din urmă al morții...

Ar vrea o priveliște nouă...

Și atunci, lăsîndu-și în voie fantazia, Mandarinul invizibil își zice :

— Pînă cînd se va scutura floarea omenirii ? Toți tinerii sunt în tranșee adînciți pînă la mijloc în apa ploilor și în noroi. Dacă moartea nu-i lovește voinicește prin darul binefăcător al unui glonț, îi cucerește hoțește prin germenii tuturor boalelor... Mulți sunt secerați înainte de a fi dat omenirii tot ce se putea aștepta de la dînșii.

Cad la pămînt spicele pline de semințele speranțelor. Rămîn numai cele goale...

Teoreticianii războiului l-au privit ca pe un fel de selecționare necesară... Megalomanul Nietzsche a văzut în el'un mijloc de a prepara esența pură a supraomului. In luptă, spunea el, învinge cel tare, ce va perpetua idealul unei omeniri viguroase... Moartea însă nu alege în războaiele moderne. Dușmanii nici nu se văd. Glontele orb merge să lovească pe cel mai voinic. Cel slab stă în fundul tranșeei umide. Neîntîlnindu-se cu moartea, se va întîlni cu un reumatism. Prin supraviețuirea lui, cîteva generații sunt condamnate la infirmitate...

Și pe cînd puterile vii ale omenirii se scutură fără folos în mocirla tuturor cîmpurilor de luptă, bătrînii rămîn pe la vetre spre a duce o viață inutilă. Omenirea are nevoie de brațe viguroase și de puterea creatoare a tinereții ; omenirea are nevoie să se înmulțească și să se perpetueze într-un tip superior. Pentru ce deci să se măcelărească cei tineri și să rămînă cei nefolositori ? Destulă vărsare de, sînge generos și cald. Mai curgă și sîngele înghețat al bătrînilor...

Și, sunînd din trîmbița păcii, Mandarinul invizibil și ironic trimite pe ia căminuri tinerimea însîngerată înainte de a porni un nou război : războiul bătrînilor... Recrutările încep de la 60 de ani încolo... Astfel războiul va lua o nouă înfățișare și își va ajunge și ținta de întinerire a omenirii.

KARL MEYER RÎDE DE NOI...

încă una din ironiile acestui război paradoxal...

Am crezut cu toţii în înfometarea Puterilor Centrale. Din primele luni ale războiului ni se părea că auzim simfonia lugubră a unui popor ce moare de foame. Clasicul „panem !" al plebei romane se transformase în geamătul duios al unui gîtlej uscat ce strigă : „Brod !"

înălţaţi deasupra hambarelor pline de grîul celor două recolte, noi ne uitam cu încredere la rînjetul hidos al foametei ce se îndrepta spre jalnicele ţinuturi ale Teutoniei, frămîntate de atîtea ori de legiunile biruitoare ale lui Germanicus şi ale lui Napoleon...

Zîmbeam cu oarecare mulţumire în faţa veştilor îmbucurătoare : lipsă de pîine şi de carne, post obligator în anumite zile ale săptămînei, raţionarea întregului regim alimentar... Dacă nu putea să vie în vîrful baionetelor biruitoare, pacea trebuia să sosească senină şi maiestuoasă prin spărturile făcute de foamete — cel mai bun dintre aliaţi, deşi n-a participat la Conferinţa Aliaţilor de la Paris...

Mi-aduc aminte de bucuria ironică a tuturor în faţa unei caricaturi. în balconul unei case periferice a Berlinului, o familie îngrămădită : Grossvater şi Grossmuter, Papa Karl şi Maman Bertha, cinci fete urîte şi cu ochelari, trei copii mici (cei mari sunt la război) şi cu Hans, ţinut încă în braţe, se împingeau privind cu ocheane spre un obiect invizibil. Se zvonise că în mahala âr fi apărut o giscâ — pasare rara, despre câfe se vorbeşte în miticele legende ale Niebeiungilor. Toată familia lui Karl Meyer ieşise să vadă acest lucru preţios al unei alte epoci : fericita epocă dinaintea războiului blestemat, care a adus criza şuncei şi a berei.

•

Şi noi, îmbuibaţi, rîdeam de durerea familiei lui Karl Meyer.

Nu mai avem de ce rîde.

Stăm tot atît de rău ca şi germanii. în fiecare zi cunoaştem ce e lipsa de pîine şi de carne, postul obligator, raţionarea întregului regim alimentar. Săptămîni întregi am stat fără carne. Cînd era peşte, nu erau păsări. Cînd erau păsări, nu erau ouă ; cînd erau ouă, măcelarii nu vindeau nimic ; cînd apărea carnea, dispărea zahărul sau cafeaua ; cînd apărea zahărul, dispărea mielul. Tristă epopee a unei ţări fără prevedere.

Bietul Karl Meyer îşi punea ocheanul ca să vadă o gîscă numai într-o caricatură răutăcioasă.

La noi cunosc o istorioară autentică.

într-o stradă boierească. Era înainte de Paşte. In liniştea unei duminici însorite se auzi un glas pătrunzător.

— Mielu gras ! Mielu gras !

Ca prin farmec se goliră bucătăriile. Toate jupînesele noastre se repeziră în uliţă. Nu numai ele, ci şi stăpînii şi cucoanele în capot veniră în grabă să vadă această minune : un miel — şi încă un „mielu gras" — în plină capitală. De săptămîni nu se mai văzuse acest patruped rar.

în uliţă, decepţie.

Un ştrengar de copil, ieşit din galeria lui Poulbot, îşi plănuise o farsă duminicală, în mijlocul Bucureştiului nostru neutral şi plin de luxul parveniţilor, al samsarilor şi al mijlocitorilor de permisuri de export.

Pot deci rîde în linişte de noi toţi Karl Meyerii hotelurilor capitalei, veniţi pentru cereale sau pentru spionaj.

SERBIA

Acum vreo zece sau doisprezece ani poposisem într-un mic oraş din Italia centrală. Găzduisem la o mică familie burgheză cu noţiuni geografice foarte limitate. Noţiunea de român se confunda cu o vagă noţiune de popor balcanic. Bucureştii se confundau cu Belgradul.

Micii mei burghezi mă priveau cu o stăruinţă bănuitoare, pe care nu mi-o puteam explica. Au trebuit să treacă două săptămîni pentru a înţelege rostul neîncrederii lor. Fusesem luat drept sîrb ! Mi-au mărturisit-o pe urmă.

Era tocmai după asasinarea regelui Alexandru şi a reginei Draga. Un fior de groază, de indignare şi de dispreţ trecuse pînă şi prin conştiinţele cele mai întunecate ale Europei. A fi sîrb pentru micii mei burghezi, care confundau o mînă de oameni cu o rasă, însemna a fi dintr-un neam de asasini. Zece zile m-au urmărit bănui-, tori. Fără să ştiu, toate mişcările mele luau proporţia unor evenimente vrednice de lungi comentarii. Peste noapte, bunii bătrîni se zăvorau în camera lor de culcare, visînd la conspiraţii şi la cadavrele aruncate pe fereastră în curtea faimosului conac...

Quantum mutatus ab îllo !

Ce schimbare de atunci, de la Serbia „tragediei de la Belgrad", imortalizată în toate panopticurile Europei,

pînă ia Serbia tragediei din munţii Albaniei ! Ce schimbare de la Serbia „asasină", pe care Anglia nu voia să o recunoască* şi pe care întreaga Europă o ţinea într-o desăvîrşită izolare morală, şi pînă la Serbia eroică de anul trecut şi pînă la Serbia martiră de acum...

Pata de sînge de la conacul din Belgrad a fost ştearsă... Bunii mei bătrîni nu şi-ar mai zăvorî uşile... Dimpotrivă, ar fi mîndri să aibă sub acoperişul lor un oaspe din rasa acelor oameni cari s-au luptat atît de vitejeşte şi-au fost încununaţi cu aureola atîtor suferinţi...

•

Serbia nu mai este...

Beamterii austriaci s-au instalat în Belgradul pe care nu l-au putut cuceri prin propriile lor arme. Ţarul Ferdinand vorbeşte din palatul de la Niş ca din „vechea lui cetate". Pe cadavrul mutilat ai Serbiei se răsfaţă trufia bulgărească şi mişună toţi „finanţii" şi tot searbădul metodism austriac...

Geograficeşte, Serbia nu mai este...

Sufleteşte, ea există mai mult decît oricînd.

Dintr-o expresie geografică, mărginită între nişte strimte hotare de munţi şi de ape, Serbia a devenit o expresie morală ce nu cunoaşte nici spaţiul, nici timpul.

Unii îşi vor zice : cuvinte sonore pentru o tristă realitate, biete flori risipite peste un mormînt proaspăt, din care nu ne va mai veni nici un răsunet...

Aceştia sunt sclavii materiei. Mintea lor nu se poate ridica deasupra unui strîmt realism... Peste materia caducă se înalţă ideea veşnică...

Serbia se va ridica din cenuşa ei. O cred toţi cei ce cred în biruinţa supremă a dreptăţii şi în răzbunarea imanentă a naturii... Dar chiar dacă Serbia nu se va ^ mai ridica din gloriosul ei mormînt, ea n-a trecut totuşi într-o lume fără răsunet... Sunt morminte deasupra cărora piatra e cea mai uşoară greutate. Uitarea le e cu mult mai apăsătoare... Din mormîntul Serbiei vor veni însă întotdeauna veşti. Deasupra lui se va înălţa o flacără de idealism pe care n-o cunoaşte materia brutală şi cuceritoare. Ca într-un sul de lumină şi de mireasmă se va înălţa amintirea tragică a clipelor din urmă, nobilul ei

f

zbucium, rezistenta eroică şi, in sfîrşit, exodul unui popor întreg printre munţii stîncoşi şi acoperiţi ai Albaniei... După cum exodul evreilor din Egipt a înmărmurit sub pagina nemuritoare a Bibliei, se va găsi istoricul care să povestească pentru eternitate măreaţa tragedie a exodului sîrbesc peste munţii Albaniei... Şi pe cînd pagina istoricului va trezi lacrimi de înduioşare şi de admiraţie, „beamterii" şi metodismul austriac de la Belgrad şi trufia bulgărească de la Niş nu se vor bucura nici măcar de cinstea unei amintiri dispreţuitoare...

ROS-ALB-ALBASTRU..

Vasile Alecsandri mărturisea undeva impresia puternică pe care i-o trezea un regiment în marş. Bătrîn, el îşi potrivea pasul după soldaţii ce scoborau Cîmpiile Elizee în sunetul fanfarelor.

Un drapel ciuruit şi glorios fîlfîind în vînt, un tropot viguros şi cadenţat de soldaţi tineri şi marţiali, o muzică militară sau numai nişte simple goarne sunt spectacolul cel mai mişcător din lume. N-are nici o legătură cu estetica. Deşteaptă totuşi în fiinţa noastră morală adînci răsunete aţipite.

„Pretutindeni, în oraş, scria un mare scriitor francez, înspre ziua de 1 ianuarie, tobele sunau asurzitor.

Ele băteau puternic şi sonor deasupra durerilor anului ce se stingea, şi, veselă, din uliţă în uliţă, muzica regimentului vestea anul nou. O auzeai acum aci, acum departe. Nici o muzică nu mi-a zguduit sufletul ca muzica aceasta, nici chiar la douăzeci de ani, în saloanele strălucitoare de lumini, de flori, de diamante şi femei, bolnăviciosul instrument al serbărilor, al cărui sunet se amestecă cu parfumul pentru a ne copleşi toată fiinţa şi a ne înflăcăra sufletul însetat de o dorinţă nesfîrşită de fericire.

Era negreşit altceva decît opera ! Trilurile flautului veneau retezînd suprafaţa zăpezii ca nişte rostogoliri de ciocîrlie fantastică ce salută aurora cu o veselie îndrăgită. Cele trei sute şaizeci şi cinci de zile ale anului se prăbuşeau în furia valsurilor militare."

In Bucureştii noştri neutrali şi paşnici trece încă un avînt eroic aproape în fiecare seară cu fiecare film de război.

Nu ne înminunează nici obuzele grele, nici cuirasatele uriaşe, nici submarinele viclene, nici miile de automobile harnice, nici tranşeele dedalice cu sîrmă ţepoasă şi cu gropi de lup. Stăm nepăsători în faţa naturii şi a ingeniozităţii omeneşti... E de ajuns însă să vedem o defilare de trupe întoarse de la Verdun, cu flamura roş-alb-albastră fîlfîind în cer, pentru ca să ne simţim cuprinşi de cea mai puternică emoţie...

în cutele ei palpită inima noastră... E mai presus de orice voinţă... Dragostea porneşte din conştiinţa obscură a unei comunităţi de rasă şi de cultură, dintr-o îndelungă modelare a sufletelor noastre. Alături se luptă germanii cu acelaşi curaj şi avînt, cu o stăruinţă, ştiinţă şi dispreţ de moarte ce ar merita admiraţia oricui... Şi totuşi stăm nepăsători. Mai mult, de cîte ori tremură în vînt faldurile negru-alb-roşii ale steagului german un fior de indignare trece prin sală... Publicul fluieră... Virtuţile germane nu ne cuceresc. Au cucerit nenumărate forturi. Conştiinţele noastre le înfruntă însă cu bărbăţie... Bătăile inimei româneşti merg spre flamura roş-alb-albastră... Sunt sentimente subconştiente mai tari ca orice ideologie şi ca orice reflecţie.

Sufletul poporului nostru bate în toate sălile de spectacol. Instinctiv, piepturile cresc şi zvîcnesc de emoţie şi de entuziasm, mîinile se împreună zgomotos în faţa regimentelor Franţei, ce trec mîndre şi prăfuite în sunetul *Marseliezei* şi a marşului *Sambre et Meuse,* sub privirea părintească şi bonomă a lui Joffre şi sub căutătura hotărîtă, energică şi inteligentă a lui Poincare...

Nu e raţiune de stat, nu e calcul politic sau finanţa destul de bogată pentru a putea abate instinctul naţional din mersul lui cuceritor...

ZECE MAI NEUTRAL..

încă un Zece Mai neutral...

în timp ce flamura tricolorului va învălui suflarea românească într-un giulgiu roş-galben-albastru şi dorobanţii vor defila în haine noi şi cu puştile ruginite, fraţii noştri din toate provinciile cezaro-crăieşti vor cădea seceraţi ca şi pînă acum în tranşeele din Rusia sau în noua ofensivă din Tirol... Eroismul lor va adăoga o pală de lumină peste întunecatele comunicate ale biurocraţiei austriace.

în fumul prafului de puşcă, vor mai avea ei răgazul să se gîndească la ziua noastră de sărbătoare naţională ? Dacă nu, cu atît mai bine. Tristeţea lor nu are nevoie să fie turburată de simulacrele de veselie ale capitalei. Scapete-şi capul în palme tinerii eroi ai războiului străin, gîndindu-se la bătrîna mamă lăsată în casa goală şi la tînăra speranţă cu ochii verzi, rămasă plîngînd în poarta curţii... Lasă-se furaţi de alte dureri şi de alte nerăbdări... Pe noi uită-ne cu totul în voia samsarilor zgomotoşi, a banchetelor ce sărbătoresc trenurile „Carmen Sylva" şi frăţia româno-maghiaro-germană ; îngăduiască-ne să vindem o a treia recoltă şi plini de aurul nemţesc să închidem ochii în faţa năruirei idealurilor scumpe şi imposibile.

încă un Zece Mai neutral.

Şi cel de anul trecut a fost trist. Era totuşi străbătut de o lumină de speranţă... Ne aflam înaintea ofensivei

din Galiția şi a campaniei din Serbia. Aşteptam vara să ne încunune dorințele seculare... Priveam cu drag defilarea regimentelor noastre - şi zbuciumul nerăbdător al tricolorului în bătaia vîntului. Răsuna pămîntul sub pasul căciularilor ; în tropotul lor vedeam un atac năvalnic zugrăvit de pana vijelioasă a unui Detaille... îi vedeam trecînd Carpații goi de soldați şi intrînd în cetățile româneşti din valea Oltului şi a Mureşului... în Zece Mai nu vedeam numai întreita sărbătoare națională de pînă acum. Vedeam pe a patra şi cea mai mare.

Visam un Zece Mai a zece milioane de români ocrotiți sub cutele tricolorului înfipt în cel mai înalt creştet al Carpaților... Trişti pentru jertfele de sînge ale fraților noştri, aşteptam cu încredere clipa apropiată a răzbunării şi a dezrobirii...

Visuri...

Un alt Zece Mai ne găseşte în aceeaşi tristețe. Sîngele românesc curge cu acelaşi belşug nefolositor. Ne găseşte însă mai deznădăjduiți... Speranțele noastre au fost înşelate. Războiul s-a prelungit şi cu fiecare zi s-au veştejit trandafirii sufletului nostru risipindu-se foaie cu foaie...

Soldații vor trece şi acum în pas de paradă, mîndri şi ropotitori ; tricolorul va fîlfîi şi acum în bătaia vîntului... Ochii noştri îi vor privi cu aceeaşi dragoste, dar vor ascunde o lacrimă de durere... Ne doare că regimentele nu vor fi folosite decît la paradă ; că numai paveaua de pe Calea Victoriei va răsuna sub pasul căciularilor ; că tunurile înşiruite cu atîta zgomot nu sunt decît o inutilă şi costisitoare fierărie nemțească...

încă un Zece Mai neutral...

Armata română va defila încă o dată sub privirea ironică a samsarilor unguri şi germani. Iar patrioții noştri, neputînd cuceri Ardealul, vor ieşi înaintea trenurilor „Carmen Sylva", spre a le sărbători ca pe o a patra frunză crescută la trifoiul sărbătoarei noastre naționale.

ÎMBOGAȚIȚI-VÂ !

Un cuvînt de ordine străbate plaiurile țării româneşti, întocmai ca în Beaumarchais. La început, un zgomot uşor, atingînd pămîntul ca o rîndunică înainte de furtună, pianissimo, îşi seamănă porunca înveninată : ***Imbogățiți-vă !*** O gură o culege şi, piano, piano, ți-o strecoară cu dibăcie în ureche. Răul e făcut : el prinde, se tîrăşte şi, rinforzando, îşi face drum din gură în gură. Deodată, se înalță, şuieră, se umflă şi se măreşte văzînd cu ochii. îşi întinde zborul, smulge, răpeşte, izbucneşte, tună, şi mulțumită cerului, devine un strigăt general, un crescendo public, un chorus al poporului românesc :

îmbogățiți-vă !

De sus şi pînă jos. De la ministrul, care recunoaşte contrabandele „celor sus-puşi", şi pînă la țăranul ce scrutează în speranța unui cîştig grabnic frontiera păzită cu indulgență ocrotitoare, furnică acelaşi îndemn, tăcut sau mărturisit :

îmbogățiți-vă / ...

Dacă timpurile prin care trecem n-ar fi cu mult mai tragice, ne-am gîndi la Franța lui Louis-Philippe şi la cuvîntul de ordine al lui Guizot ce a ridicat într-o epocă de paşnică prosperitate o întreagă burghezime, lacomă de bani şi de afaceri... Acelaşi vînt de afaceri suflă şi la noi, învăluind conştiințele cele mai curate şi pe oamenii cei mai neîntinați... Ispita samsarului răsare în fiecare colț de uliță sau de cafenea : „De ce te-ai feri dacă poți

să te îmbogățești, fără să fi făcut nimănui vreun rău și nici chiar moralei ?" Și prin această toleranță aurită s-a golit țara de vite și de grîne.

Zilnic citim țifre fantastice de vagoane ce se duc și vin. Unii ne varsă milioane ca să le măcinăm făină ; alții ne dau milioane și mai multe ca să stăm pe loc și să nu măcinăm pentru dușmani.

Conștiința românească e pusă la mezat. Ne vindem celui ce dă mai mult. Fiecare își caută în fundul hambarului spre a vedea dacă nu are ceva de vîndut străinului pe prețul aurului sunător. Suntem Roma Numidului Iugurtha : totul e de vînzare, totul e de exportat. Cînd statul ne împiedica, ne ajuta protecția binefăcătoare a samsarilor, ce scoteau permisiuni de export ca prin minune. Acum granițele s-au deschis. Exodul avuției naționale se face fățiș. Toți se întrec ca să le vină rîndul mai repede. Bogății s-au ridicat astfel ca în basmele orientale. Peste noapte s-au înălțat averi ca printr-un descîntec de fachir...

In frămîntarea aceasta de popoare, în cataclismul acesta universal din care va ieși o lume nouă, în incendiul acesta în care se călește și se făurește Europa de mîine, cu atît ne-am ales : cu frigurile îmbogățirii... Suntem șacalii Europei. Scormonim cu lăcomie printre ruinele fumegînde în căutarea rămășițelor. Alții se bat, alții își urzesc epopeea lor națională în sînge ; noi ne strecurăm după luptă pentru a dezgropa ciolanele pline de măduvă...

Aveam și noi un ideal național. Priveam și noi cu ochii arși de frigurile dorinței desfășurarea războiului de la hotarele noastre. Ne pregăteam sufletește și trupește pentru a fi vrednici de marea jertfă de sînge ce ni se cerea pentru împlinirea unui ideal scump. Timpuri !

Au trecut însă... Idealurile s-au risipit. Au ars în para incendiului universal... în ochii noștri nu mai licărește flacăra idealistă a întregirei neamului, ci flacăra albăstrie a lăcomiei de bani. Cu atît ne-am ales de pe urma singelui românesc vărsat cu atîta belșug... S-au luptat frații noștri pe crestele Carpaților, pentru ca să se îmbogățească samsarii evrei de la București. Chiar și oamenii noștri cei mai oțeliți se cutremură în fața acestei beții de îmbogățire în care s-au mistuit toate speranțele si toate iluziile lor patriotice de acum un an. Un an numai, dar peste conștiința noastră a căzut ca o grea piatră funerară.

SÎNGE...

într-o revistă franceză se publică o fotografie sinistră : un leagăn cioplit grosolan de mîinile grăbite ale unei companii de soldați germani de pe frontul Verdunului. Pînă aici, un gînd duios al unor oameni care, în apropierea morței, mai au vreme să-şi amintească de viitorul copil al principesei moştenitoare... Un dar simplu şi pios, mai prețios decît leagănul cel mai aurit...

Mai e însă ceva. în legenda revistei se adaugă : „acest leagăn e văpsit în roş cu sînge francez"... Şi atunci scrisul nu mai are nici un semn convențional pentru a tălmăci mirarea cititorului. Semnul exclamării e neputincios în fața stupoarei, a indignărei şi a urei, pe care le simțim dinaintea acestui primitiv leagăn „văpsit cu sînge francez"...

•

Ştiu că s-au pus şi lucruri neadevărate pe seama germanilor... în ura universală, cu care sunt înconjurați apostolii forței brutale, s-au născocit multe pentru a-i înnegri.

Pentru pirații mărilor, pentru teoreticianii ororilor inutile, pentru asasinii frumoaselor catedrale gotice, pentru distrugătorii Louvainului, orice crimă pare cu putință... într-un ziar ni se povestea chiar că germanii extrag glicerina din cadavrele propriilor lor soldați pentru a o întrebuința apoi la fabricarea explozibilelor, îmâ^ ginația noastră latina nu poate insă concepe o astfel de grozăvie. Preierâm să credem într-o invenție macabră a ziariştilor. Germanii pot duce războiul cu toate mijloacele unei barbare civilizații, inventînd cele mai diabolice unelte ale morței, aruncînd bombe incendiare, răspîndind gaze asfixiante, împrăştiind substanțe. lacrimogene ; pot pune în slujba morții armele ştiinței lor formidabile ; nu poc insă împinge crima pînă ia pmgărirea propriilor lor cadavre, ***tot*** omori copiii nevinovați ai altora ; îşi respectă însă morții lor.

Darul sinistru al unui leagăn „văpsit cu sînge francez" pare a fi totuşi un adevăr. Revista franceza care îi dă fotografia e o revistă serioasă. Şi atunci rămîi îngrozit : la ce-i serveşte Germaniei faimoasa ei „cultură" aacă nişte soldați, în mase, şi nu individual, au dăruit unuia din viitorii lor împărați un leagăn sîngeros spre a-i pîngări cu viziunea omorului visurile senine ale copilăriei ?

Germanii au subtilizat adînc asupra noțiunilor de civilizație şi de cultură... Au recunoscut multora civilizația, adică manifestările exterioare ale culturii, restrînsă numai la forme superficiale şi îngrădită numai la pătura conducătoare a unui popor. Pentru ei şi-au rezervat „cultura" intensivă, cultura sufletească, cultura adîncă a maselor, cultura care nu se mărgineşte la formele civilizației, la binefacerile electricității sau la vulgarizarea invențiilor ştiințifice, ci se scoboară pînă în fundul conştiințelor.

în fața „ leagănului sîngeros" cioplit de mînile nelegiuite ale soldaților de la Verdun, te îndoieşti însă nu numai de „cultura" germanilor, ci şi de civilizația lor...

Această odioasă atitudine sufletească ne arată lipsa oricărei culturi sufleteşti. Ea ne strămută în barbaria altor continente, printre pieile-roşii, printre eroii „scalpului", împodobiți cu chica însîngerată a vrăjmaşilor. Ea ne dă îndărăt cu două mii de ani printre germanii lui Arminius zugrăviți de Tacit, printre germanii Teutoburgului,

care, măcelărind trei legiuni romane, au crucificat cu capul în jos pe centurioni, au stropit altarele zeităţilor lor războinice cu sîngele tribunilor şi au îngropat de vii pe soldaţi, după ce-i silise mai întîi să-şi sape singuri gropile...

Ea nu ne aminteşte nici pe Kant, nici pe Goethe...

LAZĂR

Nu e vorba de Lazăr din Bethania, pe care l-a înviat pietatea Martei şi atotputernicia Mîntuitorului... E vorba de celalt Lazăr, al nostru, de Gheorghe Lazăr, dulcele visător din Avrig...

S-au irosit o sută de ani de cînd a luat calea Carpaţilor, calea pe care o iau azi vagoanele goale ungureşti şi samsarii nemţi. Pe potecile munţilor străbătute de el odinioară, sunt furişate azi vitele, sub protecţia funcţionarilor noştri publici...

S-au irosit o sută de ani de cînd a apărut printre noi blinda şi senina imagine a acestui apostol care, pe lîngă ştiinţa vremii, avea în toată fiinţa lui şi întipărirea unei nobile halucinări. Din astfel de halucinări iese progresul omenirei. Nu din socoteala rece a diplomaţilor şi din metodismul cărturarilor. A trebuit ca acest idealist să scoboare crestele Carpaţilor, plin de iluzii şi de creştinească răbdare, pentru a pune temelia şcoalei româneşti, „în ruinele Siîntului Sava", în care se adunau copiii „spulberaţi de crivețele şi cu mîinile îngheţate pe compasul de fier şi pe cretă"... în astfel de împrejurări primitive avea să predea Lazăr copiilor elementele) ştiinţelor pozitive, iar oamenilor mai în vîrstă elementele filozofiei lui Kant...

•

Au trecut o sută de ani de la sosirea printre noi a vizionarului Gheorghe Lazăr din Avrig... Cînd revoluţia

de ia i82i i-a închis şcoala, el a apărut in lagărul lui Tudor de la Cotroceni, învăţînd pe panduri cum să ţintească „nemţeşte" cu tunurile. Şi cînd i s-a curmat cu desăvârşire rostul printre noi, Lazăr a fost dus acasă cu instrumentele lui de inginerie şi cu cele trei sute de cărţi din bibliotecă.

Sleit de boală, s-a sfîrşit curînd în Avrigul lui strămoşesc...

Lazăr e mort. Dar dacă s-ar apleca asupra lui manile Mîntuitorului ca asupra lui Lazăr din Bethania, ar învia şi el. Pentru a veni printre noi n-ar mai avea nevoie de căruţa fratelui său Oanea. S-ar urca de-a dreptul într-un tren „Carmen Sylva", zăngănind, de tablele de fier şi de cuiele trimise de nemţi în locul griului blond.

In Bucureşti şi-ar vedea statuia ce nu-i seamănă şi şcolile ce s-au ridicat ca prin farmec... Şi-ar aminti, desigur, atunci de gestul din căruţa ce avea să-1 ducă îndărăt în Ardeal. Ridicîndu-se în picioare, „el făcu cruce în cele patru colţuri ale văzduhului, binecuvîntînd viitorul culturii româneşti".

Binecuvîntarea lui a fost spornică. Deşi n-a pătruns în straturile adinei ale poporului, s-a înjghebat totuşi o cultură naţională. Ochii iluminaţi ai lui Lazăr se vor opri bucuroşi asupra Universităţii, asupra institutelor culturale şi asupra tuturor aparenţelor.

Cînd se vor scoborî însă în sufletele noastre, ei vor lăcrăma sîngeros.

...La ce e bună o cultură fără de ideal ? Un om poate trăi pentru bunuri materiale, pentru îndestularea pîntecelui său. Sunt oameni ce nu-şi găsesc rostul vieţii decît în bucuria momentului şi în satisfacerea instinctelor trupeşti. Un popor trebuie însă să aibă şi un ideal. Altfel, e sorocit morţei... Orice progres nu se face decît în urmărirea unui ideal... Pentru a trece culmile Carpaţilor ca să organizeze învăţămîntul naţional, i-a trebuit lui Lazăr un ideal. N-a venit pentru o bucată de pîine. N-a venit ca samsar de grîne.

In numele unui ideal de glorie şi al unor amintiri străbune de măreţie romană, a trecut Carpaţii toată ştiinţa ardeleană, dîndu-ne conştiinţa de neam, literatura şi şcoala» naţională. Lazăr, Maior, Şincai şi Micu au fost nişte idealişti şi nişte vizionari. Învăţătura lor a trecut dincolo de ştiinţa exactă. Din generoasele lor greşeli a ieşit însă tot ce e bun şi sănătos în cultura noastră...

După ei au trecut apoi potecile Carpaţilor sutele şi miile de cărturari şi profesori ardeleni, tot în numele unui ideal şi cu măreaţa viziune a unei Daco-Românii.

Astăzi graniţele s-au închis însă. Idealiştii Ardealului mor în tranşeele Rusiei. Pe la Predeal nu trec decît samsarii. Idealul unei Românii mari s-a năruit. Dinaintea ochilor osteniţi de nerăbdare ai cărturarilor din tranşee, nu apare căciula dorobanţului liberator. Gîfîind, se văd numai trenurile grele, ce duc grîul ţării româneşti pentru a hrăni pe unguri.

...înaintea acestei viziuni dureroase, Gheorghe Lazăr şi-ar relua calea mormîntului său pustiu de la Avrig. Şi nu s-ar întoarce pe la Predeal în trenul „Carmen Sylva", ci ar lua potecile Carpaţilor în căruţa fratelui Oanea.,.

POST MORTEM LAUREATUS...

Acum cîţiva ani întîmplarea m-a dus într-o sală de curs a Universităţii din Fribourg... Vorbea tînărul Maurice Masson, reprezentînd tradiţia Sorbonei literare...

Cînd goarna războiului a sunat, Maurice Masson şi-a luat locul în zidul de apărare a patriei ameninţate... La 4 martie, tînărul locotenent trebuia să-şi susţină teza de doctorat dinaintea Sorbonei. Două mari volume asupra lui Rousseau aşteptau pe masă, lîngă paharul cu apă... Alături de graţia atică a lui Croiset, se înclina severitatea şi metodismul germanic al lui Lanson, sub privirea fină şi vicleană a Cardinalului de Richelieu... Sala era plină de bătrîni învăţaţi, vechi obişnuiţi ai doctoratelor în litere ; femei cu părul de zăpadă puneau o graţie vetustă printre solemnităţile reci ale picturilor...

Toţi aşteptau momentul introducerii candidatului... O uşă se deschise. O telegramă anunţă căderea locotenentului Maurice Masson sub zidurile Verdunului...

Un fior străbătu întreaga sală. Pe uşă intră imaginea maiestuoasă a Morţii, luînd loc în faţa celor două volume asupra lui Rousseau. Şi după o clipă de tăcere adîncă, începu să curgă elocinţa atică de pe buzele de miere ale lui Croiset şi laudele severe ale lui Lanson încununînd opera tînărului doctor dispărut în clipa cînd trebuia să-şi culeagă roadele ştiinţei sale sub privirea fină şi vicleană a Cardinalului de Richelieu,

N-am asistat la această încununare după moarte. M-am simţit totuşi mişcat la vestea ei în cele mai adinei fibre ale sufletului meu. Mi-a răsărit dintr-o dată înaintea ochilor solemna sală în care au răsunat atîtea docte discuţii, atîta dezinteresare de cele lumeşti, atît idealism şi încredere în nobleţă cugetării omeneşti. Ecourile din afară se frîng de groasele ei ziduri. De pe păreţi se însufleţeşte întreaga glorie literară a Franţei.

Descartes, Bossuet, Pascal, Racine, Corneille, Boileau iau sub ocrotirea lor tînăra cugetare a generaţiilor noi în clipa în care îşi dau cea din urmă dovadă de maturitate, pînă a nu se ridica, slobode, în seninătăţi... Cu cîtă emoţie n-am intrat şi eu odinioară în această sală istorică şi solemnă, sfios, cu toată bunăvoinţa şi graţia atică a cumpănitorului Croiset şi cu toată încurajarea cordială a lui Faguet !...

Tradiţionalul pahar cu apă din care au băut atîtea generaţii de oameni luminaţi, din care a băut şi orbul Pierre Villey, magistralul interpret al lui Montaigne, a rămas în ziua de 4 martie neatins. Dinaintea lui nu s-a aşezat un om cu toate păcatele lui, ci o idee sublimă : jertfa pentru patrie...

Richelieu, care s-a trudit atît pentru întemeierea unei Franţe puternice, trebuie să se fi închinat adînc în faţa umbrei glorioase a lui Maurice Masson. Franţa nu are numai condeie isteţe. Are şi spade. El, care făcea odinioară tragedii rele şi legi bune, trebuie să fie mîndru de această nobilă generaţie jertfită a Franţei moderne, care a părăsit dulcea trudă a bibliotecilor şi legănarea muzelor, pentru a pune mîna pe fierul ucigător, în apărarea celei mai nobile dintre patrii...

Elocinţa rafinată a lui Croiset n-a încununat munca ştiinţifică a lui Maurice Masson.,Ea a scuturat frunze de laur şi de stejar peste o întreagă tinerime erudită, eroică şi sacrificată pe altarul unei înalte datorii.

DER ALTE GOTT...

Invocînd la începutul războiului „pe bunul şi bătrînul lui Dumnezeu", Kaiserul părea un om de altădată, fără simţul ironiei. In mijlocul unui veac de extremă civilizaţie şi în mijlocul unui popor de intensivă cultură, Kaiserul reprezenta de mult concepţia medievală a unei graţii divine. .

Ceea ce pentru noi nu era decît un vestigiu verbal al unor vremi mai naive, pentru Kaiser era o realitate sufletească. In ţara monismului lui Haeckel şi a materialismului lui Buchner, Kaiserul se credea reprezentantul lui Dumnezeu pe pămînt. Din motive dinastice, el îşi făcuse o doctrină religioasă anacronică... „Der alte Gott" era un bun şi maiestuos bătrîn, cu livrea şi monogramă imperială, care juca pe genunchi pe cele cîteva duzini de nepoţi imperiali... La solemnităţi, făcea un decor venerabil pentru fastul Hohenzollernilor de la curtea din Postdam...

De la izbucnirea războiului, „der alte Gott" nu mai e numai fetişul unei pagode dinastice. A devenit un zeu naţional. In numeroasele lui proclamaţii, Kaiserul vorbeşte de bunul lui „Dumnezeu german". Nu mai sunt la mijloc numai interese dinastice, ci şi interese naţionale.

în aceste vremi tulburi, în care fiecăruia i se cere un bilet de identitate pentru a nu fi trimis în lagărele de

concentrare, „der alte Gott" s-**a** grăbit să-şi ia **o naţio**nalitate. S-**a** făcut deci german. Poartă ochelari şi **bea** bere de Munehen. Are o dragoste nemărginită pentru copii. In numele lui, Mîntuitorul zisese odinioară : „lăsaţi copiii să vină la mine !" In numele lui, antichristul modern strînge în braţele lui de fier tinereţea copiilor nevinovaţi, masacrîndu-i sau înecîndu-i...

Scepticii au zîmbit însă în faţa acestei teologii şoviniste, după cum odinioară zîmbise în faţa celeilalte teologii egoiste... Şi într-un caz şi în celălalt, Dumnezeu devenise un fetiş înfierat cu monograma imperială sau văpsk cu tricolorul naţional...

Scepticii au zîmbit. Au rămas însă cu zîmbetul. Germanii s-au pus pe lucru...

Oricît am fi de îngroziţi de ororile lor ştiinţifice, de atîtea morţi inutile, ce nu ţintesc decît de a produce teroarea, oricît i-am crede pentru moment duşmanii cei mai înverşunaţi ai aspiraţiilor noastre naţionale, trebuie să recunoaştem că germanii au făcut lucruri mari în acest război de giganţi. Sabia lor a căzut greu pe toate cîmpurile de luptă. Steagurile lor s-au acoperit de glorie militară...

...Şi atunci, meditînd asupra „bunului Dumnezeu german" al Kaiserului, am început să credem că nu e la mijloc decît un simbol. „Bunul Dumnezeu" nu e un bătrîn cu pipă văpsită în culori naţionale, cu ochelari şi cu un coif german... „Bunul Dumnezeu" e un simbol necesar unei omeniri care, cu toată civilizaţia ei, n-a ieşit încă din epoca fetişismului primitiv. „Bunul Dumnezeu" este organizaţia, această admirabilă organizaţie care în adevăr e germană : organizaţie militară dusă pînă la cele mai fantastice amănunţimi, organizaţie ştiinţifică, organizaţie economică şi mai ales organizaţie şi disciplină sufletească, care a dat rezultate atît de minunate...

...Privind însă la lupta de la Skagerrak, privnd la scufundarea întâmplătoare aj crucişătorului pe care se afla lordul Kitchener, cel mai de s^amă factor militar al

Angliei, nu le putem pune pe seama spiritului de organizare al germanilor. Intîmplarea oarbă îi ajută...

Pe lîngă „bunul Dumnezeu" al organizației germane, chiar şi cei mai sceptici încep să creadă că există, în adevăr, „der alte Gott" al Kaiserului ; e un fost general neamț, pus în retragere şi dăruit cu o frumoasă pensie din caseta particulară a împăratului...

OH, LES CANAILLES !.

în această epocă de tragedie ne potolim nerăbdarea în lectura telegramelor de război şi ne plimbăm nostalgia prin sălile de cinematograf...

Cinematograful va deveni o prețioasă arhivă a trecutului.

Mai bine decît orice istorie, el va povesti prin mişcare toate faptele mărețe sau umile ale celor trecuți în lumea umbrelor. Deocamdată, e o admirabilă şcoală de emoție patriotică. Nostalgic, rătăcim pe dinaintea pânzelor însuflețite. Ne simțim inima zvîcnind de entuziasm în fața batalioanelor sacre ale Franței şi în fața tricolorului ce flutură în vînt. Neutrali, luăm parte sufleteşte la desfăşurarea luptelor de la Verdun. Măcar cu această sinceră bătaie de inimă ne răscumpărăm laşitatea națională. Suflete chinuite şi neîmpăcate, rătăcim zbuciumați în jurul durerii şi gloriei Franței, ce se perindează pe pînza albă a grădinilor de vară.

•

în una din seri trecea pe pînză rana însîngerată a Ar rasului.

Ruine... ruine... ruine... Case prăvălite pînă în temelie. Mormane de pietre, de cărămidă şi de cenuşă. Ziduri cu găuri enorme, prin care au trecut obuzele germane.

Amestec de şine de fier, de beton, de scînduri. Pivniţe devenite locuinţele locuitorilor troglodiţi.

Şi deodată, sub titlul de civilizaţie, o imagine senină : primăria de odinioară a Arrasului. Minune arhitectonică : cîteva veacuri de artă gotică şi de civilizaţie. O dantelă înflorită de piatră ; o pădure de săgeţi ascuţite îndreptate spre cer ca nişte degete spre ideal. Arcuri răsucite ca şerpi ; colonete de piatră cenuşie ; brîie alergînd de-a lungul cornişelor ; guri căscate de monştri gotici...

Alături, sub titlul de *Kultur,* o imagine jalnică : primăria din Arras după ce a trecut peste ea „cultura germană" a obuzelor de calibru rnare. Nimic mai dureros decît acest schelet de ziduri fumegînde, decît această masă informă de piatră spulberată şi torturată, decît această dantelă sfîşiată, decît această imensă carapace de săgeţi teşite, de colonete decapitate şi de arcuri frînte...

Cu toţii stăteam tăcuţi, apăsaţi parcă sub ruinele minunatei primării.

în tăcerea tragică a gradinei, izbucni însă un glas sfîşietor de femeie :

— Oh, Ies canailles !

O doamnă franceză exprimase într-un singur cuvînt sentimentul nostru, al tuturor, de groază şi de indignare în faţa acestei admirabile opere de artă spulberată de „cultura" germană...

*

Germanii n-au cruţat nimic în furia lor neputincioasă. Au voit biruinţă pe orice cale. Chiar pe calea dezonoarei. Victoria consacră totul. Numai ideologii ridicoli mai drămuiesc lucrurile la cîntarul unei dreptăţi şi umanităţi inexistente.

Au voit victoria cu orice preţ.

N-au obţinut-o însă...

învingătorului i se iartă orice. învinsului i se cere socoteală. Şi va veni ziua răzbunării. Nu vor fi asasinat nepedepsiţi catedrala din Reims, primăria din Arras, sau monumentele Louvainului, cu dispreţul barbar al lui Mummius în faţa operelor de artă ale Corintului. Pînă atunci, orice om civilizat nu va putea să nu exclame dinaintea filmelor ce reprezintă urmele trecerii germanilor printre operele civilizaţiei gotice sau romane :

— Oh, Ies canailles ! Ies canailles !

ANTROPOPITECII...

De cîte ori ne indignăm în fața barbariei civilizate și sistematice a germanilor, ni se evocă și alte pilde istorice. Ni se amintește de trecerea biruitoare a Rinului de către armatele lui Ludovic al XIV ; de campaniile sîngeroase ale lui Napoleon. Cei oe au și oarecare lecturi literare ne evoacă și tristul tablou din *H&rmann și Dorothea,* **al băjeniei pașnicilor locuitori ai Rinului în fața armatelor revoluționare biruitoare...**

Lucruri triste... Orașe incendiate... ogoare părăsite... dureros exod al copilăriei nesigure și-al bătrîneței șovăitoare... Sombru tablou zugrăvit de mîna marelui Goethe, care a văzut de aproape teroarea războiului și zimții morței pe nefericitele cîmpii de la Valmy... Pe drumurile desfundate ale Campaniei și prin defileele perfide ale Argonilor, el a întovărășit armatele ducelui de Brunswick, în retragerea lor grăbită sub pintenul victorios al lui Dumouriez... In amurgul unei zile ploioase a intrat și în Verdunul cucerit. La trei dimineața a trebuit totuși să-l părăsească. Nici o scăpare. înaintarea trufașe a ducelui de Brunswick, care voise „să nimicească Parisul", se prefăcuse într-o rușinoasă și definitivă înfrîngere...

Au făcut, desigur, și francezii cruzimi în numeroasele lor campanii prin Germania... Orice război își are 6forile lui. M**-aU feâpeciat, desigur,** avutul **dușmanului, nici nu i-au desprețuit femeile... Au suprimat pe spioni; au ars satele rebele din valea Rinului... N-au împins însă cruzimea pînă la barbaria organizată a Germaniei. Căci nu mai e vorba de excesele unor trupe amețite de succes sau de vinul Rinului. Nu e vorba de nebunia sîngeroasă a unor colectivități întărîtate. E vorba de o crimă de stat, crimă pregătită dindărătul unui birou solemn, crimă organizată cu toată metoda de care sunt în stare germanii. O asasinare calculată a atîtor mii de oamenii nevinovați și neutrali, a aţtîtor copii și femei, a atîtor bătrîni surprinși în mijlocul mărei și legitimile îndeletniciri ale păcei... La o astfel de crimă dogmatică și ridicată la valoarea unui principiu de stat n-au ajuns niciodată francezii, chiar în nebuniile lor cele mai sîngeroase și în plină teroare...**

Și chiar dacă s-ar fi făcut orori în toate războaiele de odinioară, nu era un cuvînt ca să se repete și să crească...

Au trecut mai bine de o sută de ani de atunci... Timpul nu ne-a adus nimic îmbucurător. Dimpotrivă, ne-a făcut dovada falimentului credinței în progresul indefinit al speței umane...

Progres, în ce ?

In tunuri uriașe ? în aplicațiile științei la opera de distrugere a războiului ? în convergența tuturor facultăților mintale spre unicul țel al asasinatului științific ?

Dacă acesta e progresul, atunci germanii au făcut, în adevăr, progrese enorme. Nici teroriștii, nici comunarzii, nici armatele despuiate ale Revoluției Franceze n-au arătat geniul invenției sadice pe care l-au dovedit asasinii moderni ai copiilor...

Dar dacă progresul privește mai mult partea etică a umanității, atunci germanii nu ne-au dat îndărăt cu sute de ani, ci cu mii de ani... Din mijlocul Europei civilizate ne-am trezit în epoca antropopitecilor sălbatici. Nu mai au arme de silex și nu se mai luptă cu ghearele. Au însă tunuri lungi, vase submarine și gaze

asfixiante. Iar, sufletește, au aceeași ferocitate primară și aceeași lipsă de scrupule...

Cînd stăteau jos păreau niște maimuțe cuminți și civilizate. De îndată ce s-au urcat în vîrful unui copac li s-a văzut bestialitatea roșie...

DORMIȚI ÎN PACE, MORȚILOR...

Cu prilejul centenarului lui C. A. 'Rosetti, amintirea marelui democrat a fost sărbătorită în chipuri deosebite.

De o parte, o rece comemorare oficială, cu discursuri solemne înaintea statuiei, cu delegiați politici din provincie, aduşi sau chiar ridicați pe sus, cu țărani ce nu înțelegeau de ce li se turburase liniştea.

Comemorarea oficială cădea tocmai în ziua în care o bună parte a țărei care face politică şi totalitatea românilor ce nu fac politică îşi afirmau un înălțător ideal național într-o întrunire impunătoare, fără cetățeni aduşi sau ridicați pe sus... Idealul României mari fusese însă şi idealul lui C. A. Rosetti, care urase lui vodă Carol să iajungă „împăratul tuturor românilor"... Iată-l deci pe RoSetti folosit împotriva propriului său ideal. Comemorarea lui trebuia să zădărnicească sau să micşoreze afirmarea unui ideal național pentru care el cel dintîi ar fi luptat.

•

Mulți alții s-au aprins de o dragoste neaşteptată pentru marele democrat. L-au cîntat, l-au slăvit. Pentru manierele lui neîndoioase. Fireşte. însă nu numai pentru atît. în meritele lui au văzut o pată pentru scăderile timpului de față. Idealismul şi dezinteresarea lui C. A. Rosetti n-au fost preamărite pentru virtutea lor lăuntrică. Ele au slujit la înfierarea prezentului, la înfierarea

politicei noastre şovăitoare, **materialiste,** şi de o interesare ce ne-a scoborît în faţa Europei **occidentale.**

Alţii se folosise de Rosetti pentru a lovi în politica actuală a României şi a biciui moravurile prea interesate ale contemporanilor noştri.

Bieţii morţi nu-şi găsesc liniştea nici în mormînt. Devin o armă cu două tăişuri în mîinile celor vii.

E vremea să le zicem :

— *Dormiţi în pace, morţilor !*

în timpul vieţei voastre v-aţi trudit îndeajuns. Aţi golit paharul amărăciunei pînă la fund. Cele mai nobile intenţii ale voastre au fost înţelese pe dos de contemporani invidioşi sau rău văzători. Cîte n-ai avut de îndurat chiar tu, o, Rosetti, slăvitul de astăzi ! Şi nu e vorba numai de exilul şi martirul pentru o idee : e o suferinţă ce înalţă şi înnobilează. E vorba de mizeria cotidiană, de trădarea alor tăi, de travestirea meschină a gîndurilor tale, de ostilitatea sistematică a adversarilor politici. Cîte bîrfeli nu ţi-a aruncat numai pana pamfletară â lui Eminescu ! Ţi-a contestat pînă şi naţionalitatea. Tu, marele român, nu aveai nici măcar dreptul să suferi în ţara ta pentru ideile tale !...

Ai muncit, ai suferit, ai murit.

Ai dreptul la odihnă...

Dormiţi în pace, morţilor ! Bucuraţi-vă de eternitatea morţei... Pentru ce să vă mai tulburăm o linişte meritată, dacă nu vă putem evoca în plină seninătate ?

Cît aţi trăit, aţi luptat pentru ideile voastre. Pentru ce, după moarte, să deveniţi instrumente oarbe de luptă în mîinile celor vii ?

Decît să vă prefaceţi în strigoi ameninţători, fiţi mai degrabă uitaţi. Nu ne tulburaţi cu apariţia voastră duşmănoasă !

Dormiţi în pace, morţilor !

RITMUL RĂZBOIULUI

Urmărim mersul acestui război uriaş, de care e legată soarta ţării noastre, cu acelaşi ritm sufletesc. După cum în urma unui regiment ne potrivim pasul după pasul soldaţilor, tot astfel ne potrivim inimile după evenimentele celor cinci fronturi de război.

în primăvara trecută, în retragerea lor precipitată, ruşii luau şi sufletele noastre zdrobite. în prăbuşirea lor nu vedeam prăbuşirea unui mare imperiu, a cărui soartă nu ne priveşte. Vedeam prăbuşirea idealului nostru naţional. Căci pînă ce ne vom afirma voinţa prin gura propriilor noastre tunuri ruginite, vorbesc alte tunuri pentru noi. Ironia destinului a făcut ca aspiraţiile neamului românesc să glăsuiască pînă acum prin glasul de schijă al obuzelor japoneze împroşcate de armatele ţarului. Nedesluşind nici o vorbă românească în concertul haotic al războiului mondial, urmărim cu înfrigurare armoniile altora ce se potrivesc cu idealul nostru secular de rasă.

Cu ruşii am suferit în primăvara trecută. Cu ruşii am petrecut o dureroasă iarnă de aşteptare încordată. Cu ruşii ne învioram în primăvara aceasta, urmărind progresele înaintărei lor biruitoare. Negreşit, înaintarea nu e atît de repede după cum ar dori-o sufletele noastre, în nerăbdarea lor am voi ca vulturii ruseşti să zboare din cetate în cetate, pînă pe crestele Carpaţilor şi pînă

în văile mănoase ale Ungariei. Poate că nici nu vor merge atît de departe. O dorim totuşi. Sufletul românesc se uimple din nou de aer primăvăratec, de soare, de nădejde- Cernăuţii au fost dezrobiţi. Cetăţile Bucovinei cad una după alta. La fiecare cădere, trece un fior de bucurie în toată suflarea românească. Poporul nostru simte un nou ritm sufletesc, mai liber şi mai impetuos...

•

întreg poporul românesc ?

Nu. E una din marile noastre mîhniri... în mijlocul tragediei universale, am avut şi noi spectacolul unei tragedii lăuntrice : nu toţi românii gîndesc la fel.

în afară de cei vînduţi, în afară de contrabandişti şi de piraţii războiului, în afară de oamenii unei politici interesate, sunt şi oameni cumpăniţi şi serioşi care cugetă altfel. Puţini sunt însă. Psihologia lor are o explicare. Zadarnic : durerea e că sunt. Un fapt pe care nu-l poţi înlătura.

Aceşti români se bucurau de înfrîngerile ruseşti din primăvara trecută. O iarnă întreagă au cîntat prohodul definitiv al Rusiei: un popor sfîrşit pentru tot timpul războiului. Iată însă că ruşii se trezesc din amorţire. Armatele lor spulberă armatele austriece la Volhinia şi Bucovina. Sunt români ce se mîhnesc totuşi de vestea acestei înaintări. Devin apoi sceptici. Nu cred în puterea ofensivei ruseşti. Nici n-o doresc. Un ziar ne spune că victoriile din Bucovina sunt zvîrcolirile reflexe ale unor membre ce trăiesc încă, chiar cînd inima e moartă. Inima Rusiei e însă în Polonia şi în Curlanda. Nu. în Bucovina...

*

Istoricul viitorului va rămîne nedumerit în faţa acestor tragedii ale sufletului românesc.

Că succesul războiului e încă problematic, cu putinţă.

Că e discutabil dacă intervenţia noastră ar fi fost fericită, eu putinţă. Că e încă un punct controversat dacă vom mai interveni util — e iarăşi cu putinţă, Dar că s-au găsit oameni care, nu numai că s-au îndoit de oportunitatea realizărei idealului nostru naţional, dar i s-au pus de-a curmezişul — va trece peste înţelegerea oricui. O tragică umbră va cădea peste aceşti oameni care, indiferent de vor reuşi sau nu, n-au voit să fie o bătaie de inimă din ritmul sufletesc al poporului român în faţa ritmului universal...

O FANTOMĂ DIN TRANŞEE...

Din Bucovina ne vin telegrame îmbucurătoare. Ruşii se lasă la vale spre trecătorile Carpaţilor... Ieri ne-a sosit însă şi un sol din bătrîna Suceavă...

In jocurile de lumină ale acestor zile călduroase, a apărut la mine un tînăr plăpînd, cu ochii albaştri şi rotunzi ca nişte mărgele... Aş putea zice o fantomă... L-am ştiut multă vreme pe frontul galiţian. De vreun an auzisem de la familia lui că ar fi murit. Intre atîtea emoţii cîte ne dă acest război, iată şi emoţia unei fantome străbătând negurile morţei pentru a se arăta deodată în jocurile de lumină ale capitalei noastre însorite, vesele si fericite...

După douăzeci şi două de luni de viaţă troglodită în tranşeele cezaro-crăieşti, tînărul scriitor şi profesor din Suceava Liviu Marian, fiul fostului membru al Academiei Române, se află, în sfîrşit, printre noi...

Tînărul Liviu Marian ţine în mînă un condei. Ar fi de prisos să-1 îndemn la lucru. îl aşteaptă o sarcină grea. Va trebui să povestească şi românilor neutrali viaţa de doi ani în mijlocul unor armate fără prestigiu şi' fără glorie. Să ne ducă în primele înaintări austriace, în grozavele lor înfrîngeri, în fuga desperată spre Carpaţi şi apoi în înaintarea de astă-primăvară pînă la zidurile Varşoviei, sub ocrotirea vulturului german. Să ne ducă apoi în Dolomiţii Alpilor, unde şi-a plimbat ochii lui nostalgici. Căci în mijlocul unui cataclism ce se anunţă din toate părţile, Austria a crezut că mai poate întreprinde o ofensivă împotriva italienilor. E drept că a plătit-o cu sîngele românilor.

Să ne povestească apoi tragedia acestui imperiu lipsit de unitate sufletească, cimentat din ură şi din dorinţa de răzbunare. Să ne evoace icoana căpitanului polon ce duşmănea pe austriaci şi ,se purta blînd cu românii. Să ne povestească trupa sălbatică a ungurilor, persecuţia naţionalităţilor, împinsă pînă la distrugerea totală. Să ne povestească marea tragedie a unui popor ce se duce la război nu numai lipsit de un ideal, ci împotriva idealului său propriu, un popor luptînd alături de duşmanii lui seculari, fără credinţă, fără dragoste şi fără nădejde. Lipsită de această conştiinţă, cum ar fi putut birui o astfel de armată ? înfrângerile Austriei erau fatale.

Să ne arate tînărul Liviu Marian rînjetul foamei şi al mizeriei apărînd în urma armatelor arhiducelui, raţia soldaţilor redusă la jumătate şi binefacerile contrabandelor româneşti care i-au scăpat de foametea roşie-

Tînărul Liviu Marian are de povestit o întreagă epopee : doi ani de dezastre, doi ani de logodnă cu Moartea vărsată prin gurile tunurilor, doi ani de viaţă în mocirla tranşeelor.

în afară de această tragedie mondială prin care trec soldaţii tuturor armatelor, tînărul Liviu Marian mai are de povestit o tragedie şi mai cumplită : tragedia celor trei sute de mii de români ce se bat sub steag străin împotriva aspiraţiilor seculare ,şi în folosul tiraniei ungureşti. Zadarnică aşteptare. Tragică aşteptare. Cînd vom sosi, în ceasul al treisprezecelea,, nu vom găsi decît morminte proaspete şi pustiul sămănat de o dominaţie înverşunată în neputinţa ei învinsă...

Opera tînărului Liviu Marian ar putea astfel ajuta la trezirea conştiinţei noastre adormite.

ȚARA

Unul dintre ziare ce n-au nici o legătură cu ritmul vieţii şi aspiraţiilor româneşti — ***Moldoxm*** — învinuieşte guvernul că ar fi legat ţara printr-o înţelegere scrisă de soarta Quadruplei. Şi atunci, ***Moldova*** scoate un strigăt neaşteptat : ***aceasta ar însemna să lucreze împotriva voinţei ţării!***

Voinţa ţării.

Voinţa ţării şi ziarul ***Moldova!*** Ce legătură să fie între larga şi aproape unanima voinţă naţională, exprimată prin atîtea semne neîndoioase, şi mica redacţie a unui ziar ale cărui ferestre nu sunt deschise asupra sufletului românesc ?

•

Din rîndurile ***Moldovei*** picură totuşi o adîncă melancolie...

Oricine poate vorbi nepedepsit de „voinţa ţării". Nimeni nu protestează. Cu nimic nu poţi ruina socotelile mari ale unor oameni mici...

în teorie, ţara are o voinţă : parlamentul. în practică, ea n-are nici o voinţă categorică şi imperativă. Parlamentarismul nostru e însă numai un simulacru. Succesiv, ţara e „liberală" sau „conservatoare". La patru ani voinţa ei se văpseşte în alb sau în roşu. Prevedem, fireşte, timpuri mai bune. Pînă atunci însă, parlamentul; e tin factor, constituţional, ;nU şi lin semn hotărîtoi? al voinţei naţionale.

La un popor; deşteptat atît de . curînd la viaţa publică, e chiar îndoielnic dacă există o voinţă politică fermă...

Dar dacă ţara e succesiv „liberală" sau „conservatoare" şi nu are o concepţie politică neatîrnată de presiunea administrativă, în chestiunile mari naţionale are totuşi o conştiinţă. Instinctul de conservare al popoarelor nu are nevoie de o filozofie politică. Zdrobeşte chiar şi formele de partid. Peste programe, ţara s-a împărţit în imensa majoritate a celor ce doresc realizarea aspiraţiilor naţionale şi mica bisericuţă a acelor ce nu pot rupe cu programul unei vieţi întregi sau urmăresc un calcul politic în dauna unor mari interese naţionale.

Şi cu toată energia glasului poporului nostru, ***Moldova*** vorbeşte în numele „voinţei ţării" ! Nimic n-o împiedică de la această sfidare. Obloanele redacţiei ei sunt trase. întrunirile „federaţiei" devin „mascarade" pentru nişte conştiinţi germanizate. Nepăsătoare la zbuciumul de' doi ani al întregei suflări româneşti, ele îşi duc mai departe visul interior fără nici o tulburare.

Cu seninătate îţi vorbesc de voinţa ţării. I-ar putea încăpea o singură sală. Ei se cred totuşi expresia voinţei naţionale...

Adîncă melancolie !

Dacă am avea un regim constituţional sincer, am arăta spre dealul Mitropoliei, zicînd : iată voinţa ţării. Cum trăim însă numai într-o ficţiune constituţională, nu ne putem întoarce spre parlament.

Atunci unde este voinţa ţării ? Care e expresia ei imperativă ?

întruniri, articole, mişcări tumultuoase pe stradă, conglăsuirea tuturor oamenilor dezinteresaţi ce sunt în afară de partide ?

Moldova nu le vede, nu le aude... Ca la tovarăşii mult păţitului Ulise, urechile redactorilor ei sunt pline

de ceara...' Sunt înarmaţi împotrivă ispitelor sirenelor naţionale... înmiitele glasuri ale poporului românesc se pierd fără ascultare... Dimpotrivă, ca şi cum ai trăi în Sirius, ei ne vorbesc în numele „ţării"...

Şi totuşi, în lipsa unui parlament care să fie adevărata expresie a voinţei ţării...

MIHAIL KOGÂLNICEANU

Nu demult C. A. Rosetti, Gheorghe Lazăr şi Ion Ghica. Astăzi, Mihail Kogălniceanu. Morţilor, de ce ne tulburaţi somnul cu aniversările voastre ? Prin ce ironică hotărîre a destinului ne sunaţi tocmai acum fanfarele amintire! voastre ? Aţi trăit, aţi făptuit, aţi făurit România modernă, aţi fost oameni mari... Ştim. Nu ne-o mai amintiţi. Am vrea poate s-o uităm. Nu ne striviţi prezentul sub măreţia umbrelor voastre. Ridicate din mormînt, ele par fantomele severe ale unor oameni din alte vremuri.

Suntem porniţi din fire să idealizăm trecutul. In perspectiva timpului scurs nu zărim decît contururile energice ale personalităţii... Defectele dispar. Vedem numai gesturi largi şi rodnice. Vă vom fi deci recunoscători întotdeauna. Faptele mari nu vor rămîne fără răsplata generaţiilor viitoare. Pentru ce atunci aniversările voastre cad tocmai în aceste vremuri de tragedie naţională ? Voiţi să ne umiliţi, ori credeţi ică vom lua o pildă din viaţa voastră eroică ? Umilinţa ne înăbuşe. Pilda nu vine. Suntem prea mici pentru.a vă urma pildele. Armura voastră nu se potriveşte pe trupul nostru plăpînd.

în zadar ne-aţi amintit că nimic nu se va face fără idealism şi fără jertfă. în zadar am evocat sosirea acum o sută de ani a lui Gheorghe Lazăr pe potecile Carpaţilor, aducînd lumină românească pe plaiurile ţărei româneşti. Pe aceleaşi poteci nu trec astăzi decît cirezile contrabandiştilor sus-puşi.

în zadar am evocat idealismul şi largul democratism al lui C A. Rosetti. Astăzi, într-o singură zi, opt muncitori au muşcat pămîntul ţării lor. La ce ne-am mai aminti atunci de viaţa dezinteresată a lui C. A. Rosetti, în mijlocul rapacităţii universale de azi ? De ce i-am rosti cuvîntări de laudă la statuă ? Nu ne trebuiesc vorbe, ci fapte. Şi faptele nu ţîşnesc... Amintirea oamenilor noştri mari e zadarnică. Ne umileşte, fără să ne înalţe.

Odihniţi-vă deci, morţilor, în pace. Nu ne tulburaţi linişţea. într-o vreme în care noi dormim de doi ani, pentru ce să vă deşteptaţi din somnul vostru de veci ? Pentru ce să ne miluiţi, dacă nu ne puteţi regenera nu numai cu pilda voastră rece şi neîndestulătoare, ci şi cu fapta vie ?

Dacă în Rosetti sărbătoream dezinteresarea, idealismul şi mai ales umanitarismul, în Kogălniceanu slăvim cea mai ageră minte politică românească şi patriotismul cel mai înfocat în îngrădirea lui.

Rosetti a fost mai mult un cetăţean al universului, un visător al utopiei, un poet al unei lumi mai drepte şi mai bune. Mihail Kogălniceanu a fost un mare realist.

Utopia nu l-a ademenit. Viaţ^ lui n-a fost decît un lung şirag de realizări...

In nici un bărbat de seamă al ţării noastre nu vom găsi încă din tinereţe şirul devenirilor. în nici un om de stat nu vom găsi o maturitate mai prematură.

La douăzeci de ani, în Kogălniceanu găsim în germene toate momentele carierei lui glorioase. Rar o minte atît de tînără a conceput un plan mai sănătos şi mai definitiv, pe care avea să-1 realizeze apoi într-o lungă viaţă eroică... La douăzeci de ani Kogălniceanu îşi făcuse un program politic în care figura unirea principatelor, dezrobirea ţiganilor, împroprietărirea ţăranilor... Cei cincizeci de ani ce aveau să urmeze n-au fost decît destinderea unei voinţe energice pentru realizarea acestor puncte luminoase.

...Şi acum ce ne rămîne să facem cu amintirea tulburătoare a acestui erou al voinţei ? a acestui patriot care a luat şi calea pribegiei în urma revoluţiei pe care o făcuse ? a acestui făptuitor al Unirei ?

Să regretăm că nu e printre noi pentru a realiza şi Unirea cea mare a tuturor românilor ?

Regrete zadarnice. Regretele noastre nu-1 vor învia.

Să-i salvăm amintirea ?

Slăvire zadarnică. Amintirea lui nu ne va scoate din neutralitate şi contrabande...

Odihnească-se deci în pace ! Şi dacă mai avem ipocrizia de a ne aminti de dînsul, nu-şi mai amintească el de noi !...

PEISAJ HOMERIC

N-au trecut încă doi ani de cînd am avut viziunea homerică a Corfului — patria de odinioară a mărinimoşilor feacieni ai regelui Alkinous.

In scăpătarea serei albastre şi molcome, nobila Nausicaa înălţă un cîntec în mijlocul nimfelor. Deshămînd măgăruşii, ele îi lăsară slobozi pe ţărmul fluviului de argint. După ce şi-au spălat rufele în valurile rîului, Nausicaa şi tovarăşele ei se scăldară, împrăştiind pe pielea lor albă untdelemnul parfumat... Apoi mîncară, aşteptînd ca soarele pieziş să le usuce...

Nu departe, mult păţitul Ulise dormea într-un stufiş. Trezindu-se la chiotele nimfelor, el se simţi încolţit de îndoieli :

„Nefericitul de mine ? unde sunt oare ? în mijlocul cărui popor am căzut ? e sălbatic şi fără de lege ? cinsteşte oare pe zei şi legile ospitalităţii ? Ce glasuri se aud în preajma mea ? E oare vocea nimfelor ce locuiesc piscurile munţilor, sau izvoarele fluviilor, sau pajiştile verzi ? E oare adevărat că am auzit un glas omenesc ? Trebuie să mă luminez cu orice preţ."

Rupînd o ramură puternică şi plină de frunze, el îşi făcu o centură. Apoi ieşi din vizuina lui, întocmai ca un leu viguros : ochii îi scăpărau ; în foamea ce-l rodea, tot ce i-ar ieşi în cale ar deveni prada lui. Astfel apăru şi Ulise gol în faţa tinerelor feaciene.

La vederea acestui muritor plin de nisipul mărilor, cuprinse de spaimă, ele fugiră aseunzîndu-se pe înălţimile din jurul fluviului. Singură fiica lui Alkinous rămase nemişcată, Minerva îi insuflase o bărbăţie divină...

*

O, imagini senine ale celui mai senin dintre poeţi ! în înserarea albastră şi molcomă v-am văzut pe toate. Am văzut feciorelnica siluetă a frumoasei Nausicaa, scoborîndu-se în unda rece a fluviului ; am văzut nimfele graţioase jucînd goale în jurul ei ; am văzut figura bărbătească a lui Ulise speriind roiul de fete... în urechi mi-au răsunat armonioasele perioade ale eroului în care îşi povesteşte minunile lungei lui peregrinaţii pe mare...

O, Corfu, Corfu î floare a Ioniei, în acea seară m-am adîncit în peisajul tău homeric şi am trăit o clipă neuitată de seninătate şi de clasicism...

Alături, un cîntăreţ rătăcitor picura de pe o chitară romantele de dragoste ale acestor insule fericite. în faţă, în prelungirea mărei, se înălţa sombrul vierziş al chiparoşilor unei mici mănăstiri aruncate în apa glaucă. Peisaj romantic, imortalizat de penelul lui Boecklin în renumita lui pînză : *Insula morţilor...*

•

O, Corfu, Corfu, floare a antichităţii homerice !

Te-am văzut numai prin poezia marelui aed străbun... Abia s-a mai adăugat şi viziunea romantică a lui Boecklin. O clipă mi-a apărut şi o nobilă vedenie : umbra rătăcitoare a unei împărătese îndurerate, rătăcind prin grădinile pustii ale Achilleionului...

Atît...

Nu ştiam însă că războiul mondial te va încununa cu o glorie şi mai nepieritoare.

Pe locul unde a apărut Ulise cu centura lui de frunze frumoaselor feaciene speriate, a apărut şi lungul convoi al unui popor desculţ şi despuiat, rămăşiţă glorioasă a unor lupte epice.,.

După cum Ulise a plecat de pe pămîntul tău, îmbărbătat şi refăcut prin stăruinţa mărinimosului Alkinous spre patria mult dorită, tot astfel armata Serbiei s-a refăcut la sînul tău, plecînd cu puteri noi în căutarea patriei pierdute...

O, Corfu, Corfu, peisajului tău homeric i s-a adăugat un alt peisaj modern de o înaltă valoare simbolică !...

CALULTROIAN

La începutul războiului păream o Troie împresurată... Aveam, negreşit, pe viteazul nostru Hector, păzitorul cetăţii cu o sută de porţi. în jurul ei fremătau însă cetele nenumărate ale mirmidonilor. Se apropiau, erau respinse şi iar se apropiau. în zadar. Conştiinţa noastră rămînea neclintită în legăturile ei de rasă şi în aspiraţiile ei legitime... Agamemnonul teutonic şi-a zdrobit astfel lancea de zidul conştiinţei noastre...

Din umbră pîndea însă şiretul Ulise...

Ceea ce nu putea forţa, trebuia să izbîndească viclenia. Şi atunci istoria se repetă. între zidurile capitalei apăru imaginea votivă a legendarului *Cal troian.*

*

Acel cal modern nu era clădit din scînduri de lemn. El avea forma unei foi de hîrtie tipărită. Ca prin minune răsăriră din pămîntul ţării ziare noi, înarmate cu platoşa Minervei şi cu coiful prusac. Ziare scrise în bună slovă românească şi uneori chiar de condeie cu oarecare trecere în lumea literelor. Alte ziare mai vechi se schimbară deodată la faţă fără nici o sfială. Din naţionaliste, deveniră de prudenţă guvernamentală. Coloanele lor se înnegriră cu fantasticele comunicate de la Nauen. Lupul teutonic se îmbrăcă în pielea mielului fabulei, vorbin-

du-ne de ororile războiului şi de binefacerile păcei idilice. E aşa de dulce iarba verde a păşunelor bucolice !

Intr-un cuvînt, ne-am trezit pe nesimţite cu o presă vîndută, de la cinismul unui Galaction şi Slavici, pînă la vicleniile unor condeie care, sub masca ponderaţiei şi a prudenţei, ascundeau traficul conştiinţei.

Ne-am mai trezit deodată cu societăţi şi „Ligi" integraliste, care cereau realizarea integrală a idealului naţional. Totul sau nimic ! întrunirile se înlăţuiau. Telegramele către rege şi primul-ministru se urmau, cerîndu-le să vegheze la postul lor ca idealul naţional să nu fie ştirbit în vreuna din aspiraţiile lui... Acestor suflete venale le trebuia şi Basarabia.

A fost astfel o epocă a conrupţiei germane.

Uriaşul cal prusac intrase în zidurile noastre, nu pentru a mînca jăratec, ca în basme, ci pentru a vărsa mărci de aur pe scările lui năzdrăvane... Tot ce a fost de vînzare în ţara românească a fost cumpărat, cu preţuri înzecite.

Ne-am ridicat la timp împotriva acestui musafir nepoftit, care, sub aspectul păcei idilice şi aurite, împrăştia conrupţia pentru noi şi adormea conştiinţele... Unii au scris ; alţii au interpelat la Cameră ; cu toţi am înălţat lăncile în contra monstrului troian. Ne-a lipsii numai un Laocoon muşcat de şerpii lui Neptun...

Ne-am indignat în zadar...

Conrupţia germană ne-a făcut un bine ; ştim cine e de vînzare în ţara românească... în valul ei murdar a luat toate epavele noastre morale... în urmă, a lăsat sufletele curate...

Astăzi nu se mai vorbeşte de calul troian.

Calul există încă. Nu mai e însă năzdrăvan. E o biată gloabă reformată şi dezafectată, fără dinţi şi bleaga... Numai arare, cînd strănută, îi mai iese pe nări cîte o marcă de aur.

Ligile „integraliste" şi mişcările de stradă au dispărut. La o astfel de moară trebuie ceva mai multă apă.

Ziarele „neutraliste" sau filogermane mai apar încă în virtutea inerţiei... Apar însă într-o indiferenţă totală. N-au cititori : n-au convertit pe nimeni ; predică în pustiu...

E îmbucurător...

Cînd am protestat împotriva conrupţiei germane, ne-am îndoit deci pe nedrept de sănătatea morală a neamului nostru.

GRECIA REGELUI OTHON

I

Grecia lui Tino e tragică. Cu toată nota de operetă a acestui mare general, ce a cunoscut amărăciunile epopee! de la Larissa şi exilul silnic de acum cîţiva ani, nota tragică stăpîneşte. în dansul lui pe marginea prăpastiei, Tino e gata să tîraseă după sine destinele unui popor nevinovat de politica lui şovăitoare...

Grecia de azi e Grecia tragică a lui Tino.

Grecia de acum 60 de ani era Grecia comică a regelui Othon... Pentru noi e Grecia pamfletului nemuritor al lui Edmond About.

•

Pe vremea lui About, Pireul n-avea decît patru mii de suflete ; Atena era încă un urîcios orăşel albanez. Pe tron se afla regele bavarez Othon, slab, fără coloare, fără voinţă, înţepenit în mijlocul etichetei nemţeşti. Alături de dînsul, regina Amalia, groasă, energică, dominatoare.

Balurile de la curte, cu recele lor formalism, cu lipsa de însufleţire, cu sărăcia de răcoritori, au găsit în About un povestitor ironic. Lumea elegantelor e de asemeni ciuruită de săgeţi. Iată un strălucit ofiţer din suita curţii. Vine de Ia un duel cu un diplomat. A tras întîi şi n-a nimerit.

— Domnule, îi zise atunci diplomatul, lovitura nu se numără. Mîna îţi tremura prea tare. Binevoieşte a reîncepe.

Ofiţerul nu aşteptă să fie invitat a doua oară. Trase încă o dată...

Pe vremea aceea lipsa de disciplină domnea în Grecia, începînd cu armata.

Un biet jandarm, cinstit şi de ispravă, dorea să-şi vadă pe tunică galonul de caporal. Cu neputinţă. Nu era înaintat. El dezerta atunci spre a deveni bandit. Isprăvile lui îl făcură cunoscut guvernului. Cum nu-l putea prinde, i se trimise vorbă că de se va întoarce va fi înaintat a doua zi caporal, iar peste un an sergent. Banditul ascultă şi se întoarse. Peste un an ministrul uită însă să-l facă sergent. El se retrase din nou la munte. După trei omoruri fu înaintat. Curînd ajunse şi ofiţer.

Iubirea de libertate ajungea deci la nedisciplină ; iubirea de egalitate se prefăcea de asemeni în ură împotriva oricărei deosebiri sociale. Psihologia ostracismului antic avea la temelie această ură. Prin aceeaşi gelozie se explică şi legea de la 3 februarie 1844, care îndepărta de la orice funcţie publică pe toţi grecii născuţi în alte ţări, cu toate că au contribuit atît de mult la independenţa greacă.

Administraţia grecească e ţinta ironiei lui About. înăuntru, frînele guvernului sunt slobode. Dreptatea e şchioapă. Ea se poate înrîuri şi cu argumente patriotice.

Un băiat de circiumă insultase pe un francez pe drumul Patissiei. Cearta lor ajunse înaintea judecătorului. Făeînd pe procurorul, grefierul ceru toată asprimea justiţiei, „avînd în vedere că plîngerea fusese înaintată de d. ministru al Franţei. Franţa, domnilor, care..."

Un tînăr din sală strigă :

— Vrei să te apăr ?

— Lasă-mă în pace.

— Vei fi achitat.

— Te iau atunci avocat.

Şi „avocatul" începu să peroreze în mijlocul publicului :

— Ce ni se vorbeşte de Franţa şi de francezi ? Nu suntem noi eleni ? Da, suntem eleni, 'o, fraţii mei, şi un elen e totdeauna nevinovat. (Semne de aprobare în sală.) De altfel, actul de acuzare a minţit. Eram de faţă în clipa

cînd acest blînd cîrciumar a fost insultat, lovit şi rănit de o hoardă de barbari, veniţi de la nord...

Şi „avocatul" continuă tot astfel. Publicul îi luă partea zgomotos. Pedeapsa fu micşorată de la o lună la o zi de închisoare...

Ironia lui About s-a îndreptat mai ales asupra sferelor înalte, lipsite de orice moralitate şi de orice educaţie. Miniştrii, politicianii, generalii, curtezanii regelui Othon se oglindesc în această carte vioaie şi muşcătoare în trăsături neuitate.

Grecia regelui Tino nu-şi va găsi oare şi ea istoricul spiritual, ironic, dar şi dureros pe care îl merită ?

II

Grecia bavarezului Othon aduce aminte de Grecia lui Tino : un rege fără voinţă multă şi o regină germană cu prea multă voinţă. Dominatoarea Amalie se regăseşte în regina Sofia ; contele de Armansperg, în baronul de Schenk, care face şi desface iţele politicei din Atena...

•

Amalia introdusese în democratica Grecie tot rigorismul etichetei micilor curţi germane. Interiorul acestei curţi sărace, pedante şi formaliste, a găsit în About o vervă strălucită. El pretindea că marea damă de onoare nu era o fiinţă, ci un automat : un mijloc ingenios de a face şi economii şi de a păstra cu sfinţenie eticheta, mărginind-o la nişte formule neschimbate de automat.

Viaţa privată a reginei Amalia era, de altfel, la adăpostul oricărei clevetiri.

O singură dată un început de idilă a zguduit galbenul palat din Atena. Un ofiţer francez de marină, fiind invitat la un bal al curţei, avu cinstea să joace cu regina Amalia. A doua zi dimineaţa, îi trimise un coş cu nişte mere superbe, în care era şi un bileţel redactat astfel : „Maiestate, acordînd premiul de frumuseţe Venerei, Paris i-a dat un măr. Cum Maiestatea voastră e de o sută de ori mai frumoasă decît Venus, îmi iau îndrăzneala de a-i trimite o sută de mere,"

A fost nevoie de intervenţia ministrului Franţei pentru ca galantul ofiţer să fie mutat din Atena...

*

Grecia lui Tino e încă ţara bacşişului şi a unei administraţii anarhice. Politica e un mijloc de îmbogăţire. Ea nu mai e însă ţara haiducilor... Acest element pitoresc şi anecdotic a dispărut din povestirile tuturor călătorilor...

Grecia regelui Othon era o Grecie romantică. Klefţii roiau chiar în jurul zidurilor Atenei..; Călătoriile erau pline de emoţii şi de peripeţii pitoreşti...

Odată, un călător din Germania străbătea Grecia, încărcat de juvaieruri. în drum, întîlni un bandit, care îi ceru punga. Voind să se caute în buzunar, călătorul îşi desfăcu paltonul. Lanţul, de aur al ceasornicului se văzu. „Dă-mi şi ceasornicul", îi zise banditul. Voind să scoată ceasul, călătorul scoase mai întîi mănuşa. Inelele cu pietre preţioase sclipiră. „Dă-mi şi inelele", porunci banditul. Trăgînd inelele, se văzu şi manşeta. „Dă-mi şi butonii", zise kleftul. Silindu-se însă să scoată butonii, se desfăcu cămaşa. Pe piept, călătorul avea un medalion de aur. „Dă-mi şi medalionul", se răsti haiducul. Şi dacă pistolul n-ar fi fost întins spre dînsul, călătorul s-ar fi împotrivit poate cu înverşunare, căci în medalion era o şuviţă din părui iubitei...

în una din călătoriile lui prin Morea, About întîlni o ceată de oameni cu o înfăţişare îndoielnică. în frunte, un om, ce părea a fi conducătorul ei, mergea înarmat pînă-n dinţi. Ceilalţi îl urmau pe jos sau pe catîri, zăngănind din arme sau aruncînd priviri asasine...

Peste un sfert de oră, About întîlni un ţăran cu care intră în vorbă.

•— Cine e conducătorul acestei cete ? Mi se pare că sunt nişte bandiţi.

— N-ai greşit cu mult : e un subprefect în inspecţie.

Tot astfel contele M. de Vogiie, trebuind să treacă munţii Olimpului (1875), a fost silit să ia de la un bogat

negustor din Salonic un bilet de recomandatie către Sotin, regele munților din acel timp...

...S-au dus klefții pădurilor sărace ale Greciei Au rămas însă klefții oraşelor : klefții politicei care îsi exercita vasta lor piraterie asupra bietelor finanțe aie celui mai sărac popor din Europa...

RITMUL NEUTRALITATE!

Am avut un ritm al războiului mondial... Un flux şi reflux de armate ce înaintează şi se retrag. După vertiginoasele lor victorii, Puterile Centrale au început să scoboare clina din urmă.

Am arătat altă dată că acest ritm de fapte materiale, de succese şi de înfrîngeri, a fost însoțit la noi de un ritm sufletesc care urmărea în toate creşterile şi descreşterile lui mersul războiului privit prin prisma idealului nostru național.

E ritmul unei mari părți a poporului românesc. Al multor bărbați politici, mai întîi. Al tuturor celor cinştiți, mai apoi. Al tuturor celor ce nu urmăresc vreun interes personal sau de partid în jurul marilor idealuri naționale ; al tuturor românilor independenți, nepăsători de orice guvern ; al tuturor celor ce privesc viața individului în desfăşurarea generațiilor şi prin prisma ideii de neam şi de stat.

•

în afară de acest ritm înălțător al sufletului românesc, conştient sau inconştient, sentimental sau logic, real, puternic, deşi mai puțin evident prin semne exterioare, țara noastră a mai cunoscut un alt ritm. O prelungită neutralitate de doi ani a pervertit multe bătăi de inimă românească, îndreptîndu-le de la idealurile veşnice la scopuri practice. Un vînt de mare imoralitate a

bătut peste noi. în vîrtejul lui necurat a luat conştiinţele uşoare ca pe nişte fulgi, zburătăcindu-le în jocuri făţişe. E un ritm văzut. Un ritm tălmăcit prin numeroase semne de conrupţie, pe care ni-1 cunosc mai bine străinii : şi acei ce ne cumpără şi acei în dauna cărora ne lăsăm cumpăraţi... Un ritm care ne-a pus într-o dureroasă şi nedreaptă lumină în faţa celor mai buni prieteni de aiure...

La început a fost ritmul conrupţiei germane. Ziare cumpărate ; conştiinţi siluite pentru aur. Ziare întemeiate din nou cu bani germani şi redactate de condeie româneşti vîndute. E întîia fază a neutralităţei române : faza mezatului de conştiinţe... Ne aducem cu toţii aminte de goana după suflete vîndute ; sumele fabuloase cu care plăteau articole nevinovate sau neroade ; milioanele ce i-au cheltuit pentru foi imunde. E faza de aur a Galactionilor şi Slavicilor... Zadarnică încercare... S-au convins de la un timp şi germanii că, dacă se pot cumpăra cîţiva ziarişti necistiţi, nu se poate cumpăra conştiinţa unui popor întreg. Un guvern îţi poate vinde griul ţării, nu şi conştiinţa ei Ziarele nemţeşti au rămas deci fără cititori...

Puţin apoi s-a înscris o altă undă a ritmului neutralităţii române : *unda permisurilor de export.* De la epoca de aur a ziariştilor fără conştiinţă, a venit epoca de aur a samsarilor şi a cîtorva oameni politici. E încă în mintea tuturor scandalul acestor permisuri care au ridicat din pămînt averi enorme, care au îmbogăţit pe intermediari, de obicei străini, pe tineri de familie şi femei întreţinute...

Acum în urmă s-a adăogat şi unda cea mai dureroasă : *unda contrabandelor.* Şi cu atît mai dureroasă, cu cît e aproape o undă oficială... E criza prin care trecem astăzi. Trăim într-o ţară înfometată prin lăcomia criminală a cîtorva funcţionari, pe care toată lumea îi numeşte şi guvernul nu-i loveşte...

Trăim în vremea anchetelor fără nici un rezultat. Doar doi bieţi învăţători au fost pedepsiţi pentru contrabandă !...

Si streinii cunosc aceste mizerii ale ţarii noastre. Suntem însă o ţară calomniată. Sufletul nostru e mult mai bun si mai curat. Adevăratul ritm sufletesc al poporului român nu bate în inima samsarului a ziariştilor vînduţi sau a funcţionarilor contrabandişti...

TATOI

Sunt cincisprezece ani de cînd am păşit întîia oară pe pămîntul Greciei. Aveam un suflet de hagiu... Veneam se văd Grecia. Mi se părea însă că o văzusem de mult. O purtam în mine mai frumoasă şi mai încîntătoare... Nu Grecia lui Edmond About sau Grecia cîmpiilor ruşinoase ale Tesaliei, ci Elada nemuritoare a lui Homer ; Elada eroilor ce-şi însoţeau faptele de fanfara cuvintelor armonioase, Elada lespedelor de marmoră şi a zeilor tineri...

în Atena, căutam urmele lui Pericle... Pe marginea Ilisului reciteam dialogurile lui Socrate printre stufişurile de laur... Aici se răspândise elocinţa lui subtilă. Versurile lui Sofocle îmi cîntau în ureche : „Apele rodnice ale Ilisului rostogolesc valuri ce nu aţipesc niciodată ; în fiecare zi unda lui curată se răspîndeşte pe pămînt, împrăştiind viaţa."

Ochii mei lacomi îl căutau : Ilisul cărţilor lui Piaton şi al^ poeţilor antici. Pe fundul unei albii miloase abia se zărea pe alocuri o aţă de apă tulbure. în alte părţi, apa dispăruse cu totul sub pămînt...

Trecîndu-1 dintr-o săritură, am căutat apoi cu lăcomie mult cîntata fîntînă „Calliroe" — „izvorul frumos", „fîntîna cea cu nouă guri", după cum o numeşte Pausanias...

Cu neputinţă.

Planul Atenei desfăcut şi cercetat cu îngrijire nu-mi ajuta la nimic.

Mi-am luat atunci inima în dinţi... Cu mari sforţări şi reminiscenţe din gramatica lui Curtius, am întrebat în cea mai curată limbă homerică pe un preot care trecea :

— Părinte, unde e fîntîna Calliroe ?

Preotul se uită la mine dispreţuitor.

— E chiar lîngă d-ta.

Privii. în jgheabul unei pietre sărace se prelingea un firicel de apă, pe care o aştepta cu lăcomie limba fumegîndâ a unui măgăruş însetat..

în valurile de căldură ale lunei lui august ce se abat asupra Atenei, albă de marmură şi de pulbere fină, am nimerit şi prin locurile spre care nu mă ademenea vreo reminiscenţă antică. La Colonos îmi răsunau încă în ureche plîngerile lui Oedip. Din păd uricea lui săracă mi se arăta încă chipul pur al Antigonei ; la Faleron mă urmărea amintirea lui Pericle şi a lui Demetrios...

Am nimerit însă şi la Tatoi...

Nici o urmă clasică... în valurile de căldură ale lunei lui august, răcoarea pădurei de la Tatoi era totuşi binevenită. Tăceau amintirile. Vorbea prezentul.

Era după întîlnirea de la Abazzia a regelui Carol cu regele Gheorghe. O apropiere se schiţa între cele două regate...

Tovarăşul meu, un grec bătrîn, îmi făcea mărturisiri. Era negustor. Era însă şi om politic. Ca orice grec, avea vederile lui asupra politicei Europei. întîlnirea de la Abazzia îl bucura. înaintea lui Gunaris, el înclina spre Puterile Centrale...

— Asta e politica ce ne trebuie. Dar vrea oare s-o înţeleagă ?

Şi zicînd aceste vorbe, tovarăşul meu îmi arătă cu aer de conspirator palatul alb din mijlocul pădurei...

— El, poate. Dar ea? Ei, domnule, domnule !...

Grecul tăcu misterios. Suspină adînc. Apoi reluă :

— Olga e mare ducesă din familia Romanoff. Inima i-a rămas în Rusia... Şi la curtea noastră regală, femeia cîntă...

•

Acum cînd palatul din Tatoi a ars, mi-am adus aminte de cuvintele grecului meu...

De cîte ori nu se va fi întors spre acest palat pumnul patrioţilor furioşi :

— El, poate. Dar ea ?... Sofia e sora Kaiserului. Inima i-a rămas în Germania.

Căci astfel a voit soarta. In ţara în care Elena a tulburat timp de zece ani liniştea tuturor cetăţilor greceşti şi Clitemnestra a pregătit baia sîngeroasă a lui Agamemnon, au apărut şi cele trei regine voluntare, Amalia, Olga şi Sofia, care au hotărît destinele Greciei...

GRECIA REGELUI GHEORGHE...

Grecia regelui Gheorghe nu e Grecia regelui bavarez Otho.

Dar nici Gaston Deschamps nu e Edmond About. El nu e un observator ironic. Cartea lui întregeşte *Grecia contemporană* a lui About, îndulcindu-i observaţia pătrunzătoare şi dîndu-i şi o notă de poezie.

Grecia lui Deschamps e o Grecie cu hotarele lărgite prin cele şapte insule ioniene dăruite de Gladstone şi prin Tesalia dăruită de congresul de la Berlin.

Totuşi, ca şi înainte, defectul rasei e de a face politică. Pe cînd grecii de aiurea se îmbogăţesc, cei dinăuntru îşi risipesc puterile în lupte politice.

Sub raportul siguranţei publice, Grecia regelui Gheorghe a făcut progrese. Nu mai sunt timpurile eroice ale lui About, cînd kleftul Grisotis era să cucerească Atena. Drumurile ajung mai libere şi siguranţa creşte în regat. Haiducii se retrag în munţii Epirului şi în Albania, folosindu-se de lenea şi reaua administraţie turcească.

Hagi Christo din Delfino credea chiar că lucrurile din Turcia, încurcîndu-se atît de mult, Puterile vor dezlega problema Orientului spre folosul Greciei. Şi banditii lucrau din patriotism în numele elenismului.

*

Grecia lui Gaston Deschamps e încă o ţară în care înfloresc aventura şi anecdota, o ţară tînără şi romantică, cu întâmplări neaşteptate...

Un ofițer francez de marină fusese subjugat de farmecele Elenei Krassopulo, o tînără artistă dintr-o trupă nomadă de actori ce jucau pantomime naționale. El îi aruncă în fiecare seară buchete de flori. într-o zi îi trimise şi un bilețel, invitînd-o la otelul Marei Britanii. Kyria Elena îl pofti în cortul de lîngă teatru. Acolo erau adunați vreo zece actori pe jumătate goi şi culcați. Ofițerul făcu cunoştință cu dînşii şi ridică chiar un pahar de vin în cinstea acestor „vrednici artişti".

A doua zi el primi pe vapor următoarea scrisoare :

„Domnule, pentru că eşti deştept şi pentru că fiica mea îți place, consimt să te cunosc. îmi vei face plăcere mie şi prietenilor mei de a cina cu noi la circiuma de la Hymet, înainte de reprezentație. Patrocle Krassopulo, şeful trupei."

Ofițerul, îndrăzneț, se duse. Toată trupa era de față, afară de femei. Mîncărurile de pilaf erau îmbelşugate, în fine, d. Patrocle Krassopulo ridică un pahar.

— Tinere străin, beau în sănătatea ta, spre prosperitatea ta, pentru înaintarea ta, pentru căsătoria, pentru întoarcerea în patrie şi pentru fericirea copiilor tăi. Cei din jurul tău mi-au spus că eşti inteligent. Nu mă mir : galii seamănă cu grecii. Mi s-a spus că-ți place fata mea. Nici de asta nu mă mir. îți mărturisesc însă că n-aveam de gînd s-o mărit c-un străin. Dar, fiindcă îți place, voi face şi jertfa aceasta. Spune-mi deci care ți-e averea ? Ai în Galia un cîmp şi o casă ? Ce vinde tatăl tău ?

Ofițerul nu se lăsă învins. Ridicînd un pahar, cuvîntă :

— Domnule Patrocle, beau mai întîi în sănătatea ta, pentru prosperitatea ta, pentru creşterea bogățiilor tale, cît şi pentru sănătatea celor de față. Cînd m-ai chemat să mănînc pilaf aici, nu mă aşteptam la cinstea ce-mi faci. Mă întrebi ce am ? Ei bine, am sabia mea, sabia tatălui meu, care şi el o ținea de la bunicul lui.

•— Atît numai ? întrebă Patrocle.

— Cum, nu-i de ajuns ?

— Nu zic nu. Dar totuşi... Uite, domnule străin, ai face bine să iei o femeie din țara ta...

— Vai ! bănuiam că trebuie să mă resemnez la asta.

— Ei, ei, nu fi hemîngîiat ! Trebuie să-ți înduri soarta.

Şi ca să-l mîngîie, îi mai turnă o farfurie de pilaf.

După ce ofițerul plecă, d. Krassopulo strigă cu ciudă :

— Să nu mai aud de militari. Grecii sau francezii, n-au o para în buzunarele hainelor lor aurite. Fata mea o să ia mai bine un băcan din Farsala, iubita mea patrie...

RUGĂCIUNEA PE ACROPOLE

Ar trebui un nou Renan şi o nouă rugăciune pe Acropole. Nu pentru a cînta. A cîntat-o altădată. Ci pentru a-i implora zeiţa ocrotitoare.

Atena poliadă de fildeş şi de aur a lui Fidias ce privea din creştetul Acropolei spre marea glaucă ; Atena, pe care o zăreau corăbierii, ridicîndu-şi braţele spre dînsa, nu mai există. Au topit-o barbarii. S-au închis ochii ce îmbrăţişau splendorile cetăţii apropiate şi ale mărei îndepărtate...

In micul muzeu de pe clina Acropolei este însă o altă Atena tainică. Nu e de fildeş şi de aur. N-a ieşit din dalta lui Fidias. E un idol primitiv, din vremea zeilor tineri şi viguroşi, din vremea cînd credinţa sculpta şi zugrăvea eu mai multă convingere decît arta marilor maeştri. N-are ochi de pietre preţioase, dar ce putere de fascinare se răspîndeşte din globurile goale ! Ce farmec se împrăştie din gura înflorită de un zîmbet enigmatic ! Pe bucle se văd şi acum urmele policromiei. Stă încă nemişcată. Sub „peplos" bănuieşti însă prima mişcare : cel dintîi gest al unui copil ce învaţă să meargă...

•

în faţa acestei Atene primitive, fără cască, fără lance, fără capul Gorgonei atîrnat pe piept, dar de o inteligenţă şi bunătate cuceritoare, ar trebui să vină un nou Renan : un Renan elenic.

Patria elenică e în primejdie. N-o ameninţă galerele lui Xerxes şi soldaţii Persiei şi ai Bactrianei. împotriva acestora nu era decît o singură atitudine': curajul pe care ţi—l dă frica morţei. Grecia nu putea decît să biruiască sau să moară. A biruit prin isteţimea lui Temistocle şi prin bărbăţia rasei ameninţate. A scăpat civilizaţia lumei de o lungă epocă de dominaţie persană. Dacă ar fi fost învinsă, soarta Europei ar fi fost schimbată. Evul mediu n-ar fi aşteptat barbaria germană. Barbaria persană ni l-ar fi dat cu o mie de ani înainte.

•

Primejdia *noastră* este astăzi cu mult mai mică decît era pe cîmpiile Maratonului sau în undele egeice. în Grecia n-am pierde decît doar o amintire. Pentru Grecia însăşi primejdia este însă tot atît de mare. Dilema ei sufletească este şi mai grea...

De o parte, interesele actuale şi viitoare ale elenismului, alături de Franţa, ce şi-a vărsat sîngele pe lespedele de marmoră ale Acropolei, şi de Anglia, pe a cărei mărinimie a eunoseut-o încă de pe vremea lui Gladstone. într-un cuvînt, războiul imediat, în numele idealului naţional şi al viitorului rasei, şi alături de prietenii fireşti şi seculari.

De altă parte, prietenia bulgaro-germană — înşelătoare prietenie de o clipă, urmată apoi de imperialismul bulgar în Balcani şi de sfîrşitul expansiune! elenice.

•

E o tragică clipă de alegere...

Grecia are un singur ora, pe Venizelos, care şi-a făcut alegerea chiar de la început în cel mai larg sens naţional. Ceilalţi au cultivat o politică de şovăire, de subtilitate sofisticată şi de oportunism... Se mai putea încă şovăi.

A sosit însă acum clipa cînd nu se mai poate şovăi... Spectrul foametei a dovedit chiar şi celor mai încăpăţînaţi greci că îngăduinţa aliaţilor a ajuns pînă la margine.

Trebuie să aleagă...

...Şi atunci gîndul tuturor merge spre idolul cu zîmbetul enigmatic al Atenei de la Acropole, al zeiţei aerului limpede şi al inteligenţei pătrunzătoare... Reverse lumina în toate minţile întunecate şi scape încă o dată destinele Eladei !

GRECIA REGELUI GHEORGHE

Grecia regelui Gheorghe e o lungă epocă de frămîntări vulcanice. Asupra ei cade o grea umbră : războiul greco-turc din 1897. S-a încheiat însă cu o apoteoză : războiul balcanic din 1913. Războiul balcanic avea să deschidă era nouă a Greciei de astăzi. Pentru epoca regelui Gheorghe rămîne caracteristic dezastrul din Tesalia. E drept că în urma acestui dezastru Grecia a ieşit cu hotarele lărgite. Asupra acestei mici ţări, care e şi o mare amintire, au vegheat întotdeauna Franţa şi Anglia. înfrângerile ei s-au prefăcut deci mereu în beneficii.

Plutesc încă în amintirea tuturor nefericitele lupte din văile Tesaliei. Domokos şi Larissa sunt două mari răni ale Greciei. Nu pentru că a fost biruită : puterea turcilor era, în adevăr, mai mare. Ci pentru felul cum a fost biruită. Armata greacă s-a arătat fără virtuţi ostăşeşti. A măsurat valea Tesaliei cu deschiderea grăbită a paşilor fugari. într-una din lupte, garibaldienii fuseseră aşezaţi în fruntea atacului. Fiind siliţi să dea îndărăt din pricina numărului mare al turcilor, n-au mai găsit în spate nici urmă de grec. în fugă le luaseră chiar şl merindele.

...Şi atunci, ni se ridică în minte fanfara sunătoare a luptelor din antichitate : Termopile, Maraton, Salamina... Sunt oare grecii de azi urmaşii acelor eroi ? Unii învăţaţi germani tăgăduiesc orice legătură de sînge între grecii lui Tino şi grecii lui Pericle. Legătura de sînge a devenit însă astăzi problematică nu numai pentru greci, ci pentru toate popoarele. Nu mai sunt rase curate. Popoarele moderne au ieşit din încrucişări pe care ştiinţa nu le poate urmări cantitativ. Dar dacă sîngele se decolorează şi se amestecă, moştenirea conformaţiei morale este mai sigură... Şi, lăsînd la o parte marile însuşiri creatoare ale elenilor antici, toate micile lor însuşiri şi mai ales toate defectele rasei lor — nestatornicia, invidia, lipsa de simţ moral, pasiunea excesivă pentru viaţa publică — s-au păstrat, exagerîndu-se, la grecii moderni...

Cum rămîne însă cu virtuţile milităreşti ale rasei ? La Termopile cei trei sute de spartani mureau eroic pentru salvarea patriei. In aceeaşi Tesalie, evzonii diadocului Constantin rupeau pămîntul fugind. La 490, pe cîmpia Maratonului, grecii lui Miltiade şi Aristide împrăştiau pe perşii lui Artafernes, scăpînd nu numai Grecia, ci şi soarta civilizaţiei europene. La 11 aprilie 1879, klefţii lui Arvanitaki prindeau pe lordul Muncaster şi pe întreaga lui suită ce vizitau cîmpul de la Maraton. Bandiţii cereau 1 milion 120 de mii de drahme pentru a le da drumul...

Ce legătură sufletească poate fi deci între eroii lui Miltiade si klefţii lui Arvanitaki ?

Adevărul e că poporul grecesc n-a fost niciodată un popor războinic : sub Pericle sau sub regele Gheorghe, le-au lipsit virtuţile militare. Războinici au fost numai muntenii dorieni, care, mai ales în Sparta, ne-au dat icoana unei republice militare. De pe urma Spartei n-a rămas decît un sat sărăcăcios între păduricele de lauri ale lui Eurotas, în timp ce atenienii ne-au lăsat o întreagă civilizaţie şi liniile pure ale Partenonului...

Maratonul şi Salamina sunt momente unice de vitejie în istoria militară a Atenei. Meritul lor cade asupra lui Miltiade şi Temistocle... Grecilor ce voiau să fugă la Salamina Temistocle a trebuit să le taie drumul, strigîndu-le : „Mişeilor, de ce daţi îndărăt ?" Fugeau ca la Domokos...

încolo, în toată istoria Eladei atît de strălucită sub raportul culturei, avem prea puţine fapte de arme... Şi cele pe care le cunoaştem ne vin prin imaginaţia măritoare a istoricilor lor. Fantazia elenică (calitate, de altfel, moştenită şi de grecii de azi numai în defectul ei, nu şi în latura creatoare) a înfrumuseţat cele mai mici întîmplări şi ciocniri. Ea ne-a dat legenda milioanelor de soldaţi ai lui Xerxes... Realitatea rasei înclină mai mult spre dezastrul din Tesalia decît spre eroismul celor trei sute de la Termopile.

DOI ANI

S-au împlinit doi ani de la începutul războiului mondial.

Faptele materiale se cunosc. Ritmul ce se desprinde din neîntreruptul şir de lupte şi de factori ce au uneori tot atîta greutate ca şi o luptă hotărîtoare începe să se străvadă limpede din haosul evenimentelor zilnice. Dacă nu se poate încă scrie o istorie senină a războiului, o putem totuşi bănui într-o schemă energică şi sigură. Sunt lupte materiale ce nu se pot tăgădui.

Sunt cifre fatale. Sunt probabilităţi ce încep să devină siguranţe.

Şi totuşi e în zadar...

•

Materia ne pare inertă şi sigură. Faptele ne par că prind certitudini de blocuri granitice. Ai crede că nu mai pot suferi variaţiuni de interpretare. Le-ai crede adevăruri veşnice pietrificate...

Iluziuni...

Doi ani de neutralitate românească ne-au dovedit că nu există fapte materiale sigure. în faţa conştiinţei noastre, realitatea se pogoară şi se înalţă, se întinde şi se strînge, pentru a lua forma sufletului nostru. Realitatea devine un material plastic.

Granitul se preface în pulbere. Nu există adevăruri obiective. Există însă oameni, există conştiinţe, există numai adevăruri subiective.

Din război se poate desprinde un ritm. Din haosul de lupte şi de factori economici se poate scoate o schemă grafică fatală. Nu are însă nici o însemnătate, cît timp nu-i corespunde şi un echivalent sufletesc. Numai factorii sufleteşti ne stăpânesc şi ne îndrumează la acţiune... Elementul psihologic e mai tare decît orice' realitate.

•

Este ceva ireductibil în sufletul omenesc care ne face să-l privim şi cu admiraţie şi cu groază...

Fapte, şirul roşu al evenimentelor, probabilităţi, experienţa trecutului nu reprezintă nimic, nimic, nimic... Biete umbre în faţa acestui bloc de granit care este conştiinţa noastră neclintită. De s-ar prăbuşi cerul, ar rămîne încă în picioare, străfulgerată, izbită de valuri sau roasă...

Lumea îşi poate urma cursul ei, evenimentele se pot îngrămădi, viitorul apropiat poate luci din zările înroşite, sufletele noastre rămîn imobile în convingerea lor primară.

•

Cei doi ani de război nu ne-au slujit la nimic... Din evenimente nu ne-am ales cu nici o învăţătură. Suntem în pragul războiului naţional. în sinul poporului românesc este încă o minoritate tenace şi rebelă, ce voieşte să ne împingă alături de Puterile Centrale... Slăbirea forţei germane poate fi un semn văzut şi o fatalitate matematică. Apropierea ceasului tragic poate fi o probabilitate. Măreţia propriului nostru ideal naţional poate fi indiscutabilă — această minoritate activă rămîne ireductibilă, ca în clipa în care se credea că „germanii vor fi la 1 septembrie la Paris"...

Tragică dovadă că evenimentele, că probele materiale nu au nici o însemnătate. Totul e personalitatea omenească.

în faţa conştiinţei se înclină întregul univers, întreaga fenomenalitate.

Din cea dintîi clipă a războiului, conştiinţa românească s-a dezbinat în două părţi inegale. După doi ani de război, apropiata noastră intrare în acţiune ne găseşte

în aceeaşi dezbinare. Convingerile nu s-au schimbat. De unde vin însă aceste convingeri, asupra cărora realitatea nu are nici o înrîurire ? Din ce fond de misticism obscur ? Din ce preexistentă inexplicabilă ?

Nu stim.

Ştim însă că ele există şi fac o forţă pe care nimeni n-o clatină.

In faţa acestei indestructibilităţi, ne simţim cuprinşi şi de admiraţie şi de deznădejde. Cei vechi ar fi numit acest sentiment : o *sacră eroare.*

FUROR TEUTONICUS

Douăzeci şi cinci de mii de locuitori din Lille au fost luaţi de germani şi transportaţi în interiorul Germaniei pentru lucrări agricole. De altfel, n-au ales. Au luat, la întîmplare, oameni de diferite condiţii sociale. E o ironie teutonică : faţă de un popor democratic, faţă de poporul marei revoluţii, ei nu se puteau purta decît democratic. Egalitate faţă de toţi.

în concepţia generală a războiului, germanii ne-au dat îndărăt cu două mii de ani. S-au întors la concepţia romanilor. Prin astfel de procedee de transportare în masă a locuitorilor din provinciile cucerite, ei ne-au împins însă cu trei-patru mii de ani înapoi. Ne-am crede pe timpul vechilor faraoni egipteni sau a vechilor regi asirieni, care smulgeau popoare întregi din ţarina lor pentru a le aşeza aiurea. Ne-am crede pe timpul captivităţii babilonice sau al vreunui Ramses, care, în întoarcerea lui triumfală, tîra după el neamurile nomade ale Arabiei pentru a-i înălţa la Memfis piramida odihnei de veci... A trecut vremea piramidelor. Le rămîne germanilor să ridice cu braţele franceze o statuie „colosală" lui Hindenburg, mai formidabilă decît monstrul ridicat acum la Berlin. Va întrece astfel fetişii antichităţii : Sfinxul, statuia Soarelui sau statuia lui Memnon, ce trimite cu glas de om salutul său matinal Aurorei...

•

După doi ani de război, germanii au rămas încă în vechea lor greşală. Nu-şi dau seama că un război nu se face numai cu braţe sau cu tunuri şi muniţiuni. 'Nu-şi dau seama că alături de forţa materială mai e şi forţa morală. De la cel dintîi bubuit de tun au dispreţuit-o. Să învingem mai întîi, şi-au zis ei. Morala va fi apoi cu noi. N-au recunoscut deci decît morala biruitorului...

Războiul e una din marile perturbări în mersul firesc al omenirii. Cei vechi nu-i puneau nici o înfrînare. Războiul era suprimarea oricărei legi şi a oricărei umanităţi. Strămoşii noştri romani au fost expresia cea mai puternică a acestei concepţii.

De două mii de ani omenirea s-a căznit însă să-i găsească şi războiului o albie firească, să-i pună un zăgaz şi să-i dea o legislaţie. Toate popoarele au primit-o. Singuri germanii n-au primit-o decît cu gîndul de a o călca.

De aci, acea serie neagră de cruzimi, de măceluri, de incendii ; de aci, atacurile zepelinurilor asupra oraşelor nevinovate ; de aci, torpilarea vaselor de paşnici călători ; de aci, grozăviile fără număr şi fără ruşine pentru un popor cu o civilizaţie atît de mare ca a Germaniei. Nefiind siguri numai pe forţă, germanii au voit să învingă şi prin ferocitate. Dacă ar fi izbutit de la început să biruiască, s-ar fi ales cel puţin cu o victorie, care nu are nevoie de o consacrare morală. Neizbutind, ei fac o greşală psihologică, stăruind într-o ferocitate ce nu trezeşte decît oroarea întregei omeniri civilizate.

•

Crimele germanilor nu sunt numai legende. Torpilarea Lusitaniei şi incendierea Louvainului sunt fapte materiale. Tot atît de riguros adevărate sunt şi însemnările găsite asupra ofiţerilor germani publicate de Bedier, profesorul de la College de France.

Iată, de pildă, ordinul generalului Stenger, comandantul brigăzei a 58-a daţ la 25 august : „De astăzi să nu se mai facă prizonieri. Toţi prizonierii să fie măcelăriţi. Răniţii, armaţi sau fără arme, să fie măcelăriţi. Chiar şi prizonierii care au şi fost adunaţi în convoiuri

să fie măcelăriţi. în urma noastră să nu mai rămînă nici un duşman viu."

Din carnetul unui ofiţer german : „Am împuşcat trei sute de locuitori ai oraşului. Cei ce au scăpat de salvele pustelor au fost rechiziţionaţi ca gropari. Să fi văzut femeile în acest moment !"

„La Tamines, un ofiţer superior francez a fost adus lîngă un copac şi legat de trunchi : i s-a înhămat apoi un cal de fiecare picior. La un semnal, s-a dat bici cailor."

O astfel de ferocitate sistematică nu putea aduce decît ura universală a neutrilor împotriva poporului care în plină civilizaţie a crezut că războiul nu trebuie să mai cunoască legile umanităţii.

Orice război îşi are cruzimile lui. Nu numai războaiele între rase duşmane, ci chiar şi războaiele civile. Cetăţenii se ucid între dînşii fără nici o milă... în oamenii cei mai blînzi se trezeşte sufletul ancestral al antropopitecului. O adevărată nebunie de sînge cuprinde mulţimea dezorbitată. E vie încă amintirea tragică a răscoalelor ţărăneşti. Cine s-ar fi aşteptat de la blajinul şi fatalistul nostru ţăran la o astfel de furie sanguinară ! Au ars conace ; au ucis pe proprietari. Se înţelege. Au ucis însă şi cirezi întregi de boi. E mai greu de înţeles. O nesfîrşită dragoste leagă pe ţăranul român de vită. Nebunia răscoalei i-a prefăcut însă sufletul... Tot printr-o nebunie contagioasă se pot explica marele crize din istoria tuturor popoarelor şi mai ales din istoria Franţei. Fără datele psihologiei mulţimei şi ale contagiunii mintale n-am putea înţelege nici actele sîngeroase ale Teroarei, nici demenţa dezlănţuită a Comunei...

Dacă astfel de fenomene se pot petrece în sînul unei naţiuni, cu atît mai uşor izbucnesc în momentul războiului între două popoare duşmane. Pogromurile ruseşti, masacrarea armenilor, cruzimea bulgarilor faţă de sîrbi sunt fapte dezaprobate de orice om civilizat. Au totuşi o explicaţie psihologică. în faţa lor ne închinăm ca în faţa unei fatalităţi dictate de lungi duşmănii de rasă, de o puternică ură comprimată, de o acumulare de energii ancestrale ce aşteptau momentul suprem al izbucnirei...

Dacă *furia teutonică* s-ar fi mărginit numai la acdastă formă de demenţă colectivă, comună tuturor popoarelor în anumite momente de criză, n-ar fi trezit ura întregei omeniri civilizate... Furia teutonică este însă o nebunie organizată. Nu pleacă dintr-un instinct, ci dintr-o adîncă şi îndelungată premeditare. Nu e o izbucnire pornită din inconştienţă, ci un sistem clădit în vederea cuceririi lumei. Lipsiţi de iniţiativă, germanii şi-au „organizat" şi cele mai primare instincte şi sentimente. Cruzimea lor e o cruzime dogmatică şi ştiinţifică.

în faţa incendiului Louvainului şi a asasinării atîtor copii nevinovaţi, s-a văzut că această lipsă de umanitate nu era opera cîtorva soldaţi ameţiţi. Era,, dimpotrivă, rezultatul unei întregi doctrine studiate şi dezbătute în numeroase lucrări ştiinţifice. O doctrină consacrată în cele mai autorizate manuale ale teoreticianilor războiului... Numai atunci un uragan de indignare a suflat peste întreaga omenire... în vederea domniei universale, un popor mare, puternic şi civilizat ca germaţnii a putut ajunge pînă la organizarea în doctrină de război a instinctelor primare ale omului !

Teoreticianii lui au dictat legile de fier ale barbariei sistematice, propovăduind războiul fără umanitate.

„Adîncă mizerie a războiului — scrie Hartmann — trebuie să lovească pe statul duşman. Trebuie ca sarcina lui să fie şi să rămînă zdrobitoare. *Cînd a izbucnit războiul, terorismul devine un principiu militar necesar."*

Sau :

„In filozofia războiului — scrie Clauzewitz — *nu poate intra un principiu de moderaţiune".*

Sau :

„Libertatea absolută a acţiunii militare este la război o condiţie indispensabilă a succesului. *Iată principiile pe care militarii trebuie să le opună oricărei încercări de a împiedica această acţiune printr-o legiuire internaţională a războiului."*

Acestea sunt principiile statului-major german.

într-un cuvînt : *terorismul ca factor indispensabil al victoriei şi negaţia oricărui drept internaţional de război.*

Astfel de principii nu puteau duce pe germani decît la ororile ce i-au acoperit de o ură universală.

GRECIA LUI TINO

în grasa şi rodnica Tesalie, străjuită la sud de amintirea „celor trei sute" de la Termopile ; în Tesalia în care activitatea eroică a lui Hercul a răsturnat muntele Ossa peste Pelion ; în Tesalia centaurilor şi a lapiţilor eroicului Piritous ; în Tesalia în care valea Tempe îşi răsfiră umbra pinilor; în Tesalia în care s-au hotărît destinele lumei romane prin biruinţa lui Cezar de ia Farsale ; în Tesalia plină de amintirile vitejeşti ale vechilor eleni, plină de poezia lui Lucan, străjuită de umbra sacră a Olimpuiui ; în această Tesalie de glorie, de poezie şi de bogăţie, se împrăştia în goană, la 1897, o armată bătută şi un general grăbit ca Achile cel iute de picior. Dacă ar fi existat jocurile olimpice, generalul ar fi cîştigat premiul alergării şi ar fi fost cîntat de nemuritorul Pindar. în Tesalia în care „cei trei sute de la Termopile" *au stat pe loc* în faţa perşilor lui Xerxes, diadohul Constantinos alerga ca într-un stadion olimpic. în locul unei cununi de laur, îl aştepta însă o universală ironie şi umilinţă...

•

în Grecia individualismului exagerat, care ne-a dat mari artişti, dar a împiedecat formarea unui stat puternic şi coherent ; în Grecia ostraeismului antic ; în Grecia invidiei şi a politicei de cafenea ; în Grecia generalilor care vorbesc la întruniri publice ; în această Grecie

tulburată de otrava politicei, era acum cîţiva ani un om de prisos.

O puternică ligă militară se înjghebase sub conducerea colonelului Zorbas împotriva şefului armatei, ce devenise odios şi prin incapacitate şi prin zelul lui de a-şi face partizani şi creaturi în sînul oştirii...

Şi, lucru nemaipomenit, liga n-a putut fi potolită pînă ce n-a fost scos din armată moştenitorul tronului. Astfel a cunoscut drumul exilului diadohul Constantinos, eroul de la Domokos şi de la Larissa...

*

Schimbare la faţă...

Prin iscusinţa lui Venizelos, rătăcitorul diadoh e rechemat în patrie. Prin iscusinţa aceluiaşi mare bărbat de stat, războiul balcanic de la 1912 dă roade strălucite pentru Grecia. Diadohul Constantinos intră în Ianina trădată şi în Salonicul gol. O mînă asasină îl ridică apoi pe tron.

Grecia întreagă strigă, uitătoare şi mobilă ca întotdeauna :

— Zito, o Vasilevs Constantinos !

Din această clipă, fostul fugar de la Domokos şi fostul exilat pentru incapacitate şi intrigă s-a prefăcut într-un mare general.

Scena se petrece acum la curtea de la Berlin. Cumnatul său îi oferă cu mare solemnitate bastonul de mareşal. Vasilevsul Tino se scoală cu modestie :

„Victoriile ciştigate, spune el, le datorese metodelor învăţate la şcoala de război din Berlin a Majestăţii voastre, căreia îi păstrez o eternă recunoştinţă".

Mare emoţie ! Aceleaşi metode împinsese odinioară pe diadohul Constantinos la dezastrul de la Domokos şi Larissa.

Mulţumită aceloraşi metode, diadohul fusese alungat ca incapabil.

Şi nimic despre activitatea diplomatică a lui Venizelos ? mai ales nimic de munca regeneratoare a generalului Eydoux şi a misiunei franceze ce lucra de ani pentru a reorganiza armata greacă ? Nimic... Numai metodele cumnatului său de la Berlin. Vasilevsul avea de pe atunci simţul familiei şi al modestiei.

•

îi lipseau însă bani. De la Berlin trebuia să treacă şi pe la Paris. Eram tocmai atunci la Paris. Nu voi uita niciodată indignarea presei franceze împotriva acestui erou de operetă. Nu voi uita, mai ales, glaciala lui primire ; scuzele la care a fost silit ; explicările încurcate prin care căuta să salveze şi „metodele de la Berlin" şi legitimile străduinţi ale misiunei franceze pentru a reorganiza armata.

Ce a urmat se ştie.

Se cunosc şovăirile de doi ani ale Vasilevsului între vocea naţiunei şi telegramele cumnatului de la Berlin, în ochii armatei' sale a devenit, în sfîrşit, un erou... Oşteanul care fugea la Domokos după „metodele de la Berlin", oşteanul, pe care liga lui Zorbas îl scotea din cadre pentru'a-1 trimite peste graniţă ca incapabil, acest oştean a devenit „un mare general" şi idolul armatei...

ACTORII $1 RĂZBOIUL

O notiţă oficială ne aduce vestea că actorii teatrelor naţionale şi a tuturor trupelor particulare nu sunt mobilizabili. în schimb, se vor ţine la dispoziţia Ministerului de Război pentru a putea întreţine „buna dispoziţie" a soldaţilor pe frontul de luptă.

Dacă n-ar fi o informaţie oficială, am crede că e visul de vară al vreunui tînăr absolvent de conservator, care se prepară să fie erou pe scenă şi laş în viaţă.

Trăim într-o ţară de imitaţii — şi nu de imitaţii organice, ci de imitaţii exagerate şi fără nici un rost. Ne-a venit şi nouă cîte o vagă ştire de ceea ce se petrece pe frontul francez. Am auzit de bunul cîntăreţ breton Botrel sau de veselul Dranem, care îşi preumblă verva lor patriotică sau comică printre soldaţii reveniţi din tranşee. Am crezut nimerit să facem acelaşi lucru şi la noi...

Ştirile venite de la Paris nu sunt exacte. în Franţa actorii n-au fost scutiţi de mobilizare. Şi-au făcut datoria către patrie.

în Franţa, ca în toate celelalte ţări. Marele actor tragic Moissi din Berlin abia acum s-a reîntors din lunga Iui captivitate din Bretania şi Toulouse. Pe front n-a întreţinut „buna dispoziţie" a soldaţilor, ci a fost ca ofiţer aviator. în Franţa, egalitatea în faţa morţei a mers

şi mai departe : trei episcopi francezi sunt simpli soldaţi fără grad în mocirla glorioasă a tranşeelor...

Sunt şi cîntăreţi. Pe aceştia însă vîrsta sau motive legale îi fac nemobilizabili. activitatea lor artistică prin „depouri" sau spitale este deci o ofrandă patriotică spontană. Ea nu răscumpără o abatere de la datoria de sînge a fiecărui cetăţean faţă de patria în primejdie.

Şi apoi, ce are a face starea de spirit a soldaţilor francezi cu starea de spirit a soldaţilor noştri rurali ! Unei trupe de parizieni, culeşi de prin foburguri, cîntecul spiritual al lui Fursy sau al lui Polin aduce o rază de lumină din Parisul Montmartrului... Spiritul, veselia, ironia sunt alimentele necesare ale acestei rase vioaie şi artistice, în care teatrul şi „cîntecul" batjocoritor sau sentimental sunt o nevoie sufletească...

La noi, cîntăreţii bucureşteni n-ar avea nici un rost în rîndurile unei armate de ţărani, care n-au văzut decît o „comedie" prin bîlciuri şi pentru care teatrul sătesc n-a putut prinde. Cu atît mai puţin ar putea prinde în timp de război.

Ţara românească e formată, negreşit, din cele şase milioane de ţărani. Mai e şi o pătură orăşenească. Toţi sunt egali în faţa primejdiei.

S-ar putea susţine însă că ţara românească, în afară de masa ruralilor şi a orăşenilor „intelectuali" sau nu, mai e compusă şi din cîteva sute de oameni care reprezintă floarea intelectualităţii rasei noastre, tăria de azi sau speranţa de mîine... S-ar înţelege pînă la un punct cruţarea acestor forţe vii ale neamului, care îi făuresc arta şi ştiinţa, adică îndreptăţirea superioară a unui popor la viaţă... Această cruţare nu s-ar putea însă face decît individual. în nici un caz, nu s-ar putea scuti de sarcina războiului o categorie întreagă de cetăţeni : să zicem, de pildă, a profesorilor universitari... Cruţarea (şi nu scutirea) forţelor trebuie făcută individual şi cu multă discernere şi discreţie... Oamenii de ştiinţă pot fi în-

trebuinţaţi în laboratorii ; oamenii de litere cu o pană care poate fi folositoare statului...

A scuti însă de mobilizare o întreagă categorie de cetăţeni — şi încă una din cele mai puţin interesante — *e o grea nedreptate.*

Artiştii mari, necesari, desigur, gloriei unei ţări sunt scutiţi prin vîrstă... '

Vagii absolvenţi de conservator, vagii stagiari de pe la teatrele noastre n-au dreptul de a se bucura de un privilegiu *in bloc,* ce-i ridică deasupra celorlalţi cetăţeni.

TA PTIMT^TR

G1NESTRA

La ginestra...

O mică floare sălbatecă, ce a întîlnit în cale cîntecul sublim al lui Leopardi... în locul atîtor pajişti grase, şi-a ales coasta de lavă a Vezuviului... Creşte printre stînci şi cenuşă. îşi tîrăşte graţia ei parfumată pe unde nici un fir de iarbă nu răsare... Se înalţă încetişor pînă ce se anină peste gura fumegîndă a vulcanului.

Stă astfel atîrnată între viaţă şi moarte. Cea mai mică revărsare a craterului o omoară. Ea creşte alături cu o stăruinţă netulburată...

Leopardi a văzut în această floare, ce palpită deasupra vulcanului aprins, a văzut însuşi simbolul vieţii omeneşti. Iar poetul Cerna şi-a adus, desigur, aminte de sublimul cintec al lui Leopardi atunci cînd a scris *Floare şi genune...*

•

Viaţa noastră naţională de astăzi se poate asemăna cu un vulcan deasupra căruia se vede umbrela de fum alburiu, semnul unei izbucniri apropiate... Se ascut săbiile ; se curăţă tunurile. Vin muniţiile din Rusia. Se pregătesc spitalele. Trenurile furnică în toate părţile cu armată ce se duce spre o ţintă necunoscută... Ziarele nu ne vorbesc decît de „intrarea" în acţiune pentru o dată sigură. Poate la 15 august... Sunt nenumărate semne că ziua cea mare nu e departe...

Şi totuşi, deasupra acestui vulcan ce clocoteşte se ridică firul înflorit al vieţii în funcţia ei cea mai graţioasă : teatrul...

Toate ziarele sunt pline de ştiri teatrale. S-a mai întemeiat încă o companie dramatică : Compania Marioara Voiculescu — Petre Sturza. Vom avea deci cinci teatre permanente : ce fericit Bucureşti ! Ce plăceri îl aşteaptă pe la iarnă ! Repetiţiile încep la 1 august, deşi războiul începe poate la 15... Ce are a face ! în mijlocul lavei fierbinţi, *ginestra* înfloreşte graţios...

Şi repertoriile vor fi la înălţimea vremei. Niciodată n-a fost o mai nobilă întrecere între teatrele capitalei în întocmirea repertoriului. Pînă şi Teatrul Naţional şi-a luat o piele nouă, vrednică de bombele aeroplanelor bulgăreşti sau ale zeppelinului de la Rusciuc : nici jumătate de ceas nu ne desparte de hangarul acestei noi binefaceri a ştiinţei germane.

Teatrul Naţional şi-a scuturat chiar şi obişnuita lui inerţie administrativă. Se prepară şi se montează piese mari şi grele. Un concurs pentru traducerea lui *Cyrano de Bergerac* ţine în suspensie respiraţia întregului neam românesc. Compania Bulandra prepară şi ea pe *Uaiglon* al aceluiaşi Rostand : şase acte, cîteva mii de versuri, costume furnizate de casa Baruch din Berlin... Poate vom scăpa de vodeviluri stupide. A trebuit cataclismul universal pentru ca să se înnobileze şi teatrul românesc şi să se facă sforţări noi susţinute şi jertfe materiale ce presupun succese mari şi nenumărate săli pline...

•

în faţa acestei exuberanţe de viaţă suspendată deasupra unui vulcan ce fumegă, e cu neputinţă să nu te gîndeşti la sublima *ginestra* a lui Leopardi atîrnată deasupra Vezuviului sau la „floarea" lui Cerna spînzurată pe gura „genunii"...

Aduc vreo învinuire ?

Nu.

Aşa e viaţa. încununăm moartea cu flori... Ne paşte din urmă, şi noi zîmbim cerului senin şi fericirei cu ochii umezi de plăcere. Am ajuns aproape de capătul drumului, şi noi păstrăm aceeaşi graţioasă nepăsare ca şi cum am păşi pe drumul de asfodele ai eternităţii...

Poate deci clocoti vulcanul energiilor naţionale îndreptate spre realizarea unui ideal care nu iese decît dintr-o sîngeroasă tragedie — pe coastele lui de lavă fierva creşte netulburată această floare a plăcerii care e teatrul.

„PENTRU PATRIE ŞI TRON"

încă o ligă : „Pentru patrie şi tron".

Patria şi tronul aveau nevoie de apărători. De acum înainte îi vor avea...

Prin această nouă manifestare a propagandei germane se adevereşte că limba a fost dată omului pentru a-i ascunde cugetarea. Căci cine primejduieşte patria sau atacă tronul ? Era oare nevoie de o ligă pentru a le apăra ? Nu se aduce oare o jignire tronului, presupunîndu-i o anumită tendinţă care n-ar fi în spiritul voinţei naţionale ? Patria şi tronul sunt ale tuturor : senine şi sfinte. Nici un om serios nu le amestecă în luptele noastre de idei. Făcîndu-ne „apărătorul" lor înseamnă a le pogorî. înseamnă a ne arunca în haosul politicei balcanice din care abia am ieşit...

Patria şi tronul nu intră, de fapt, întrunimic în scopurile ligii „Pentru patrie şi tron". E numai o flamură strălucitoare şi scumpă tuturor pentru a ascunde un alt program politic. Nu e o taină pentru nimeni că această ligă e încă o încercare a propagandei germane. Să sperăm că cea din urmă...

O încercare nouă şi o hipocrizie nouă...

Pentru ce nu se întemeiază odată o ligă cu un program sincer, mărturisind că vrea neutralitatea definitivă a României sau alipirea către Puterile Centrale ? Există

o „Federaţie unionistă", cu un program ferm. Vrea războiul împotriva Austriei pentru realizarea, idealului naţional. Pentru ce nu se înjgheabă o altă Federaţie, cu program tot atît de limpede : războiul împotriva Rusiei, pentru cucerirea Basarabiei ? Ar şti lumea atunci să aleagă între cele două federaţii. Şi s-ar vedea încotro cade aproape unanimitatea acestei ţări...

Tocmai din această pricină propaganda germană e silită la căi piezişe...

Astă-iarnă se întemeiase o ligă „pentru unitatea tuturor românilor". Oamenii lipsiţi de convingeri şi de moralitate cuvîntau prin întruniri, cerînd „totul sau nimic". Se lansase şi un program rotund şi sonor : *integralismul.* Finanţa germană se pusese în slujba acestui ideal măreţ şi nerealizabil. Tineri nesocotiţi şi bătrîni imorali dădeau şi atunci telegrame către rege, salvînd tronul, şi către guvern, făcîndu-i un zid de apărare din piepturile lor...

Astăzi nu se mai vorbeşte de *integralism* şi de „unitatea tuturor românilor" de cînd mărcile germane au încetat de a se revărsa... Astăzi propaganda germană a luat o altă cale, piezişe, şi o altă formă, înşelătoare. Ea apără „tronul şi patria".' Şi aici însă aceeaşi insinuare că, fiind prizonierul unui partid, regele ar avea altă politică decît politica guvernului răspunzător.

Trebuie deci dezrobit,.. Propaganda germană îşi închipuie că România e Grecia şi că regele Ferdinand e Vasilevsul Tino. Numai astfel ne putem explica de ce această propagandă a luat, în sfîrşit, şi la noi aceeaşi formă ca şi în Grecia.

Toţi cei ce au avut iluzii în privinţa seriozităţii progresului ţării noastre au primit o crîncenă lovitură. Suntem încă balcanici.

Liga „Pentru patrie şi tron" nu e o ligă oarecare, de cetăţeni liberi pe sentimentele lor. E o ligă de foşti ofiţeri (unii generali) şi de ofiţeri în rezervă. De fapt, cei mai mulţi sunt cunoscuţi din viaţa civilă prin propaganda lor filogermană. în această ligă nu şi-au revendicat însă decît calitatea de ofiţeri în rezervă... Cu alte cuvinte, un fel de ligă militară.

Dar aceasta e tragicomedia din Grecia ! Numai acolo a intrat politica în armată. Numai acolo vedem ligi de rezervişti încurajate de statul-major al lui Dusmanis şi de contraligi încurajate de generalii din partidul lui Venizelos.

Liga „Pentru patrie şi tron" era să ne tîrască şi pe noi spre această anarhie morală, din care nu vor profita decît germanii.

SUFLETE MOARTE...

în zilele acestea de vară, cu lungi drumuri prăfuite, cu mireasmă de iîn cosit, cu podoaba lanurilor pline de grîne, cu sunetul zurgălăilor căruţelor de ţară, îmi răsare, în minte imaginea cabrioletei lui Cicikof din *Suflete moarte,* nemuritorul roman al lui Gogol.

Neobosită, gabrioleta trece pe drumurile desfundate ale sfintei Rusii, pe cîmpii nesfîrşite, pe dealuri însălbăticite, prin văi umbroase, prin ape ce-i ajung pînă la butucul roţii, trece, trece prin sate uitate de Dumnezeu, sub privirea speriată a copiilor blonzi, pe moşii mănoase sau pe ogoare pustii...

Pe Cicikof nu-1 ademeneşte însă natura... Nu se uită nici la pămîntul gras, nici la holdele ce stau încremenite sub sărutarea soarelui. Epopeea bucolică a sfintei Rusii nu-1 cucereşte.

Gabrioleta lui cu zurgălăi se opreşte pe-nserate pe la conacuri — pe la toate conacurile. Şi dacă Cicikof a trecut cu ochii închişi pe dinaintea naturei bogate, ochii lui se deschid acum... E un om bine închegat, cu mişcări lesnicioase, cu uşurinţă de vorbă, cu gesturi feline, insinuant, cu o delicată linguşire,, cu o prefăcută lepădare de sine, pătrunzător şi şiret... Ştie să vorbească cu toţi proprietarii, cu domnişoarele bătrîne şi avare ce n-au mai fost la oraş de o jumătate de veac, cu boierănaşii vicleni, cu marii proprietari fastuoşi... Tuturor le aruncă cîte o vorbă bună, ce le merge la suflet. Apoi, după ce i-a cucerit, îşi dezveleşte scopul venirii...

Ar voi sâ cumpere robi... Mu robi vii. Aceştia costa scump şi cer mîncare. El ar dori numai robii care murind după încheierea ultimului recensământ mai trăiesc încă din punctul de vedere al stării civile. E o idee a lui ; o mîngîiere.

Pentru a intra în posesia actelor lor de naştere, el plăteşte. Fireşte, nu mult. Plăteşte totuşi printr-un contract de vînzare înregistrat la tribunal, ca şi cum, în adevăr, ar cumpăra nişte robi vii... Proprietarii se uită mai întîi cu ochii miraţi la acest cumpărător de suflete moarte. Cicikof ştie însă să-i câştige cu vorba : e o slăbiciune a lui ! Unii i le dau chiar fără bani ; alţii, mai avari sau mai neîncrezători, se tocmesc. Şi Cicikof cumpără, îşi pune actele în buzunar şi ia din nou drumul stepei ruseşti. După nesfîrşite colindări, el ajunge stăpînul a mii de robi morţi, care, după recensămînt, trăiesc încă. Cînd şi-a rotunjit un număr mai mare, se duce la bancă şi face un mare împrumut, hipotecîndu-şi *sufletele moarte.* Cicikof devine astfel milionar !

*

Şi de la acest şiret cumpărător de suflete moarte, gîndul mă duce într-o casă bogată a Bucureştiului nostru. Pe pereţi, numeroase tablouri. Florile lui Luchian umplu odăile de lumină şi de miros. în toate colţurile, obiecte rare, sculpturi, bibelouri preţioase.

Stăpînul acestor comori stă răsturnat într-un fotoliu sculptat ca tronul unui voievod. E un Cicikof naţional, îmbogăţit şi iubitor de artă. Cu dreapta îşi mîngîie barba lungă şi venerabilă. în jurul lui stau sufletele moarte, pe care le-a cumpărat pînă acum : tineri imberbi, „maeştri" decăzuţi, avocaţi lacomi, cîţiva ziarişti vînduţi sau teologi morali.

Un „suflet" nou bate la uşă.

Un tînăr intră. E sfios. Odinioară era însă unul din cei mai zgomotoşi. îşi alesese drept cîmp de activitate strada. în fiecare zi ardea ziare filogermane şi organiza încăierări homerice. Voia Ardealul. Era chiar şi un apărător al demnităţei naţionale.

Văzîndu-1, Cicikof nu-şi putea ascunde o tresărire de bucurie în privire. îşi mîngîie deci barba de voievod ;

— Ce te-aduce pe la mine, suflete ?

— Pocăinţa.

— Te-ai lăsat de diavolul idealului naţional ?

— M-am lăsat.

— Fii atunci bine venit.

Şi „sufletul" începu o lungă şi jalnică poveste. Acasă îi plîng copiii de foame. Nu-i mai plăteşte nimeni scrisul.

— Bine, rosteşte Cicikof, vei primi patru sute de lei pe lună.

„Sufletul" are însă nevoi mai mari. Are de plătit şi chiria din urmă. I-ar trebui şase sute de lei.

— Fie atunci cinci sute. Vei scrie şi o broşură.

— Voi scrie.

— Vei insulta pe toţi ardelenii refugiaţi în ţară.

— Voi insulta.

— Bine.

Şi, solemn, Cicikof făcu semn „sufletului" să vină la dreapta, ordonînd cu vocea lui răsunătoare :

— Ei, acum, părinte Galaction, trece-1 şi pe ăsta pe sub patrafire...

Şi 1-a trecut pe acesta ca pe atîtea alte *suflete moarte* cumpărate cu aurul viu al nemţilor.

Bieţii nemţi ! Ei sunt singurii păcăliţi din această vînzare de *suflete moarte.*

GESTUL STRĂMOŞESC...

în oraşul Fălticeni, în care mă prinsese mobilizarea, trecea de o săptămînă, pe sub geamurile casei, un lung şirag de care. Nu se mai sfîrşeau. Treceau zi şi noapte boii cuminţi rumegînd filozofic ; treceau căruţele cu sprinteni cai de munte sau cu greoi cai normanzi, răsunîndu-şi copita lor lată ; treceau stoguri întregi de fîn presat ; treceau mormane de pîne ; treceau boi dezjugaţi şi cai în libertate. Se desfundau satele, cîmpiile şi munţii pentru a duce spre fugara linie ferată toate bogăţiile acestei ţări rodnice.

înaintea boilor mergea ţăranul nostru, cu pasul rar şi cuminte, cu liniştea lui augustă. Mergea la război. Ai fi crezut că mergea la arat. Ai fi crezut că săvîrşea unul din acele gesturi simple şi solemne prin care se deschid vinele pămîntului darnic. Nici o emoţie nu i se citea pe faţă. Călca rar şi îndesat. De unde venea însă atîta linişte simplă ?

De la strămoşi.

Gestul lui era un gest ancestral. Ţăranul român n-a făcut numai gestul august al sămănătorului cîntat de poeţi. El a făcut şi gestul soldatului ce merge la război.

Pe uliţa pe care trecea lungul şirag al căruţelor, al boilor cuminţi, al cailor mărunţi şi al ţăranilor liniştiţi, a trecut de atîtea ori acelaşi şirag nesfîrşit. Alţi oameni. Aceeaşi rasă însă. Acelaşi dispreţ de moarte, acelaşi fanatism în privinţa „scrisului soartei", acelaşi supus simţ al datoriei, acelaşi eroism simplu şi firesc... Drumeţii de acum erau nişte fantome ce se desprindeau din umbra istoriei pentru a mai săvîrşi încă o dată gestul strămoşesc al jertfei de sine şi al iubirii de ţară şi de pămînt. Cîntecul legănat al clopotelor i-a chemat la război. Odinioară îi chema buciumul lui Ştefan cel Mare şi al tuturor voievozilor. Atunci, ca şi acum, răsunau cîmpiile şi munţii de cîntec de război.

Părăsind brazda începută, ţăranii întorceau boii spre chemarea la arme. Piăieşii se scoborau din munte, muncitorii veneau de pe ogoare. Simplu. Mergeau astfel să-şi împlinească a doua menire a lor : după munca pămîntului sfînt, apărarea lui împotriva duşmanilor.

De aceea treceau şi în luna lui august 1916 pe sub geamuri, într-un şirag nesfîrşit de oameni, făcînd un gest strămoşesc, liniştiţi şi fără nici o emoţie...

CARPAȚII..,

Nu mai sunt Carpații...

Au fost prea mult. De două milenii creasta lor sălbatică a dominat întreaga istorie a neamului nostru. Şi în bine şi în rău. Ne-a despărțit, înstrăinîndu-ne unii pe alții. Ne-a retezat fără milă în două : *disjecta membra.* Membre risipite, ce au străbătut prin toate vicisitudinile veacurilor, făurindu-şi în tăcere visul unei uniri zădărnicite de acest spate de gigant ridicat tocmai în mijlocul Daciei străbune. Şi, totuşi, în vremuri grele, Carpații ne-au fost şi de mare ajutor. In văgăunile lor tainice s-a păstrat neştirbită rasa noastră, copleşită din toate părțile de puhoaiele desfundate ale barbarilor hrăpăreți...

. .*

De cîte ori ochii arşi de patima nostalgiei ai fraților noştri se vor fi ridicat cu durere spre zidul înalt al Carpaților ? De cîte ori îl vor fi blestemat că le-a închis orizontul regatului român ? Cîte gemete nu vor fi auzit Carpații bătrîni şi silhui ? Cîte rugăciuni deznădăjduite ? Cîte amenințări neputincioase ?...

Nimic nu i-a mişcat. Au stat neclintiți între cele două frînturi ale neamului nostru. De aproape o mie de ani se uită cu nepăsare la destinele lor deosebite. De doi ani Carpații deveniseră şi mai tragici. Durerea fraților noştri, morți pe toate cîmpurile de luptă, se izbea de zidul crestelor nepăsătoare. Pe piscurile lor se înălțau tunurile cezaro-crăieşti amenințătoare. Vrăjmăşiei Carpaților li se adăoga şi vrăjmăşia înarmată a duşmanilor ' noştri seculari...

*

Şi, deodată, zgomot de război. De la întîia veste, o minune. Zidul inexpugnabil al Carpaților trufaşi a început să trosnească. Şi printre crăpăturile lor au'apărut baionetele înşiruite ale dorobanților noştri. Din trecătoarea Prisăcanilor, din valea Bicazului,' din trecătorile Ghimeşului şi ale Palancăi, din valea Uzului, din trecătoarea Oituzului şi a Jiului, din meterezele lui Tudor, au început să se scurgă deodată, la un singur semn, armatele româneşti, dorobanții noştri şi artileria grea. S-au năruit Carpații. Printre ruinele lor s-a infiltrat picătură cu picătură şi pe un front enorm oastea noastră, li credeam duşmani neînduplecați, şi Carpații s-au arătat nişte giganți bătrîni, cari ne-au speriat de atîta vreme, pentru a ne şterge lacrămile şi a ne îndulci durerea !

în locul unui zid de despărțire, ei vor deveni astfel coloana vertebrală a unui corp bipartit, solid organizat în jurul lor...

INCENDIUL PARISULUI

In ultima lui carte asupra filozofiei războiului mondial, cunoscutul scriitor Gustave Le Bon ne dezvăluie planul de război al guvernului german după documente găsite asupra prizonierilor.

Ofensiva din august 1914 trebuia să ducă la repedea cucerire a Parisului. Guvernul francez avea să se refugieze, negreşit, în alt oraş din sud. Germanii i-ar fi trimis o somaţie de pace oneroasă. Dacă guvernul nu s-ar fi învoit, germanii ar fi dat foc unei părţi din Paris. Sistematici ca întotdeauna, ei împărţiseră de mult oraşul în zece regiuni. S-a şi găsit acest plan *sui generis* al Parisului şi ordinea în care avea să urmeze incendiul. Dacă guvernul francez n-ar fi cedat nici de data aceasta, germanii ar fi incendiat altă „regiune". După zece somaţiuni fără rezultat, Parisul ar fi devenit scrumul unei imense ţigări aruncată de Kaiserul german, trezit din visul de aur al unui război terminat înainte „de cei dintîi fulgi de zăpadă"...

Viziunea unui Paris incendiat pînă la temelie, a unui Paris devenit o Ninive sau o Troie, amestecat cu pămîntul cîmpiei răscolite — această viziune de foc, de sînge, de dezastru răscoleşte imaginaţia oricărui om civilizat. Iată unde ne-ar fi dus biruinţa germană din 1914 ! Ni se pune parcă un văl pe minte ; în întregul nostru organism simţim o adîncă revoluţie de indignare şi de ruşine ; sîngele ni se rostogoleşte învălmăşit şi clocotitor în faţa acestei viziuni tragice a unui Paris, cruţat de barbaria lui Attila prin rugăciunile Sfintei Genevieva şi sacrificat pe altarul barbariei militare a reprezentantului pe pămînt al Dumnezeului teuton...

Două mii de ani i-au făcut măreţia sacră... în mica insulă pe care o acopere pacea turnurilor catedralei Notre-Dame, s-a adunat „conciliul galilor" din îndemnul lui Cezar ; în această insulă şi-a petrecut cele mai bune zile ale unei vieţi zbuciumate împăratul Iulian Apostatul „în scumpa lui Luteţie"... Din această mică insulă „legată prin două poduri de ţărmuri", şi-a luat zborul Parisul lui Filip-August, care a început clădirea Luvrului, a catedralei Notre-Dame şi a Universităţii ; Parisul lui Ludovic al VIII-lea, cu capela Sorbonei şi a Măriei de Medicis, cu palatul Luxemburgului ; Parisul lui Ludovic al XIV-lea, cu nemuritoarele opere ale lui Perrault, Le Notre, Mansard : colonada Luvrului, grădinile Tuilleriilor, Cîmpiile Elizee şi Domul Invalizilor ; Parisul lui Ludovic al XV-lea, al Panteonului, al Madeleinei, al neîntrecutei Place de la Concorde ; Parisul lui Napoleon I, al Arcurilor de triumf, al Coloanei Vendome ; Parisul lui Napoleon al III-lea, al bulevardelor, al pieţelor, al străzei Rivoli.

Douăzeci de veacuri de glorie militară, de strălucire politică, de centralizare administrativă ; douăzeci de veacuri de ingeniozitate artistică şi de trudă acumulată au risipit în mijlocul Parisului cele mai frumoase monumente de arta, cele mai graţioase biserici...

Şi asupra acestui Paris de frumuseţe bimilenară, asupra acestui Paris de lumină şi de artă, de viaţă amabilă şi idei umanitare şi generoase, s-a îndreptat pofta neroniană a Kaiserului german... Puţin a lipsit ca împăratul să nu asiste de pe o înălţime la incendiul Parisului, înarmat şi cu o liră în mînă, ca şi celălalt Cezar, poet, cîntăreţ şi megaloman. Dacă nu i-a fost scris să vadă incendiul Troiei şi al Romei, ar fi reuşit să privească cel puţin incendiul grandios al Parisului.

ZBURĂTOARELE

De mii de ani s-au uitat oamenii spre imensitatea cerului albastru. I-a ispitit înălţimea. Cu ochi invidioşi au urmărit zborul uşor al păsărilor : minunea aceasta a unei fiinţe ce, nesocotind legile greutăţei, se înalţă în limpezimea văzduhului, stăpînind pămîntul şi materia grea şi inertă...

Sunt mii de ani de cînd oamenii au încercat deci să-şi facă aripi ca pasările. Din antichitatea greco-orientală ne-a venit legenda acelui misterios Dedal, pe care l-au ispitit căile văzduhului mediteranean. La Academia din Veneţia e un grup de marmoră din tinereţea marelui Canova. Dedal, bătrînul meşter, potriveşte aripile pe umerii fiului său Icar. E atîta şiretenie în ochii bătrînului, atîta ispită şi iscodire a necunoscutului, în timp ce în ochii tînărului Icar se revarsă senin dorinţa înălţimilor î Bătrînul s-a frămîntat cu mintea, ştie şi doreşte acum să vadă dacă meşteşugul lui a înfrînt legile naturei. Tînărul e neştiutor. El se încrede. Simte cum din umeri îi cresc aripi. Nu şovăieşte nici o clipă pentru a se arunca în văzduh. E tinereţea fericită care îndrăzneşte pentru că nu cunoaşte încă primejdia.

încercarea lui Dedal e numai o legendă, ca şi încercarea Meşterului Manole. Antichitatea n-a dezlegat problema omului zburător. Zborul a rămas şi mai departe o sublimă ispită a omului. în el s-a concretizat un mare simbol : *idealul* Zborul a devenit astfel simbolul tendinţei de a ne înălţa peste iegile soartei noastre, de a pîuti în seninătăţi dezlegate de materialitate, Zborul a devenit acel *excelsior* al tuturor oamenilor de înaltă putere speculativă, care, prin puterea gîndului lor, sparg formele materiei, dezrobind sufletul...

Şi după mii de ani de încordare ştiinţifică şi de idealizare poetică, iată că într-o dimineaţă senină se ridică de pe ţărmul Normandiei pasărea misterioasă a lui Bleriot. Se ridică lin, mirată de propria ei îndrăzneală, se înălţă şi, dintr-o lovitură de aripă, trece canalul Mînecii pentru a se lăsa pe ţărmul Angliei. Senzaţia zburătorului trebuie să fi fost sublima. Natura era învinsă.

Omul zdrobea lanţurile materiei pentru a plana în ideal... Nu numai ştiinţa cîştiga, ci şi puterile ideale ale sufletului omenesc. Graţioasa pasăre a lui Bleriot era;, *In* sfîrşit, imaginea concretă a acelui *excelsior,* a acelei tendinţe de înălţare şi de înnobilare, pe care o au sufletele cele mai alese ale omenirii.

•

Pasărea lui Bleriot a trecut însă în mîinile germanilor. Menirea i-a fost deci schimbată. Nu mai e simbolul idealului, al graţiei, ci e simbolul morţei. Din ciocul ei nu iese strigătul de *excelsior,* ci cad bombele ucigătoare... Reducînd totul la război, pasărea lui Bleriot a devenit pasăre funestă şi distrugătoare. Nu mai e sublimă. E o pasăre blestemată şi infernală. Şi în această privinţă, ca în atîtea altele, germanii s-au arătat asasinii feroci ai idealului...

LITERATURA RĂZBOIULUI

Armata română s-a infiltrat **în** Transilvania prin toate potecile Carpaţilor. **In** cîteva săptămîni soldaţii noştri au pus piciorul în Braşov, locul de refugiu al domnilor şi boierilor pribegi, în Făgăraş, vatra ţării româneşti, în Şălimbărul lui Minai Viteazul şi în Odorhei... Cîştiguri definitive. Cuceriri care au caracterul perenităţii...

In această anevoioasă trecere a Carpaţilor s-au săvîrşit, desigur, multe acte de eroism individual sau colectiv. Fapte mici sau mari menite să se prăbuşească în noaptea evenimentelor lipsite de istorie. Achile fără Homer n-ar mai ii devenit Acriile. Ar fi fost unul din miile de eroi care au trecut pe pămînt ca nişte umbre din lipsa unui povestitor.

•

îndărătul unei armate se cuvine deci să sosească şi povestitorii. Avem literaţi, avem istorici, avem ziarişti. E, prin urmare, în putinţa noastră de a înjgheba o literatură războinică potrivită şi cu nevoile noastre sufleteşti şi cu documentarea viitorimii.

Faptele soldaţilor noştri cer un ochi care să le vadă şi un condei care să le fixeze. Numai un artist le poate insufla caracterul eternităţii, dîndu-le viaţa amănuntelor şi a pitorescului. El poate culege tot ce e semnificativ, o vorbă expresivă, un gest simbolic ce s-ar pierde în virtejul desperat al atîtor gesturi, un episod mai sugestiv ca descrierea strategică a unei mari bătălii. **In** colaborafatia tuturor forţelor naţionale â războiului, tiu trebuie uitată nici forţa pe care o reprezintă artiştii unui popor. S-o solicităm ca pe un element necesar. O epopee n-are nevoie numai de braţe făptuitoare. Mai trebuie şi o pupilă cuprinzătoare şi un talent de a povesti **în** cuvinte înaripate lucrurile văzute şi trăite. **In** afară de certitudinea sobră a comunicatului, mai e nevoie şi de chenarul viu şi cald al povestitorilor şi al comentatorilor epopeii noastre naţionale.

Îndărătul frontului **mişcător al armatelor noastre, mai** sunt şi cei rămaşi acasă. E lumea **civilă.** Ea **nu poate** fi cu totul lăsată la o parte din jurul elementelor **şi** al localităţilor, între armata noastră de operaţie şi ţara civilă s-a tras din nefericire o zonă militară, pe care n-o străbat decît ştirile lapidare ale comunicatului : am luat Braşovul ; am luat Făgăraşul ; am înconjurat Sibiul ; am luat Şălimbarul...

Nu ajunge. între ţară şi front trebuiesc stabilite cît mai multe fire de comunicaţie. Ţara trebuie să vibreze la toate momentele epopeii noastre naţionale. Şi această legătură între cei plecaţi şi cei rămaşi nu poate fi făcută decît de ziarişti şi literaţi... Cerem deci ca în urma armatei să se organizeze o literatură de război, vie, caldă, o adevărată hrană spirituală a prezentului şi un document al viitorului... Numai astfel Braşovul, Făgăraşul sau Şălimbărul nu vor fi numai nişte slabe sonorităţi, ci vibraţii vii din ritmul sufletesc ai întregului popor românesc...

VIZIUNI DOBROGENE

Acum şaptesprezece ani cercetam valurile romane din Dobrogea... Mi se vorbise de capătul unui val păstrat foarte bine în curtea administraţiei depozitelor de petrol din Constanţa.

Intrînd în curte, întîlnii un funcţionar.

— Domnule, îi spusei eu, aici este *valul?*

Funcţionarul mă măsură din cap pînă în picioare :

— Ce *var,* domnule ? Aici e petrol, şi nu *var.*

Nu auzise de valurile romane. Cîţiva paşi îndărătul casei se vedea totuşi o porţiune din aceste valuri ce au făcut una din forţele Imperiului Roman...

Luptele sîngeroase din Dobrogea, liniile noastre de apărare cunoscute de toţi îmi trezesc în minte viziunea valurilor de pămînt şi de cărămidă ce şerpuiesc de-a lungul Dobrogei pentru a o apăra de barbarii năvălitori. Şi atunci era aceeaşi primejdie. Şi atunci cîmpiile se înnegreau de hoardele barbarilor ce rîvneau la bogăţia cetăţilor romane şi la mana ogoarelor cultivate. Legionarul stătea în tranşee. Ca şi dorobanţul nostru, aştepta atacul. In el răsărea simbolul *sentinelei* lui Alecsandri.

Sentinelă credincioasă a nemărginitului Imperiu Roman, peste capul tău a trecut odinioară puhoiul barbarilor...

A trecut, dar nu te-a doborît. După două mii de ani, la acelaşi post şi în aceeaşi tranşee, a răsărit dorobanţul român. Cu aceeaşi tenacitate romană stă de veghe spre a apăra şi un patrimoniu de civilizaţia milenară şi un pămînt sfinţit prin atîta sînge latin...

Căci acest pămînt dobrogean a fost frămîntat cu sînge roman. Ca un semn al victoriei stă şi acum scheletul trofeului de la Adamclisi. în bătrînul Tomis a tremurat de frig uşuratecul Ovidiu, plîngînd Roma pierdută, plăcerile amorului şi ale poeziei, bachanalele Suburei şi dragostea Iuliei. în acest Tomis, bombardat astăzi de aeroplanele bulgăreşti, a avut el, în ficţiunea lui Alecsandri, viziunea unui vlăstar latin răsădit pe ţărmul Dunărei şi ajuns la înflorirea timpurilor de acum.

Valurile romane stau şi astăzi mărturie a puterii romane.

Ele trag încă dunga ideală a civilizaţiei latine. După atîtea veacuri, războiul s-a pogorît iarăşi în tranşee. Dar mai presus de întăriturile de pămînt sau de beton armat, mai presus de forturi sau de cetăţi, este zidul inexpugnabil al soldaţilor. A căzut Turtucaia. îndărătul ei, ca un modern val roman, stă frontul invincibil al dorobanţilor noştri, din care duşmanul a încercat zadarnic să muşte.

SCRIITORII NOŞTRI ŞI RĂZBOIUL

In ultimul meu volum — *Critice,* IV — am fixat atitudinea cîtorva scriitori faţă de evenimentele din afară, ce ne încercuiau. Ne îndreptam spre necesitatea din urmă a războiului. Cei doi ani de neutralitate au fost lungul drum al pregătirii noastre militare şi diplomatice. Ni se cuvenea insă şi o pregătire sufletească. Trebuia să fim la înălţimea momentului istoric. Scriitorilor li se cădea sarcina acestei pregătiri. Ei trebuiau să dezrobească sufletele de frica morţei şi să îndrepteze ochii neamului peste clipa trecătoare, spre interesele eterne ale rasei.

Nu toţi scriitorii şi-au înţeles rostul lor. Am străbătut o dureroasă criză morală. Am avut şovăirile, într-o măsură legitime, ale unor scriitori ce-şi impuneau şi o conştiinţă de factori răspunzători. Am avut reaua-voinţă sinceră sau făţarnică, sub vălul integralismului, a unor conştiinţe vîndute. Am avut şi scriitori a căror inimă a bătut în ritmul aspiraţiilor naţionale...

Trebuia făcută o alegere.

Am făcut-o. Am îndreptat critica spre nevoile momentului, într-o criză morală trebuia o critică ce se preocupă de finalitatea artei. Punîndu-se în funcţie de rasă, arta îşi schimbă şi finalitatea. Nu ţinteşte numai la emoţia estetică. Mai are şi o acţiune socială. Ea poate întări sau dizolva energiile rasei. Critica trebuia s-o urmărească şi în această acţiune care e, de altfel, strîns legată cu emoţia estetică. Cu cît o emoţie estetică e mai puternică, cu atît acţiunea ei socială e mai largă...

în cei doi ani de criză neutrală, critica trebuia să-şi îndrepte deci puterea de discernere şi asupra tendinţei naţionale a scrisului literar. întîlnind o deviare de la rostul firesc al unui scriitor, trebuia să ia şi calea anevoioasă a presupunerilor. Trebuia să lunece şi la psihologia mobilurilor sufleteşti...

Cea dintîi serie de articole *Scriitorii noştri şi războiul* urmăreau deci mai întîi o operă de limpezire a sentimentului de datorie a scriitorilor faţă de aspiraţiile neamului. Mai urmărea apoi o înfierare a conştiinţelor rătăcite şi înstrăinate. Operă dureroasă. Trebuia însă făcută, îngrămădind duşmănii, pe care le privesc ca o nobilă podoabă a meseriei de critic...

Războiul a risipit criza noastră morală. De cînd tricolorul românesc fîlfîie pe castelul lui Radu-Negru de la Făgăraş, numai e decît o singură simţire românească. Aspiraţiile latente ale poporului nostru şi-au găsit o expresie limpede în bubuitul tunului. La glasul lui sonor, micile voci discordante au tăcut, măruntele socoteli au aţipit î Un singur cuget ne călăuzeşte pe toţi : *întregirea neamului nostru.* Nu mai pot fi alte aspiraţii ascunse şi contradictorii. Războiul a adus cu dînsul unitatea de simţire. Sau poate mai drept : de expresie a acestei simţiri.

Critica nu mai are prilejul unei revizuiri morale. Războiul a risipit elementele de conrupţie. Nu mai avem nici conrupători, nici conrupţi. Mobilizarea armatei a adus şi mobilizarea sufletească a tuturor românilor.

Critica are însă o nouă datorie : datoria de a urmări pe scriitori în noua lor sarcină.

înainte de război, scriitorii trebuiau să îndrepte spiritul public spre aspiraţiile legitime ale rasei noastre, să pregătească sufletele spre jertfele trecătoare pe oare le cer faptele mari şi interesele permanente ale unui popor. Războiul ne-a arătat unica direcţie a politicei noastre naţionale.

Rămîne însă o sarcină nouă.

Armatele noastre realizează în Ardeal epopeea poporului românesc. în fiecare zi se săvîrşesc fapte de arme strălucite. Cad cetăţile una după alta, răscolind în noi

amintiri ancestrale, scuturînd praful a două mii de ani de istorie dureroasă şi obscură... Faptele ostaşilor noştri nu trebuie să rămînă în pacea îngheţată a comunicatelor oficiale. Ele trebuiesc însufleţite în conştiinţele cele mai întunecate ale poporului. Toate amintirile trebuiesc deşteptate din noaptea trecutului... Să se scoale voievozii din morminte, să se dea glas lucrurilor, să vorbească pîraiele şi munţii de care se leagă trecutul nostru, să străfulgera în minţile tuturor conştiinţa de rasă şi solemnitatea clipelor prin care ne facem loc spre o Românie mare.

Pentru această operă de luminare şi de exaltare a spiritului public sunt chemaţi scriitorii: Ei trebuie să facă, pe de o parte, legătura dintre noi şi trecutul nostru, iar pe de alta, legătura dintre cei rămaşi acasă şi epopea armatelor noastre care cere o expresie literară. Pe această cale, critica îi va urmării cu dragoste şi încurajare.

ELOGIUL UREI...

Cerul acestor splendide zile de toamnă a fost de mai multe ori brăzdat de păsările morţei. Paşnicii locuitori ai capitalei le-au primit cu prietenie şi curiozitate. Le-au ieşit în întîmpinare. Pasările au lăsat însă din gheare un nesfîrşit şirag de bombe. N-au cruţat viaţa plăpîndă a atîtor copii, nici altarul sfînt al bisericilor. •

Au semănat moartea..;

Printre noi, cei rămaşi, au sămănat însă principiul fecund al urei...

Căci în aceste clipe supreme pentru existenţa neamului nostru, trebuie să ieşim din apele stătătoare ale contemplativităţii. Trebuie să ne schimbăm personalitatea. Destul am privit pînă acum cu resemnare împilarea haină a atîtor neamuri. Să ne scuturăm, căpătînd intuiţia exactă a primejdiei ce ne ameninţă. Să ştim cu cine luptăm...

De o parte, un popor rămas la vechea concepţie ebraică de neam ales al lui Dumnezeu un popor cu tendinţa de dominaţie universală, un popor ce nu s-a sfiit de a întrebuinţa teroarea în slujba ţelului suprem al dominaţiei, un popor ce şi-a pîngărit propria lui civilizaţie printr-o neîngăduită lipsă de scrupule morale, prin asasinare, prin călcarea în picioare a tuturor legilor umane...

De altă parte, o rasă inferioară şi mărginită, o rasă turanică, ce nu s-a ridicat mult peste mentalitatea rudi-

mentară a gorilei feroce. în mîinile acestei gorile, germanii au împlîntat armele distructive ale civilizaţiei lor : tunuri formidabile, aeroplane, zeppelinuri...

Din ignoranţa acestor duşmani au ieşit pînă acum două monumente de mişelie : Turtucaia şi atacul barbar şi repetat asupra populaţiei paşnice a capitalei, ce au făcut atîtea victime printre femei şi copii.

E vremea să ne dezmeticim. Atîţia morţi nevinovaţi cer ca sîngele lor să nu se fi vărsat fără folos... Din pămîntul stropit se cuvine să răsară floarea roşie a răzbunării şi a urei. Avem duşmani ce vor să ne extermineze. Nici un scrupul moral nu-i leagă. Duc un război fără milă şi fără cruţare. Ne urăsc. Se cuvine să-i urîm şi noi. Să ne lepădăm haina resemnării şi a milei creştineşti. Să ne învingem firea blîndă şi iertătoare. Să) înăbuşim floarea umanităţii din sufletele noastre latine. Din sentimentul blestemat al urei să ne facem o axă de activitate. Să ne intre adînc în conştiinţă că nu luptăm cu nişte duşmani, ci cu torturatorii răniţilor şi prizonierilor de la Turtucaia, asasinii femeilor şi copiilor din Bucureşti.

Dacă nu-i exterminăm, ne exterminează ei pe noi...

Şi duşmanii noştri nu sunt numai în afară. Ei sunt şi înăuntru. S-au îmbogăţit la noi. în Canaanul fericit al ţării româneşti s-au înmulţit, au trăit fericiţi, au adunat averi imense. Acum ne spionează în voie. Şi totuşi ne purtăm cu ei ca şi cum nu le-am citit în ochi ura...

Să-i urîm şi noi. Să ne răzbunăm morţii noştri scumpi. Să ne despăgubim casele nimicite... în ogoarele morţei să aruncăm şi noi principiul fecund al urei. Opinia publică cere să fie potolită prin sînge. E un vîrtej ce ne cuprinde. Dacă voim să trăim, să nu-i lăsăm să trăiască... Să aruncăm în pîntecele Molohului războiului această rasă blestemată de gorile turanice înarmate cu ultimele invenţii de distrugere ale germanilor...

„PĂSĂRICĂ" LUI ST. O. IOSIF

O bucată de schijă nemţească s-a rătăcit şi în odaia în care se juca o copilită de unsprezece ani. Era Corina lui St. O. Iosif. Poetul care a cristalizat aspiraţiile neamului nostru într-o poezie ce va trăi mai mult decît întreaga lui operă moare încă o dată : moare în cea mai curată afecţiune a lui, în singura lui dragoste neînveninată, în copilita cu nevinovaţi ochi'verzi, în cea din urmă picătură a sîngelui lui generos, în „păsărică" pe care a iubit-o cu atîta patimă şi a cîntat-o cu atîta gingăşie...

•

Nu voi uita niciodată pe St. O. Iosif în preajma aminului 1913... Sufletul lui chinuit se îndrepta spre tragedie. Umbrele morţei se aşterneau peste mintea lui zbuciumată, în zgomotul unei săli de teatru, în fundul unei loje, mi-a citit pentru întîiaşi dată marşul lui ***La arme.*** M-am uitat la bietul Iosif cu mirare. Nimic din fiinţa lui nu te făcea să bănuieşti o notă eroică. Şi, totuşi, din sufletul lui potolit au ieşit aceste accente virile, cari au zburat apoi din gură-n gură...

în toată făptura lui Iosif se citea o exaltare nepotrivită cu firea lui. Un fel de avînt şi de neastîmpăr. O înfrigurare de viaţă, pe care n-o putea curma decît o moarte fulgerătoare... ***La arme*** era cea din urmă licărire a

unui suflet pe care apropierea morţii îl transfigurase, ridicîndu-l la o înălţime nebănuită...

Marşul lui Iosif şi-a urmat apoi soarta, nemaiavînd nevoie de lutul poetului... Pe cînd mulţimea entuziastă umplea văzduhul cu strofele marşului *La arme,* bietul Iosif dormea înţepenit pe veci în mijlocul Bisericei Albe...

•

Mobilizarea din 1916 s-a făcut tot în ritmul marşului lui Iosif. Moartea nu-l mai putea ucide încă o dată. L-a pedepsit în mica făptură pe care o adorase. Avîntul patriotic a fost numai o notă întâmplătoare în opera lui Iosif. Adevăratul lui talent a tălmăcit toate intimităţile şi' gingăşiile sufletului. Mîinile lui au rupt cu degetele timide toate frunzele trandafirului inimei omeneşti.

Un astfel de poet duios nu putea decît să iubească pe copii, li înţelegea. Trista lui viaţă a avut şi o rază de noroc : o fetiţă pe care a cîntat-o în versuri de o simplitate şi fluiditate rară :

... Ce tresari ? Nu-i nime, nime...
Linişte şi-ntunecime.
Doar zefirul,
Musafirul
Cel şăgalnic şi pribeag,
A trecut pe lîngă prag...

Şi-a trimis o gîză mică
Să-ţi aduc-o scrisorică
Şi să-ţi spună
Noapte bună,
Că şi el, sătul de drum,
Merge să se culce acum...

Nici un poet român n-a subţiat versul în lamele atît de fine şi străvezii şi n-a prefăcut poezia într-o muzică atît de simplă, de melopeică, într-o succesiune de cuvinte atît de naive şi de nemeşteşugite. Nici un poet român, afară de d-na Elena Farago, nu s-a ajpropiat mai mult de sufletul copilului, ca St. O. Iosif :

Cîntecul ce ades ţi-l cîni,
Cînd te-adorm în fapt de sară,
Puiule, e-un cîntec sfînt,
Vechi şi simplu de la ţară.

Mama nii-l cînta şi ea,
Şi la viersul lui cel dulce,
Puiul ei se potolea
Şi-o lăsa frumos să-l culce.

Azi te-adorm cu dînsul eu,
Ieri — el m-adormea pe mine,
Şi-adormi pe tatăl meu
Cînd era copil ca tine...

Mîne, cînd voi fi pămînt,
Nu-l uita nici tu — şi zd-le,
Zi-le doina, cîntec ssfînt,
La copiii tăi, copile !

Biata fetiţă ! Nu va mai cînta „cîntecul sfînt" copiilor ei. O schijă, nemţească a făcut din „păsărică" lui Iosif un pumn de oscioare ce se odihnesc alături de duiosul poet. Neamul lui St. O. Iosif s-a stins astfel pentru totdeauna.

ARTA, ARTIŞTII ŞI RĂZBOIUL

Prin articolul meu voiam să arăt că nu există categorii de cetăţeni pe deasupra legilor ţării. Suntem egali în faţa lor. Obligaţia armatei se întinde deopotrivă la toţi. Recrutăm : suntem găsiţi destoinici pentru serviciul militar sau nu. Ne facem astfel datoria pe front sau, în marginea puterilor noastre, acasă : prin spitale, prin presă, prin şcoli, prin uzine, prin atîtea mijloace de coliaboraţie obscură...

Serviciile actorilor, luaţi laolaltă şi consideraţi în funcţie de meserie, nu trec peste serviciile celorlalte categorii de funcţionari publici. Ei trebuie să intre deci în masa tuturor cetăţenilor, cu aceleaşi drepturi şi obligaţii.

•

Atît...

Am vorbit despre actori în genere. In aceiaşi termeni aş fi vorbit despre orice altă categorie de artişti, fie ei scriitori sau muzicanţi. Cu toţii conlucrăm laolaltă în timp de pace. Ni se cuvine deci aceeaşi soartă în timp de război.

Individual, chestiunea ar putea fi privită poate dintr-un punct de vedere mai larg. în orice domeniu de activitate sunt talente care ar merita să fie ferite de un glonte orb. Ar putea fi întrebuinţate într-un chip mai folositor pentru ţară. Strălucirea lor aruncă o rază de lumină asupra întregului popor. Munca lor e un element necesar de cultură greu de înlocuit.

, E, 4esigiir, numai o părere. într-o epoca de democraţie ar putea părea cam intimată. Dar şi democraţiile moderne se închină încă în faţa 'talentului. Au înlăturat, în principiu, supremaţia "sîngelui şi a "banului." Le-a mai rămas încă respectul meritului. Instinctiv, democraţiile moderne recunosc că însemnătatea istorică vine de la „elita" lor intelectuală. Prin elită nu se înţelege, fireşte, un număr oarecare de titraţi ce trăiesc în marginea ignoranţei mulţimei şi uneori din exploatarea ei. Se înţelege numai principiul fecund de creaţie în orice ramură de producţie omenească; spiritele novatoare de la care porneşte o largă activitate socială sau artistică... Astfel de puteri spirituale sunt rare. Sunt din cele ce se cruţă.

Dar, încă o dată, e numai o părere. Altora le e daţt să judece asupra forţelor necesare unui popor şi mai cu seamă să îndeplinească opera de alegere mai grea decît stabilirea principiului...[1]

Răscolim însă lucruri vechi.

Toţi actorii-ostaşi, ca şi toţi ceilalţi artişti-ostaşi, şi-au făcut datoria către patrie. S-au dus pe front. Din pulberea însîngerată a cîmpiei Dobrogii au smuls o foaie verde de laur. S-a zvonit şi de cîţiva artişti căzuţi glorios pentru patrie. Mă voi descoperi cel dintîi în faţa acestor nobile jertfe. Pietatea noastră le va împleti cununi de recunoştinţă. Din sacrificiul atîtor oameni destoinici va ieşi România încăpătoare de mîine...

După o lună jumătate de suprimare a oricărei vieţi artistice, se anunţă cele dintîi semne ale unor vremi întrucîtva normale. Se spune că uşa teatrelor se va întredeschide. Fireşte, cu modestie şi pe cît o îngăduie atîtea dureri şi atîta nobil sînge vărsat pentru o cauză mare. Nu vom cere deci de la teatru artă pentru artă. Vom po-

[1] Tocmai cînd scriu aceste rînduri aflu că profesorul universitar din Iaşi Constantin Fedeleş a murit pe câmpul de luptă. Cei ce l-au cunoscut ştiu ce mare forţă intelectuală am pierdut în acest învăţat.

trivi dorințele iloaâtre cii hevoile momentului... îi Vdtti cere să ne oțetească sufletele; să ne dea focul sacru al iubirii de patrie care trebuie să purifice toate sentimentete egoiste, să închidă toate ranele, să potolească toate lacrimile...

Pe această cale îl vom urmări în clipele de răgaz, pe care ni le lasă alte preocupări mai în legătură cu epopea noastră națională.

DOUĂ SUFLETE

Scena s-a. petrecut într-un spital din București.

Un soldat : Ion. Unul dintre soldații anonimi ai unei țări de muncitori. Un flăcău brun și osos. Ii mai lipsesc doar pletele de curînd tunse pentru a părea scoborît de pe Columna lui Traian : un adevărat daco-roman, venit din cine știe ce stat îndepărtat, din cine știe ce văgăună a Carpaților eterni. Nu știe carte. Ochii lui n-au citit decît literile de foc ale stelelor cerului.

Mîhile lui bătătorite n-au făcut decît gestul străbun al muncitorului pămîntului...

A fost rănit la Turtucaia. își istorisește povestea : fără nici o meșteșugire.

-— Apoi să vezi, domnule, cum s-a întîmplat. Pe cînd mă zbăteam cu un glonte în piept, ce să văd? O bulgăroâică venea grăbită înspre mine, cu un copil într-o mînă și cu un topor în cealaltă. Lasă copilul jos și se pregătește să mă lovească. Dintr-o "sforțare pun 'mîna pe pușcă'și trag. N-o nimeresc. Bulgăroaica aruncă toporul și fuge.

— Și n-ai mai tras după dînsa ?

Rănitul se uită prostit de mirare :

— *Apoi cum"să trag, domnule, dacă ținea copilul în brațe !*

Minunat răspuns ! Ieșit din adîncul unei rase spre a o caracteriza. Iată rasa noastră !

Răspunsul soldatului Ion, simplu ţăran fără „cultură", este răspunsul umanităţii. E un bici de foc pentru asasinii copiilor noştri...

In timp ce pe deasupra capitalei se primblau piraţii aerului, omorînd o biată lume nevinovată de femei şi copii, răscolind şi morţii din morminte şi zdrobind altarele bisericilor ; în .timp ce asasinii „Kulturii" germane împrăştiau bomboane otrăvite destinate anume copiilor — acest simplu soldat roman, victimă a mişeliei de la Turtucaia, a răspuns atît de frumos :

— *Apoi cum să trag, domnule, dacă ţinea copilul în braţe !*

In aceste cuvinte tresare toată mărinimia şi umanitatea rasei noastre latine în faţa ferocităţii rafinate a rasei germane. Ele sunt răspunsul pe care l-am dat paserilor morţei ce ne bombardau.

Şi atunci se ridică întrebarea : cu ce a fost cîştigată omenirea de pe urma „Kulturii" germane ?

Această „Kultură" i-a despuiat pe germani de umanitate. Ea i-a împins la apologia forţei oarbe, în dauna oricărui scrupul moral. Au făcut din morală sclava succesului, învingătorul are dreptate. Biruinţa sfinţeşte mijloacele cele mai odioase.

Această „Kultură" a împins pe germani la practica ternarei ca principiu de luptă. Ea i-a împins la torpilarea „Lusitaniei" şi a atîtor vase, la bombardarea catedralelor, la asasinarea sistematică a civililor, la o samavolnicie ce aduce aminte de tirania vechilor dinastii egiptene sau asiriene, de pe urma cărora n-au cules decît o imensă ură, pe care n-o vor risipi mulţi ani de pace.

în faţa asasinului cu cască şi cu „cultură" a stat bravul soldat Ion, care n-a învăţat carte. în satul lui nici nu e şcoală. E dintr-o ţară fără „cultură" şi fără „disciplină", în viaţa lui n-a văzut zeppeline, nici tunuri de 42 ; n-a văzut submarine „colosale", nici artă în stil berlinez. N-a citit pe Nietzsche, nici pe... Treitschke ; n-a văzut cuirasatele uriaşe de la Kiel, nici uzinele lui Krupp de la Essen.

Un biet om de ţară, cu mîinile bătătorite, un biet muncitor umil al unei ţări fără „cultură", al unei ţări sărace, ce abia păşeşte pe căile civilizaţiei.

în faţa asasinului german cu „Kultură", soldatul Ion s-a ridicat totuşi, arătîndu-şi o superioritate sufletească zdrobitoare. în el trăieşte umanitatea rasei latine, cu mult mai preţioasă decît „Kultura" germană.

FRUNZE DE LAUR : CONSTANTIN FEDELEŞ

în regimentul colonelului Broşteanu, care, aruncîndu-se în luptă cîntînd, a acoperit retragerea armatei române în Dobrogea, se afla şi profesorul universitar din Iaşi, Constantin Fedeleş. Rămas pe cîmpul de luptă cu fluierul piciorului zdrobit, el a fost mutilat şi ucis de bulgari.

Pentru publicul mare, moartea lui Fedeleş nu spune nimic ; un obscur dascăl jertfit pe altarul patriei. Pentru cei ce l-au cunoscut însă, dispariţia acestei minţi vaste e o mare pierdere. Pentru mine îndeosebi, care scriu aceste rînduri, din fotoliul ce i-a odihnit de atîtea ori trupul de atlet, e o durere adîncă. Mă simt zguduit în cele mai jalnice fibre ale fiinţei mele morale.

•

îl văd cu douăzeci de ani îndărăt pe băncile clasei a cincea a liceului din Iaşi.

Un ciclop clădit sumar şi energic ca un zid de la Tirint sau Micene : blocuri calcarice îngrămădite unele peste altele fără nici o tencuială. Un cap îngreunat de buze groase, sfredelit de doi ochi mici şi ascunşi în adîncul craniului, spiritualizat însă de o frunte înaltă şi admirabil boltită. Un trup uriaş pe nesfîrşite picioare de argilă.

Era Constantin Fedeleş : fiul necăjit al unor ţărani necăjiţi dintr-un sat ieşean. După nenumărate cazne, se

îndrepta acum singur pe drumul luminei. Ne domina pe toţi şi prin vîrstă, dar şi prin seriozitatea întregei lui fiinţi. Pe cînd noi ne legănam în jocurile copilăriei, Fedeleş îşi clădea cu hărnicie o lume de care noi nici nu ne puteam apropia : pătrunsese literaturile clasice, învăţase nemţeşte, englezeşte, italieneşte şi spanioleşte. Mai ales englezeşte : era unul din cei mai buni cunoscători ai limbei şi literaturii engleze din ţara noastră..

Un muncitor metodic şi organic. Fedeleş n-a avut copilărie.

Nici un muşchi al lui nu s-a destins în libertatea unui joc ; nici un organ al lui n-a cunoscut cheltuiala inutilă a unei distracţii. O activitate continuă şi senină. O sete de a şti nepotolită. Un fel de olimpianism împins pînă la egoism. O memorie fără cruţare...

Cu toţi admiram pe acest ciclop plăpînd şi stîngaci. Era speranţa şi trufia noastră. Ne aşteptam la lucruri mari de la dînsul.

Trebuie să mărturisesc că n-au venit. înzestrat cu inteligenţă şi cu memorie, Fedeleş n-a avut şi scînteia creatoare. Din vasta lui ştiinţă n-a putut scapără o lumină personală. La patruzeci de ani, el nu lasă decît un opuscul în nemţeşte asupra unui estetician englez, o mică broşură asupra audiţiei colorate şi o frumoasă traducere din greceşte a maximelor lui Marc-Aureliu.

Atît. Moartea lui nu mişcă deci decît pe studenţii din Iaşi şi pe puţinii oameni care au văzut într-însul o mare speranţă a ştiinţei româneşti.

De la despărţirea din Iaşi vieţile noastre s-au întretăiat de atîtea ori. Nu voi uita niciodată convorbirile noastre din Englischer Garten din Munchen, nici lungile noastre plimbări de pe Sena sau din aleile de la Saint-Cloud.

Cu puţinii lui bani, strînşi cu o sîrguinţă de avar, Fedeleş şi-a făcut studiile în mai toate marile oraşe ale Germaniei. Ca un adevărat „student călător", a bătut la uşa multor universităţi.

Din pietate s-a oprit şi la căsuţa marelui Goethe din Weimar şi la universitatea lui Schiller din Jena. Luîn-

du-şi toiagul pribeagului, a străbătut apoi prin Danemarca, Olanda, Suedia, Norvegia. Firea lui rece era mai atrasă de nord decît de sud...

îşi făcuse acum un loc la Universitatea din Iaşi, fără a fi preţuit aşa cum se cuvenea. între alţi filogermani, era unul din rarii profesori care cereau intrarea noastră în acţiune. Convingerea lui şi-a plătit-o cu viaţa. Şi bruta bulgărească ce 1-a mutilat şi ucis cu ascuţişul baionetei nici nu ştie ce lumină vastă a stins şi mai' ales ce adînc cunoscător al culturii germane a răpus de pe acest pămînt ingrat.

SCRIITORII NOŞTRI SI RĂZBOIUL : N. IORGA

D. N. Iorga s-a regăsit pe sine însuşi...

în această clipă de mare încercare pentru existenţa neamului nostru, în care toate sufletele sunt încleştate într-o tragică aşteptare, în această clipă în care unii încep să şovăiască, d. N. Iorga şi-a regăsit credinţa în destinele neamului românesc, luîndu-şi locul de factor al conştiinţei naţionale. O vastă ştiinţă şi o rară autoritate morală îl meneau spre acest rol de conducător al opiniei publice în clipa marilor prefaceri.

•

Doi ani a şovăit.

în volumul meu din urmă — *Critice,* IV — am fixat această şovăire. Era dreptul meu de a îngrădi rostul criticei în marginile conştiinţei mele de scriitor şi de român, în d. Iorga am văzut o mare energie naţională menită a fi întrebuinţată pentru scopurile supreme ale neamului nostru, un vizionar sorocit să taie o altă hartă sufletească românilor decît oamenii politici cu răspundere.

A sosit şi clipa aşteptată a intrării în acţiune. întîmPinăm, desigur, greutăţi nebănuite. Războiul cere sînge rece şi pregătire. Le vom dobîndi cu timpul. După o înaintare biruitoare, a venit şi retragerea îndărătul muntelui prieten. Unele conştiinţe nesigure au început deci să se clatine. Sămănătorii de frică şi-au aruncat sămînţa.

în fața lor s-a ridicat d. N. Iorga. N-a îndemnat la război. Acum e pentru război. Și e cu toată energia elementară a unui ciclop.

D. N. Iorga redactează aproape singur o foaie zilnică : ***Neamul românesc.*** -

E o foaie „a conștiinței naționale luptătoare" — și niciodată un program n-a fost mai bine limitat și slujit. De doi ani avem o conștiință națională ce se luptă. La început, a fost un crîncen asalt împotriva politicei noastre tradiționale. Trebuia zguduită o clădire laborios ridicată prin munca a treizeci de ani de înțelegere diplomatică. Mai aveam dinainte și o puternică propagandă germană : nu numai pe căile spirituale, ci și pe căile materiale. Conștiința națională trebuia să se lupte și cu acest primejdios ferment de dizolvare morală. Leviatanul conrupției germane trebuia doborît.

După doi ani de încordare, a venit războiul. Conștiința românească se luptă astăzi, în sufletele cele mai întunecate sau mai luminoase, pe toate crestele * Carpaților. Conștiința celor rămași acasă urmează' însă * oscilațiile frontului cu o înfrigurare ce se poate lesne preface în entuziasm sau panică. Deși în afară"' de linia de ' război, mișcările opiniei publice se răsfrîng asupra frontului. Războiul cere deci și o mobilizare sufletească... Ne trebuie o unificare a conștiinței publice. Să voim cu tenacitate un singur lucru : *biruința.* Să-i subordonăm toate deosebirile noastre de sentimente și de vederi. ^

în mijlocul unui "popor impresionabil, se simțea nevoia unui organ care să afirme cu energie imperativul' categoric al rasei noastre, un organ care, prin autoritatea morală și prin tăria nestrămutată a convingerii, să devină un factor puternic al conștiinței naționale ce luptă să se întregească.

Acest organ „al conștiinței luptătoare" este *Neamul românesc,* scris aproape în întregime de d. N. Iorga. Toți cei ce caută o îmbărbătare, în îndoielile ce-i încolțesc, Vor găsi în foaia marelui nostru istoric o căldură și o convingere binefăcătoare. D. Iorga și-a reluat rolul firesc : rol de călăuză a conștiinței românești pe căile pe care ne cheamă originile și sufletul nostru latin.

Totul îl pregătise pentru acest rol. Și mintea, și inima. Chiar și forma apostolică a talentului său literar. în mijlocul zbuciumului sufletesc în care ne frămîntăm, în mijlocul săbiilor ce zăngănesc și al tunurilor ce bubuie, glasul puternic al acestui om de convingere și de conștiință curată e făcut să domine. E o datorie patriotică de a-i netezi căile ce duc spre sufletul mulțimei îngrijorate.

FACTORII MORALI AI RĂZBOIULUI

Războiul nu se razimă numai pe oameni şi muniţiuni. Pe lîngă elementul material, mai e şi elementul moral. *Mens agitat molem.* Dedesubtul munţilor de muniţiuni revărsate pe toate cîmpiile Europei, dedesubtul atîtor jertfe omeneşti aduse pe altarul patriei, e şi un suflet care se oţeleşte şi stăpâneşte totul printr-o încredere făcătoare de minuni. Credinţa în dreptatea unei cauze, credinţa în destinele supreme ale Ţării, credinţa în biruinţa finală a adevărului şi a binelui face tunul să vorbească mai răspicat şi pieptul omenesc să înfrunte mai cu îndîrjire atacul duşmanului.

Din fericire, siguranţa morală e cu noi. Războiul nostru e o acţiune morală. Nimic nu poate fi mai legitim şi mai sfînt decît dorinţa unui popor de a vieţui laolaltă în marginile lui etnice. Mai tîrziu, cînd concepţiile vieţii de stat vor evolua, va părea ca monstruozitatea unor veacuri de barbarie sila ce se face astăzi unor popoare de a trăi în formaţiuni nefireşti. Va părea o crimă smulgerea cîtorva milioane de oameni de la viaţa lor normală şi liberă. Principiul naţionalităţilor, dacă nu este încă o realitate primită de toţi, e unul din punctele luminoase ale idealului moral al societăţilor viitoare. Intrînd în război, ne luptăm deci şi pentru o cauză de existenţă naţională, şi pentru progresul moralei sociale. Această convingere trebuie să ne crească puterile.

Toţi cei ce ţin un condei în mînă în impreotirâriie de astăzi au datorii superioare faţă de patrie, ce trec peste finalitatea artei... Sunt dintre cei ce au cerut artă pentru artă.: In vremuri normale. Vremurile de astăzi au spart însă cadrele vieţii normale şi au răsturnat criteriile de judecată.

în clipa în care se pun în cumpănă destinele neamului nostru, ale Europei întregi şi poate şi ale civilizaţiei umane, nu e vremea unui frumos zadarnic. Sufletul naţional se zbate în cleştele problemelor de viaţă şi de moarte. Toate energiile trebuiesc îndreptate spre folosul imediat al patriei. E în tradiţia noastră ca scriitorii să aibă o largă parte în mişcările mari patriotice şi în actele ce au întărit viaţa statului nostru modern. Finalitatea scrisului în clipa de faţă nu stă în emoţia estetică, ci în valoarea lui utilitară şi morală potrivită cu nevoile prezente... Şi aceste nevoi nu sunt de două luni, ci de doi ani, de cînd s-a pus problema idealului nostru naţional. Călăuzit de acest ideal, am căutat să adaptez critica cerinţelor lui. Am socotit-o ca o datorie. Am făcut-o cu toată nepărtinirea, dar şi cu toată puterea de iubire şi de ură pe care ţi-o dau dragostea de ţară şi sentimentul primejdiei, cu toate forţele înmulţite pe care ţi le dau entuziasmul şi dezgustul. în vîrtejul nobilelor pasiuni, al şovăirilor interesate şi al conştiinţelor scelerate, sunt fericit că am putut aplica disciplina criticei unor cercetări de morală literară şi am avut îndemnul de a numi lucrurile pe numele lor. Nu va fi indiferent pentru generaţia de mîine de a şti în ce măsură au răspuns scriitorii noştri la datoria de a fi facla de lumină îndrumătoare a conştiinţei naţionale.

•

Şi acum cînd lumina s-a făcut, ea trebuie apărată de vînturile evenimentelor posibile. Conştiinţa că ducem un război drept trebuie să ne ridice deasupra oscilaţiilor fatale unui război de lungă durată. Toţi cei ce ţin un condei în mînă trebuie să-şi îndrepte activitatea lor pentru

â întări vigoarea mârală â poporului nostru. E o datorie patriotică ce intră în tradiția scriitorilor. Trebuie înrădăcinată în sufletele cele mai întunecate conştiința că ducem un război drept, un război sfînt, un război inevitabil pentru destinele neamului românesc. întîmplările luptei pot fi oricum : războiul trebuia făcut, cu toate jertfele ce-ar cere. în el vedem nu numai putința de a realiza un ideal național, ci şi prilejul de a lucra pentru progresul moralei sociale. Această conştiință trebuie să devină o forță sufletească de mare valoare, care să ne ridice deasupra loviturilor momentului. In fața lui Falkenhayn şi Mackensen, să înălțăm zidul puterii noastre morale că luptăm pentru dreptate şi ideal. De tăria lui abstractă se vor zdrobi armele materiei pururi învinse.

Scriitorii ce nu-^şi apără țara cu pieptul au un larg eîmp de activitate în direcția pregătirii ei sufleteşti. Prin scrisul lor trebuie să cultive factorii morali ai războiului, izvor nesecat de energie...

MOARTEA AVIATORULUI HORIA CHIRIAC

încă o jertfă dureroasă pe altarul patriei însîngerate. în floarea tinereții şi la sfîrşitul unor studii strălucite, aviatorul Horia Chiriac moare într-un zbor de recunoaştere.

Era dintre cei buni ; dintre cei aleşi. Era dintre cei ce dorise, cu toată căldura sîngelui ardelenesc ce-i curgea prin vine, realizarea idealului național. în loc să fi zburat pe deasupra pămîntului strămoşilor lui, întâmplarea oarbă i-a rupt însă aripile deasupra Dobrogei pîngărite [...].

Războiul nu 1-a apucat fără marea pregătire sufletească a oamenilor ce ştiu avea un ideal şi ştiu şi muri pentru dînsul. A dorit războiul ; a dorit ceasul suprem al împlinirii destinului neamului. Ziua de 15 august a fost pentru dînsul o zi mare, de înviere națională, o zi de răzbunare a atîtor strămoşi umiliți.

L-am văzut cu o săptămînă înainte de accident. Cu toată retragerea noastră din Dobrogea, îşi păstrase încă credința în victorie. De pe cîmpul de luptă aducea aerul de sărbătoare al unui tînăr erou. Era învăluit parcă în flamura de glorie a martirilor. Nu bănuiam însă că peste cîteva zile se va nimici atîta tinerețe, atît entuziasm, atîtea speranțe. Pămîntul ingrat al Dobrogei a cerut şi acest sînge curat. Fie ca din stropii Iui să iasă floarea idealului în care tînărul Horia Chiriac a crezut cu atîta căldură !

RĂTĂCIRI LITERARE. IN JURUL ȚĂRANULUI ROMAN

„Domnul meu, scria Costache Negruzzi în *Tribuna română* din 1859, am zis-o şi voi zice-o totdeauna : aceea ce împilează pe locuitorul sătean nu e abuzul imparțial al subprefectului sau jandarmului, nu e nici boierescul, nici posesorul grec ; sunt două vițiuri ce-au prins rădăcină în el : *lenea* şi *beția."*

Sau :

„Țăranul, şi cel mai ticălos, îşi mîntuie toată treaba cîmpului, şi a lui, şi străină, toate angăriile, toate sarcinele, de la 1 aprilie pînă la 1 octombrie. Ce face el celelalte şase luni ale anului ? Gîndeşti poate că cărăuşeşte ca să cîştige cu ce să-şi plătească birul ? Dar bine, domnul meu, îl plăteşte femeia lui cu zece pasări care duce la tîrg. Gîndeşti poate că îşi curăță fînațul de mărăcini, sau îşi gunoieşte ogorul, ca să îmbunătățească pămîntul, sau lucrează altceva ? Nicidecum. Gunoiul zace în mari mîgle la nasul lui."

Sau :

„...Apoi... dar de ce să mai lungesc acest trist tablou ! Ajunge că jumătate de an săteanul nu face nimic, sau cel puțin nimic bun. Petrece în torpoare ca marmota în vizuine..."

Astfel îşi lua libertatea să cuvînteze un mare scriitor român în anul Unirii, cînd începuse să se pună problema țărănească. Şi nu era numai atitudinea lui Negruzzi. Era atitudinea conservatorilor față de țărani. Părerea lui Negruzzi n-a rămas, fireşte, fără răspuns. Presa liberală a înfruntat-o cu energie. „Beția şi lenea, scria venerabilul Grigore Cuza, nu sunt pricini, ci efecte. Adevăratele cauze care au produs asemenea triste efecte sunt apăsările de tot felul, atît din partea guvernului, care numai de la dînşii a cerut şi a luat, precum şi din partea proprietarilor şi a posesorilor, cari tot de la dînşii au cerut şi au luat fiecare cît a vrut şi a socotit."

Țăranul e „imoral" şi „bețiv" pentru că nu e liber ; e „leneş" pentru că nu are pămîntul lui. Chiar dacă Negruzii ar avea dreptate, susținea Grigore Cuza, nu trebuia s-o spună pentru a nu ne scobori în ochii Europei, de al cărei sprijin avem nevoie...

Istoria se repetă. Trăim în acei „corsi" şi „ricorsi" ai lui Vico, în făgaşul cărora se scurg lucrurile omeneşti.

In plină Unire, atunci cînd începusem să atragem privirile lumii civilizate asupra suferințelor şi aspirațiilor noastre seculare, scriitorul moldovean găsea cu cale să vorbească de „lenea" țăranului, adică a elementului celui mai statornic al neamului nostru.

După jumătate de veac, în momentul cînd destinele României se împletesc cu destinele a patru mari puteri şi cînd prin vărsarea de sînge a țăranilor noştri ne valorificăm rasa, d. Victor Eftimiu ne vorbeşte, de dragul unei comparații sau al unei cadențe de frază, de „lenea" şi „lazaronismul" țăranului nostru. Coincidența nu putea trece neobservată. Scriitorii n-au simțul oportunității.

Problema muncei țărăneşti iese din cercul de competință a unui critic literar. Mi se pare însă că nu se poate discuta înainte de a stabili un raport exact între nutriția şi munca țăranului. La acest raport nu s-a gîndit nici bătrînul Costache Negruzzi, care era totuşi un moşier, şi nici tînărul Victor Eftimiu, un simplu boem citadin. Munca țăranului nostru întrece cu mult nutriția lui. Căci hrana se transformă în energie. Şi dacă țăranul ar fi mai bine hrănit, ar avea o activitate mult mai rodnică.

Oricum, avem dinaintea noastră o problemă de economie politică şi de biologie ce trece peste impresionismul scriitorilor. Ea merită o cercetare largă şi amănun-

ţită, în cadrele .adevărului ştiinţific. Nu trebuia însă tratată într-o aruncătură de condei, în căutarea originalităţii, şi mai ales în împrejurări atît de neprielnice...

în zilele cumplite prin care trecem, toţi cei ce au trăit în atmosfera războiului nu pot avea decît un adînc sentiment de admiraţie pentru ţăranul nostru. Legat de pămîntul al cărui proprietar a început să devină, el s-a arătat eroicul apărător al solului strămoşesc. Toţi cei ce vin de pe front sunt plini de admiraţie pentru curajul, rezistenţa şi nepăsarea în faţa morţei a simplului om de ţară, a „marelui calomniat", care nu-şi apără avuţiile sau binefacerile unei vieţi de moleşire, ci îşi apără „sărăcia" mai mult dintr-un instinct eroic. De zidul dorobanţilor noştri se frîng azi maşinele germane.

Este deci de datoria noastră să ne închinăm în faţa acestor virtuţi supreme ce chezăşuiesc e^rnitatea rasei noastre.

CALVARUL „IDEALULUI NAŢIONAL"...

Se spune că un bătrîn bărbat de stat, a cărui autoritate morală n-a fost ştirbită nici de simpatia lui prea făţişă pentru Puterile Centrale, ar fi zis, subliniind cuvintele cu gesticulaţia şi ironia lui expresivă':

. — în Dobrogea, bulgarii ; în Oltenia, nemţii ; în Moldova, ruşii. Doamne ! Şi asta se cheamă realizarea „idealului naţional"!

Nu.-

Din nefericire, este drumul care duce la realizarea idealului naţional. E calvarul "nostru. Este totodată şi apoteoza noastră.

Fireşte, nu e inimă românească care să nu sîngereze în faţa pierderilor noastre. Dobrogea a fost pîngărită. Patru pumnale nemţeşti stau înfipte în trupul Munteniei şi al Olteniei. Ziarele ruseşti ne dau amănunte asupra Constanţei noastre. Cincizeci de ani de muncă românească au căzut pradă focurilor încrucişate. Au ars silozurile, elevatoarele, depozitele de petrol şi de benzină. Au ars „trei zile şi trei nopţi" şi cartierele dimprejur... Pe valea Prahovei, schija nemţească sfredeleşte cele mai impunătoare opere ale muncii şi ale luxului românesc : pe valea Argeşului păsărele morţii caută lăcaşul de odihnă al fundatorilor dinastiei româneşti. Lăcomia, germană se întinde rapace spre bogăţia Prahovei ; instinctul de dis-

trugere se întinde spre minunea mănăstirei lui Radu-Vodă şi a regelui Carol. în pămîntul sărac în opere de artă al ţării noastre, germanii au reuşit să-şi stîmpere nostalgia catedralei de la Reims, pe care n-o mai pot bombarda. Trag deci în opera Meşterului Manole...

Lucruri triste...

Pentru cei ce şi-au închipuit participarea noastră la război ca o simplă demonstraţie militară, lucruri dureroase ce merg pînă la deziluzie. Pentru cei ce au fost împotriva intrărei noastre în acţiune, o întărire a politicei lor neutraliste sau chiar alături de Puterile Centrale, întocmai ca bătrînul om de stat, ei îşi zic cu amărăciune : „în căutarea unei Românii mari, ne-am ales *deocamdată* cu o Românie mai mică decît ţara făurită prin truda părinţilor noştri".

în afară însă de idealiştii fără simţul realităţilor şi de conservatorii fără ideal, ce ţin seama numai de realităţile imediate, mai sunt şi idealiştii, care din jerfele imense ale zilei de astăzi, din cheagul de sînge al atîtor vieţi tinere, din rîurile de lacrimi ale văduvelor şi ale orfanilor, ştiu făuri societatea viitoare, ştiu realiza idealul popoarelor.

Pe aceşti idealişti, căliţi în tragedia realităţilor războiului, nu-i clatină din convingerea lor durerea noastră de azi.

De astfel de idealişti avem nevoie. Dacă bătrînul om de stat le-ar spune, subliniind cuvintele cu gesticulaţia şi ironia lui expresivă :

— în Dobrogea, bulgarii ; în Oltenia, nemţii ; în Moldova, ruşii. Doamne, şi *asta* se cheamă realizarea „idealului naţional" !

idealiştii i-ar răspunde, fără gesticulaţie şi fără ironie, dar cu convingere :

— E cu putinţă să fie durerea noastră de astăzi. Din o astfel de durere va ieşi bucuria clară a zilei de mîine. Ne-am aşteptat poate la un război mai uşor. Răzbunarea germană nu ne-a lăsat însă o plimbare biruitoare prin bătrînele cetăţi ale rasei noastre, Ne-au trimis pe Falkenhayn şi pe Mackensen şi toate maşinile geniului lor militar... în locul arcurilor d£ triumf, războiul nostru a luat drumul calvarului. îl vom străbate. Fiindcă nu se putea ca acest pahar amar să treacă de la noi, îl vom bea pînă la fund. Cu crucea în spate vom urca dealul pleşuv pe care 1-a străbătut odinioară pasul nesigur al Mîntuitorului. Ne vom opri şi noi la cele douăsprezece popasuri ale slăbiciunii divine : după Turtucaia, Constanţa, după Constanţa, pierderea Transilvaniei, după pierderea Transilvaniei, înaintarea germanilor pe Jiu, pe Olt, la Dragoslave şi pe Prahova... Şi pe urmă va fi ce va fi. Va fi poate răstignirea.

Din această răstignire a ieşit însă o morală şi o lume nouă ; a ieşit omenirea de astăzi, care trăieşte de două mii de ani din sămînţa cuvîntului divin şi din jertfa sublimă de pe calvar...

Din calvarul războiului nostru, va ieşi România de mîine, România idealului nostru naţional.

NOTE

PAGINI DE RĂZBOI

Sub acest titlu am grupat în primul rînd[1] o serie de articole pe care E. Lovineseu le-a publicat începînd de la 26 noiembrie 1915, momentul începerii colaborării sale la ziarul *Naționalul,* şi care au ca temă războiul izbucnit cu mai bine de un an înainte între forțele Antantei şi Puterile Centrale. El însuşi a dat respectivul titlu unui volum apărut în 1916 la Editura Alcalay şi care cuprinde o parte din aceste texte ; altele au fost adunate într-o culegere ulterioară, *în cumpăna vremii,* 1918, alcătuită din cele ce nu au putut intra în precedenta şi din ceea ce autorul avea să scrie pe aceeaşi temă începînd cu 1 decembrie 1918, cînd eliberarea capitalei noastre i-a îngăduit să se întoarcă din refugiu şi să-şi reia activitatea publicistică în propria sa revistă, *Lectura pentru toți.*

Am adăugat acestora aproape toate articolele inspirate de război şi pe care autorul lor le-a făcut să apară în alte publicații *(Flacăra, Rampa nouă ilustrată)* şi le-a adunat în volumele de *Critice,* IV, ediția I, în secțiunea *Revizuiri morale.* Titulatura aceasta ni s-a părut discutabilă, deoarece nu e vorba de o judecată globală de ordin moral asupra personalităților luate în discuție, ci de un examen mult mai limitat, cu privire la atitudinea celor în cauză față de problema războiului şi a poziției pe care țara noastră trebuia să o adopte. Unele dintre ele au apărut în *Naționalul* sub genericul *Scriitorii noştri şi războiul,* ceea ce corespunde mult mai bine conținutului; altele aveau să fie grupate în ediția definitivă de *Critice,* nu însă în volumul de *Revizuiri,* VI, 1928, ci în cel de *Figurine (Critice,* V, 1928), în secțiunea finală, *Figurine văzute prin flacăra războiului.*

Republicînd o parte din ele în volumul *Pagini df> război,* Bd. Alcalay, 1916, autorul le-a precedat de următoarea *Prefaţă :*

„Adun în acest volum cîteva pagini dintr-un război mare. Cititorul va găsi poate în ele o undă din vibraţiile ce l-au zguduit în faţa tragediei prin care trece lumea civilizată.

Lăsînd la o parte lucruri mai senine, am scris cu bucurie aceste pagini din adîncul unei conştiinţe de român şi de iubitor al civilizaţiei rasei noastre. Am totuşi o singură părere de rău : spre sfîrşitul cărţei, pana mea a trebuit să se murdărească pomenind numele unor vînduţi cărora li s-ar fi cuvenit o tăcere dispreţuitoare.

Mai 1916 *E. L."*

Data apariţiei acestei cărţi rămâne discutabilă, deşi acei „mai 1916" pare o indicaţie sigură. Autorul *Paginilor de război,* pomenind de ele, a precizat anii „1916—1918" drept ani de apariţie, în autobiografiia semnată Anonymus Notarius, în volumul omagial *E. Lovinescu,* 1942, p. 38, iar în *Bibliografia* ce-i e anexată a notat la punctul 42 — 1: *„Pagini de război,* Buc, Alcalay, 1918 — apărută însă după război, Buc, Alcalay, 1918". Pin nefericire, nu putem şti ce sens dădea el cuvîntului „apărută" ; va fi fost tipărită sau numai difuzată imediat după război, în 1918 ? Credem că ultima ipoteză e cea exactă; calitatea excepţional de bună a hîrtiei pledează în favoarea tipăririi nu în 1918. Şi apoi, cînd avea timp autorul să aranjeze tipărirea şi „apariţia" atît de prompte, doar într-o lună, ale unei cărţi pe~al cărei conţinut avem toate motivele să credem că l-ar fi modificat, oricum întregindu-i sumarul cu materialele rămase neadunate în volum? Acestea sînt motivele ce ne îndeamnă să păstrăm anul 1916, imprimat pe coperta cărţii, drept an de apariţie, în sensul bibliografic al cuvîntului.

Ca şi în celelalte volume de *Opere* şi în actualul volum am dispus textele în ordine cronologică. Ne-am îngăduit o singură derogare de la acest principiu : articolul despre *D. Anghel,* apărut în *Rampa* din 13 noiembrie 1915, care — conform cronologiei — ar fi trebuit să fie primul din secţiunea *Pagini de război,* a fost trecut al doilea, după seria *Scriitorii noştri şi războiul,* care constituie în modul cel mai vădit un preambul la toate articolele legate de această temă.

Ca şi în cazul celorlalte volume de *Opere,* atunci cînd articolele au fost reproduse în volum, am dat această ultimă versiune, semnalînd puţinele deosebiri dintre cele două texte. •

SCRIITORII NOŞTRI ŞI RĂZBOIUL

Apărut în trei numere din *Naţionalul,* după cum urmează : *Scriitorii noştri şi războiul,* anul I, nr. 1, 26 noiembrie 1915, p. 1 ; *Scriitorii noştri şi războiul,* anul I, nr. 6, 1 decembrie 1915, p. 1 ; *Literatura şi diplomaţia,* anul I, nr. 16, 11 decembrie 1915, p. 1—2.

în *Critice,* IV, ed. I, Ed. Steinberg, 1916, p. 235—240, se reproduce textul sub titlul generic *Scriitorii noştri şi războiul,* ca un preambul la secţiunea a II-a a cărţii intitulată *II. Revizuiri morale,* de unde reproducem textul.

în *Critice,* VII, ed. I, Ed. Alcalay, 1922, p. 173—177, se reia textul într-o formă mai succintă şi cu multe modificări de ordin stilistic, sub titlul *Atitudinea scriitorilor noştri,* datat greşit 1926.

în *Critice* VI, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, p. 184—187, o versiune şi mai redusă şi modificată din punct de vedere stilistic constituie subcapitolul *1. Atitudinea scriitorilor faţă de război* din capitolul XII. *Anexe la revizuiri.* Şi această versiune poartă data greşită *1916.*

Acest articol inaugurează colaborarea lui E. Lovinescu la cotidianul *"Naţionalul,* un ziar ce apăruse în toamna anului 1915 şi îşi va prelungi existenţa doar un an, pînă la intrarea trupelor germane în Bucureşti.

Naţionalul era condus de Toana Stelian, o personalitate marcantă a partidului liberal, dar gazeta (deşi se subintitula „ziar naţional-liberal") nu era considerată un oficios al partidului aflat la putere, ci emanaţia unui grup disident, ceea ce era oarecum neobişnuit în istoria acestei formaţii politice, notorie prin omogenitate şi respectarea disciplinei. Directorul ziarului fusese lăsat în afara guvernului cu ocazia formării noului cabinet» (ian. 1914), şi nemulţumirea aceasta e posibil să-i fi alimentat ambiţia de a urma o linie proprie. Pe de altă parte, este sigur că Ion I. C. Brătianu, primul ministru al ţării, a privit cu ochi buni, mai mult decît îngăduitori, apariţia acestui organ care milita pentru intrarea ţării noastre în război, subliniind astfel, încă o dată, politica neutră a guvernului, la care el ţinea în mod deosebit. Nu se poate şti dacă „opoziţia" lui Toma Stelian

s-a făcut chiar cu conivența șefului guvernului; este sigur că acesta a încurajat linia similară a lui C, Stere, de intrare a țării noastre în. război — de partea însă a Puterilor Centrale. (Printre colaboratorii ziarului se numără liberali notorii ca Scarlat C. Arion, Const. Btanu, I. Al. Brătescu-Voinești.)

Frimul-ministru ducea o politică de echilibru extrem de periculoasă ; desigur că intenția lui ascunsă (dar bănuită de cei mai mulți) era de a interveni în luptă atunci cînd va fi obținut garanții ferme din partea Antantei și cînd momentul ar fi'fost pe deplin prielnic. El știa că țara noastră nu putea duce un război de lungă durată, iar izolarea ei geografică o punea în poziția cea mai periculoasă. El nu se putea declara deschis de partea nici uneia dintre tabere; de una voia să se lege prin alianțe sigure și avantajoase, de cealaltă se temea că ar fi putut invada țara noastră și a o zdrobi dintr-o singură lovitură. Tăcerea mai mult sau mai puțin diplomatică, care i-a atras priîîiului-ministru porecla ironică de „Sfinxul", declarațiile oficiale rieutraliste, jocul abil de a amorți bănuielile Puterilor Centrale l-au apropiat pe Brătianu de prudentul și lucidul său antagonist Al. Marghiloman, președinte al partidului conservator și partizan al neutralității, favorabil însă centralilor, dar i-a alienat simpatiile intervenționiștilor din propriul său partid, mai cu seamă ale personalităților din partidul conservator care, peste capul șefului lor, duceau o politică intervenționistă vehementă (N. Filipescu, Take Ionescu, Barbu Delavrancea etc). *

Acuzațiile de trădare, de incompetență, de lașitate plouau asupra guvernului, îndeosebi din partea conservatorilor takiști și filipescani, N. Filipescu neezitînd să-1 insulte sistematic nu numai pe șeful guvernului, dar și pe regele Ferdinand, în declarații publice. Cine are idee despre tonul și stilul manifestărilor intervenționiștilor din acea perioadă istorică nu se va mira de violența expresiei din partea unui publicist atît de cumpănit „oa E. Lovinescu, aceasta fiind, prin comparație, mult mai temperată. Aceste acuzații erau cu atît mai improprii cu cît politica de neutralitate era, oficial vorbind, cea a factorilor de decizie (guvernul și regele) ; ea fusese fixată de Consiliul de coroană din august 1914 și se văzuse întărită de numeroasele declarații ale oamenilor politici cu răspundere, de cele mai variate nuanțe, de la un T. Maioreseu sau Al. Marghiloman, la Ion Lahovary sau C. Dobrogeanu-Gherea, dar și Duiliu Zamfirescu sau C. Stere. Neutralitatea, cît mai prelungită, apărea ca singura soluție posibilă față de pericolele din jur și guvernul, respectînd-o, căuta el însuși să lase impresia că nu o va abandona niciodată. (Să nu se uite că pentru a o simula cît mai bine, Ion I. C. Brătianu avea să lanseze zvonul unei demisii a guvernului și a venirii la putere a unei formații în frunte cu T. Maioreseu și Al. Marghiloman; aceasta în chiar preziua intrării noastre în acțiune și, se pare, printr-o înțelegere de-a dreptul cu regele Ferdinand !)

Respectarea strictă a neutralității, teama de orice acțiune care ar fi putut deveni o aventură, urmarea căii „înțelepte", tradiționale în politica de pînă atunci a țării noastre, inaugurată și menținută de regele Carol I, acestea erau argumentele mai mult sau mai puțin sincere ale „adversarilor" lui E, Lovinescu, numiți și nenumiți, dar pe care el nu ezită să-i judece și să-i acuze ca pe niște trădători. La ele se adaugă și opinia că Germania va cîștiga războiul și aceasta va duce la o întărire a poziției țării noastre, care profitase în ultimele decenii, de alianța cu imperiul german și cu cel austro-ungar. în sfîrșit, erau și oameni politici care găseau că alianța României cu Puterile Centrale constituia singura scăpare împotriva imperialismului țarist și își făceau chiar iluzii în privința unei Austrii mari, ca o confederație a statelor danubiene, în care țării noastre avea să-i revină un rol dintre cele mai importante, pe măsura numărului ei de locuitori și a poziției strategice. (Nu lipseau 'oameni politici care-și închipuiau că sfîrșitul războiului, în condițiile unei Germanii victorioase, avea să ducă la prăbușirea Austriei și la acordarea de drepturi naționalităților care alcătuiau Imperiul habsburgic î)

în fața acestei diversități de poziții, ar fi inadecvată judecarea lor în bloc, asemeni unei tabere unice ; rămîne de asemeni surprinzător că Lovinescu, atît de categoric în expresie, nu încearcă să-și explice propria poziție, să-și argumenteze atitudinea. El pare a vorbi în numele unui „instinct național" (expresia fusese lansată de Take Ionescu într-un epocal discurs din 15 decembrie) care nu putea fi decît infailibil și care îndruma „acțiunea" într-o singură direcție, a alianței cu Antanta, în vederea unei mai grabnice intrări în război. Toți cei care nu-i împărtășeau convingerile (cu unica excepție a bătrînilor junimiști, formați intelctualicește în Germania de pe vremuri) sînt considerați vinovați în felurite grade.

Evoluția evenimentelor a dat dreptate poziției pe care se situa atunci E. Lovinescu, dar trebuie înțelese condițiile în care se aflau preopinenții lui și justificările pe care le puteau invoca și pe care le-au și invocat în diferite răspunsuri. Aceștia, chiar dacă s-au situat pe o poziție greșită din punct de vedere istoric, nu meritau calificativele de „vînduți" sau trădători, încît opinia publică, după război, chiar dacă nu i-a absolvit cu totul de unele erori, nu a mai menținut împotriva lor acuzații atît de drastice. în procesele ce s-au intentat unor scriitori și ziariști compromiși în timpul ocupației germane s-a reținut numai activitatea lor în acest răstimp, nu și ceea ce au gîndit sau au făcut în perioada neutralității. Pe de altă parte, nu trebuie uitat că propaganda germană a acționat foarte puternic, prin mari sume de bani, pentru a determina intrarea noastră în război împotriva Antantei ; spre marea mirare a multor contemporani, ea s-a folosit în bună măsură de un personaj veros și grav compromis ca Al. Bogdan-Pitești, pe care trupele de ocupație îl vor găsi în închisoarea Văcărești, unde ispășea o condamnare pentru delictul de șantaj încercat asupra bancherului Blank. E. Lovinescu va descoperi cu surpriză după război că în însăși redacția *Naționalului,* nemții izbutiseră să strecoare un om al lor, care spiona lagărul antantist prin mijlocirea lui Toma Stelian.

Această stare de fapt, dar și agitația spiritelor, explică dacă nu justifică violența tonului din articolele lui Lovinescu și nu puținele nedreptăți pe care le-a comis atunci. El însuși a recunoscut ulterior, în revenirile asupra acestei perioade din viața sa, că atunci s-a produs o ruptură în stilul său obișnuit, dorit cît mai obiectiv și, în tot cazul, străin de orice partlzanat politic. O parte din textele din *Naționalul* le-a publicat totuși într-unui din volumele sale de *Critice,* anume în al IV-lea, car^ va apare în primăvara anului 1916, la Editura Steinberg. Ele figurează în secțiunea secundă, *Revizuiri morale,* prima fiind închinată *Revizuirilor literare.* împărțirea aceasta este pînă la un punct justificată, dar alăturarea celor două secțiuni în același volum, asemeni unor fațete diferite, dar complementare, ale aceluiași demers critic, este cu totul discutabilă. Prin „revizuiri Literare" criticul încerca o formulă radicală de judecare a unor scriitori sau idei consacrate de trecerea timpului ; în cea de a doua el se instituia ca o instanță de judecată morală din afara literaturii și din afara realității pe care o judeca, asemeni unui tribunal superior celor în cauză. E o poziție vulnerabilă și care îi va fi contestată (după război, de M. Sadoveanu sau Mihail Sorbul, de pildă), dar mai ales ea e surprinzătoare pentru un critic pur estetic, așa cum se dorise pînă atunci E. Lovinescu. Observația acestei situații (în oare criticul însuși nu a văzut și o contrazicere) este afirmată și de Eugen Simion în monografia sa, în termeni cît se poate de pertinenți : „Izbucnirea războiului [mondial], de la care România aștepta realizarea idealului ei național, aduce după sine o radicalizare a atitudinilor morale. Criticul devine prin forța lucrurilor un luptător, scrie articole profetice, pamflete, grupate mai târziu în volumele de publicistică : *Pagini de război* (1918) și *In cumpăna vremii* (1919). Chestiunea se pune însă și pe terenul literaturii și Lovinescu, pînă atunci indiferent față de politică, devine un moralist inelement. Ca în atîtea alte împrejurări, trecutul își dezvăluie marea lui însemnătate și eiste chemat pentru a da contemporanilor un exemplu de vigoare și noblețe a idealurilor naționale." Și, după ce citează apelul lui Lovinescu la exemplul generației de la '48 și a Unirii, dar și exemplul literaturii militante, criticul conchide: „Schimbîndu-se rolurile, criticul «autonomist» pînă acum, adversar al confuziei esteticului cu eticul și etnicul, devine deodată intransigent, laudă publicistica patriotică a lui Goga, e îngrijorat de șovăielile lui N. Iorga, respinge pacifismul lui Gherea, și filogermanismul lui Galaction. Convingerea lui e că în împrejurări capitale pentru un popor arta trebuie să părăsească formele ei pure, pentru a sluji idealurile momentului. E o surpriză să afli în adversarul mesianismului sămănătorist un ideolog ardent, dezlănțuit, în pamflete de o rară agresivitate verbală. O contradicție e, în toate acestea, de neînlăturat" *(E. Lovinescu — scepticul mîntuit,* 1971, p. 43—44).

Colaborarea lui E. Lovinescu la *Naționalul* și, în genere, publicarea unor articole cu coloratură politică, în aceeași perioadă, reprezintă, desigur, o derogare de la linia pur estetică, pe care o respectase strict în anii ce au urmat debutului său. Critibul însuși nu a trecut cu vederea peste aceasta, dar a dat foarte puține explicații asupra faptului în sine, considerînd probabil că, date fiind evenimentele cu totul excepționale pe care le trăia poporul nostru, era o datorie a sia să se coboare în „arena publicisticii" militante. în autobiografia sa, *E. Lovinescu,* iscălită Anonymus Notarius, din volumul omagial *E. Lovinescu,* 1942, p. 38, el a amintit cu multă parcimonie de această activitate,

într-o simplă frază : „Pentru a încheia această fază [antebelică] de activitate, vom aminti şi de articolele de politică naţională publicate în epoca neutralistă (1914 [sic !] — 1916) în *Naţionalul* şi *Flacăra,* adunate apoi în două volume : *Pagini de război,* 1916—1918 ; *în cumpăna vremii,* 1919 ; e cea dintîi scoborîre a criticului în arena publicisticii patriotice." în *Memoriile* sale, destul de cuprinzătoare mai ales în privinţa colaborărilor la felurite publicaţii sau a raporturilor cu ele (considerate pe drept cuvînt momente biografice), abia se pomeneşte de prezenţa sa în redacţia acestui ziar politic, la care a scris de la primul număr, în modul cel mai susţinut, uneori iscălind chiar editoriale : „în afară de *Flacăra,* am dus lupta şi în *Naţionalul* lui Toma Stelian" (I, 1930, p. 304). Dacă dreptul de a judeca situaţiile îi poate fi cu îndreptăţire contestat, nu acelaşi lucru îl putem afirma despre calitatea de martor situat în focul evenimentelor, e drept pe o linie medie de observaţie ; el nu dovedeşte nici ignoranţa unui om din marele public, dar nici experienţa frecventării înaltelor sfere politice ale vremii. Pasionalismul lui, doar uneori deformant, nu i-a umbrit spiritul şi luciditatea. în acest sens, „paginile de război" sînt pe cît de lăsate în afara preocupărilor lor de istoricii şi criticii literari, pe atît de folosite de istoricii evenimentelor anilor 1915—1916, măcar pentru reconstituirea unei atmosfere de exaltare patriotică. Pentru a cita doar un exemplu (deoarece multe altele reies din contextul *Notelor* de faţă), în cartea istoricului Vartan Arachelian, *Toamna pătimirii noastre,* Ed. Eminescu, 1980, numeroase articole lovinesciene *(Gestul strămoşesc,* p. 151—152 ; *Carpaţii,* p. 157—158 ; *Impresii din timpul mobilizării la Paris,* p. 46—47 etc.) sînt puse în acest sens la contribuţie sau se văd citate amplu pentru punctul de vedere al autorului, justificat de evenimente şi valabil şi azi.

„Nu e nici pe departe valorificată această latură extrem de generoasă a activităţii criticului «autonomist», observă şi Florin Mihăilescu în cartea sa *E. Lovinescu şi antinomiile criticii,* 1972, p, 323. Publicistica sa militantă din anii 1915—1919 ascunde însă surprize dintre cele mai plăcute. Pentru cine o studiază apare limpede atitudinea profund angajată a unui spirit neliniştit şi incandescent pînă la ură împotriva celei mai mici disidenţe cînd este vorba de idealul naţional. Adeziunea lui [...] nu e un act de deliberare raţională, ci unul de explozie emoţională, înclinaţiei sale obişnuite spre ironie şi sobrietate îi ia locul o dezlănţuire aproape pătimaşă, care dă stilului o vibraţie retorică aparte, neîntîlnită pînă atunci şi nici de atunci încolo la Lovinescu." Şi totuşi, reeditarea măcar parţială a acestor texte a întârziat nepermis de mult, pînă la iniţiativa generoasă a lui Teodor Vârgolici, care a publicat, într-o antologie de texte patriotice închinate primului război mondial, mai multe din articolele atît de nesocotite de posteritate ale criticului. „Războiul nostru de dezrobire şi reîntregire naţională a avut ecouri profunde în conştiinţa şi sensibilitatea scriitorilor români — scrie Teodor Vârgolici în *Prefaţă* — a produs mutaţii radicale în gîndirea şi viziunea lor estetică, le-a dinamizat energiile creatoare, punîndu-le în slujba sublimelor idealuri ale poporului nostru." Şi mai departe : „Un exemplu elocvent de superioară conştiinţă artistică, direcţionată şi luminată de înaltele îndatoriri civice şi patriotice ale vremii, îl constituie E. Lovinescu. Concepţia sa, axată pe principiul autonomiei esteticului, a cunoscut transformări structurale în perioada războiului, a dobîndit valenţele unei prestigioase propensiuni spre o literatură activă, în buna şi frumoasa tradiţie a înaintaşilor, care n-au absentat de la nici una din marile încercări ale istoriei noastre. La intrarea în război, E. Lovinescu a fost prezent cu promptitudine în presă, înregistrînd, ca un seismograf, tectonica spiritualităţii din acel timp, formulînd idei, argumente şi concluzii ce denotă o elevată atitudine morală" *(Pagini de epopee,* ediţie îngrijită şi prefaţă de Teodor Vârgolici, Editura Militară, 1937, p. 6).

D. ANGHEL

Apărut în *Rampa nouă ilustrată,* anul I, nr. 68, 13 noiembrie 1915, p. 1.

Reprodus, sub titlul *D. Anghel,* în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 154—158, de unde reproducem textul.

Sub acelaşi titlu, textul a fost reluat, cu unele modificări de ordin stilistic şi cu unele reduceri — suprimîndu-se aluziile directe la Al. Macedonski, T. Arghezi şi Gala Galaction — în *Critice,* VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 143—145, la secţiunea *Figurine.*

în *Critice,* V, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 189—'192, articolul figurează, într-o formă mai redusă şi schimbată din punct de vedere stilistic, sub titlul *3. D. Anghel,* din capitolul *XXIX. Figurine văzute prin flacăra războiului.*

Scris cu ocazia împlinirii unui an de la moartea lui Dimitrie Angliei, acest articol se foloseşte de fireasca „evocare" a figurii poetului florilor pentru a pronunţa în final unele acuzaţii la adresa altor scriitori oare nu s-au menţinut în apolitismul şi indiferenţa nobilă a celui dispărut. Judecata criticului despre Anghel este io garanţie, practic vorbind, fără acoperire, deoarece nimeni nu putea şti, ci doar presupune, ce ar fi făcut acest scriitor care era, -ce-i drept, un „estet", dar şi un virtual francofil şi, mai ales,. un spirit destul de pasionat ca să-şi afle în atmosfera incandescentă a războiului vreo vocaţie neaşteptată pentru politică sau pentru publicistica militantă, aşa cum se întîmplase şi cu Lovinescu însuşi.

în ceea ce priveşte partea finală a articolului, cuprinzînd unele referiri defavorabile la adresa unui AL Maeed'onski, T. Arghezi şi Gala Galaction, ea a primit din partea celui din urmă o replică deosebit de violentă, care a apărut în *Cronica,* o revistă unde autorul ei deţinea „direcţia literară" :

„D-l Lovinescu ne dă de lucru. Mai pe vară, cu *revizuirile* sale a dat hăis şi prin literatura mea. A scris despre mine ce l-a tăiat capul. Nu i-am răspuns nici un cuvînt. Sunt de părere că un scriitor, cînd îşi desface în cărţi şi în ziare producţiile lui, este în aceeaşi situaţie ca şi cel ce închiriază un loc, în piaţă, şi aduce acolo de vînzare ţesături, comestibile, papuci sau ulcioare. Fiecare cumpărător are dreptul să-ţi judece marfa expusă — în gîndul lui sau cu voce tare — şi să ţi-o cumpere sau nu. Nu pricep deloc supărarea în materia aceasta." Şi, după ce afirmă că, cedînd unei intenţii de moment, se gîndise să dea totuşi o replică, Galaction afirmă că o serie de prieteni l-au sfătuit să renunţe : „După părerea lor, critica d-sale respira o rea-credinţă atît de rău mascată, încît răspunsul cel mai bun îi venea pe limbă cititorului cunoscător, atunci pe loc, în mod irezistibil. M-am gîndit şi eu : omul ăsta nu ştie ce însemnează scrupul şi delicateţă de conştiinţă. El mi-a spus, cîndva, între patru ochi, pe scările Academiei, că de ar fi el dătătorul de premii mi-ar da mie premiul la care m-am înscris. Şi pe lîngă aceasta, a concurat şi el anul acesta la premiile Academiei. A căzut sau ia luat un premiu mai mic (nu ştiu bine). Ei, cum îi vine lui să ridice, a doua zi, peniţa lui de gîscă şi să sîcîie pe un concurent mai norocos ca el ? Ce-o să zică lumea ? Ce-o să zică palida zeiţă a zuliei ?... Dar d-l Lovinescu nu este omul care să vadă acest abuz subţire pe geamurile de sticlă ordinară ale conştiinţei d-sale."

Şi, după ce afirmă că incidentul acesta putea fi considerat ,uitat mai ales că „autorul a primit în faţă, de la cîţiva amici comuni, cîteva complimente deconcertante asupra lui, şi a *revizuit* înainte", Galaction intră cu adevărat în subiectul „răspunsului" său :

„Dar d-l Lovinescu e lacom de notorietate şi de tumult. în *Rampa* rediviva din 13 noiembrie 1915, no. 68, d-l Lovinescu, comemorînd pe neuitatul Dimitrie Anghel, aşa cam din senin trînteşte o plesnitoare în moralitatea lui Arghezi şi a mea. Nu ne scrie numele, dar ne dezignează fără echivoc. Articolul e prost -— asta e din născare — dar e şi foarte prost tipărit şi nu ştiu ce să transcriu din el. în două vorbe, d-l Lovinescu ne insultă. Scrie că suntem vînduţi nemţilor, că primim bani nemţeşti şi că dăm aceşti bani şi altor scriitori.

Am ieşit din literatură. D-l Lovinescu pune pe tapet o ceştiune streină, despre care eu unul ştiu că pînă azi d-sa nu s-a sinchisit niciodată —- cestiunea morală. Trăim în timpuri revoluţionare şi trebuie să ne aşteptăm la toate surprizele din lume, chiar la urcarea d-lui Lovinescu în amvonul etico-naţionalist!"

în continuarea articolului, Galaction răspunde acuzaţiilor lovinesciene, arătînd că e vorba de o atitudine generală, împărtăşită de mulţi oameni publici, de atitudinea (cel puţin oficială) a guvernului ţării. E vorba de politica de neutralitate, cu înclinaţii favorabile Puterilor Centrale, ceea ce şi-ar găsi de asemenea o justificare: „Pentru ce suntem vînduţi nemţilor, Arghezi şi eu ? Pentru că, timp de un an de zile, am, scos revista *Cronica,* scriind în ea gîndurile şi credinţele noastre şi luptînd cu greu, de la număr la număr, ca revista să se menţină. Suntem vînduţi nemţilor fiindcă am scris că suntem irevocabil devotaţi dinastiei pe care au adus-o părinţii noştri în ţară acum 50 de ani. Suntem vînduţi nemţilor pentru că am găsit cuminte şi foarte nimerită atitudinea guvernului actual în politica externă. Suntem vînduţi nemţilor fiindcă am scris sau am gîndit că naţiunea germană e puternică, e harnică, e menită unui viitor de fecundă şi de vastă revărsare culturală, politică şi economică şi că, subt adăpostul acestor mari destine, ar fi înţelept să căutăm şi noi cărarea noastră. Suntem vînduţi nemţilor fiindcă privim cu luare-aminte spre Suveranul ţărei şi spre primul său

ministru şi credem că în jurul lor se cuvine să facem toţi cerc de încredere şi de respectoasă aşteptare. Suntem vînduţi nemţilor fiindcă avem onoarea să ne apropiem în gînd şi în convingeri de Petre Carp, de fraţii Arion, de d-nii AL Marghiloman, Neniţescu, Bădărău, Stere, Dobrogeanu-Gherea, Ibrăileanu, Pârvan şi alţii, foarte mulţi, ale căror nume însemnează seriozitate şi tărie !"

Şi, în acelaşi stil, autorul articolului din *Cronica* respinge atacurile îndreptate împotriva lui Arghezi :

„E vîndut Arghezi fiindcă i se plăteşte munca lui de proletar intelectual ? Că i s-a oferit lui şi nu d-lui Lovinescu prim-redactoriatul ziarului *Libertatea* nu e de vină Arghezi. Bu unul sunt încîntat că acest excelent amic a intrat din nou la roata unui ziar, ca să am cît mai des plăcerea egoistă să citesc proza lui arzătoare ca lavele Vezuviului. D-l Lovinesicu ar fi dorit să nu-l mai vadă scriind în ziare. îl înţeleg. Lîngă Arghezi nu e comod să trăieşti, în publicistica română, cînd eşti o cîrpă sau de carton. Arghezi a gîndit cum gmdeşte azi : şi cînd era la *Seara* şi tot aşa de cînd scoate *Cronica.* Ştim, că ar fi foarte bucuroşi *d-nii* Lovinescu & C-nia — falanga constipaţilor literari — să-l vadă pe Arghezi crăpînd de foame. El e un vîndut cînd scrie aşa cum glndeşte, cum a gîndit de ani de zile, fiindcă scrie cu un rar talent e o primejdie permanentă de incendiu lîngă paiele d-lor Lovinescu 6c C-nia.

Sunt vîndut nemţilor şi eu ! Pe ce ? Fireşte, pe parale. Dar d-l Lovinesicu ştie că am, de vreo şapte ani, o funcţiune publică de oarecare importanţă. Averea, onoarea şi liniştea multor familii sunt în mîna şi la discreţiunea mea. Mă cunoaşte preoţimea din ţara românească. Să caute d-l Lovinescu pe preotul care să fde în stare să afirme că i-am luat un ban de o para, traficînd puterea mea şi nevoile lui !"

Şi Galaction continuă în acelaşi mod al argumentaţiei, probîndu-şi cinstea în activitatea sa de funcţionar ecleziastic, ceea ce l-ar scuti de orice altă bănuială : „Vîndut nemţilor ! Dar puteam să găsesc bani, cu găvanul, în preajma mea, subt perna mea, la picioarele mele, numai să fi voit să bat din picior să iasă bani ! Ce era să caut după ei tocmai la legaţia germană, adică peste drum de Academie, unde ştiam că stă d-l Lovinescu şi visează la premiul de 5000 de lei, pe care l-a obţinut altul decît d-sa." El oferă şi o explicaţie atitudinii intransigente a adversarului său, continuînd, prin presupuneri cu totul nefondate, acelaşi stil plin de exagerări pe care-l combătea la acesta :

„Să vă explic eu toată acra melancolie a d-lui Lovinescu, acră şi cu scuturături etico-naţionaliste. în fond, d-sa se *cm/z-şează* de toată politica noastră externă, intervenţionistă, neutrală sau într-altfel. D-sa ştie perfect de bine că nu convingerile d-sala politice sau ale mele vor face să se încline cumpăna preferinţelor României. Sunt interesele superioare, reale, cari determină voinţa popoarelor. Şi aşa va fi şi cu noi. D-l Lovinescu a auzit, însă, cit mi se plăteşte mie un articol la ziarul *Libertatea. «O* sută de franci de articol, per Bacco ! iată o frumoasă sumă» şi-a zis d-sa şi a înghiţit în sec, aducîndu-şi aminte de polul de la *Flacăra.*

Da, primesc o sută de franci pentru fiecare articol pe care-l tipăresc în *Libertatea.* Am spus-o de mult, am spus-o cu îndrăzneală, şi anume chiar în *Flacăra* (întîiul meu articol : *Pentru slavă, pentru bani),* că un scriitor astăzi trebuie să trăiască din scrisul lui şi că are tot dreptul să vîndă producţia lui literară cît va putea mai bine. Vînd literatura mea, fără alegere, oricui vine şi-mi dă pe ea preţul care-mi convine."

Nefăcînd o distincţie între literatura de imaginaţie şi articolele publicate într-un ziar politic, de atitudine precisă, cum era *Libertatea,* Galaction îşi continuă disculparea invocând dreptul artistului de a trăi din scris :

„O spun cu o linişte şi o convingere de bronz. Nu nedreptăţesc, nu exploatez, nu fur pe nimeni ; nu vînd influenţa, trecerea sau puterea mea niciodată. Sunt complectamente sărac şi cinstit. [...] Dar literatura mea caut s-o vînd totdeauna cît pot mai scump ! Dacă cei ce scot ziarul *Libertatea* cumpără de la mine şi nu de la d-l Lovinescu, ce sunt eu vinovat ?

D-l Lovinescu s-a născut sec, pe lumea aceasta. Tot ce a învăţat şi citit d-sa nu poate să facă să crească în tărtăcuţa goală miezul puterilor absente. Tot ce scrie d-sa e o tulbure limonada de imitaţie şi de sugestie literară. Cine o să vie şi să cumpere literatură de la d-l Lovinescu !

Voilă oii nous en sommes. D-l Lovinescu a aruncat câteva pietre în castanii de la Academie şi în *Bisericuţa din Răzoare,* fiindcă premiul de 5000 de lei n-a căzut pînă acum pe răzoarele d-sale de spanac critic, impresionist şi revizionist.

D-l Lovinescu ne acuză azi, în *Rampa,* de trădare naţională pe Arghezi şi pe mine, fiindcă ne-am permis să trecem şi să stăm — dincolo de *polul* d-sale literar" *(Vulpea şi stru-*

gurii sau d-l Lovinescu moralist, în *Cronica,* anul I, nr. 41, 22 noiembrie 1915, p. 789—792).

Acestei replici, nu lipsite de virulență și de note insultătoare, mai surprinzătoare pentru că veneau din partea unui teolog, Lovinescu s-a simțit obligat să-i răspundă, cel puțin provizoriu, prin următoarea notiță, care a văzut lumina tiparului în *Flacăra* :

„Bănuiesc că cititorii acestei reviste își mai amintesc poate de articolele mele asupra' literaturii d-lui Galaction. îndată după publicarea lor, d-l Galaction «plănuia un răspuns de principii, un răspuns larg și demn». Nu l-a scris. După trei luni a preferat însă un răspuns... nedemn. Iată unde duce gîndul la om la un răspuns în care se vorbește de arginți. în locul unei chestiuni literare, găsim o chestie de premii academice, la care n-am concurat, la tarifuri de un «pol» sau «de o sută», de «colaci» și de alte tarifuri de bani sau de conștiință. Zarafii, cămătarii și fariseii au intrat în casa Domnului (vezi și Apostolul Paul : *Către corintieni,* I, 24). De la un teolog îndreptat spre cele spirituale, prea multă grijă pentru cele ale pîntecului ! Prea multă adorare a vițelului de aur (Matei, II, 10).

E o vulgaritate, pe care mi-o tălmăcesc sub forma unei enorme basmale roșii cu pătrățele și a unui gest de preot care, îmbrăcat în odăjdii, întreabă pe tovarăș înainte ca parastasul să se fi sfîrșit : ție cît ți-a dat ?

în ceea ce privește traficul de conștiință, nu voi răspunde aici ; dar voi răspunde. în ceea ce privește însă felul meu de a aprecia literatura d-lui Galaction, pe care d^sa îl pune în legătură cu premii academice, la care n-am participat, îmi iau libertatea să amintesc un fapt. Sunt opt sau nouă ani de cînd d-l Galaction, care pînă atunci nu publicase aproape nimic, mi-a prezentat spre apreciere manuscrisele sale *inedite.* Am cunoscut atunci toate *Simforozele* și *Adamovele* teologului nostru. Și cred că e singura dată cînd am avut curajul să răspund unui om drept în față : «Ceea ce sorii d-ta nu e literatură».

Văzînd că d-l Galaction vrea să tulbure apa cu premii academice pe care le-a luat și la care n-am candidat, sunt nevoit să mă dezleg de secretul profesional cuvenit tuturor solicitatorilor. Nu însă și fariseilor, zarafilor și ipocriților (Apostolul Paul, *Către atenieni,* I, 5)".

Notița, semnată *E.* L., este intitulată *Post-scriptum la „Revizuiri literare"* și a apărut în *Flacăra,* anul V, nr. 7, 28 noiembrie 1915, pe coperta a III-a a revistei, care nu poartă număr de pagină, în cadrul rubricii „Ecouri".

G. GALACTION

Apărut, sub titlul *Sinuciderea morală a d-lui Gala Galaction,* în *Flacăra,* anul V, nr. 9, 12 decembrie 1915, p. 97—99, la rubrica „Revizuiri literare".

Reprodus, sub titlul 2. *Gala Galaction,* ca un capitol din secțiunea *//. Revizuiri morale,* în *Critice,* IV, ed. I., Ed. Steinberg, 1916, p. 249—256, de unde reproducem textul.

în *Critice,* VII, ed. I, Ed. Alcalay, 1922, p. 185—190, se reproduce o versiune mai succintă, sub titlul *4. G. Galaction.*

în *Critice,* VI, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 192—196, o versiune schimbată din punct de vedere stilistic figurează sub titlul *4. Gala Galaction,* din capitolul *XII. Anexe la revizuiri.*

Articolul este inspirat de „replica" lui Gala Galaction din *Cronica* (v. *supra,* p. 250), care îi îngăduia criticului să facă în continuare procesul atitudinii unui scriitor pe careul considera cu cea mai vădită lipsă de simpatie. Aceasta l-a silit pe cel incriminat să revină pentru a încerca o autentică punere la punct. El se văzuse atacat de mai multe pene intervenționiste pentru declarațiile sale sincere, care nouă ni se par mai curînd imprudente decît cinice, așa cum au apărut unor contemporani. Galaction se apără, în aceeași *Cronică,* referindu-se la toate atacurile și pomenind și de Corneliu Moldovanu, apoi de „Doctorul din Baskerville sau Cîinele din Baskerville (nu știu bine, fiindcă individul umblă totdeauna mascat...) ; [în sfîrșit] s-a ridicat să mă acuze și să mă execute și un ziarist pe care-1 prețuiesc", dar, de răspuns el nu-i răspunde decît lui E, Lovinescu, mai precis, ultimului articol al acestuia din *Rampa:* „în ziarul *Rampa* și în revista *Flacăra,* Lovinescu m-a proclamat vîndut nemților. L-am întrebat : De ce ? Fiindcă am scris că suntem irevocabil devotați dinastiei pe care au adus-o părinții noștri în țară acum 50 de ani..." (și Galaction repetă cele spuse în articolul precedent din *Cronica).* „Lovinescu mi-a răspuns : Nu. Apărarea dinastiei nu intră în discuție. Ești vîndut nemților pentru că ai luat bani nemțești ca să aperi dinastia..." (și urmează din

articolul lui Lovinescu din *Flacăra* cîteva rânduri). „Aşadar, continuă Galaction, Lovinescu susține că ideile şi sentimentele mele de azi sunt aşa cum sunt fiindcă nemții mi-au dat bani ca să le am. De cînd am început eu să am atari idei şi sentimente şi cum erau convingerile mele din alte vremuri ? Lovinescu nu precizează. Voi preciza eu."

Şi Galaction se străduieşte, în continuare, să dovedească perfecta consecvență dintre atitudinea lui actuală şi germanofilia dintotdeauna, întemeiată pe ideea că progresul țării noastre nu se putea realiza decît la umbra protecției imperiului german, a politicii sale civilizatoare, scriitorul imaginîndu-şi dezagregarea imperiului austro-ungar şi realizarea uniunii tuturor românilor alături de aceea a unei Germanii care „va -uni pe toți cei germani". „în *Flacăra* din 20 septembrie 1914, anul III, no. 48—49 — precizează el — am publicat o bucată intitulată : *Zile petrecute în Bucovina.* Bucata aceasta însemnează cîteva pagini din jurnalul meu intim, voi. III. Sunt gîndurile şi sentimentele mele din anul 1904, ziua de 3 iulie, cînd mă aflam în Bucovina şi am luat şi eu parte la parastasul de patru sute de ani ai marelui Ştefan-Vodă. Țin aceste pagini de jurnal la dispoziția oricui, ca să vadă că sunt întocmai reproduse în *Flacăra* din 20 septembrie 1914, deci cu zece ani în urmă."

Aşadar — continuă Galaction — „încă din vara anului 1904 mă simțeam «rudă şi prieten cu marea Germanie, germană şi austriacă» ! Din acest pasaj, luat din jurnalul meu intim, se vede limpede că aştept şi eu ziua cea mare a Românismului, dar că, după simțul meu, ziua aceea nu poate să ne vie decît cu ajutorul şi cu aprobarea Germaniei. Aceasta este marea deosebire dintre concepția mea (şi a altora ca mine) şi concepția celor ce vor să facă din țarul Rusiei naşul idealului nostru național. Aşa gîndeam acum unsprezece ani, aşa gîndesc şi azi.

Citit-a Lovinescu aceste pagini tipărite în *Flacăra ?* Ba bine că nu ! Dar parcă-i pasă lui de corectitudine şi de adevăr ! Lovinescu e de o rea-credință monumentală, pe care n-ai putea s-o covârşeşti sau s-o demonstrezi decît cu acele ghiulele verbale, obicinuite dincolo de cărți şi de convorbirea bine crescută."

în continuarea răspunsului său, Galaction mai dă un exemplu de felul în care sentimentele sale prodinastice consecvente, exprimate în necrologul închinat regelui Carol I şi apărut în *Flacăra,* anul III, nr. 50—51, din 4 octombrie 1914, ar fi anterioare unei posibile influențe a agenților germani, fiind un fapt absolut sincer. „Acelaşi Lovinescu cutează să-mi spună că sentimentele pentru dinastie sunt floarea aurului german (n-o spune cu această expresie, fiindcă nu e de nasul lui). Ştie Lovinescu că au fost vremuri cînd gîndeam ori cînd scriam împotriva dinastiei. De cînd' mi-am schimbat părerile ? Ce n-ar da Lovinescu să poată preciza !"

Şi Galaction revine cu încă un exemplu, din aceeaşi revistă *Flacăra,* argumentînd în acelaşi sens şi punând semnul egalității între filogermanismul actual, care îi particulariza întrucâtva atitudinea politică, şi elogiile aduse regelui Carol I — ceea ce nu era totuşi exact acelaşi lucru. Exemplul e luat din finalul articolului *Bulgaria victrix (Flacăra,* II, nr. 6, 24 noiembrie 1912), o pagină din jurnalul propriu. Despre articol se întreabă : „Cunoaşte Lovinescu acest articol ? Cum să-l numesc, dacă îl cunoştea ? Şi dacă nu-l cunoştea, cum poate el să acuze pe cineva pe neştiute ?"

în final, Galaction declară că dă la iveală aceste documente, „cu răceala datoriei. Tot mai sunt oameni imparțiali în țara noastră. Şi apoi lumina care a început să biruiască şi în Parlamentul țării poate, ca un fulger, să sclipească din hotar pînă-n hotar, şi mai departe" *(Documente,* în *Cronica,* anul I, nr. 46, decembrie 1915, p. 876—879).

în împrejurările date, e foarte greu să se mai vorbească de „imparțialitate" ; adversarii nu numai că părăsiseră tonul calm şi judecata obiectivă, dar îşi aruncau în față cele mai regretabile insulte. Violența de ton predomina în presa de toate nuanțele şi chiar şi în adunările publice sau în Parlament se înregistrau bătăi şi scandaluri, uneori necesitând intervenția poliției. Cît priveşte „revizuirile" lui Lovinescu şi, îndeosebi, atacurile sale la adresa lui Galaction, ele au întâlnit destulă dezaprobare şi, pentru a ilustra această atmosferă pro sau contra unei atitudini, vom cita următoarele rânduri dintr-un articol din efemera revistă *Ghilotina,* de sub conducerea lui N. Ionescu-Porsena, care poate fi autorul mascat sub pseudonimul Ion Prigoană :

„Avem şi noi criticii noştri, tot aşa cum avem şi faliții noştri.

E bine că-i avem şi pe unii şi pe alții.

D. Eugen Lovinescu este unul dintre primii. S-ar putea spune că e şi unul dintre cei din urmă. Ca meserie, «maestrul» ocupă locul de critic impresionist la *Flacăra* şi *Rampa.* în această calitate, d. Eugen Lovinescu ține cu toț dinadinsul să se compromită,

dacă d-sa s-ar mai putea compromite. Are ca ideal în viaţă să ajungă criticul României mari ; pînă atunci, se mulţumeşte cu admiraţia croitoreselor care-i citesc romanul *Aripa morţii* din editura Ignatz Hertz.

«Maestrul» a debutat în critică luptînd cu morile de vînt. în controversă cu sine însuşi, a fixat principiul că trebuie să facem artă şi critică impresionistă. Această idee cu totul originală se datoreşte d-sale şi criticilor francezi pe care i-ar compromite dacă i-ar cita.

Din fericire, d. Lovinescu e ignorat. Aceasta îl exasperează. Atunci se dă la Caragiale, care nu-i poate răspunde, pentru motivul că e mort. Reuşeşte totuşi să se acopere de ridioul. Ca să-şi salveze situaţia, se gândeşte să atace un critic consacrat, pentru a-şi atrage cinstea unei polemici zgomotoase : se leagă de d. Gherea. în zadar. Marele critic dispreţuieşte să stea de vorbă cu Lovinescu. Sărmanul Eugen ! Pentru a doua oară ridicul.

înţelegmd, în sfîrşit, că nu-i este dat oricui să distrugă o glorie consacrată, d. Lovinescu, în dorinţa de a se impune atenţiei publicului, se agaţă de cei mici.

Şi atunci, face revizuiri, pe care le intitulează morale, clasificând în dreapta şi în stingă, în cinstiţi şi necinstiţi, slabi şi graşi, blonzi şi bruni, impresionişti şi neimpresionişti etc. Orice mod de distincţie este subiect pentru d. Lovinescu. în zadar. Nimeni nu-l cunoaşte. Nimeni nu-i răspunde. Sărmanul Eugen !

Ultima fază a ridicolului d-lui Lovinescu este aceea a revelaţiilor senzaţionale.

într-o zi descoperă că subiectul *Păianjenului* d-lui A. de Herz nu este original şi anunţă descoperirea cu urlete de victorie şi litere negre în *Rampa. A* doua zi aşteaptă acasă, îmbrăcat în negru, sosirea unei delegaţii a Academiei, care să-l felicite. în loc de aceasta, prietenii care îl întîlnesc pe stradă îşi bat joc de dînsul, că a căutat tocmai în Italia subiectul *Păianjenului,* cînd e ştiut că originalitatea subiectului n-are importanţă şi că acesta a fost tratat de atîtea ori în comediile moderne.

La fel cazul cu *Trandafirii roşii.* Nici aici invidia nu-l lasă să doarmă. Şi aici opera de necrofor continuă : trebuie să găsească ceva. îşi aminteşte de răposatul Anghel. Şi iar litere negre în *Rampa* ; iar haine negre; iar nimic, nimic, nimic.

Complet exasperat, «Maestrul» insultă pe cel mai bun prieten al său, pe d. Victor Eiftimiu, comp'arîndu-l ou Goethe, numai ca să-l compromită.

Şi astăzi, după ce a făcut pe dictatorul, pe impresionistul, pe revizionistul, pe revelatorul, se agaţă de d. Galaction.

Ce are d. Lovinescu cu Galaction ?

Zadarnică întrebare. Pe Lovinescu îl necăjeşte faptul că Galaction a fost premiat de Academie, iar d-sa respins. Dacă n-ar fi «Galactioni» talentaţi, Lovineştii n-ar mai pierde premiile. Aţi înţeles. Şi Lovinescu latră...

Să-l lăsăm să latre în voie, fiindcă şi acest picior ce-l dăm javrei care chelălăie este prea mult.

Fiindcă singurul răspuns ce-l merită Lovineştii este acela care l-a întîmpinat şi pînă azi : dispreţul tuturor" *(Revizuiri imorale — Eugen Lovinescu,* în *Ghilotina,* anul I, nr. 8, 11 ianuarie 1916, p. 405—406).

CADRE ŞI OAMENI

apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 23, 18 decembrie 1915, p. 1—2. Reprodus în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 116—120, de unde reproducem textul.

Continuînd seria de consideraţii despre situaţia scriitorilor şi problema participării ţării noastre la marele conflict care izbucnise cu mai bine de un an înainte, E. Lovinescu este obligat să constate că şi artiştii condeiului adoptaseră, în cele mai multe cazuri, aceeaşi politică de expectativă prudentă pe care o proclamase şi o respectase guvernul I. I. C. Brătianu, aflat la cîrma ţării. Fără a se întreba dacă nu cumva aceasta era totuşi politica cea mai justă, în împrejurările date, criticul foloseşte acelaşi ton acuzator la adresa celor pe care şi-i dovedea astfel adversari.

Exemplul „Ligii culturale", pe care-l dă E. Lovinescu în articolul său, este lămuritor pentru comportarea majorităţii scriitorilor şi, în genere, a oamenilor de răspundere ; deşi această grupare de intelectuali se remarcase în trecutul ei prin spiritul combativ (de aproape două decenii lupta pe faţă sau mai în ascuns pentru apărarea drepturilor românilor din Transilvania), acum îşi pusese în surdină vehemenţa. Trebuie precizat însă că această politică de neutralitate i-a fost imprimată de conducătorul ei de atunci, Virgil Arion, un om politic aparţinînd partidului conservator (de nuanţă takistă în 1913, apoi înclinînd din ce în ce mai mult spre Al. Marghiloman), care a ajuns în timpul războiului

să adere la politica neutralistă, favorabilă din ce în ce mai accentuat Puterilor Centrale. în chiar zilele acelea, Virgil Arion va fi înlăturat de la conducerea „Ligii" (14 decembrie 1915), ceea ce va readuce respectiva grupare pe linia politicii intervenţioniste, de care se plîngea E. Lovinescu că fusese părăsită.

OCTAVIAN GOGA

Apărut în *Flacăra,* anul V, nr. 10, 19 decembrie 1915, p. 103—109 şi nr. 11, 26 decembrie 1915, p. 118—119, sub titlul *Octavian Goga, factor al conştiinţei, naţionale,* la rubrica „Revizuiri literare"".

în *Critice,* IV, ed. I, Ed. Steinberg, 1916, p. 280—290, articolul figurează sub titlul *Octavian Goga* şi constituie punctul 7 al secţiunii *Revizuiri morale,* de unde reproducem textul.

în *Critice,* VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 75—85, articolul *Octavian Goga* (datat greşit *1916)* figurează într-o versiune uşor schimbată din punct de vedere stilistic.

în *Critice,* I, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1925, p. 150—155, o versiune mai redusă figurează drept punctul *1. Publicistica şi acţiunea poetului în epoca de neutralitate a României* din subcapitolul V al capitolului *III. Octavian Goga şi* e din nou datat greşit : *1916.*

Dintre toţi scriitorii pe care E. Lovinescu îi supune unui examen de ordin „moral" mai mult sau mai puţin justificat, este evident că Octavian Goga trebuia să apară ca poetul şi publicistul cel mai apropiat de vederile din acel moment ale criticului. Spiritul militant reprezenta pentru Goga nu o ipostază conjuncturală ; el fusese totdeauna un gazetar patriot în presa de dincolo de munţi (pentru care a şi cunoscut rigorile închisorii) şi va continua să fie şi în publicaţiile din vechiul regat, apoi în cele ale României reîntregite. Izbucnirea primului război mondial îl surprinsese pe Goga la Paris, de unde el se va întoarce în ţară, pe cît i-a fost cu putinţă de repede (ca şi Lovinescu, de altfel), şi numaidecât el se va lansa într-o acţiune înflăcărată, care reprezintă poate punctul culminant al întregii lui activităţi publicistice.

Exceptînd un articol, *Marii vinovaţi* /, publicat în *Adevărul* din 17 august 1914, proza ziaristică pe care Lovinescu o are în vedere în articolul său s-a desfăşurat în *Epoca* lui N. Filipescu şi va fi adunată parţial, după un an, într-un volum ou un titlu destul de sceptic, *Strigăte în pustiu. Cuvinte din Ardeal într-o ţară neutrală,* Bucureşti, 1915, Ed. Librăriei şcoalelor, C. Sfetea. Ca şi marele om politic în al cărui organ scria, Goga_ cerea imediata noastră intrare în acţiune împotriva Puterilor Centrale, el considerînd orice ezitare un act de laşitate şi neînţelegînd să menajeze pe oamenii politici aflaţi la putere şi în primul rînd pe primul-ministru al ţării, Ion I. C. Brătianu, ca să nu mai pomenim de personaje publice mai mărunte sau pe cei pe care-i considera adversari. Tonul lui în genere acuzator şi vehement, cu accente mai acute şi mai patetice decît acela al publicisticii lovinesciene, este comun gazetarilor intervenţionişti. S-ar putea face o interesantă paralelă între *Strigăte în pustiu* şi *Pagini de război* pentru similitudinile de ideal şi atitudine, dar şi pentru deosebirile dintre modalităţile stilistice. în tot cazul, cuvintele lui Goga nu au răsunat chiar în pustiu, deşi ele nu au avut vreun efect imediat asupra politicii de expectativă a guvernului; au acţionat adîne asupra opiniei publice, pregătind, ca şi paginile confratelui său de la *Naţionalul,* actul intrării noastre în război.

Această concordanţă de atitudine şi de acţiune l-ia făcut pe E. Lovinescu să salute campania poetului ardelean cu cel mai justificat entuziasm, deşi nu pomeneşte niciodată despre el ca de un aliat. în articolul său, el nu uită să facă o succintă reluare a poziţiei proprii destul de diferenţiate pînă atunci faţă de poetul, publicistul si dramaturgul Goga ; este limpede că Lovinescu a fost cel mai just observator al traiectoriei lirice, la început orbitoare, a scriitorului, l-a considerat cu atenţia meritată şi a dat cele mai drepte verdicte despre volumele acestuia, pe măsură ce apăreau, fără nici o consideraţie de prestigiu sau de amiciţie personală, el păstrîndu-şi în toate împrejurările luciditatea sa caracteristică şi dreptul de a-l judeca după realizările efective.

GALACTIONISMUL...

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 31, 28 decembrie 1915, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război,* Bd. Alcalay, 1916, p. 129—132, de unde reproducem textul.

în *Critice,* VI, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 196—199, figurează, sub titlul *Anexe la d. Galaction,* o versiune redusă, modificată din punct de vedere stilistic, care constituie

punctul 5 din capitolul XII al cărţii, intitulat *Anexe la revizuiri.* Articolul e datat greşit : *1916.*

Revenirea criticului asupra poziţiei lui Gala Galaction a fost prilejuită de o notiţă semnată *Cronicarul Dîmboviţei* şi intitulată, evident ironic : *Ultimul vîndut: Gala Galaction (Rampa nouă ilustrată,* anul I, nr. 98, 14 decembrie 1915, p. 1), în care autorul lua apărarea lui Gala Galaction, fără a numi însă pe adversarii acestuia şi, cu atît mai puţin, pe E. Lovinescu. Identifiicîndu-l drept autor pe Petre Locusteanu, un publicist ataşat cercurilor guvernamentale, Lovinescu nu făcea decît să-şi reia argumentaţia în favoarea ideii că în cazul lui Galaction nu era vorba de un om de opinii, ci de un publicist subordonat propagandei germane.

Atacurile la care se vedea supus de mai mulţi oameni publici dar şi, cu o ciudată înverşunare, de E. Lovinescu, nu l-au zdruncinat pe Gala Galaction din convingerile sale ; e posibil ca tonul neobişnuit din articolele lovinesciene să se fi datorat tocmai replicii mai curînd dispreţuitoare a acestuia, care trecuse şi el la acuzaţii, punînd în cauză buna-credinţă a acuzatorului său, cum e cazul cu această notiţă, publicată la rubrica de „Corespondenţă" cu cititorii a revistei unde era codirector :

„*Unui prieten necunoscut,* Constanţa. — Foarte bucuros ! Cu atît mai mult cu cît este un prieten necunoscut... Lui Lovinescu nu-i este aminte de patriotism, naţionalism, Carpaţi, Ardeal... etc, cum nu-ţi este aminte d-tale să te scalzi acum la Mamaia. El s-a trezit patriot într-o noapte (ca mulţi de teapa lui), atunci cînd a crezut că i-a venit prilejul să izbească în nişte scriitori urîţi de el de multă vreme, fiindcă l-au lăsat pe jos, şi ca talent şi ca succes. Dar se vede că nu-l cunoşti bine. Ia o carte de el şi citeşte... Ai să înjuri în toate limbile cari se vorbesc în Dobrogea ! Bun. Ast Lovinescu, care este între literaţii noştri de talent un fel de fată urîtă şi bătrînă, rămasă nemăritată la ea în sat, duce steagul patriotismului agresiv împotriva noastră, a celor de la *Cronica* şi de la *Libertatea,* dar mai cu seamă împotriva mea... Nu că m-am vîndut nemţilor ! (fiindcă public literatură, bine plătită, în *Libertatea),* Asta nu-l lasă pe Lovinescu să doarmă ?... nu-l lasă ura lui cea veche, zbîrcită şi fără dinţi, împotriva unei grabnice cariere literare. A, jivina e veninoasă, dar n-are talent, n-are putere.

Cît despre aurul nemţesc pe care-l tot dă la roată — dacă n-ar fi caraghioslîc curat, ar fi o infamie. O ştii sau nu o ştii : casa, treburile, viaţa şi punga mea sunt cunoscute, ca fundul propriei căciuli, de o mulţime de oameni şi poate şi de d-ta. Dorm, cetăţene, cu uşile nezăvorîte şi cu geamurile deschise ! Apoi nu iese la iveală, azi, mîine, într-o zi, cine a dat luleaua prin cenuşă ?!

Ce-are a face ! La ce mijloace nu aleargă sluta satului ca să facă rău altor surate mai cu vino-ncoace decît ea : zavistii, bîrfeli, farmece, babe intrigante... şi idealul naţional" *(Cronica,* anul I, nr. 45, 20 decembrie 1915, p. 866—867, notiţă la rubrica „Corespondenţă", semnată G. *Gal.).*

Ulterior, într-un articol de bilanţ al revistei sale, care intrase în cel de al doilea an de apariţie (dar de pe al cărui frontispiciu, numele său va dispărea curînd), Gala Galaction revine cu o apărare în acelaşi ton de violenţă şi acuzaţii la adresa cinstei profesionale a acuzatorilor săi, pe care — în modul cel mai regretabil — îl folosise Lovinescu însuşi : „Cine cutează să dea pe faţă că gândeşte altfel decît lumea în care trăieşte trebuie să ştie să rabde. S-au mai ridicat mulţi împotriva noastră şi împotriva mea îndeosebi, învinovăţindu-mă de mari crime naţionale. Erau unii sinceri şi, în inima mea, le^am făcut o simpatică primire. Au căutat însă să se joace de-a indignarea şi câţiva inşi imprecişi, de mai multe ori rataţi, fără convingeri şi fără nici un talent, afară doar de al intrigii şi de al bârfelei. Ce şi-au zis ăştia ? «Aşa chilipir nu mai vine curând. Galaction şi Arghezi sunt în contrazicere cu sentimentul public. Pe ei, băieţi !» Băieţii de la «Imperial» ! Adică acei consumatori de şvarţuri : poeţi, critici, dramaturgi, până mai anii trecuţi. Dar indignarea aceasta naţională s-a sfârşit cu chicoteli şi cu ghionteli discrete. Era prea lată ! Eugen Lovinescu şi Corneliu Moldovanu apucaţi de durerile idealului naţional" *(Privind în urmă,* în *Cronica,* anul II, nr. 53—54, 20 februarie 1916, p. 10—11).

CANDIDATURA D-LUI OCTAVIAN GOGA

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 35, 1 ianuarie 1916, p. 1, sub titlul *Candidatura d-lui O. Goga.*

Reprodus în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 142—145, de unde reproducem textul.

încercarea poetului Octavian Goga de a se alege deputat în Parlamentul României este o împrejurare mult mai gravă şi mai complexă decît lasă să se întrevadă comentariul succint şi ironic pe care-l închină E. Lovinescu acestui eveniment. în acel moment, Goga era cetăţean austro-ungar, urmărit de autorităţile civile şi militare din această ţară; trăia refugiat în România şi se bucura de o mare popularitate în cercurile intelectuale ale ţării, dar şi în publicul mai larg. în aceste condiţii, tentativa lui şi a celor care-l susţineau apărea ca o provocare (era menită a-i dovedi caracterul reprezentativ, de „delegat" al populaţiei româneşti din Transilvania), punînd guvernul în mare încurcătură.

Goga a fost propus candidat pentru alegerile parţiale de deputaţi în judeţul Romanaţi, iar compatriotul său, Vasile Lucaciu, în judeţul Galaţi (ianuarie 1916) (v. *Manifestul d-lui Octavian Goga către alegătorii Colegiului II de Romanaţi, 2 decembrie 1915,* publicat în *Epoca,* anul XXII, nr. 337, 7 decembrie 1915, p. 1, şi *Cu prilejul condidaturilor de la Galaţi şi Romanaţi, Caracal, 17 decembrie 1915,* în *Epoca,* anul XXII, nr. 349, 19 decembrie 1915, p. 1). Ambii erau sprijiniţi de „Federaţia unionistă", o grupare de diverşi oameni politici din mai multe partide, dar mai ales din opoziţia conservatoare favorabilă Antantei şi intrării noastre imediate în război alături de ea. Luase naştere la 18 septembrie 1915 şi conducătorul ei era N. Filipescu (partidul conservator), alături de care figurau Take şi Toma Ionescu (partidul conservator-democrat), dar şi I. Grădişteanu, dr. C. I. Istrati, Barbu Delavrancea, C. Ollănescu, C. Dissescu, N. Xenopol, foarte activul S. Mîndrescu şi cei doi ardeleni refugiaţi, Octavian Goga şi Vasile Lucaciu. Atît guvernul, cît şi opoziţia conservatoare, reprezentată de Al. Marghiloman, preşedintele partidului, au căutat să neutralizeze acţiunile „Federaţiei", foarte violente şi libere, continuînd politica oficială de expectativă prudentă. Candidaturile celor doi nu puteau fi combătute deschis de guvern, care se afla în imposibilitate de a se opune unui curent popular în favoarea lor. Dar nici nu puteau fi sprijinite, ceea ce ar fi dovedit Puterilor Centrale complicitatea lui cu forţele care cereau intrarea în război. Credincios politicii sale oficiale neutraliste şi de arbitraj între tendiţe extreme, I. I. C. Brătianu a ales o soluţie de compromis : nici unul nici celălalt dintre candidaţi nu a obţinut numărul necesar de voturi, declarîndu-se balotajul, în urma căruia cele două condidaturi inoportune au fost retrase, nu fără un energic protest din partea lui Goga (v. *Tribuna,* nr. 2—3, 17 ianuarie 1916, p. 42).

Aşadar, lucrurile s-au petrecut ceva mai complicat decît prevăzuse E, Lovinescu în comentariile sale ironice şi, în joc au intrat forţe de alt ordin decît în *Scrisoarea pierdută.* După relatările lui Al. Marghiloman, însuşi regele Ferdinand s-ar fi opus alegerii, ca deputaţi a celor doi ardeleni : „Candidaturile lai Lucaci şi Goga nu trebuie să treacă cu nici un preţ. Fireşte, Lucaci are pentru el pe d. Gussi, prefectul ; Lucaci este un «jouisseur» mizerabil, care nu este nici preot, nici catolic", ar fi spus regele „cu excitaţiune" (Alexandru Marghiloman, *Note politice,* I, 1927, p. 555).

Rămîne totuşi destui de surprinzătoare atitudinea lui Lovinescu faţă de încercarea lui Goga de a deveni deputat, ceea ce corespundea idealurilor dacă nu şi politicii lor comune. Ironiile criticului par o revenire la „apolitismul" atitudinii sale mai vechi, pe care o părăsise cel puţin o dată cu începutul colaborării la *Naţionalul.*

BARBU DELAVRANCEA

Apărut în *Flacăra,* anul V, nr. 12, 2 ianuarie 1916, p. 137—138, sub titlul *Barbu Delavrancea, factor al conştiinţei naţionale,* la rubrica „Revizuiri morale".

Reprodus, sub titlul *Barbu Delavrancea,* în secţiunea *Revizuiri morale,* în *Critice,* IV, ed. I, Ed. Steinberg, 1916, p. 273—279, de unde reproducem textul.

Această luare în discuţie a activităţii de tribun naţional a lui Barbu Delavrancea îi serveşte lui E. Lovinescu să facă unele precizări faţă de campania dusă de, unul dintre marii campioni „acţionişti" şi faţă de felul în care era susţinută. Simpatia certă şi tonul politicos, cînd nu aderent, la entuziasmul acţiunilor oratorice şi publicistice ale lui Delavrancea sînt cu atît mai demne de a fi notate cu cît criticul îşi exprimase categorica rezervă asupra multora din realizările literatului (v. actuala ediţie de *Opere,* V, judecăţile despre *Apus de soare,* sau chiar despre unele pagini de proză, p. 250—255). Delavrancea, scriitor şi om politic din altă generaţie, era oarecum ieşit din actualitate, şi manifestările sale politice din preajma războiului, extrem de însufleţite, au constituit o puternică şi plăcută surpriză pentru partizanii Antantei. Aceasta cu atît mai mult cu cît el nu se

sfia să atace în întruniri publice dar şi în Cameră pe însuşi şeful guvernului, Ion I. C. Brătianu, sau pe AL Marghiloman, care era şi preşedintele partidului din care Delavrancea făcea parte. Delavrancea putea fi considerat un disident conservator, întocmai cum la liberali erau Toma Stelian, directorul ziarului *Naţionalul,* unde colabora Lovinescu, dar şi C. Banu, directorul *Flacărei,* sau BrăteScu-Voineşti.

Aprobarea atitudinii sale şi unele accente admirative ce revin sub pana lui E. Lovinescu nu trebuie să ne determine să trecem cu vederea multele disocieri pe care el se grăbeşte să le facă ; în primul rînd, criticul vedea (în modul cel mai lucid), în războiul mondial izbucnit în Europa, o mare, poate unică, ocazie pentru ţara noastră de a-şi susţine şi impune drepturile naţionale. Nici sentimente umanitare (compasiune pentru soarta Belgiei sau a Serbiei martire) ; nici iluzii asupra ideii că Anglia şi Franţa (în fapt, cele mai mari puteri coloniale ale lumii) duc războiul de dragul statelor mici şi al principiului naţionalităţilor ; nici germanofobia şi francofilia lui Delavrancea nu sînt acceptate, nici interpretarea acestuia şi a multor antantişti, după intrarea Italiei în acţiune, că ar fi vorba de un război de rase.

Argumentele acestea le regăsim însă şi în arsenalul neutraliştilor şi al celor care-şi mascau sub paravanul neutralităţii înclinaţiile pentru Puterile Centrale. Poziţia lui Lovinescu se cere deci clarificată sub acest aspect. Cu toată luciditatea, el vedea, cel puţin în acel moment, războiul ca pe o problemă de *ideal naţional,* căreia îi atribuia o finalitate esenţială, fără de care nu se putea concepe progresul ţării, iar realizările din trecutul imediat (unirea parţială de la 1859, independenţa, consolidarea statului) îşi pierdeau adevăratul sens. E o poziţie care se apropie de aceea a unui N. Filipescu şi Take Ionescu, pentru care intrarea României în război era o chestiune de onoare şi de realizare a unui ideal permanent avut în vedere de oamenii politici ai României moderne şi chiar de cei ce au stabilit în secret tratatul de alianţă cu Puterile Centrale.

Poziţia lui Delavrancea găseşte deplina aprobare a lui Lovinescu abia în partea a doua a articolului, acolo unde se referă Ia denunţarea de către marele orator a corupţiei presei. El făcuse o interpelare în Camera deputaţilor, la 1 decembrie 1915, semnalînd o situaţie gravă şi cerînd guvernului explicaţii : anume, achiziţionarea de către germani, prin mijlocirea unui om de al lor, Hennenvogel, a două ziare importante, *Minerva* şi *Seara,* şi

întemeierea altor două, *Ziua* şi *Libertatea.* în principiu, în regimul proprietăţii burgheze, proprietatea unui ziar e un bun negociabil, dar aici — specifică Delavrancea — e vorba de o încălcare a titlului III din Constituţie, care-i exclude pe străini de la drepturile politice, acordând numai cetăţenilor români exercitarea unor drepturi precum cel al libertăţii presei. Şi Delavrancea, după ce discută chestiunea din punct de vedere de drept, dă o serie de exemple alarmante : „Vestea, care la început era vagă, prinse îndată o consistenţă, luă o formă, o formă categorică : fondurile germane vor fi întrebuinţate ca să puie mâna pe organele de publicitate. Vă voi vorbi de lucruri înspăimântătoare, pe care le ştiţi cu toţii, despre cari nu va fi nimeni în Parlament care să se îndoiască. Un german — din nenorocire împământenit român, Hennenvogel — se strecură prin diferite redacţii, căutînd ca prin bani germani, în numele ministrului plenipotenţiar german, să momească, să corupă şi să cumpere organe de publicitate. Rezultatul ? E trist. îl ştiţi cu toţii. Germanii puseră ochii, fireşte, pe cele mai populare şi răspândite ziare." Şi Delavrancea arată tentativele de a achiziţiona *Adevărul,* unde, în ciuda fantasticei sume de 7 milioane oferite, Constantin Miile refuză cu indignare, apoi tranzacţiile cu *Universul* unde „târgul nu se face [pentru suma de 8 milioane]. *Universul* ţine la preţ." Mai târziu *Universul* primeşte să fie ânchiriat pentru 100 0C0 lei lunar, pînă când proprietara lui renunţă la contract şi instalează pe bătrînul general Crăiniceanu ca director.

Pînă la urmă germanii achiziţionează institutul Minerva, împreună cu ziarul omonim şi *Seara,* „o altă foaie, care ajunsese ruşinea presei", pentru 3 milioane jumătate. (Operaţie pe care a mijlocit-o Al. Bogdan-Piteşti, „un neom care se laudă cu cele 44 de arestări suferite în diferite ţări, dintre cari o bună parte sunt pentru escrocherii", iar beneficiarul a fost Grigore Gh. Cantacuzino.)

în acelaşi sens şi cu o egală violenţă, Delavrancea îl pune sub acuzaţie pe Ioan Slavici : „Germanii aveau în slujba lor două organe, două ruşini, le mai trebuia şi talente. încă de la inceput au pus ochii pe un om bătrîn, pe un literat de o reputaţie însemnată. Acest om fusese scos din direcţiunea şcoalei de menaj de la Măgurele de către Academia Română ! Bătrînul literat era la strîmtoare. Numai graţie influenţei lui Eminescu, de pe cînd era tînăr, a fost smuls din vultoarea ungurească. [...]

Mai bine nu l-ar fi adus ! Mai bine ar fi îmbogățit cu cîteva nuvele literatura maghiară decît să-l vedem acum, la adinei bătrînețe, reîntoreîndu-se iarăși în tabăra din care cu greu l-a răpit marele nostru Emineseu."

Și, în sfîrșit, lui Bogdan-Pitești îi impută a-l fi „furat și pe un literat de talent. De astă dată îmi pare rău, îmi pare așa de rău, cu atît mai mult cu cît este un om relativ tînăr și s-a lăsat să fie tîrît prin mijlocul banilor. [...] îmi pare rău că eu am fost raportorul la Academia Română, că eu am constatat talentul și meritele lui pentru oare i s-a decernat un premiu destul de mare, și nu-mi pare rău de ce am făcut, dar [de] ceea ce face el astăzi. Poate să-i treacă prin minte unui literat că el ar trebui să nu aibă în vedere decît plata pe lumea aceasta ? Cine dă mai mult... Să deschizi tarabă... Nu zic că literatul să moară de foame, dar să scrii și să semnezi tu însuți că scrii la *Libertatea* numai pentru că îți dă 100 de articol, fără să te întrebi cui slujește această *Libertate* ? Cînd toată lumea știe că această foaie este direct contra «Idealului național», ție, literat, să nu-ți pese de unde pică diferența surplusului de pliată ? A, e prea multă naivitate" (Discurs rostit în Cameră la 1 decembrie 1915 ; în Barbu Delavrancea, *Opere,* VIII, ed. îngrijită de Emilia St. Milicescu, Ed. Minerva, 1971, p. 565—577).

Discursul lui Delavrancea, de fapt o interpelare la adresa guvernului, rostit pe un ton de o deosebită vehemență, conținînd formulări memorabile (astfel Slavici e numit „omul care moare în fiecare zi pentru orice conștiință românească"), dar și acuzații împotriva lui Ion I. C. Brătianu, vinovat de o culpabilă indulgență, și a lui P. P. Carp, căruia îi răspundea că revelațiile lui nu sînt niște delațiuni, a făcut o mare impresie în opinia publică îndeosebi (mai puțin însă pe banca ministerială), și le vom vedea reluate aproape *ad litteram* în articolele lovinesciene, asemeni unor adevăruri acceptate de toată lumea.

Trebuie totuși precizat că Ion I. C. Brătianu, după ce declarase că nu va răspunde nici unei interpelări în chestiuni de politică externă (ceea ce Al. Marghiloman, în numele opoziției conservatoare, salutase cu satisfacție), va face totuși unele scurte declarații, răspunzînd lui Delavrancea că el, fiind capul guvernului, nu-și îngăduie să pună sub acuzație conștiința cetățenilor, a ziariștilor români. (Și Carp vorbise tot în sensul acordării unei depline libertăți a cuvîntului, ceea ce-i atrăsese replica

lui Take Ionescu : „Se poate ca oameni pierduți, cu bani străini, conducînd o politică murdară, să se bucure de pavăza libertații noastre constituționale. Se poate să se bucure și de toleranța noastră. Dar ca să scape și de disprețul nostru ? Aceasta nu, d-le Carp. Aceasta nu.") Dueîndu-și pînă la capăt rolul de arbitru, de spirit moderat și de neutralist hotărît, șeful guvernului adăugase însă : „Cînd va veni momentul în care voi crede că sunt acțiuni care primejduiesc siguranța acestui stat sau care primejduiesc starea sa sufletească, atunci voi lua măsurile pe care legea excepțională îmi dă dreptul să le aplic. Eu însă nu cred că sufletul unui popor ca al nostru se cumpără" (apud Ion Bulei, *Arcul așteptării, 1914—1915—1916.* Ed. Eminescu, 1981, p. 266).

în ciuda acestui răspuns ponderat și de mare efect oratoric, opinia publică avea să fie profund zdruncinată de discursul lui Delavrancea, care a marcat un moment esențial și probabil că a descurajat pentru un timp inițiativele germane în direcțiile urmărite. Temele discursului său au fost reluate de toți publiciștii care sprijineau intervenția noastră în război și, în primul rînd, de presa liberală și conservatoare disidentă, care în toată această perioadă s-a manifestat peste capul conducerii respectivelor partide.

Să adăugăm că abia mai tîrziu, atmosfera de suspiciune creată de infiltrațiile agenților germani în România se va justifica în întreaga ei amploare prin unele dezvăluiri în momentul intrării noastre în acțiune, cînd serviciile românești de contraspionaj vor ajunge în posesia unui dosar de nu mai puțin de 200 de file, în care erau trecute numele tuturor persoanelor pe care ambasadorul guvernului imperial von dem Bussche izbutise să le racoleze în serviciul său, el însuși dovedindu-se șeful spionajului german. Iar după război, o dată cu publicarea „listelor Gunther", Ion I. C. Brătianu a avut dureroasa surpriză să afle că în însuși oficiosul partidului său, ziarul *Viitorul,* spionii nemți izbutiseră să strecoare persoane devotate lor.

NOROIUL...

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 48, 16 ianuarie 1916, p. 1. Reprodus în *Pagini de război,* Bd. Alcalay, 1916, p. 133—136, de unde reproducem! textul.

în *Critice,* V, *Figurine,* ed. definitivă, Ed. Aneora-Benvenisti, 1928, p, 196—199, figurează a versiune mai succintă, modificată din punct de vedere stilistic, constituind punctul final, 6. *N. D. Cocea,* din capitolul *XXIX. Figurine văzute prin flacăra războiului.*

Articolul este prilejuit de reapariția revistei *Facla,* începînd de la 1 ianuarie 1916, sub conducerea directorului ei precedent, N. D. Cocea. Trebuie precizat că şi în seria care îşi suspendase apariția în vara anului 1915, revista avusese o atitudine categoric intervenționistă şi animatorul ei iscălise articole nu numai întru totul favorabile Antantei, dar şi violent antigermane. De altminteri, aceasta îl va duce puţin mai apoi la un conflict deschis cu fostul său colaborator şi amic Tudor Arghezi, pe care-1 vedem susținînd politica contrară.

Din articolul lui E. Lovinescu rezultă categorica sa rezervă la adresa atît a lui N. D. Cocea, cît şi a stilului său publicistic, dincolo de împrejurarea că, de data aceasta, prin *Facla,* el se manifesta pe aceeaşi baricadă ca şi criticul de la *Flacăra* ,şi de la *Naționalul* şi susținea, în felul său, politica intervenționistă comună.

N. IORGA

Apărut în *Flacăra,* anul V, nr. 15, 23 ianuarie 1916, p. 169—170, la rubrica „Revizuiri morale", sub titlul *N. Iorga, factor al conştiinței naționale.* Reprodus în *Critice,* IV, ed. I, Ed. Steinberg, 1916, p. 257—268, sub titlul *N. Iorga,* de unde reproducem textul.

Articolul acesta, despre atitudinea lui N. Iorga în perioada neutralității, poate să surprindă pe cei care nu ştiu că poziția marelui cărturar şi om politic a fost inițial de expectativă şi prudență. El deținea o rubrică la ziarul de mare tiraj *Universul,* unde scrisul lui se bucura de un ecou mai larg.decît la „modesta mea foaie, cu un aşa de restrîns număr de abonați", cum se exprima el, în paginile memorialistice, despre *Neamul românesc* (O *viață de om aşa cum a fost,* ediție îngrijită de Valeriu şi Sanda Râpeanu, Ed. Minerva, 1972, p. 462). Iorga sprijinea politica neutrală a primului-ministru I. I. C. Brătianu, în urma unei speciale înțelegeri cu acesta. Faptul a produs surprindere la vremea respectivă, şi Lovinescu nu e singurul care şi-a exprimat-o în mod public ; cu atît mai mult cu cît Iorga era unul din conducători, în acel moment, secretar general, al „Ligii culturale", al unui grup de intelectuali care militau pentru imediata noastră intrare în acțiune împotriva Puterilor Centrale. Preşedintele era Vasile Lucaciu, grupînd şi pe alți ardeleni, dar şi intelectuali din vechiul regat şi oameni politici, în majoritate covîrşitoare partizanii intervenției. N. Iorga îşi va mărturisi mai tîrziu încrederea naivă în politica „diplomatică" a lui Ionel Brătianu, care, alături de ideea de mare risc pe care şi-1 asuma țara, i-ar fi paralizat inițiativele : „Orice încercare a mea de a face pe Brătianu să vorbească a fost zadarnică. Refuzul lui era permanent şi absolut : se aseamănă pe sine cu inginerul care lucrează în tăcere la o operă de siguranță — şi, din. nenorocire, era să se vadă prea curînd ce uşoare fuseseră calculele lui, şi în ce priveşte oamenii, şi în ce priveşte împrejurările" (op. *cit.,* ed. cit., p. 463);

El va reveni însă asupra acestei atitudini, pe care Lovinescu o consemnează cu consternare, dar în termeni plini.de deferentă, din care se vede ce stimă continua să poarte criticul de ,1a *Flacăra* marelui său adversar, considerat mereu o mare personalitate. (Ea ar fi de comparat cu atitudinea mult mai lipsită de reținere a lui Octavian Goga, care putea nota despre N. Iorga următoarele : „ex-apostol al mulțimei, devenit blînd animal domestic" ; apud Ion Dodu Bălan, *Octavian Goga,* Ed; Minerva, 1971, p. 135). Să nu se uite apoi că, pe atunci, marele istoric şi animator nu se desprinsese cu totul de începuturile sale junimiste, care, trecînd peste rezervele la adresa lui P. P. Carp şi ura neîmpăcată față de T. Maiorescu, îl apropiaseră de N. Filipescu ; N. Iorga fusese în bună măsură un produs al culturii „Teutoniei" de care pomenea Lovinescu şi se arătase uri adversar tenace al Franței. Intrarea lui pe făgaşul alianței cu această țară, urmînd curentul general, s-a săvîrşit cu întârziere şi, încă mai tîrziu, Iorga va deveni cel mai înflăcărat susținător al războiului, mai ales în momentele cele niai grele, ale refugiului de

la Iaşi, în aceleaşi pagini memorialistice, dar şi în *Subt trei regi,* Iorga va arăta că ceea ce i-a determinat să iasă din neutralitatea prudentă pe care i-o impusese spaima de risc, dar mai ales înţelegerea cu primul-ministru, a fost dezvăluirea ororilor săvîrşite de armatele germane în acea parte a războiului : „Năvălirea asupra nobilei Belgii, arderea oraşelor bogate în tezaure de artă şi de învăţătură, împuşcarea suspecţilor şi a ostatecilor, tot cinismul brutal din care era făcută psihologia colectivă a unui război de speţă nouă [...] trezeau în sufletul meu tot ce putea fi milă pentru învinşi şi ură pentru aşa ignobili învingători. Cînd Franţa a venit la rînd, după Charleroi, întrebuinţîndu-se contra ei aceleaşi procedări hunice, cu ghiulelele care loveau în divinele figuri ale sfinţilor de pe frontonul catedralei încoronărilor regale de la Reims [...] sentimentul, neputincios, şi cu atît mai arzător, contra civilizaţilor care dezonorau civilizaţia s-a revărsat în articole de înfierare, care au găsit răsunet, contribuind şi ele la formarea spiritului public, de care, în ciuda smomirilor plătite, aveam aşa de multă nevoie" (op. *cit.,* ed. cit., p. 466—467).

Articolul lui E. Lovinescu consemnează, aşadar, o simplă atitudine de moment a marelui istoric ; este şi acesta motivul major pentru care autorul lui nu şi-l va relua în vreunul din volumele sale ulterioare, considerînd desigur o procedare pripită introducerea lui în *Critice,* IV, ed. I. în schimb, va scrie, imediat după intrarea lui Iorga în publicistica intervenţionistă, un articol plin de entuziasm pe această temă, *N. Iorga,* în cadrul rubricii „Scriitorii noştri şi războiul", în aceeaşi revistă (v. actualul volum de *Opere,* p. 47).

BOGDAN-PITEŞTI ŞI T. ARGHEZI, FACTORI AI CONŞTIINŢEI NAŢIONALE

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 58, 26 ianuarie 1916, p. 1—2, sub titlul *Revizuiri morale — Bogdan-Piteşti, N. D. Cocea şi T. Arghezi, factori ai conştiinţei naţionale.*

Reprodus, sub titlul *Bogdan-Piţeşti şi* T. *Arghezi, factori ai conştiinţei naţionale,* în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 137—i4i, de unde reproducem textul.

' Articolul de faţă se ocupă, de fapt, în principal de Bogdan-Piteşti, un personaj care a făcut mult să se vorbească despre el

în epocă şi mai tîrziu, şi pe care Lovinescu, chiar în evocările sale tardive de dinaintea morţii, nu ezită să-l numească „cea mai înaltă expresie a corupţiei morale a societăţii noastre cu pretenţii de rafinare, adevăratul maestru al cinismului, care patrona pe «artişti», uşurînd buzunarele bancherilor semiţi prin clasicele procedee ce duc de-a dreptul la Văcăreşti" (C. *Dissescu,* în *Antologia scriitorilor ocazionali,* 1943, p. 146—147). Al. Bogdan-Piteşti (1871—<1922), care-şi dădea o origine înalt boierească (chiar voievodală), nu a ezitat în tinereţe să facă parte din cercurile anarhiste franceze de la sfîrşitul secolului trecut şi să suporte unele condamnări — pentru ideile sale, spuneau admiratorii săi, pentru delicte de drept comun, afirmă detractorii. în tot cazul, aceste conflicte cu justiţia i-au adus pînă la urmă expulzarea şi Bogdan-Piteşti s-a stabilit la Bucureşti, unde, datorită marii sale averi, a putut să întreţină un cenaclu estet şi să-şi transforme casa într-un adevărat muzeu, colecţionînd cu pasiune opere de artă plastică de artişti români, el fiind unul dintre cei mai activi susţinători ai lui Luchian şi ai seriei de pictori din descendenţa acestuia.

Printre cei ce l-au frecventat sau au fost chiar strîns ataşaţi de Bogdan-Piteşti se numără Al. Macedonski, Gala Galaction, T. Arghezi, Adrian Maniu, Ion Vinea, B. Fundoianu etc, dar şi Mateiu Caragiale, care, deşi a beneficiat de multe ajutoare pecuniare, oferite sub formă de împrumuturi nerestituibile, a lăsat rînduri mult defavorabile la adresa lui, negîndu-i priceperea artistică şi acuzîndu-l în multe privinţe de pură lăudăroşenie. Mateiu Caragiale confirmă în amintirile sale rolul de stipendiat al guvernului german pe care l-a deţinut patronul său în anii neutralităţii şi ai ocupaţiei ţării noastre. în primăvara anului 1916 el l-a întovărăşit pe Bogdan-Piteşti la Berlin, unde acesta a încercat să smulgă nemţilor cît mai multe fonduri pentru a le susţine interesele *(Jurnal, 1927—1935,* în Al. Oprea, *Mateiu I. Caragiale — un personaj,* 1979, p. 32—34 şi 40—42). Eil însuşi seva mira că propaganda germană s-a folosit în principal de acest personaj grav compromis (cel puţin pentru cumpărarea ziarelor *Libertatea* şi *Seara,* dar şi a *Minervei* împreună cu întreaga ei instalaţie tipografică, cea mai modernă din ţară) ; într-un anume sens, Bogdan-Piteşti ar fi deservit interesele cumpărătorilor germani, ceea ce, fără voie, ajunge să concorde cu ironiile pe

care le riscă E. Lovinescu la adresa felului în care acesta se lăsa „cumpărat".

în memoriile sale, E. Lovinescu face o specială menţiune asupra acestui articol, afirmînd că la publicare s-a lovit „totuşi de curioasa rezistenţă a lui Al. Rubin, care susţinea că trebuie să atacăm conrupţia germană, fără să facem personalităţi, şi numai hotărîrea de a părăsi redacţia *Naţionalului* a impus publicarea articolului. Abia mai tîrziu, la izbucnirea războiului, am avut explicarea atitudinii lui AL Rubin ; deşi conducea două ziare acţioniste, *Naţionalul* şi *Le courrier des Balkans,* el figura totuşi pe listele Gunther cu o sumă lunară, în scopul, probabil, de a spiona lagărul Federaţiei naţionale prin intermediul lui Toma Stelian, a cărui încredere o dobîndise ; într-o situaţie întrucîtva similară, de salariat german, orice personalităţi pe astfel de chestiuni nu-i conveneau" *(Memorii,* I, 1930, p. 304—305).

> I. A. BRĂTESCU-VOINEŞTI

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 52, 30 ianuarie 1916, p. 1, sub titlul *I. A. Brătescu-Voineşti şi războiul*

Retipărit în *Critice,* VII, ed. I, Ed. Alcalay, 1922, p. 183—184, sub titlul *I. A. Brătescu-Voineşti,* de unde reproducem textul.

în *Critice,* VI, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 190—191, figurează o versiune mai succintă, constituind punctul 3. I. *Al. Brătescu-Voineşti,* din capitolul *XII. Anexe la r ^vizuiri.*

Aceste rînduri destul de succinte şi redactate pe un ton deferent schiţează un moment din atitudinea reputatului prozator faţă de conflagraţia mondială. Ele nu subliniază însă în mod drastic contrazicerea în care se afla Brătescu-Voineşti scriind în *Viaţa românească* articole pacifiste, pe care avea să si le adune după război în volumul *în slujba păcei* (1920), şi politica generală a partidului liberal şi a şefului guvernului, printre ai cărui favoriţi se afla. E o situaţie care merita să fie relevată şi pe care a pus-o în lumină şi Octavian Goga într-un articol destul de grăitor, *Scrisoare deschisă d-lui I. Al. Brătescu-Voineşti,* în *Epoca,* anul XXII, nr. 292, 23 octombrie 1915, p. 1.

Ca şi în cazul lui N. Iorga (v. actualul volum de *Opere,* p. 47), neutralismul prozatorului tîrgoviştean ar putea fi explicat printr-o înţelegere cu I. I. C. Brătianu, pentru a-i lăsa acestuia mîna liberă asupra momentului intervenţiei României în război şi a-i acoperi adevăratele intenţii. în orice caz, chiar dacă o asemenea înţelegere nu a avut loc, atitudinea pacifistă a lui Brătescu-Voineşti servea politicii ambigue a şefului guvernului.

C. DOBROGEANU-GHEREA

apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 69, 6 februarie 1916, p. 1, sub titlul C. *Dobrogeanu-Gherea şi războiul.*

Reprodus, sub titlul C. *Dobrogeanu-Gherea,* în *Critice,* IV, Ed. I, Ed. Steinberg, 1916, p. 269—272, în secţiunea *Revizuiri morale,* de unde reproducem textul.

în *Critice,* VII, ed. I, Ed. Alcalay, 1922, p. 180—181, o versiune mai redusă figurează sub titlul C. *Dobrogeanu-Gherea.*

în *Critice,* VI, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 187—189, o versiune schimbată din punct de vedere stilistic figurează drept punctul *3.* C. *Dobrogeanu-Gherea,* din capitolul *XII. Anexe la revizuiri.*

Acest articol este o analiză mult prea sumară a atitudinii lui Gherea în împrejurările izbucnirii primei conflagraţii mondiale, un eveniment care pe fruntaşul şi ideologul socialist nu putea să nu-1 afecteze profund. Atitudinea lui Gherea s-a tradus printr-o serie de foarte explicite luări de poziţie în *Lupta zilnică,* anul X, în cursul lunilor septembrie, octombrie şi noiembrie 1914, pe care le-a scos foarte curînd într-o broşură intitu-, lată *Război sau neutralitate* (Atelierele grafice Socec, 1914, *117,* p.). Articolele adunate în volum sînt : *Neutralitatea noastră, Pro-, povăduitorii războiului, Noi şi Peninsula Balcanică, Argumentul principal, Războiul şi întregirea ţărilor, Ţară şi neam, Dacă...?,* Autorul le-a adăugat o *Prefaţă* şi un studiu inedit, *Oligarhia şi politica externă,* intrînd în aceeaşi sferă de preocupări. Nu ştim pe care din aceste articole le are în vedere Lovinescu în fixarea criticii sale, deoarece aluzia la patrioţii de la Capsa apare cam* în toate, iar atitudinea pacifistă este stăruitor subliniată peste' tot, cu argumentele cele mai diverse. întrucît Lovinescu nu citează un text anume, nu putem afirma că el a avut în faţă articolele lui Gherea la timpul apariţiei lor într-un ziar, ci că a citit doar broşura foarte prompt apărută, în care ele sînt transformate,

prin unificare şi sistematizare, în capitole ale unei cărţi. în acest caz, e destul de regretabil că, în identificarea şi criticarea poziţiei lui Gherea, adversarul său nu ia în considerare argumentele multiple şi diversificate pe care fruntaşul socialist le oferea discuţiei, în mod destul de obiectiv. într-adevăr, Gherea analiza argumentele pro şi contra, vorbea ca un marxist care denunţă „politica imperială pentru dominare şi îmbogăţire economică", se ocupa de cauzele izbucnirii războiului şi de scopurile beligeranţilor, încerca să scruteze efectele ulterioare (o gravă depresiune economică, ruina bunurilor materiale şi spirituale) şi doar în mică măsură vorbea în calitate de patriot şi de strateg român, fără ca, măcar atunci, ideile lui să justifice ironiile din articolul lui Lovinescu. în acest ultim sens, Gherea dezvolta argumentele obişnuite neutraliştilor (şi care, în fapt, cel puţin provizoriu, îi ghidau politica şi lui Ion I. C. Brătianu), dar poziţia lui este ferm şi sincer neutralistă, comparabilă în epocă doar cu aceea a unui număr restrîns de personalităţi publice (T. Maioreseu, în primul rînd), pentru că şi el sesiza cu luciditate gravul pericol la care s-ar expune, ţara datorită poziţiei ei geografice atît de vulnerabile şi a lipsei de experienţă şi de pregătire militară.

Articolele lui Gherea, rod al unei meditaţii profunde asupra realităţii de fapt, sînt acelea ale unui pacifist convins, dar care era obligat, cu toată amărăciunea, să tragă concluziile asupra falimentului Internaţionalei Socialiste, care nu putuse împiedica izbucnirea războiului şi a cărei gravă slăbiciune, dovedită cu acea ocazie, el căutase să o scuze în articolul *Socialismul şi războiul.* Analizînd această situaţie în monografia pe care i-a închinat-o, Z. Ornea scrie : „Neutralitatea României şi situaţia ei specială între taberele beligerante îi asiguraseră un mare ascendent moral şi politic. E inutil să ne întrebăm care ar fi fost atitudinea lui Gherea dacă, din capul locului, în 1914, România ar fi intrat în război. Dar dacă ne-am aventura spre un astfel de pronostic, am spune că atitudinea lui ar fi fost apropiată aceleia a lui Karl Kautsky. Ar fi pledat, deci, pentru o strictă neutralitate, fără a exclude însă necesitatea, pentru cetăţenii socialişti, de a-şi face datoria ostăşească faţă de patrie. Destinul a vrut însă ca poziţia lui (ca şi a tuturor socialiştilor români) să fie acum convergentă cu aceea oficială a ţării. (De aceea, la congresul socialist din august 1914, Racovski a putut declara că, prin poziţia adoptată în problema războiului, socialiştii sînt şi ei guvernamentali)" *(Viaţa lui C. Dobrogeanu-Gherea,* 1982, p. 438—439).

Atît prin calitatea sa de ideolog socialist, cît şi prin aceea de cetăţean român, Gherea ajunsese în concertul vremii să fie unul dintre cei mai sinceri neutralişti. El nu-şi ascundea aderenţa la una din tabere sub masca nonintervenţiei, aşa cum făceau în modul cel mai abil grupul liberal aflat la conducerea ţării şi acela al conservatorilor marghilomanişti care sprijineau guvernul în această chestiune, înclinînd însă spre Puterile Centrale, în timp ce o fracţiune deloc neglijabilă a forţelor conservatoare (N. Filipescu, Biarbu Delavrancea, Take Ionescu şi fraţii săi, dr. Toma Ionescu şi Victor Ionescu) agita opinia publică în vederea intrării noastre imediate în război, unindu-se în aspiraţii cu o parte a partidului liberal (Toma Stelian, în primul rînd) şi acuzînd guvernul de laşitate, incapacitate, pierderea „momentului" favorabil, ba chiar de trădare a intereselor României.

Poziţia lui Gherea, foarte clar precizată, nu era în nici un fel marcată de ipocrizie, cum lasă să se înţeleagă Lovinescu în articolul său. „Această neutralitate strictă, propusă şi apărată de Gherea, scrie în continuare Z. Ornea, era suspectată şi acuzată mai ales de filoantantişti că, dacă nu primejduieşte, oricum nu contribuie la sprijinirea istoricei şanse a desăvîrşirii unităţii naţionale. Acuzaţia era nedreaptă. Doctrinarul socialist a calificat drept imperialistă fiecare din taberele beligerante : «Războiul acesta e un război cu caracter imperialist şi e provocat de cauze imperialiste mondiale.» Dar niciodată nu a articulat enormitatea de a caracteriza drept imperialist dezideratul secular al întregirii ţării în hotarele ei istorice. El avea, în această efectiv dramatică problemă de suprem interes naţional, punctul său de vedere, pe care îl exprimase constant din 1891 încoace" (p. 439—440).

De teama unor eventuale necazuri cu poliţia secretă ţaristă, dar şi pentru a-şi duce fiul bolnav în Elveţia, Gherea a părăsit România în preziua intrării noastre în război, dar în cei doi ani de neutralitate, în care vocea lui se putuse face auzită, opiniile lui nu au variat — caz extrem de rar printre oamenii politici ai vremii. începuse însă şi el să cîştige convingerea că dacă nu Germania, în tot cazul Imperiul Austro-Ungar se va prăbuşi, şi ţara noastră îşi va realiza drepturile asupra Ardealului fără a lua parte ia lupte.

VIRGIL ARION ŞI RĂZBOIUL

i

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 78, 15 februarie 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini d.e război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 121—124, de unde reproducem textul.

în *Critice,* V, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, p. 192—194, figurează o versiune remaniată din punct de vedere stilistic şi care constituie punctul *4. Virgil Arion,* din capitolul *XXIX. Figurine văzute prin flacăra războiului.*

Rândurile scrise de E. Lovinescu despre Virgil Arion, un om politic care nu aparţinea decît problematic literaturii, au fost, desigur, justificate de împrejurarea că acesta s-a aflat timp de cîţiva ani (1913—1916) la conducerea „Ligii culturale", exercitând astfel o influenţă certă asupra unor cercuri intelectuale mai largi. Născut în Bucureşti, la 23 noiembrie 1861, Virgil C. Arion a fost, ca şi fratele său, Const. C. Arion, un corifeu al partidului conservator. îşi făcuse studiile de litere şi filozofie la Universitatea din Bucureşti > şi cele de drept la Munchen. A fost în mai multe rânduri deputat conservator, iar între 1890 şi 1895 a deţinut funcţia de secretar general al Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice. Din 1909 a fost profesor la Universitatea din Iaşi.

Evoluând mereu in sferele ideologice ale conservatorismului, el a adoptat o atitudine din ce in ce mai favorabilă Puterilor Centrale în perioada neutralităţii ţării noastre, apropiindu-se mai întâi de Al. Marghiloman, apoi de P. P. Carp. în 1915 a întemeiat ziarul *Moldova,* adevăratul inspirator şi conducător al publicaţiei fiind P. P. Carp, a cărui politică favorabilă Puterilor Centrale a urmat-o Virgil Arion pînă la sfîrşitu! războiului. Ziarul şi-a încetat apariţia în 1916.

MORITURI

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 99, 7 martie 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război,* Bd. Alcalay, 1916, p. 35—38, de unde reproducem textul.

PIOU-PIOU...

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 106, 14 martie 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 39—42, de unde reproducem textul.

Republicat, ca primă parte a articolului *Soldaţii Franţei,* în *Lectura pentru toţi,* anul I, nr. 1, decembrie 1918, p. 24—26.

în *Critice,* IV, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 187—188, o versiune mai suscintă figurează drept punctul 2. *Piou-piou,* din capitolul *XVII. Note franceze* al cărţii.

IMPRESII DIN TIMPUL MOBILIZĂREI LA PARIS

Articol alcătuit din mai multe fragmente, din care doar o parte a fost publicată în presă, restul fiind probabil scris chiar în momentul introducerii acestor texte, ca un fel de prefaţă, în volumul *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 7—32, de unde reproducem textul.

Toată prima parte a articolului este în această .situaţie ; fragmentul care începe cu ...„Cît de neted" a fost publicat, sub titlul *Pe linia Senei...,* în *Naţionalul,* anul I, nr. 120, 28 martie 1916, p. 1 ; fragmentul care începe cu „O noapte încântătoare"... a fost publicat, sub titlul *Ultima nox,* în *Naţionalul,* anul I, nr. 113, 21 martie 1916, p. ,1.

în *Critice,* IV, ed. definitivă, Editura Ancora-Benvenisti, 1928, p. 168—184, sub titlul *1. Note franceze ; Impresii din mobilizarea franceză,* figurează o versiune mult schimbată din punct de vedere stilistic şi datată *1914,* ocupînd întreg capitolul XVI al cărţii.

După cum am mai spus, izbucnirea primului război mondial l-a surprins pe E. Lovinescu la Paris. El a trăit atunci nu numai momentele tragice ale luării unei hotărîri a guvernului francez (în urma cererii germane de a nu interveni în conflictul ruso-austro-ungar) clar şi acelea, pline de groază, ale înaintării impetuoase germane prin Belgia, pînă la oprirea ofensivei pe linia Marnei. Din momentul mobilizării generale în Rusia (cu care Franţa avea un pact militar de alianţă în caz de război), adică de la 30 iulie 1914 şi pînă la declaraţia de război a Germaniei împotriva Franţei (3 august 1914) şi a intrării Angliei (cu dominioa-

nele sale) în luptă, alături de Franța (4 august 1914) s-a produs o cascadă de evenimente care au înlăturat posibilitatea opririi războiului sau a limitării lui la o chestiune ruso-austrio-ungară.

în aceste împrejurări, a fost asasinat liderul socialist Jean Jaures (31 iulie 1914), care promova pacifismul — ceea ce a înclinat decizia guvernului francez în favoarea războiului (în cadrul alianței cu Rusia).

Observațiile lui E. Lovinescu asupra evenimentelor, date ca ale unui simplu om de pe stradă, deși sînt consemnate doi ani mai tîrziu, au valoarea unor observații exterioare, mai mult ale „atmosferei" din capitala Franței, pe care, de altfel, a trebuit foarte curînd să o părăsească. Totuși, situația lui excepțională i-a dat avantajul, față de numeroși compatrioți români, de a înțelege mult mai multe lucruri asupra evenimentelor în curs.

Se cuvine însă să precizăm că observatorul însuși avea propriile sale limite, care nu au depășit nici mai tîrziu formula liberalismului burghez, cu o vădită înclinație spre ordine și spre respectarea valorilor sociale. în aceste pagini, printre atîtea vederi interesante, îl surprindem pe autor destul de speriat de perspectiva unor răsturnări și incomodat de afirmarea drepturilor populare, ca un preludiu la ceea ce va urma destul de curînd în majoritatea țărilor cobeligerante (prăbușirea Rusiei țariste și a celor două imperii centrale, apoi criza sistemului colonial în Anglia, răscoala irlandeză, în sfîrșit, criza guvernamentală a Italiei etc).

Acest aspect, ca și toată atitudinea criticului față de război, este foarte puțin cunoscută și nu încetează de a produce surprindere. „Nu ne vine să credem citind toate acestea, scrie Eugen Simion, în monografia sa, cu privire la evocarea asasinării lui Jaures. Zelul războinic al criticului este așa de mare încît trece ușor peste o mare tragedie petrecută sub ochii lui. Sîrnbătă, 1 august, văzînd afișul de mobilizare, entuziastul francofil răsuflă ușurat : «în sfîrșit, războiul !» Privește cu lăcomie stegulețe tricolore de pe bulevardul Saint-Michel. [...] Lovinescu e, deci, *reacționar,* se teme de anarhia străzii. Este omul legii, vrea o societate organizată temeinic, o societate morală, liniștită, productivă. Aprobă măsura guvernului de a confisca armele. Dacă ar fi în locul guvernului, ar începe prin a închide cîrciumile..." Și autorul monografiei crede a putea afirma că Lovinescu ar fi trăit doar pentru cîteva clipe euforia războiului, căci a trecut apoi la denunțarea lui : „Zelul războinic s-a mai potolit, așadar. Gîndul că în curtea Luvrului ar putea zări, într-o zi, un coif prusac îi îngheață sîngele. Perioada eroică, decorativă a războiului s-a sfîrșit. Publicistul își schimbă tema și stilul : descrie, acum, ororile războiului" (Eugen Simion, *op. cit.,* p. 45—47).

Concluziile autorului monografiei sînt foarte greu de primit; Lovinescu a continuat să se afirme ca un partizan al acțiunii și a considerat intrarea țării noastre în război o chestiune de onoare și de ideal național, care ar fi trebuit afirmat chiar dacă nu se realiza, iar pe pacifiști i-a stigmatizat sub epitete infamante, în cel mai bun caz considerîndu-i, ca pe Jaures, niște rătăciți. Iar cît privește „ororile războiului", el s-a limitat să denunțe pe cele comise de germani, îndeosebi atunci cînd rezultau din aplicarea noilor tehnici de luptă.

EROISMUL MUT...

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 127, 4 aprilie 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 146—149, de unde reproducem textul.

SUNT LACRYMAE...

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 132, 9 aprilie 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 47—50, de unde reproducem textul.

în *Critice,* IV, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 190—191, o versiune schimbată din punct de vedere stilistic și datată *1914* figurează sub titlul *3. Sunt lacrymae* din capitolul *XVII. Note franceze.*

TRAGEDIA UMANA Și TRAGEDIA DIVINA...

Apărut, sub titlul *Tragedia umană...,* în *Naționalul,* anul I, nr. 133, 10 aprilie 1916, p. 1.

Reprodus, sub titlul *Tragedia umană şi tragedia divină,* în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 73—76, de unde reproducem textul.

„PORTUGAL"

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 127, 16 aprilie 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 51—54, de unde reproducem textul.

în *Critice,* II, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1926, p. 100—102,- articolul, datat *august 1914,* este republicat, cu unele modificări de ordin stilistic, constituind punctul *1. în faţa insulei Tenedos* din capitolul X al secţiunii *Pe drumurile Eladei...*

Torpilarea vasului de pasageri francez „Portugal", care, in acel moment servea la transportul răniţilor, îi dă Iui Lovinescu prilejul unor amintiri, ca unul ce voiajase cu el, cu cîţiva ani înainte. în momentul apariţiei sale, articolul a constituit un prilej pentru tînărul Ion Vinea să publice în revista *Cronica,* unde atacurile la adresa lui Lovinescu, sau măcar menţionările defavorabile se ţineau lanţ, un pamflet intitulat *Literatura, Lovinescu etc,* de fapt un portret caricatural al celui în cauză. Tînărul poet şi pamfletar îşi construieşte articolul pe baza ideii că ar avea de a face în modul cel mai evident cu un ambiţios şi cu un veleitar care asaltează fără nici un merit gloria literară. Dăm o parte din acest articol, simptomatic pentru un anume gen, care va inspira criticului, pînă tîrziu, cele mai explicabile rezerve :

„Mă gândesc la idolul tot atît de accesibil al literaturii române, la iureşul libidinos şi persistenţa sterilă a atîtor domni organizaţi în societăţi, academii şi cafenele. Distingem în gloată, ca mai febril, pe d. Lovinescu.

Mă întreb de ce se poate apuca un tînăr, burghez de tînăr, gras de tînăr şi probabil moale, încît atingerea carnaţiunii lui sapă degetului o groapă uleioasă. Domnul are ceva avere, şuviţe de sare prin păr şi fălci preistorice. Fără îndoială că nobila ambiţie de a juca un rol politic îi toarnă prestanţă în călcîie. Abdomenul-armă creşte, îi face loc în spaţiu, omul nostru străluceşte mulţumit, ca un pateu opulent, glorios în farfurie, aurolat de arşiţa cuptorului. Tipul se întâlneşte' pretutindeni şi a fi atît de banal ar face cinste d-lui Lovinescu Eugen, care, după mărturia tuturor cunoscuţilor săi, e cel puţin scîrbos. Eugen mai are o privire sumbră, de cartă poştală Napoleon I pe stîncile de la S-ta Elena, sau de Cezar îndîrjit. Eugen, îl presimţi după căutătura spintecătoare, e vehement. Eugen — priveşte-i fruntea care nu vrea să chelească spre a fi mai mare — e poet şi cugetător. Dar ce-s virgulele fine ca nişte fire de cataif, din colţul buzelor ? Cetăţeni — e un surîs de ironie. Eugen e caustic."

Şi Vinea îşi completează „portretul" cu unele amintiri personale datînd din vremea cînd se afla în redacţia ziarului *Rampa,* probabil pentru scurtă durată, aşa că numele său nu figurează printre colaboratori :

„Funcţionam la un ziar teatral cînd el intra pe uşă, paralelipipedic, gras, secătuind cu batista pe faţă cataractele de osînză lichefiată. Directorul îl primea. Apoi îşi zvînta palma pe oare shJake-handul d-lui Lovinescu i-o inunda cu simpatie. Şi după ce d-l Lovinescu pleca, trebuiau îndepărtate de pe mese coli de hîrtie, ziare, manuscrise, parcă punctate de cineva cu degetele înmuiate în gaz petrol. Redacţia, la urmă, privea fotografiile aduse spre publicare : faţă, profil, trei sferturi, ceafă, de jos în sus, de sus în jos etc. Dedesubt, de-a-pururi, legenda scrisă în stil de premiant I.

Se vede cîte atenţii are d-l Lovinescu însuşi pentru persoana sa fizică.

Sufletul d-lui Lovinescu ? Gîndiţi-vă la sufletul d-lui Cair. Lovinescu e un burghez ,şi un prost superior. El nu se mulţumeşte sa fie dascăl, chiar universitar — prefect, deputat sau şef de siguranţă. îi trebuie o liră pe care să-şi curețe unghiile, ca să placă cel puţin unei amice. Cine oare ştie mai bine ca dânsul să prepare un personaj în stil suav cu balsam de oţet de trandafiri pentru nările leotrieelor *Rampei* ?... Dar mai are şi o pană primejdioasă ca o scobitoare. Eugen, repet, e pana contrastelor. Polemizînd deunăzi, şi-a trenţuit dantelele de paj, i-au plesnit, în fandare, culoţii de catifea, cînd a declarat zdrobitor că cineva i-a scormonit fecalele. Distratul cineva făcuse imprudenţa să-i privească în cap. Asigur însă că d-l Arghezi s-a uitat cu telescopul."

Textul lui Vinea care poate reprezenta un document a asimilării procedeelor argheziene aplicate în proza pamfletară ajunge la articolul lui Lovinescu, pentru a lua în discuţie şi singura problemă care merita în fond atenţie :

„Iar acum, Talentul d-lur Lovinescu. Citesc un proaspăt articol al d-sale : *Portugal.* Vasul sanitar scufundat. «Una din miile tragedii»... înţelegeţi de la început: tremolo.

Şi brusc, Eugen se arată — câ un împărat din mantie — aşa cum îl ştim: artist, artist pînă în coama perineului : «Bieţii răniţi *scăpaţi pentru o clipă din ghearele morţii* de atîtea *gingaşe mîini de femei»* etc. ...Iubire de oameni, erotism, delicateţă, — şi stilul ! Ţin minte că am citit ceva similar în scrisoarea unei fete sedusă de un copist."

Şi comentariul continuă pe acelaşi ton, subliniind „tot ce e vrednic", pentru a conchide într-o notă la fel de persiflantă :

„Iată-1 deci pe Eugen, suflet cult, pornit pe literatură, că se «scufundă în poezia trecutului». Şi marele Preot naţional al platitudinii, al clişeelor şi banalităţilor, exclamă : «Tenedbs, Tenedos, insulă vicleană ! De-a lungul stîncilor tale s-^au strecurat în noaptea opacă triremele»... Şi pentru că, după cum e frumos în discursuri politice să plîngi durerile ţăranului, e bine ca literat să faci clasicism, d-l Lovinescu traduce şi intercalează episodul lui Laocoon, nu fără a-1 preceda de o descriere originală a balaurilor. Dar balaurii talentului său «pornesc ca o furtună».

Am însemnat foile astea pentru elevii de la liceu ai d-lui Lovinescu, profesor de literatură. Căci în şcoli se pregătesc din vreme literaţii. Grija programului seamănă cu grija părinţilor inteligenţi de a prezintă pe băieţi, la şaisprezece ani, Afroditei.

Pentru scris, d-l Lovinescu trebuie să prevină creierul, ochiul, nervii elevului. Ce higiena !" *(Cronica,* anul II, nr. 63, 24 aprilie 1916, p. 168—171).

COPIII

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 139, 18 aprilie 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 43—46, de unde reproducem textul.

în *Critice,* IV, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 191—194, o versiune cu unele modificări din punct de vedere stilistic figurează drept punctul *4. Copiii* din capitolul XVII.

NICU GANE

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 141, 20 aprilie 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 150—158, de unde reproducem textul.

în *Critice,* V, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928 p. 187—189, o versiune modificată din punct de vedere stilistic figurează drept punctul *2. Nicu Gane* al capitolului *XXIX. Figurine văzute prin flacăra războiului.*

Este un scurt necrolog pe care E. Lovinescu îl închină scriitorului şi concitadinului său N. Gane. Tonul deosebit de cald nu îl împiedică pe autor să-1 treacă pe amabilul povestitor în lumea şi printre emoţiile copilăriei (asemeni lui Delavrancea, ceva mai înainte), atît pentru inspiraţia sa fără avînt cît şi pentru stilul simplu şi arta rudimentară. într-un anume sens, articolul este ultimul cuvînt al criticului şi deci poate fi considerat o „revizuire" — mai blajină ca ton şi atmosferă, dar care nu lasă să scape aprecierile considerate cuvenite, desigur mai mult defavorabile.

Să precizăm că scriitorul dispărut se născuse la 1 februarie 1838 la Fălticeni şi nu era în momentul morţii (16 aprilie 1916) un „octogenar".

IRONIILE ŞI PARADOXELE RĂZBOIULUI...

Apărut sub forma a două articole : *Ironiile războiului...,* în *Naţionalul,* anul I, nr. 145, 24 aprilie 1916, p. 1 ; şi *Paradoxele războiului,* în *Naţionalul,* anul I, nr. 147, 26 aprilie 1916, p. 1.

Reprodus ca un articol omogen în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 55—61, de unde reproducem, textul.

Articolul se constituie dintr-o serie de consideraţii foarte generale despre ceea ce războiul izbucnit cu aproape doi ani înainte revelase. Desfăşurarea evenimentelor ar fi contrazis calculele şi proiectele iniţiale ale cobeligeranţilor, schimbînd perspectivele „logice" ale oricărei previziuni. Deşi această situaţie era mai mult absurdă decît paradoxală sau ironică, trebuie reţinute remarcile criticului ca un moment de reflecţie mai „de sus" asupra exenimentelor în care, el însuşi, prin îndemnurile

sale la acțiune, se implicase.' Nu mai e nevoie să adăugăm că înfrîngerea Germaniei imperiale, descompunerea Imperiului habsburgic şi triumful revoluției în imperiul țarilor au reprezentat tot atîtea răsturnări de perspective, imprevizibile la începutul conflagrației mondiale.

KARL MEYER RÎDE DE NOI...

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 150, 29 aprilie 1916, p. 1.
Reprodus în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 101—104, de unde reproducem textul.

Articolul acesta continuă considerațiile asupra unor aspecte paradoxale în desfăşurarea evenimentelor, de data aceasta cu privire la situația internă.

SERBIA

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 153, 2 mai 1916, p. 1.
Reprodus în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 69—72, de unde reproducem textul.

Acest articol exprimă îngrijorarea criticului față de situația Serbiei, care în ultimele luni luase o întorsătură tragică. în octombrie 1915, Bulgaria declarase război puterilor Antantei şi atacase Serbia, care rezistase pînă atunci eroic în fața agresiunii austro-ungare. Evenimentul a produs surprindere, dovedind că țarul Ferdinand (din casa Coburg-Gotha) şi conducerea filogermană a țării sacrificaseră sentimentele populare şi se aliaseră Germaniei imperiale. Ocuparea la 5 noiembrie 1915 a Nişului a fost o grea lovitură nu numai pentru Serbia, dar pentru întregul front antantist, ba chiar pentru țara noastră, care pierdea astfel legătura cu Salonicul şi deci cu Marea Mediterană, controlată de flota anglo-franeeză.

Tragedia Serbiei a fost în mare măsură preludiul situației în care se va afla țara noastră peste un an ; ea s-a datorat imobilismului armatelor aliate din Grecia, comandate de generalul francez Sarrail, care n-a vrut să rişte atacînd în nord, pentru ca, în caz de eşec, să nu piardă legătura cu Salonicul. Această rezervă, fatală pentru soarta Serbiei, a fost, se pare, impusă chiar de guvernele francez şi britanic ; ea a ajutat înfrîngerea acestei țări, a cărei armată s-a retras peste munții Albaniei, în condiții îngrozitoare, antrenînd şi o parte din populația civilă, care avea să fie mutată provizoriu în Italia, în Corsica şi în sudul Franței.

ROŞ-ALB-ALBASTRU...

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 157, 6 mai 1916, p. 1.
Reluat în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 62—64, de unde reproducem textul.

ZECE MAI NEUTRAL...

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 162, 11 mai 1916, p. 1.
Reprodus în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 105—107, de unde reproducem textul.

IMBOGÂȚIȚI-VA !

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 167, 16 mai 1916, p. 1.
Reprodus în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 108—111, de unde reproducem textul.

Acest articol, ca şi precedentul, e închinat neutralității României, care avea, desigur, multiple aspecte. în timp ce majoritatea opiniei publice dorea intrarea țării noastre în război, iar agitația în presă şi la întrunirile publice devenise maximă, poziția declarat neutră a guvernului (în fapt, cu înclinații nete spre puterile Antantei) crease o situație cu totul extraordinară favorizînd traficul de mărfuri, speculația pe seama nevoilor țărilor aflate în război, încît simplul tranzit spre Turcia sau vînzarea de mărfuri alimentare în Austro-Ungaria se transformau într-o adevărată afacere, de care au profitat tot soiul de indivizi mai ales din cercurile guvernamentale.

Politica şefului guvernului, de a nu dezvălui pe cît posibil acest aspect al raporturilor ţării noastre cu cele aflate deja în luptă (pentru ca, astfel, să nu se compromită poziţia ţării) a încurajat pe toţi speculanţii şi doritorii de căpătuială, care s,-au recrutat din tot felul de straturi sociale, în nici un caz doar din acoliţii partidului liberal, aceştia din urmă fiind doar cei mai avantajaţi.

SÎNGE...

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 171, 20 mai 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 65—68, de unde reproducem textul.

în *Critice,* IV, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 199—201, o versiune, cu unele modificări de ordin stilistic, figurează drept punctul 7. *Sînge* din capitolul XVII.

LAZAR

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 174, 23 mai 1916, p. 1, sub titlul *Lazăr.*

Reprodus, sub titlul *Lazăr,* în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 112—115, de unde reproducem textul.

în *Critice,* VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1921, p. 111—114, se publică o versiune cu unele modificări de ordin stilistic, sub titlul *Lazăr,* în cadrul secţiunii de *Figurine.*

în *Critice,* V, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 185—185, figurează o versiune mai succintă, constituind punctul *1. Gheorghe Lazăr* din capitolul *XXIX. Figurine văzute prin flacăra războiului.*

Evocarea lui Gheorghe Lazăr este făcută de E. Lovinescu nu cu prilejul unei aniversări convenţionale, ci a uneia anume alese. Gîndul autorului s-a dus spre venerabilul cărturar în legătură cu „trecerea Carpaţilor", pe care el o săvîrşise cu o sută de ani înainte şi care în acel moment devenise o chestiune fie de promenadă pentru unii bogătaşi care-şi mai îngăduiau vacanţa în munţi, fie una de contrabandă, acoperită de celebrele „permise de export" eliberate de guvern unor favoriţi. Ambele situaţii

sînt evocate de Lovinescu, cu regretul că autentica trecere a munţilor, săvîrşită de armatele noastre, nu mai avea loc.

POST MORTEM LAUREATUS...

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 178, 27 mai 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 81—83, de unde reproducem textul.

în *Critice,* VI, ed. I, Ed. Alcalay, 1922, p. 129—132, la secţiunea *Figurine,* se publică o versiune cu unele modificări din punct de vedere stilistic.

în *Critice,* IV, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 196—198, sub acelaşi titlu, se publică o versiune cu unele schimbări de ordin stilistic, constituind punctul 6 din capitolul XVII.

Savantul pe care-l evocă aici E. Lovinescu pentru a-i deplînge prematura dispariţie este Pierre-Maurice Masson, profesor la Fribourg şi autor a numeroase studii despre istoria literaturii franceze îndeosebi în veacul al XVIII-lea *(Fenelon et Madame Guyon, documents nouveaux,* 1907 ; *Une vie de femme au XVIII-e sfecle,* 1909; *Oeuvres et maîtres,* 1923). I s-au publicat şi nişte foarte interesante *Scrisori de război, 1914—1916,* 1916 ; dar opera lui capitală rămîne teza de doctorat, *La religion de Jean-Jacqu^s Rousseau,* 3 voi., 1916.

DER ALTE GOTT...

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 181, 30 mai 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 84—87, ele unde reproducem textul.

OH, LES CANAILLES !...

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 185, 5 iunie 1916, p. 1.

Reprodus în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 88—91, de unde reproducem textul.

ANTROPOPITECII...

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 189, 7 iunie 1916, p. 1. Reprodus în *Pagini de război,* Ed. Alcalay, 1916, p. 95—98, de unde reproducem textul.

Articolul cuprinde o serie de considerații asupra caracterului inuman al războiului care izbucnise cu aproape doi ani înainte. Observațiile lui Lovinescu sînt făcute pe baza experinței de pînă atunci și a informațiilor care parveneau în principal din presa antantistă. Oricît de parțiale, ele surprindeau un adevăr pe care desfășurarea ostilităților îl dezvăluiseră din plin : că germanii știuseră să aplice, fără nici un considerent de ordin umanitar, tehnica cea mai avansată la susținerea operațiilor militare.

Deşi abia după încheierea păcii se va putea evalua dep'in această noutate a războiului modern, aplicațiile ei reprezentau încă de pe atunci o experiență dureroasă, la îndemâna atîtor victime din ambele tabere, indiferent că erau soldați sau populație civilă. Folosirea gazelor de luptă (22 aprilie 1915), declararea războiului submarin (4 februarie 1915), folosirea aviației la bombardamentul orașelor, atacarea țărilor nonbeligerante aparțin acestei categorii care a fost numit „războiul total", după expresia generalului Erich Ludendorff, șeful de stat-major al armatei germane începând din 1916 și principalul colaborator al lui Hindenburg.

DORMIȚI ÎN PACE, MORȚILOR...

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 192, 10 iunie 1916, p. 1. Reprodus, cu specificația între paranteze : *Din timpul neutralității* (necesară într-un volum cu majoritatea textelor scrise după război), în volumul *în cumpăna vremii. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 48—50, ele unde reproducem textul.

Acest articol, destul de neobișnuit prin conținut și prin căldura tonului evocator, închinat memoriei lui C. A. Rosetti, poate să pară surprinzător pentru cei care văd în autorul lui un junimist care abia după primul război mondial s-ar fi convertit, de nevoie, sub forța împrejurărilor, la liberalismul politic. Comemorarea nașterii lui C. A. Rosetti (2 iunie 1816) s-a făcut într-un cadru oficial în care membrii partidului pe care el îl întemeiase și îl slujise, aflați în conducerea guvernului, au păstrat o notă cît mai neutră, îngrijorați, desigur, de posibilitatea ca unii, din aripa mai radicală a liberalilor, să nu se dedea la manifestări prea zgomotoase, pentru politica oficială de^a dreptul inconvenabile. E ceea ce Lovinescu și-a dat seama că s-a întâmplat; el scria la o gazetă liberală aparținând unui grup disident acționist și putea să se rostească despre toate aspectele politicii lui Rosetti în deplină libertate.

Lauda patriotismului și democratismului larg al celui comemorat apare cu atît mai semnificativă pentru cel care i-o aduce, cu cît el se limitează la atît, fără a pomeni ceva de celelalte merite, exact cum avea să facă și în cazul lui M. Kogălniceanu (v. actualul volum de *Opere,* p. 145).

RITMUL RĂZBOIULUI

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr., 295, 13 iunie 1916, p. 1, de unde reproducem textul.

Acest articol (împreună cu *Doi ani,* din 25 iulie 1916, v. actualul volum de *Opere,* p. 174) este unul de bilanț asupra celor doi ani care trecuseră de la izbucnirea războiului. Situația era plină de semnificație, dar E. Lovinescu nu desprinde decît unele constatări legate de ideea sa ineluctabilă a intervenției țării noastre alături de forțele Antantei. în realitate, politica guvernamentală de prudență mai mult sau mai puțin neutrală se dovedise cea mai bună. Autorul face unele constatări asupra marilor oscilații de pe frontul de est, în care ar fi voit să vadă cuprinsă și armata română, indifernt de riscuri. în modul cel mai firesc, soarta acestui front depindea de uriașa confruntare dintre armatele germană și rusă, și victoriile celei din urmă dictau pînă la un punct atitudinea țării noastre. Or, în timp ce pe frontul de vest, după prima lună de zile, a atacului fulgerător german prin neutra Belgie, se stabilizase o linie de demarcație care nu s-a modificat decît puțin în următorii patru ani de lupte înverșunate, în est am asistat la mari fluctuații, de la ofensiva rusă în Prusia Orientală în toamna lui 1914, care părea că va decide soarta războiului, și pînă la pierderea Polo-

niei, după dezastrul de la Tannenberg, şi de la cucerirea Galiţiei şi a Bucovinei de către armatele ţariste în ianuarie 1915 pînă la retragerea din Varşovia (august 1915) şi dincolo de Vilna (septembrie 1915).

în vara acelui an (iunie-august 1916) „ofensiva Brusilov" a trezit noi speranţe în sufletele intervenţioniştilor antantişti şi de soarta acestei vaste acţiuni a fost legată intrarea noastră în război. Din nefericire, în ciuda unor succese, armatele ruse, datorită imenselor pierderi, şinau redus capacitatea ofensivă şi nu au mai fost în măsură nici mai tîrziu să dea un ajutor eficace trupelor noastre.

Este semnificativ că E. Lovinescu nu ia în consideraţie toate consecinţele situaţiei militare pe frontul de est, pentru el, participarea României la război fiind o problemă de onoare şi de urmărire a unui ideal naţional major, indiferent de consecinţele imediate.

O FANTOMĂ DIN TRANŞEE...

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 199, 17 iunie 1916, p. 1, de unde reproducem textul.

Personajul evocat în acest articol este Liviu Marian, un tînăr intelectual bucovinean, care se aflase încorporat în armata austro-ungară în prima parte a războiului. Născut la 25 mai 1883 la Siret-Bucovina, el era, într-adevăr, fiul reputatului folclorist şi etnograf Simeon Florea Marian ; şi-a făcut studiile la Universitatea din Cernăuţi, devenind în 1906 profesor la Suceava, îşi va lua doctoratul în litere în 1927. începuse să scrie încă din 1904 (la *Junimea literară)* şi pînă la data cînd Lovinescu vorbeşte de el îi apăruseră două volume, *Suflete stinghere* (1910) şi *Printre stropi* (1912), dar nici aceste încercări, nici cele cu care şi-a continuat activitatea nu au izbutit să-i contureze un profil de scriitor original. A încetat din viaţă în 1942.

ŢARA

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 202, 20 iunie 1916, p. 1, de unde reproducem textul.

Autorul se referă în acest articol la ziarul *Moldova,* apărut la sfîrşitul anului 1915, „sub conducerea unui comitet", al cărui „preşedinte" era, cel puţin cu numele, P. P. Carp. Participarea acestuia e însă nulă în paginile ziarului, după cum extrem de rezervată era şi atitudinea lui publică. Marele lider junimist se retrăsese după Consiliul de coroană care fixase în 1914 neutralitatea ţării noastre şi după discursul în Cameră (răspuns la Mesajul regal) din decembrie 1915, în care, în ciuda vehemenţei şi a stăruinţei în propria poziţie, trebuise să se recunoască un izoilat, părăsit, practic vorbind, chiar de partidul conservator, acesta înclinîmd spre alte soluţii (neutralitate, expectativă, alianţă cu forţele Antantei).

Ziarul *Moldova* era condus efectiv de Virgil C. Arion, omul politic conservator în care se trezise brusc un partizan al Puterilor Centrale şi care desfăşura o vie activitate în acest sens, germanofilia aducîndu-i numeroase neajunsuri, chiar şi la catedra de profesor la Facultatea de drept din Iaşi. *Moldova* (care prin titlul ei ciudat încuraja o disjungere a situaţiei acestei provincii de restul ţării, motiv pentru care a şi fost acuzată de separatism) era o gazetă foarte bine scrisă, redactată în genere de profesori universitari, de cărturari de prestigiu, de la Virgil Arion însuşi (care probabil că se ascundea sub numeroasele pseudonime, cînd nu redacta editorialele) la un Radu Rosetti, I. D. Filitti, Dinu C. Arion, C. Negruzzi, Matei C. Kostaki, M. A. Rachtivan, Dem. Theodorescu, dar mai ales C. Stere, care a iscălit sub titlul *Carnetul unui solitar* o serie de foarte importante articole de directivă politică.

Credem că articolul pe care îl are în vedere E. Lovinescu este *2 iunie 1916,* unul din numeroasele atacuri ale ziarului la adresa primului-ministru, de data aceasta inspirat de zvonul că s-ar fi permis, în mod tacit, pătrunderea trupelor ruseşti în ţară. Dăm un fragment din acest articol, în care sînt apărate „interesele ţării", pentru a învedera stilul unei publicaţii de opoziţie, nu însă dintre cele mai dezlănţuite :

„Dispreţul ce i-aţi inspirat, plecîndu-vă dinaintea cererilor lui, măresc pretenţiile lui — iar cauza ţării a devenit indiferentă din pricina slăbiciunei şi laşităţii voastre faţă de rus. [...]

Iar, acum, vi se contestă aici, în ţară, de oameni cu cari, pînă ieri, aţi mers mînă în mînă. De către aceia împotriva cărora nici astăzi nu îndrăzniţi să luaţi o atitudine hotărîtă.

Sunteţi acuzaţi pe faţă şi nu răspundeţi ! Sunteţi insultaţi în mod grav că vi se aruncă în faţă învinuirea d-a fi înşelat pe rege, d-a fi minţit ţara, d-a fi fost învoiţi pe sub mînă cu străinii ca să intre în ţară, sunteţi acuzaţi că jucaţi o comedie nedemnă cînd vă prefaceţi că luaţi măsuri de represiune în contra trupelor cari au intrat în ţară, cărora în realitate le-aţi fi înlesnit intrarea, avînd mai dinainte cunoştinţă de dînsa, vi se aduc astfel de acuzări şi tăceţi ?

Credeţi că puteţi aluneca asupra acestor întrebări ; că puteţi prelungi la infinit nehotărîrea şi ambiguitatea atitudinii voastre ; •— şi nu vă daţi seama de ce ruşine şi ce dezastru ea poate aduce asupra ţării ?" (editorial nesemnat, apărut în *Moldova,* anul II, nr. 122, 3 iunie 1916, p. 1).

Evenimentele la care se referă într-un mod atît de alarmat *Moldova* privesc încălcarea frontierei de nord a ţării noastre de oarecare trupe ruseşti, care, sub presiunea austriecilor, s-au refugiat peste Şiret, părăsind apoi ţara. Partidul conservator a făcut mare caz de acest incident („incidentul de la Mamorniţa"), somînd guvernul (care dăduse un comunicat, declarat însă nesatisfăcător) şi întrebîndu-l de ce n-a procedat la dezarmarea *mânu militari* a celor patru batalioane ruseşti.

MIHAIL KOGĂLNICEANU

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 203, 21 iunie 1916, p. 1, sub titlul *Aniversarea de azi — Mihail Kogălniceanu,* ziarul înehinînd centenarului naşterii marelui cărturar şi om politic mai multe articole.

Reprodus, sub titlul *Mihail Kogălniceanu,* cu specificaţia între paranteze : *Din timpul neutralităţii,* în volumul *în cumpăna vremii. — Note de război,* Ed. Librăriei Soeee, 1919, p. 51—54, de tinde reproducem textul.

Sărbătorirea centenarului naşterii lui Mihail Kogălniceanu constituie pentru Lovinescu prilejul de a aduce un cald omagiu personalităţii şi operei acestuia, pe care el o vede mai ales ca una de voinţă şi de urmărire a unui ideal, fără a pomeni de meritele literare şi ştiinţifice. în acelaşi timp, cu un procedeu retoric foarte uzat, dar veşnic eficace, el pune oscilaţiile politice şi neutralismul prezentului, îndeosebi pe acelea ale oamenilor de

răspundere şi de decizie din fruntea ţării, în contrast cu idealismul ilustrului comemorat şi cu marea lui operă de acţiune.

Aluziile lui E. Lovinescu la contrabandă se referă la situaţia ce decurgea din izoiarea aproape completă a ţării noastre care, prin blocarea Dardanelelor, îşi văzuse reduse la minimum posibilităţile de contact cu ţările din apusul Europei. (Aproape 90% din importul şi exportul ţării înainte de război se efectua pe cale maritimă.) în imposibilitate de a-şi mai exporta grînele în altă parte decît la vecini, care erau Puterile Centrale, guvernul Brătianu a fost silit să ceară încuviinţarea viitorilor aliaţi din Antantă să permită acest lucru, deşi era vădit că astfel se aproviziona un probabil adversar. Guvernele Antantei au îngăduit operaţia vînzării parţiale a cerealelor către proprii lor duşmani, ele neputînd să le ridice. Era, practic vorbind, o anulare a blocadei împotriva Germaniei şi Austro-Ungariei, dar guvernul englez a cumpărat el însuşi cantitatea de 80 000 tone de cereale, lăsîndu-le însă pe teritoriul românesc, şi a achiziţionat un număr considerabil de mori, pentru a-i împiedica pe germani să le folosească. Atît aceste tranzacţii (care aveau să ducă la compromiterea ambasadorului englez George Barclay şi la retragerea din cadrele Ministerului Afacerilor Externe, sub acuzaţia de escrocherie), cît şi tranzacţionarea cerealelor care au luat drumul peste Carpaţi au constituit o ocazie de îmbogăţire pentru unii corifei ai partidului liberal, dar şi ai celor din opoziţie, în plus, contrabandiştii care lucrau pe cont propriu, fără acoperire guvernamentală, au făcut să treacă graniţa circa 100 000 capete de vite, după estimările deputaţilor marghilomanişti C. C. Arion şi Dimitrie Greceanu, care au cerut, viu susţinuţi de Take Ionescu, o anchetă parlamentară împotriva lui Al. Constantinescu (Porcul), ministrul Agriculturii şi Domniilor.

în spiritul politicii lui de arbitraj şi de conciliere, preferind tot timpul soluţiile care puteau sublinia ambiguitatea atitudinii sale faţă de toate taberele, primul-ministru a făcut ca discuţiile din Camera deputăţiilor să ia sfîrşit fără vreo decizie de urmărire şi de condamnare a celor vinovaţi.

Articolul lui E. Lovinescu, scris la cîteva luni după încheierea sesiunii parlamentare (3/17 aprilie) se face ecoul indignării generale, deoarece „stingerea" discuţiilor în Cameră nu a însemnat şi sfîrşitul comentariilor pe seama, unuia dintre cele mai ruşinoase momente ale politicii conducătorilor României în întreaga perioadă a neutralităţii.

PEISAJ HOMERIC

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 206, 24 iunie 1916, p. 1.
Reprodus în volumul *în cumpăna vremii. <— Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 136—138, de unde reproducem textul.
în *Critice,* II, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1926, p. 202—204, o versiune mai redusă şi cu unele modificări de ordin stilistic, datată *1915,* figurează drept punctul *2. în țara feacienilor* din capitolul X al secțiunii *Pe drumurile Eladei...*

Cu această evocare a peisajului Greciei antice, E. Lovinescu începe o serie de articole închinate acestei țări, dar mai ales situației ei în raport cu evenimentele primului război mondial. El foloseşte propriile sale experiențe, care sînt acelea ale unui turist, şi unele date documentare pe care le mai pusese la contribuție în teza secundară de doctorat, *Les voyageurs francais en Grece au XlX-e siecle.* Aceste informații depăşeau cu mult pe acelea ale unui simplu „ziarist" şi ele stau la baza unor explicații şi comentarii istorice foarte libere despre o Grecie în plină frămîntare, care nu avea să intre în răzoi decît tîrziu, la 27 iunie 1917, cînd, prin „plecarea" regelui Constantin (fără a abdica, însă) în Germania, guvernul țării a recucerit o relativă independență şi s-a aliniat cauzei Antantei.

în ciuda presiunilor populare, Grecia a rămas neutră datorită oponentei regelui, care era un înfocat germanofil, privind forțele Antantei de un aliat dintre cei mai necesari în Balcani. Situația aceasta data de multă vreme, încă de pe timpul domniei lui Otto I de Bavaria, care a domnit între 1832 şi 1862 şi care, pînă a fi detronat, a încercat să transforme țara într-o simplă anexă a Germaniei. Instalarea regelui George din dinastia daneză de Holstein-Glucksburg nu a schimbat mult situația, el sfîrşind' prin a fi asasinat în 1913. A urmat scurta domnie a lui Constantin I (1913—1917), care a fost, practic vorbind, o continuă dispută a regelui cu forțele democratice, îndeosebi cu liderul radical Eleutherios Venizelos, acesta fiind adevăratul purtător de cuvînt al aspirațiilor naționale ale poporului.

Evenimentele din Grecia, indiferent de felul uşor ironic în care se văd comentate de E. Lovinescu (autorul sugerînd şi o serie de analogii dintre cele mai riscate cu fapte petrecute în antichitatea cea mai îndepărtată), nu sînt fără similitudine cu cele petrecute în Bulgaria şi chiar în țara noastră, în perioada neutralității. Cîteşitrei țările aveau suverani aparținând unor dinastii germane (sau din sfera germanofilă) care se justificaseră în trecut prin rolul de arbitri în stabilizarea situației interne, dar şi prin „prestigiul" pe care-l putuseră dobîndi în relațiile cu marile puteri străine. Dincolo de toate acestea, şi mai cu seamă în momentele de conflicte internaționale, ei amenințau să ajungă o piedică în calea aspirațiilor naționale. E ceea ce se întîmplase în Bulgaria (unde, datorită politicii sale germanofile, țarul Ferdinand va ajunge să adbice în 1918) şi parțial în Grecia, unde regele va fi „înlocuit" cu prințul Alexandru, apoi va ceda tronul fiului său George II. în țara noastră, factorul „constituțional", deşi şi-a depăşit uneori prerogativele, îndeosebi în chestiunile de politică externă, nu a putut împiedica intrarea României în război alături de puterile Antantei, pentru a-şi realiza idealul unității naționale.

CALUL TROIAN

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 209, 27 iunie 1916, p. 1, de unde reproducem textul.

GRECIA REGELUI OTHON

Apărut în *Naționalul* sub forma a două articole purtînd acest titlu ; partea I în *Naționalul,* anul I, nr. 213, 1 iulie 1916, p. 1, şi partea II, *idem,* anul I, nr. 220, 8 iulie 1916, p. 1.
Reprodus în volumul *în cumpăna vremii. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 115—117, de unde reproducem textul.
în *Critice,* II, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1926, p. 128—133, fragmente din articol, dispuse în altă ordine şi modificate din punct de vedere stilistic, au intrat în punctele 6. *Nesiguranța vieții publice ; 7. Dreptatea în Grecia ; 8. Curtea regală, clasele de sus, clasele de jos,* din capitolul III al secțiunii *Pe drumurile Eladei...*

RITMUL NEUTRALITAȚEI

Apărut. în *Naționalul,* anul I, nr. 216, 4 iulie 1916, p. 1, de unde reproducem textul.

Asemeni articolelor *Ritmul războiului* (13 iunie 1916) şi *Voi ani* (25 iulie 1916), apărute tot în *Naţionalul* (v. actuala ediţie de *Opere*, p. 137 şi 174), *Ritmul neutralităţii* este un articol de observaţii asupra intervalului scurs de la izbucnirea marii conflagraţii mondiale şi pînă în acel moment. Dincolo de unele constatări juste, se vădeşte şi aici particularitatea viziunii lui E. Lovinescu, redusă la unele probleme de atitudine morală şi politică, legate de situaţia internă a ţării noastre. O judecată în perspectivă mai amplă ar fi recunoscut imediat importanţa factorilor externi, care au acţionat variabil asupra politicii româneşti şi au determinat, în cele din urmă, hotărîri istorice majore din partea factorilor de decizie. Dacă la începutul războiului, aproape nimeni nu a dorit intrarea noastră în acţiune, cu timpul şi mai ales după ce marea ofensivă germană în vest a fost oprită, iar războiul a devenit unul de poziţii şi de uzură, cu scadenţă îndelungată, poziţiile oamenilor noştri politici au început să se precizeze, dar au marcat şi semnificative variaţiuni. Politica neutrală era acceptată, dar numai cu rezerva alegerii celui mai bun moment pentru intrarea în acţiune. Majoritatea oamenilor politici de atunci, chiar dacă erau convinşi că Ion I. C. Brătianu va declara pînă la urmă război Austro-Ungariei, îi reproşau că a pierdut acest „moment" favorabil, care ar fi trebuit să fie ba o dată cu intrarea Italiei în război (aliindu-ne astfel frontului „latin" antigerman), ba înainte de zdrobirea Serbiei (pentru a descuraja intenţiile Bulgariei), dar mai ales o dată cu declanşarea ofensivei Brusilov, care promitea să scoată armata habsburgică din luptă. „S-a discutat şi încă se mai discută — scriu Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu în *De la statul geto-dac la statul român unitar*, 1983, p. 495—496 — dacă nu cumva s-au pierdut înainte de august 1916 cîteva momente mai favorabile pentru o intervenţie **10**-mânească împotriva Puterilor Centrale" şi, în acest caz, adversarii intervenţionişti ai primului-ministru par să fi avut dreptate, E. Lovinescu făcîndu-se în bună măsură ecoul acestor nemulţumiri. Dar situaţia era mult mai complexă şi ezitările lui Brătianu s-au dovedit justificate, deoarece încercau să ţină seama de toate datele problemei, care scăpau comentatorilor marginali.

„Guvernul român, condus de I. I. C. Brătianu — scrie un alt istoric al acelei epoci — punea în modul cel mai justificat — ţinînd seama de situaţia strategică şi politică a României, situată între cele două tabere beligerante, ca şi de faptul că ea nu

revendica nici o palmă de pămînt străin — o serie de condiţii de ordin politic şi militar, privind aprovizionarea cu echipament pentru armată ş.a., ceea ce nemulţumea Antanta şi ducea la amînarea angajării ţării în acţiune. Printre altele, România cerea ajutor eficace din partea armatei ruse, mai cu seamă in cazul unui atac al armatei bulgare în Dobrogea. Totodată însă, guvernul român «...nu a admis niciodată gîndul de a ataca Bulgaria, nici chiar de a-i declara război» Existau, de asemenea, neînţelegeri privitoare la planul de operaţiuni militare : Comandamentul suprem ţarist, mai ales generalul Aiexeev, dorea ca armata română să acţioneze pe frontul de sud, pe Dunăre, dar guvernul român nu urmărea decît o acţiune energică în Transilvania pentru a realiza obiectivele sale naţionale. De aceea, «planul rus inspira României [...] o insurmontabilă neîncredere, iar planul românesc nu avea agrementul Rusiei». Evoluţia evenimentelor pe frontul oriental l-a determinat însă pe generalul Aiexeev să pună României la 18 iunie chestiunea intrării în acţiune într-o formă ultimativă : «acum ori niciodată»" (Mircea N. Popa, *Primul război mondial, 1914—1918,* 1979, p. 241). Abia la 4/17 august 1916 s-a încheiat la Bucureşti *Tratatul de alianţă* între România şi Puterile Antantei, care, în ciuda garanţiilor formale, nu avea să asigure ţării noastre ajutorul necesar.

Complexitatea situaţiei ţării noastre în perioada neutralităţii, care a fost dominată de conjunctura internaţională în continuă schimbare, poate fi judecată după vizita lui N. Filipescu efectuată în luna februarie în capitala Rusiei. „Guvernul Brătianu a primit cu neîncredere această călătorie — scrie Ion Bulei în *Sistemul politic al României moderne. Partidul conservator,* 1987, p. 407 — la Petersburg unde ştia.bine că se ţes destule intrigi contra României. Neîncrederea venea din teama că N. Filipescu, adversar al guvernului, să nu lase ruşilor impresia că, fără Brătianu, ţara s-ar supune doleanţelor moscovite. Temeri inutile însă. în convorbirile sale cu ţarul, cu Sazonov, cu generalii Aiexeev, Brusilov, Keller şi alţii, Filipescu spune lămurit că, fără armament, fără puternice contingente ruseşti (care să acopere spatele împotriva unui eventual atac al bulgarilor), România nu poate intra în acţiune. Astfel, în loc să slăbească încrederea ruşilor în guvernul Brătianu, N. Filipescu le-o întăreşte." întors în ţară, acesta îşi va pune în surdină atacurile la adresa primului-ministru (a „netrebnicului Brătianu", cum ajunsese să-i spună

în discursuri) şi să accepte o poziţie mai realistă, fără a se dezice de la idealurile sale unioniste.

Aceste probleme, desfăşurarea lor mai mult în culisele politice ale vremii decît în mod deschis, nu aveau cum să fie just apreciate de un observator exterior, lipsit de informaţii îndestulătoare, cum era E. Lovinescu. Este întrucîtva firesc să-l vedem ocupîndu-se mai mult de aspectele morale şi de atitudine, preocuparea lui fiind a unui publicist care nu putea decît să exagereze rolul presei şi manipularea opiniei publice de către duşmanii ţării. Acest aspect a luat într-adevăr forme exacerbate în perioada aceea a neutralităţii, încît un istoric al momentului putea nota cu deplină justificare : „După intrarea Italiei în război alături de Puterile înţelegerii, Berlinul şi Viena intensifică presiunile lor asupra României. Mijloacele folosite variau, de la cele diplomatice la cele de spionaj şi de corupţie. «Pentru influenţarea opiniei publice din România — îi comunica Berchtold, ministrul de externe austro-ungar, şefului Marelui Stat-Major al armatei austro-ungare, Conrad von Hoetzendorf — şi anume atît a personalităţilor politice cît şi a ziarelor, am întreprins, de cîtăva vreme, cu guvernul german, o acţiune secretă, pentru ai cărei scop am pus la dispoziţia ambilor noştri reprezentanţi la Bucureşti sume de bani în cantitate extraordinară. Această acţiune, care nu trebuie forţată şi care trebuie dusă prin intermediari, cu cele mai mari precauţiuni, porneşte cu succes şi trebuie să aducă, în scurt timp, rezultate simţite.»

«Intermediarii ofensivei negre», cum poate fi numită încercarea de mituire şi de corupere a conştiinţelor erau financiarul Rozelius, Gunther, directorul unei societăţi petroliere, agentul de comerţ Hennenvogel şi agentul de publicitate Iversen" (Vartan Arachelian, *Toamna pătimirii noastre,* ed. cit., p. 89—90).

TATOI

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 223, 11 iulie 1916, p. 1.

Reprodus în volumul *în cumpăna vremii. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 129—132, de unde reproducem textul.

în *Critice,* II, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1926, p. 205—206 e reluată partea a doua a acestui articol, cu unele modificări de ordin stilistic şi formînd punctul *4. Tatoi,* din capitolul X al secţiunii *Pe drumurile Eladei...*

GRECIA REGELUI GHEORGHE...

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 227, 15 iulie 1916, p. 1, de unde reproducem textul.

în *Critice,* II, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1926, p. 135—139, o versiune schimbată din punct de vedere stilistic a intrat în punctele *2. Situaţia politică* şi *3. Sărăcia şi vînătoarea matrimonială* din capitolul IV al secţiunii *Pe drumurile Eladei...*

RUGĂCIUNEA PE ACROPOLE

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 230, 19 iulie 1916, p. 1.

Reprodus în volumul *în cumpăna vremii. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 133—135, de unde reproducem textul.

în *Critice,* II, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1926, p. 209—211, articolul acesta, cu multe modificări de ordin stilstic, figurează ca punctul 6. *Rugăciunea pe Acropole* din capitolul X al secţiunii *Pe drumurile Eladei...*

GRECIA REGELUI GHEORGHE

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 234, 22 iulie 1916, p. 1.

Reprodus în volumul *în cumpăna vremii. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 121—125, de unde reproducem textul.

DOI ANI

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 237, 25 iulie 1916, p. 1, de unde reproducem textul.

FUROR TEUTONICUS

Apărut, sub acest titlu, în două numere din *Naţionalul,* după cum urmează : de la început pînă la „să mai cunoscă legile uma-

nităţii", în anul I, nr. 241, 29 iulie 1916, p. 1 ; şi de la „Orice război îşi are cruzimile lui", pînă la sfîrşit, în nr. 255, 12 august 1916, p. 1.

Reunite sub forma unui articol unic, fără marcarea părţilor, în volumul *în cumpăna vremii. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1939, p. 14—19, de unde reproducem textul.

GRECIA LUI TINO

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 244, 1 august 1916, p. 1. sub titlul *Ligi patriotice.*

Reprodus în volumul *în cumpăna vremii. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 125—128, de unde reproducem textul, care, în versiunea iniţială, avea acest pasaj final în plus :

„Şi nimic n-ar fi mai comic decît ligile rezerviştilor ce trimet telegrame «Salvatorului» ţării, dacă n-am fi căzut şi noi în aceeaşi comedie prin înfiinţarea ligii «Pentru patrie şi tron»".

în *Critice,* II, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1926, p. 207—209, o versiune cu unele schimbări de ordin stilistic figurează drept punctul *5. Regele Constantin,* din capitolul X al secţiunii *Pe drumurile Eladei...*

ACTORII ŞI RĂZBOIUL

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 248, 5 august 1916, p. 1, la rubrica „Păreri libere", de unde reproducem textul.

Articolul, care pune în discuţie chestiunea oţioasă a scutirii de obligaţiile militare a unor categorii de intelectuali, a apărut urmat de o notiţă redacţională între paranteze : „Părerile exprimate în acest articol nu sunt şi ale ziarului".

LA GINESTRA

Apărut în *Rampa nouă ilustrată,* anul I, nr. 326, 5 august 1916, p. 1, de unde reproducem textul.

Acest articol, unul din ultimele pe care Lovinescu a apucat să le scrie înainte de intrarea ţării noastre în război, reprezintă din multe puncte de vedere un document extrem de interesant pentru observaţiile făcute de un contemporan deosebit de perspicace al acelui moment istoric. Contrastul pe care-l semnalează el, în rîndurile acestea succinte, între gravele decizii ce se luau la nivelul conducerii ţării şi atmosfera frivolă în care „publicul larg" căuta numai motive de distracţie, în sfîrşit, între pregătirile de acţiune şi totala inconştienţă a celor ce aveau să-i suporte consecinţele, este sesizat în modul cel mai just şi revine şi în mărturiile altor contemporani. Chiar data intrării României în război e propusă cu o aproximaţie de o zi în articolul lui Lovinescu — şi este o previziune surprinzătoare, dacă ne gîndim la faptul că decizia supremă avea să se ia în Consiliul de Coroană din 14 august 1916, comunicatul oficial dîndu-se în după-amiaza aceleiaşi zile.

„PENTRU PATRIE ŞI TRON"

Apărut în *Naţionalul,* anul I, nr. 251, 8 august, p. 1, ele unde reproducem textul.

Este comentariul lui E. Lovinescu la înfiinţarea unei noi „ligi" cu program patriotic, ce luase naştere în acele zile din iniţiativa unor cercuri conservatoare, apărătoare ale politicii „tradiţionale" a ţării, adică a aceleia promovate de regele Carol I, de alianţă cu Puterile Centrale.

într-adevăr, aşa cum observă autorul, propaganda germană se servea de formule indirecte de apărare a intereselor sale ; una, şi nu cea mai lipsită de sens, era aceea de se ascunde sub masca dinasticismului, a „apărării tronului" şi a denunţării aventurismului celor ce voiau schimbarea politicii externe a statului român. Argumentul îl constituia stabilitatea ţării sub Carol I ; moartea acestuia, apoi a reginei Elisabeta echivalase, pentru partizanii respectivei politici, nu cu o continuitate în cadrul dinastiei, ci cu o adevărată şi nefastă schimbare de regim.

„Integralismui" de care pomeneşte E. Lovinescu se înjghebase pe baza tezelor formulate de C. Stere într-un discurs foarte important, care a avut un real ecou în opinia publică şi a marcat revenirea fostului lider poporanist la o politică activistă, independentă în multe privinţe de aceea a partidului liberal în

care el se afla înregimentat. E vorba la răspunsul la Mesajul regelui (Adresă) în Camera deputaților, în decembrie 1915, cînd toți liderii politici și-au spus cuvîntul, preeizîndu-și poziția, îndeosebi asupra războiului. Atunci Stere, care continua să fie membru al partidului liberal, a invocat în mod patetic „idealul românesc integral", adică al tuturor românilor, din toate provinciile românești, considerînd „o sîngeroasă tragedie" faptul că în aspirațiile imediate de unitate nu se putea cuprinde în întregime acest ideal.

E. Lovinescu socotește, în modul cel mai părtinitor, acest discurs și politica ce decurgea din el un act de ipocrizie, eventual chiar o acțiune pornită din inspirație nemțească, cînd, cei mult, bine intenționatul C. Stere îi făcea fără să vrea doar jocul.

SUFLETE MOARTE...

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 258, 15 august 1916, p. 1, de unde reproducem textul.

Acest articol reprezintă o evocare în stil caricatural a personalității unui „corupător" ; contemporanilor nu le-ar fi fost greu să identifice în acest portret pe AL Bogdan-Pitești, mecenatul și patronul artiștilor, dar, în același timp, omul de afaceri care se îmbogățise corupînd conștiințele unor intelectuali pentru a-i aservi cauzei Puterilor Certrale.

Deși personajul e văzut în „interiorul" sau somptuos și sibarit, e o întrebare dacă E. Lovinescu i-a călcat vreodată prin casă ; în tot cazul, portretul amfitronului e făcut în linii vagi, destul de convenționale. Să notăm totuși că barba „de voievod" a lui Bogdan-Pitești nu exista, omul apărînd în toate fotografiile si caricaturile cu un simplu clar foarte caracteristic cioc mefistofelic.

Ultim articol dintr-o serie •— ne aflăm în chiar ziua intrării țării noastre în război — e de reținut stăruința cu care autorul marchează prezența în anturajul marelui afacerist a lui Gala Galaction, căruia îi atribuie, în același spirit vădit răuvoitor, chiar și funcții sacerdotale.

GESTUL STRĂMOȘESC...

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 270, 27 august 1916, p. 1.

Reprodus în *Lectura pentru toți,* anul I, nr. 5, aprilie 1919, p. 323—324.

Reprodus în volumul *Un cumpăna vremii. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 3—4, de unde reproducem textul.

în *Critice,* VI, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 105—107, articolul e reluat într-o versiune cu unele modificări de ordin stilstic, constituind punctul *1. Sforțarea unanimă a poporului nostru,* din capitolul XI al cărții.

Este primul articol scris de E. Lovinescu după intrarea țării noastre în război. în ciuda viziunii sale oarecum „tradiționale" asupra țăranului român devenit soldat, notațiile autorului nu sînt lipsite de aderențe sentimentale și de vibrație. (în același sens, a se vedea, mai departe, *Rătăciri literare. In jurul țăranului român,* în actualul volum de *Opere,* p. 232.)

CARPAȚII...

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 272, 29 august 1916, p. 1.

Reprodus în *Lectura pentru toți,* anul I, nr. 7, iunie 1919, p. 387—388.

Reprodus în volumul *în cumpăna vremii. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 5—6, de unde reproducem textul.

în *Critice,* VI, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 171—173, articolul e reluat cu unele modificări de ordin stilistic, constituind punctul *4. Carpații,* din capitolul XI al cărții.

Este cel mai însuflețit articol de război scris de E. Lovinescu, salutînd intrarea țării noastre în acțiune. Semnalăm că un amplu fragment din el a fost publicat de Mircea Mușat și Ion Ardeleanu în cartea lor *De la statul geto-dac la statul român unitar,* 1983, p. 500—501, ca un model al expresiei entuziaste din presa vremii față de „participarea la război", care a fost acceptată „de toate clasele și păturile sociale, de către țărani și muncitori, funcționari și intelectuali, tineri, bătrîni și femei, de întregul popor".

INCENDIUL PARISULUI

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 276, 2 septembrie 1916, p. 1.

Reprodus în *Lectura pentru toți,* anul I, nr. 9, august 1919, p. 575—576, la rubrica „Documentele vremii".

Reprodus în volumul *în cumpăna vremii. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 87—89, de unde reproducem textul.

Cu unele modificări de ordin stilistic, articolul figurează drept punctul *5. Incendiul Parisului,* din capitolul *Note franceze,* în *Critice,* IV, ed. definitivă, Ed. Ancora-Benvenisti, 1928, p. 194—196.

ZBURĂTOARELE

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 279, 5 septembrie 1916, p. 1.

Reprodus în *Lectura pentru toți,* anul I, nr. 11, octombrie 1919, p. 643.

Retipărit în volumul *în cumpăna vremii. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 7—9, de unde reproducem textul.

într-o formă mult schimbată şi cu numeroase adăugiri, articolul e reluat în *Aqua forte,* 1941, p. 384—387, sub titlul *Zborul şi căderea lui Icar.*

Acest articol, inspirat desigur de recentele bombardamente ale aviației inamice asupra capitalei noastre, este primul dintr-o serie care atestă curioasa preocupare a lui E. Lovinescu pentru aplicațiile militare ale aviației (v. şi *Ce a mai rămas din aviația germană după armistițiu,* în *Lectura pentru toți,* anul I, nr. 2, ianuarie 1919, p. 128). Tocmai această preocupare explică reluarea, atît de tardivă, a ideilor din articol, discutate în cu totul alte condiții istorice, în care aviația făcuse progrese erorme, aşa că pericolele crescuseră în aceleaşi proporții, iar autorul putuse să-şi vadă confirmate aprehensiunile, cu numai doi ani înainte de sfîrşitul vieții.

LITERATURA RĂZBOIULUI

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 286, 12 septembrie 1916, p. 1.

Reluat în volumul *în cumpăna vremii. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, de unde reproducem textul.

Acest articol conține, o serie întreagă de îndemnuri asupra activității scriitorilor români, în situația nou creată a intrării României în acțiune. Deşi pritieul pare a nu avea în vedere opere de elaborație mai îndelungă, ci notații ale imediatului, în condițiile unei campanii eroice, trebuie precizat că literatura română va prenumăra, dar ceva mai tîrziu, opere care să ilus^ în chip variat marele eveniment al marelui război pentru reîntregirea neamului.

VIZIUNI DOBROGENE

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 290, 16 septembrie 1916, p. 1.

Reluat în volumul *în cumpăna vremii. — Note de război,* Ed Librăriei Socec, p. 38—40, de unde reproducem textul.

SCRIITORII NOŞTRI ŞI RĂZBOIUL

Apărut în *Flacăra,* anul V, nr. 45, 18 septembrie 1916, p. 536, de unde reproducem textul.

Este o revenire asupra articolelor cu acelaşi titlu apărute în *Naționalul* cu circa un an înainte, la începutul campaniei autorului pentru intrarea țării noastre în acțiune (v. actualul volum de *Opere,* p. 7). Este semnificativ că E. Lovinescu vorbeşte acum de epoca respectivă numind-o una de „criză morală" (ceea ce desigur că perioada neutralității a şi fost), arătîndu-se deci mai îngăduitor cu aceia pe care-i considera adversari. El afirmă acum că o dată cu intrarea țării noastre în război, criza ar fi luat sfîrşit, alinierea scriitorilor în frontul de susținere a efortului militar devenind obligatorie, şi-i cheamă pe artişti să răspundă deziderатului impus de realizarea idealului național.

N-avea să fie aşa, încît după război, E. Lovinescu va trebui să redeschidă un nou proces unor scriitori care au stăruit în altă politică şi abia mai tîrziu va închide dosarul problemei, conchizînd în spirit mai sceptic, fără ca să-şi renege vreodată propria sa acțiune.

ELOGIUL -tffifit.„

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 293, 19 septembrie I9i8, p. î. Reluat în volumul *în cumpăna vremii. — Note de răiboi,* Ed. Alcalay, 1919, p. 20—22, de unde reproducem textul.

„PĂSĂRICĂ" LUI ST. O. IOSIF

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 297, 23 septembrie 1916, p. 1. Reluat în volumul *în cumpăna vremii. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 10—13, de unde reproducem textul.

Făcîndu-se ecoul indignării generale, E. Lovinescu publică acest articol în care veștejește procedeul inuzitat pînă atunci în războaie de a bombarda orașe și populația civilă. Victima aviației germane fusese fiica lui St. O. Iosif, Cârma, și din accentele'de emoție ce străbat din text se dezvăluie legătura de prietenie care l-a legat pe autor de poetul dispărut cu trei ani înainte.

ARTA, ARTIȘTII ȘI RĂZBOIUL

Apărut în *Flacăra,* anul V, nr. 46, 25 septembrie 1916, p. 543, de unde reproducem textul.

Articolul este o revenire asupra problemei dezbătute în *Actorii și războiul* (în actualul, volum de *Opere,* p. 184), deși autorul nu face trimiterea directă, absolut necesară, la el. E posibil ca E. Lovinescu să-și fi conceput „urmarea" aceasta, în care vine cu unele precizări și nuanțări, crezînd că articolul său va apărea tot în *Naționalul,* unde se publicase și celălalt. Din motive necunoscute, poate datorită oponentei redacției (nici primul nu apăruse fără rezervele acesteia), autorul l-a făcut să apară în *Flacăra,* unde face figură cel puțin neașteptată pentru cititorii revistei care probabil îl ignorau pe celălalt.

DOUA SUFLETE

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 300, 26 septembrie 1916, p. 1. Reluat în volumul *în cumpăra vremii. — Note de război,* Ed. Librăriei Socec, 1919, p. 84—86, de unde reproducem textul.

FRUNZE DE LAUR : CONSTANTIN FEDELEȘ

Apărut în *Naționalul,* anul I, nr. 304, 30 septembrie 1916, p. 1, de unde reproducem textul.

Acest articol este închinat lui Constantin Fedeleș, un tînăr universitar care, mobilizat pe frontul dobrogean, fusese dat mort după dezastrul de la Turtucaia. De fapt, el nu murise, ci, asemeni camaradului său de arme G. Topîrceanu, fusese făcut prizonier. Rîndurile pe care i le închină E. Lovinescu, deosebit de emoționante, par a indica oarecare amiciție între ei, deși destinele aveau să li se despartă categoric după război.

Constantin Fedeleș (n. Ia 3 martie 1877) și-a făcut studiile liceale și universitare la Iași, după care s^a specializat la Berlin, Leipzig și Miinchen, unde își luase doctoratul în 1911. Pornind de la filologia clasică, el a 'făcut studii de psihologie și în momentul „dispariției" sale era conferențiar, netitularizat, de psihologie la Universitatea din Iași. Scrisese un studiu de specialitate, *Sinesteziile* (1913). Mai tîrziu va deveni profesor de istoria filozofiei și pedagogie la Facultatea de teologie din Chișinău și va funcționa ca inspector la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. A tradus *Manualul* lui Epictet (1925) și a desfășurat o activitate politică opusă vederilor lui E. Lovinescu.

SCRIITORII NOȘTRI ȘI RĂZBOIUL : N. IORGA

Apărut în *Flacăra,* anul V, nr. 48, 9 octombrie 1916, p. 558, de unde reproducem textul.

Articolul este o revenire asupra celui pe care criticul îl publicase în *Flacăra* în anul precedent (în actualul volum de *Opere,* p. 47). El salută intrarea marelui istoric în tabăra celor ce susțineau războiul țării roastre și din text se desprinde satisfacția criticului de a-l vedea pe adversarul său literar situindu-se pe o poziție comună cu sine.

în cadrul raporturilor dintre cei doi, care au cunoscut atîtea discordanțe și conflicte, articolul este capital pentru clarificarea atitudinii infinit mai generoase a lui E. Lovinescu : el n-a încetat (combătîndu-i ideile în materie de literatură și acțiunea

sa politică) să rămână un mare admirator al fostului mentor sămănătorist; i-a recunoscut talentul literar, meritele de animator, înflăcărarea patriotică. în fixarea unei imagini istorice obiective, înfrângând partizanatul politic şi idiosincrasiile de ordin literar sau personal, e probabil că E. Lovinescu rămîne criticul care a spus cele mai fundamentale adevăruri despre un om public şi scriitor ce nu i-a răspuns decît cu bagatelizări, insulte şi cu o implacabilă duşmănie pe planul carierei sociale, ruinîndu-i, practic vorbind, orice încercări de afirmare în acest domeniu.

Rămîne o curiozitate nepublicarea în ediţia definitivă de *Critice* a acestui articol, care-1 anulează pe precedentul în ceea ce priveşte acţiunea militantă a lui N. Iorga în timpul primului război mondial, unul din rarele momente în care cei doi s-au situat pe o poziţie politică în multe privinţe comună.

FACTORII MORALI AI RĂZBOIULUI

Apărut în *Flacăra,* anul VI, nr. 1, 30 octombrie 1916, p. 2, de unde reproducem textul.

E unul dintre ultimele articole pe care evoluţia evenimentelor i-a îngăduit lui E. Lovinescu să le scrie şi să le publice. în faţa mersului defavorabil al războiului şi sub iminenţa retragerii în Moldova, scriitorul îşi afirmă din nou încrederea în victorie şi îşi repetă programul militantismului său publicistic, pe care îl credea obligatoriu pentru orice scriitor care are conştiinţa datoriei sale. Trecuse un an de la inaugurarea campaniei sale în *Naţionalul* şi deşi criticul publicase articole destul de variate, toate însă cu aceeaşi finalitate patriotică, el îşi reafirmă neabătut poziţia ; cu toate că între timp se întâmplaseră multe şi evenimentele războiului schimbaseră condiţiile de la care el pornise atunci cînd începuse să scrie, se poate afirma că gîndirea lui politică nu a variat. El repetă în *Factorii morali ai războiului* caracterul de *obligativitate* a sprijinirii războiului pe calea unei mobilizări de ordin moral, care să dubleze şi să dea mai mult avînt efortului militar.

în sensul afirmaţiilor din acest articol, e interesant de semnalat că după retragerea în Moldova, în condiţiile stabilizării frontului, mai mulţi scriitori au fost solicitaţi de către Marele Cartier General al Armatei pentru a scoate un ziar care să sprijine lupta ostaşilor noştri ; iniţiativa a pornit de la generalul Constantin Prezan, care încă din septembrie 1916 făcuse să apară o *Gazetă a ostaşilor,* hărăzită însă unui destin efemer. în decembrie 1916 el a solicitat pe mai mulţi scriitori aflaţi în cadrele armatei, unii fiind chiar combatanţi, şi punîndu-i sub conducerea lui Mihail Sadoveanu, locotenent în Regimentul 16 infanterie, şi a lui Octavian Goga, înrolat ca voluntar în Regimentul 80 infanterie, a scos ziarul *România,* al cărui program a fost schiţat de autorul *Şoimilor* într-un raport către Prezan. Din conţinutul lui (desigur că fusese conceput în colaborare cu ceilalţi redactori) se vede că toate punctele erau comune, se poate spune chiar identice, cu cele ale ziaristicii patriotice lovineseiene, deşi criticul, retras la Fălticeni, nu a participat, după cîte ne-am dat seama, la această acţiune : „în ceea ce priveşte programul, s-a avut in vedere, fără îndoială, că o asemenea publicaţie trebuie să tindă a ridica moralul soldaţilor şi populaţiei civile, căutînd a risipi infiltraţiile veninoase ale spionilor şi colportorilor de ştiri false. în felurite rubrici ale gazetei ar urma deci să se trateze, între alte chestiuni incidentale, cam acestea :

a) ideea biruinţei noastre ;

b) combaterea propagandei germane ;

c) cruzimile nemţeşti; [...]

d) raporturile cu aliaţii noştri, strîngerea legăturilor dintre ei şi noi ;

e) [...]

f) solidaritatea naţională în legătură cu participarea întregului popor, prin toate mijloacele, la acest război ;

g) lupta împotriva duşmanilor interni ;

h) ţăranul soldat şi binefacerile acestui război cu privire la dreptul lui definitiv, potrivit cuvîntului regesc ;

i) educaţia urei împotriva inamicului cotropitor ;

j) situaţia militară pe frontul nostru şi al aliaţilor ;

k) un foileton-cronică cu subiectul de preferinţă militar, impresii şi povestiri de pe front etc." (apud Virginia Muşat, *Mihail Sadoveanu, povestitor şi corespondent de război,* Bucureşti, Editura Militară, 1978, p. 44).

După cum se vede, „programul" ziarului, care va fi pus în aplicare începînd chiar cu primul număr, repetă, punct cu punct, pe acela al lui E. Lovinescu de la *Naţionalul* ; ar fi însă hazardat să presupunem că redactorii lui s-au „inspirat" din pu-

blicistica acestuia. Mai logic e să admitem că, în paginile sale „de război" şi atunci cînd exprima deziderate juste, dar şi cînd nu avea dreptate, criticul dădea glas unor sentimente obşteşti, sau în tot cazul unor opinii majoritare în atmosfera vremii. Ziarul a fost condus efectiv de Octavian Goga, la care Prezan se gîndise iniţial şi care trebuia să devină redactor-şef, dar primul-ministru Ion I. C. Brătianu, care suferise atacurile poetului ardelean în perioada neutralităţii, a respins această propunere şi l-a impus, cel puţin nominal, pe Mihail Sadoveanu.

Aprobarea de care s-a bucurat atitudinea lui Goga în anii precedenţi (v. actualul volum de *Opere,* p. 26) din partea lui E. Lovinescu este un indiciu cert asupra faptului că, date fiind idealurile lor comune, criticul nu i-ar fi retras-o nici în lunile în care acesta a condus *România.*

MOARTEA AVIATORULUI HORIA CHIRIAC

Apărut în *Flacăra,* anul VI, nr. 1, 30 octombrie 1916, de unde reproducem textul semnat *E. L.*

RĂTĂCIRI LITERARE. ÎN JURUL ŢĂRANULUI ROMAN

Apărut în *Flacăra,* anul VI, nr. 2, 6 noiembrie 1916, p. 14, de unde reproducem textul.

Acest scurt articol se constituie în cel mai cald omagiu pe care E. Lovinescu l-a adus ţăranului român şi spulberă ideea că el l-ar fi privit pe acesta cu ifose boiereşti sau cu o mentalitate străină de realităţile efective. Articolul face un interesant dublet cu *Gestul strămoşesc...,* scris cu numai două luni înainte şi închinat mobilizării armatei noastre, o armată alcătuită în covîrşitoarea ei majoritate din ţărani ce şi-au lăsat coarnele plugului pentru a lua, cu toată simplitatea unui gest ancestral, armele.

Refuzând (asemeni unui Duiliu Zambirescu şi Ovid Densusianul) „ţărănismului literar" dreptul de a ocupa întreaga scenă a literaturii momentului şi judecîndu-1 cu severitate mai apoi, în tablourile sale istorice, Lovinescu afirma şi prin acest articol importanţa rolului social şi moral pe care-l atribuia ţăranului român în acele clipe de mare gravitate prin care trecea ţara.

Disocierea ce se îâsâ surprinsa mai greu în *Un fetiş modern : poezia populară* şi pe care unii din adversarii săi sămănătorişti au considerat-o o contrazicere se dezvăluie şi în acest caz şi marchează democratismul larg al criticului, inconcesiv însă cînd era vorba de lumea valorilor.

CALVARUL „IDEALULUI NAŢIONAL"

Apărut în *Flacăra,* anul VI, nr. 3, 15 noiembrie 1916, p. 23—24, de unde reproducem textul.

Este ultimul articol scris de E. Lovinescu în seria paginilor sale „de război", pe care a apucat să-1 publice înainte de intrarea trupelor germane în Bucureşti şi de suspendarea apariţiei revistei la care colabora. Se poate afirma că autorul avea conştiinţa că scrie o pagină de bilanţ a activităţii sale publicistice şi, în acelaşi timp, el trăgea nişte concluzii tragice pe margirea situaţiei ţării noastre. El citează (nu din sursă directă) pe un bătrîn om politic germanofil, adversar al intrării noastre în război alături de Antantă, care nu putea fi decît P. P. Carp, dar nu-i comentează conţinutul afirmaţiei, ci caută să şi-1 asume. Optimismul lui E. Loviréscu se menţine şi în cele mai grave momente prin care trecea ţara nu negînd realitatea dureroasă, ci admiţînd-o ca pe o etapă a renaşterii noastre, ba chiar atribuindu-i un rol purificator.

Este interesant că el blamează deopotrivă defetismul şi lipsa de încredere ale unora şi „idealismul" naiv şi de multe ori fără acoperire al altora, atribuindu-şi o atitudine moderată ; pentru cine cunoaşte manifestările publice (oratorice, publicistice) ale majorităţii celor ce-şi spuneau atunci cuvîntul, este sigur că scriitorul şi gazetarul Lovinescu se judeca destul de just. Astăzi însă, într-o perspectivă istorică mai largă, el însuşi ne apare a nu fi fost scutit de unele nedreptăţi şi violenţe de expresie, de acuzaţii prea grăbit formulate, îndeosebi la adresa unora din confraţii săi de literatură.

INDICE DE NUME

A

B

W

CUPRINSUL

PAGINI DE RĂZBOI